

**ECONOMIA I PENSAMENT
ECONÒMIC A LA CATALUNYA
DE L'ALTA EDAT MODERNA
(1520-1630)**

Oriol Junqueras i Vies

BELLATERRA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
2006

Monografies MANUSCRITS

Col·lecció de monografies de *Manuscripts: Revista d'Història Moderna*, publicada pel Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Títols publicats:

1. *Homenatge al P. Miquel Batllori*. 1993. 191 p. (Contribucions de M. Fernández Álvarez, A. Milhou, M. Firpo, M. de Riquer, *et al.*)
2. A. Simon i Tarrés. *La població catalana a l'edat moderna*. *Deu estudis*. 1996. 243 p.
3. *Diez años de historiografía modernista*. 1997. 228 p. (Contribucions d'A. Alberola, J.-F. Schaub, C. Dipper, *et al.*)
4. J. Antón Pelayo. *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1748-1807)*. 1998. 425 p.
5. Antonio Espino López. *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. 1999. 430 p.
6. Maria Antònia Martí Escayol. *La construcció del concepte de natura a l'edat moderna. Natura, cultura i identitat en el pensament català dels segles xvi i xvii*. 2005. 462 p.
7. Oriol Junqueras i Vies. *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*. 2006. 179 p.

**ECONOMIA I PENSAMENT ECONÒMIC
A LA CATALUNYA DE L'ALTA EDAT MODERNA
(1520-1630)**

ORIOL JUNQUERAS I VIES

Tesi doctoral dirigida pel professor Antoni Simon i Tarrés
Departament d'Història Moderna i Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona
2002

DADES CATALOGRÀFIQUES RECOMANADES PEL SERVEI DE BIBLIOTEQUES
DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Junqueras i Vies, Oriol

Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna : 1520-1630 / Oriol Junqueras i Vies. —
Bellaterra : Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2006. — (Monografies Manuscrits ; 7)

Bibliografia

ISBN 84-490-2458-7

1. Pensament econòmic — Catalunya — S. XVI-XVII
 2. Pensament econòmic — Europa — S. XVI-XVII
- 330.8(4+467.1)''15/16''

Direcció

Javier Antón Pelayo.

Secretària de redacció

Montserrat Jiménez Sureda.

Consell de redacció

Betlem Castellà, Marta Cussó, Antonio Espino
López, David Gallardo, Núria de Lucas Val, Ignasi
Fernández Terricabras, Maria Antònia Martí
Escayol, Lluís Roura Aulinas, Pilar Sánchez,
Francesc Serra i Sellarés, Antoni Simon i Tarrés,
Concepción Romero Porras.

Consell assessor

Àngel Alcalá (Brooklyn College, The City
University of New York, United States), Peter
Burke (Emmanuel College, Cambridge, United
Kingdom), William J. Callahan (Toronto University,
Canada), James Casey (Norwich University, United
Kingdom), John H. Elliott (Oxford University,
United Kingdom), Josep Fontana (Universitat
Pompeu Fabra, Espanya), Giovanni Levi
(Universit  C  Foscari di Venezia, Itàlia), François
López (Universit  Michel de Montaigne-Bordeaux
III, France), Geoffrey Parker (The Ohio State
University, United States), Stuart Woolf (Universit 
C  Foscari di Venezia, Itàlia)

<http://seneca.uab.es/manuscrits>

Direcció i tramesa d'articles

Universitat Aut noma de Barcelona
Departament d'Història Moderna i Contemporània
08193 Bellaterra (Barcelona) Spain

Subscripcions i intercanvis

Universitat Aut noma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona) Spain
Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

Edició i impressió

Universitat Aut noma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona) Spain
Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

ISBN 84-490-2458-7

Dipòsit legal: B-36.204-2006

Impressa a Espanya. Printed in Spain

AMB LA COL·LABORACIÓ DEL
CENTRE D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
DE CATALUNYA

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia, el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer  s rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, i estar  sotmesa a les sancions establertes a la Llei. S'autoritza la reproducció del sumari i dels resums sempre que n'aparegui la procedència.

Les opinions expressades en articles, notes, informacions, ressenyes i treballs publicats a MANUSCRITS són d'exclusiva responsabilitat dels seus autors.

Aquesta revista es regeix pel sistema de censors.

Agraïments

A l'Antoni Simon i Tarrés, per haver-me portat a la història moderna, per haver-me introduït en aquest tema, per les seves inesgotables indicacions i pel seu constant suport.

A l'Ernest Lluch i Martín per la seva paciència, interès i generositat a discutir incansablement sobre economia i història, i pels seus suggeriments i advertències durant les primeres fases de la meva investigació.

A l'Enric Calpena i Ollé i a la Maria Antònia Martí i Escayol, perquè sense el seu suport i exemple –professional i personal– tot hauria resultat molt més difícil.

I a la meva família, per tot.

1. EL PENSAMENT ECONÒMIC EUROPEU A L'ALTA EDAT MODERNA

1.1 Introducció

Aquest treball intenta analitzar alguns aspectes de l'evolució de l'economia i del pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna. Economia i pensament econòmic són dos elements de la realitat profundament interdependents. Una interdependència que ha sustentat, de forma més o menys explícita, el procés d'investigació i de reflexió que ha conduït a l'elaboració d'aquest treball. La mateixa estructura en constitueix un reflex. El llibre s'inicia amb una mena d'estat de la qüestió sobre les línies fonamentals del pensament econòmic europeu durant el segle XVI i les primeres dècades del segle XVII (capítol 1). En els capítols 2, 3 i 4 es mostren els esforços de la societat catalana per entendre els mecanismes de l'economia i el seu impacte en la realitat quotidiana de les persones. Uns esforços primerencs i força reeixits que situen el pensament econòmic català a l'avantguarda d'Europa i en el fonament del joc d'identitats i contraidentitats que caracteritzen aquell període (capítol 5).

A Catalunya, els anys 1611, 1620 i 1630 constitueixen tres moments fonamentals en la formació d'un pensament econòmic autònom i complex, separat de la tradició religiosa medieval i amb voluntat d'explicar de forma autocomprensiva el conjunt de la realitat.

El naixement del pensament econòmic modern no és exclusivament anglès. Sens dubte, a Anglaterra existeixen dos moments de referència fonamentals: 1621-1623 i 1630. No són pas dates aleatòries. Són el resultat de les reflexions sobre els problemes econòmics que es plantegen al final d'un llarg període expansiu, en iniciar-se l'anomenada crisi del segle XVII. El paral·lelisme d'aquestes dates amb el que succeeix a Catalunya i en altres indrets de l'Europa occidental és més que evident. Una trajectòria econòmica, intel·lectual i política força concordant que encara es veurà confirmada per les revolucions de 1640-1641 (Catalunya, Portugal, Anglaterra...).

En tot cas, però, cal subratllar que Catalunya disposa de l'antecedent extraordinàriament prolífic de l'any 1611. Probablement, l'explicació d'aquesta lleugera anticipació catalana la podem trobar en els mateixos elements que n'estimulen la reflexió: la moneda i el comerç exterior (amb les seves múltiples repercussions sobre els preus, els tipus d'interès, els tipus de canvi, l'activitat, l'ocupació, la fiscalitat...). I, d'altra banda, si tenim present que les dificultats constitueixen l'estímul més poderós per a la reflexió intel·lectual, podem completar el quadre explicatiu d'aquesta fertilitat catalana de 1611.

En efecte, durant les dues primeres dècades del segle XVII (i molt especialment cap a 1611), Catalunya experimenta enormes dificultats pel que fa a la moneda i al comerç exterior. En primer lloc, per la proximitat a Castella (el nucli dels desordres monetaris europeus); però molt especialment perquè és l'únic espai econòmic europeu que no podrà protegir-se mitjançant mesures devaluacionistes aplicades a les seves monedes de plata. Mentre les devaluacions avancen per l'Europa occidental com una mena d'epidèmia (incloent-hi territoris

com els regnes d'Aragó i València), la Cort de Madrid es nega sistemàticament a acceptar la devaluació de les monedes de plata catalanes. L'impacte sobre la massa monetària que circula a Catalunya, sobre el comerç exterior i sobre l'economia productiva del país resulta devastador. Devastador per a l'economia, però estimulant per al pensament econòmic.

Els textos catalans de 1611 són plurals, tant per la seva quantitat com perquè són contraposats. Aquest és el millor símptoma de la modernitat catalana de principis del segle XVII. Una societat complexa on les qüestions econòmiques adquireixen una dimensió social i política. Les idees econòmiques donen origen a veritables guerres de papers, on hi ha en joc la formulació institucional i política del país. D'aquesta manera, a través dels debats públics, l'economia i el pensament econòmic contribueixen a dissenyar la identitat col·lectiva i els projectes polítics dels catalans. Sens dubte, durant les primeres dècades del segle XVII, existeix una profunda interconnexió entre el marc institucional i polític, les identitats col·lectives i els espais econòmics.

Els pensadors econòmics catalans de les primeres dècades del segle XVII (des de Francesc Soler el 1611 o el 1620 fins a Jaume Damians el 1630) formen part de l'elit del pensament econòmic europeu, tant per la seva precocitat com per la seva qualitat. Entre 1611 i 1630 construeixen interpretacions complexes sobre el conjunt de la realitat econòmica. Ja no descriuen parcel·les de la realitat des d'una perspectiva moral o religiosa, sinó que intenten analitzar i quantificar els mecanismes del conjunt de l'economia. Els paral·lelismes amb la revolució científica resulten especialment atractius i suggeridors.

En tot cas, des d'una perspectiva històrica, cal destacar que la potència interpretativa de la realitat que podem detectar en els textos econòmics catalans sorgeix d'una realitat històrica complexa i plural. Les idees no neixen en el buit. Apareixen en un context determinat. Sens dubte, les idees són abstractes, però la seva potència interpretativa deriva –precisament– de la seva capacitat d'explicar una realitat complicada.

1.2 El pensament econòmic europeu al segle XVI

J. M. Keynes va escriure: «Les idees dels economistes i els filòsofs polítics, tant quan són correctes com quan estan equivocades, són més poderoses del que normalment es creu. En realitat, aquestes idees i poc més és allò que governa el món. Els homes pràctics, que es creuen completament exempts de qualsevol influència intel·lectual, són, generalment, esclaus d'algun economista difunt. Els líders maniàtics, que senten veus a l'aire, destil·len el seu frenesí inspirats en algun escriptorot acadèmic d'alguns anys enrere. Estic segur que el poder dels interessos creats s'exagera molt en comparació amb la intrusió gradual de les idees.»¹

A Catalunya, des de mitjan segle XX, Fabià Estapé va orientar una part significativa de la seva activitat intel·lectual i de la d'alguns dels seus deixebles, entre els quals destaca per sobre de tots la figura d'Ernest Lluch,² a l'estudi del pensament i de les idees econòmiques.³

¹ John Maynard Keynes, *Teoria general de l'ocupació, de l'interès i del diner* (1936).

² Ernest Lluch, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)* (1973).

³ Fabià Estapé, *La reforma tributària de 1845* (1972). Aquesta obra sorgeix de la tesi doctoral presentada pel mateix autor l'any 1953.

Fabià Estapé ha insistit sempre en la necessitat de tenir present la història del pensament econòmic per entendre l'evolució de la història econòmica. I, en aquest sentit, a més de la seva tesi doctoral, presentada el 1953 i publicada el 1972, és autor de diverses obres sobre les idees econòmiques del segle XIX.⁴

Seguint les idees d'Estapé i de Keynes, Ernest Lluch estava convençut de la necessitat d'estudiar l'impacte de les idees en l'endegament i el desenvolupament de la història i de l'economia. I, per tant, qualsevol país normal necessitava tenir la seva història del pensament econòmic. En aquesta línia, va impulsar la tasca de molts dels seus deixebles a Catalunya (Francesc Roca, Carme Massana, Anton Costas, Emili Gasch o Pasqual Maragall) i al País Valencià (Segundo Bru, Vicent Llobart o Salvador Almenar). A més de la col·laboració d'alguns dels seus col·legues universitaris, entre els quals podem destacar Lluís Argemí.⁵

I, precisament, el treball que presentem té la intenció de contribuir a la normalitat nacional de Catalunya, a través d'una aproximació a la història de l'economia i a les idees econòmiques de l'alta edat moderna. En concret, en aquest llibre intentem analitzar alguns aspectes de l'evolució de l'economia catalana durant el segle que antecedeix la Revolució de 1640 i les idees econòmiques expressades durant la segona i la tercera dècades del segle XVII. Dues dècades molt significatives, arreu de l'Europa occidental, en la consolidació d'allò que podríem anomenar un veritable pensament econòmic. Les idees expressades en el segle XVI comencen a esdevenir un pensament complex amb voluntat d'interpretar el conjunt de la realitat econòmica. Una mena de transició des d'un conjunt d'idees fins a un pensament estructurat. Una transició que –seguint el clàssic suggeriment keynesià– és el resultat d'una mútua influència entre la història intel·lectual i la realitat econòmica.

En altres paraules, aquest treball intenta ser una aproximació als primers exponents d'un pensament econòmic català, perfectament integrat en el pensament econòmic europeu més avançat. Francesc Soler i Jaume Damians –entre d'altres– haurien de ser uns clàssics del pensament econòmic català. Uns clàssics que a Anglaterra o a Castella ja haurien generat un ampli volum d'estudis i edicions però que, a Catalunya, resten oblidats gairebé de forma absoluta.

En un dels seus llibres, W. J. Barber (la versió espanyola és obra de Carlos Solchaga i Gloria Barba) assegura que: «El contacto con los gigantes intelectuales del pasado tiene su propia recompensa. El puro gozo intelectual que nos depara –así como su capacidad para liberar la imaginación del provincianismo de nuestro propio tiempo y lugar– no requiere justificación alguna.»⁶

Interès públic i interès privat

Sovint s'assegura que un executiu de la General Motors (GM) va afirmar: «Allò que és bo per a la GM és bo per als Estats Units». Més enllà de la seva exactitud, l'important és que aquesta frase és indicativa d'una concepció de l'economia on resulta difícil desitjar els interessos públics i els privats. Una concepció que sembla tenir els seus orígens filosòfics en el mercantilisme de l'alta edat moderna.

⁴ Fabià Estapé, *Ensayos sobre historia del pensamiento económico* (Barcelona: Ariel, 1971).

⁵ Vegeu, per exemple, Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia económica* (Barcelona: Barcanova, 1987).

⁶ William J. Barber, *Historia del pensamiento económico* (Madrid: Alianza, 1984), p. 12.

Així, referint-se a aquell període, un conegut especialista en la història del pensament econòmic ha pogut escriure que: «Entre los consejeros de Estado, muchos tenían preocupaciones económicas, en especial las que se referían a dos temas, el comercio del país y la moneda, ya que ambos podían ser objeto de regulación. Y entre los mercaderes no ligados al Estado, muchos tenían interés en que éste les protegiera y ayudara. Existía cierta similitud entre los planteamientos de ambos grupos. Además, al realizar una y otro sus trabajos en el marco de la formación del nuevo Estado, no se ve claramente el objetivo final: ¿se busca el poder del Estado para obtener riqueza, o se busca la riqueza para obtener poder? Ambos grupos se apoyaban, y algunos de sus miembros pasaron de un grupo al otro, con lo que el dilema se complica.»⁷

En el cas de Catalunya, però –i tal com hem indicat repetidament–, és evident que el marc teòric estava ben lluny de la realitat. Fins al punt que, referint-se al tracte que rebien els interessos econòmics catalans a Madrid, Rafael Franch podia escriure al Consell de Cent que els catalans eren tractats com a «negres».⁸

A més, també hem de tenir present que el mercantilisme incloïa una multiplicitat de propostes tan contradictòries i incoherents, que l'únic que pot servir per donar un sentit a aquest terme és que eren «un conjunto de medidas de política económica destinadas a conseguir la unidad nacional, política y económica, entendida ésta como una afirmación frente a los demás países».⁹ I, en aquest sentit, també és ben evident que, en molts casos, la monarquia hispànica quedaria fora d'aquesta definició. Recordem, per exemple, les mesures proteccionistes adoptades separatament per la Corona de Castella, i pels regnes d'Aragó i de València durant la crisi dels anys vint del segle XVII. Mesures adoptades pels uns contra els altres i que només Catalunya –tal com veurem– no va poder adoptar a causa de la seva insubmissió a la política d'Olivares a les inconcluses Corts de 1626.

Descripció, anàlisi i quantificació

Molt abans de l'aparició de l'escola clàssica a la segona meitat del segle XVIII, molts autors havien reflexionat sobre les característiques dels processos econòmics. En general, fins al segle XVI, s'havien caracteritzat per una actitud més moral que científica respecte a l'economia. Tendien a jutjar-la més que no pas a analitzar-la i mesurar-la.

Precisament, l'anomenada «revolució científica» dels segles XVI i XVII es caracteritza per la voluntat i l'esforç d'anàlisi i mesurament de la realitat.¹⁰ I, probablement, això és tan vàlid en l'àmbit de la física com en el de l'economia. Tot i així, entre els èxits de la física galileiana i newtoniana, d'una banda, i les aproximacions parcials dels mercaders catalans o anglesos, de l'altra, hi ha una diferència fonamental que rau en la complexitat dels fenòmens estudiats. Així doncs, l'anàlisi econòmica ha d'enfrontar-se a una enorme multiplicitat de factors que interactuen els uns amb els altres; des dels marcs jurídic i institucional fins a les oscil·lacions de les collites, o des dels conflictes bèl·lics fins a les innovacions tècniques.

⁷ Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia...*, p. 49.

⁸ Carta citada per Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna* (Barcelona: Ed. 62, 1964), vol. II, p. 358.

⁹ Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia...*, p. 50.

¹⁰ Alfred W. Crosby, *La medida de la realidad. La cuantificación y la sociedad occidental* (Barcelona: Crítica, 1998).

En tot cas, també és cert que entre el judici moral i el mesurament matemàtic existeix un ampli espai per a la descripció. I, precisament, aquesta activitat descriptiva caracteritza la reflexió intel·lectual sobre les activitats econòmiques en els segles XVI i XVII. Una reflexió que, a mesura que passava el temps, incorporava una dosi creixent i diversificada de referències històriques i geogràfiques. En principi, es tractava de descripcions locals i presentistes d'un fragment de la realitat econòmica. Però, progressivament, s'hi aniran incorporant més exemples històrics, més notícies sobre altres espais econòmics i més aspectes interdependents de la realitat. Tot plegat estava íntimament vinculat. La multiplicació de referents històrics i geogràfics permetia –i gairebé obligava– prendre en consideració els efectes d'una determinada mesura econòmica sobre diferents aspectes de la realitat.

Així, a principis del segle XVII, els autors catalans saben –gràcies a l'experiència històrica i als exemples del que ha succeït en altres llocs– que una devaluació de les monedes de plata incidirà en el volum de la massa monetària, en el preu dels productes, en els tipus d'interès, en les exportacions i en les importacions, en l'ocupació laboral, en el pagament dels impostos, en l'arrendament de les càrregues fiscals...

Tot un exemple de la transició que va permetre que el pensament econòmic evolucionés des de simples descripcions intuïtives i fragmentàries de la realitat fins a anàlisis comparatives d'un ampli ventall de processos econòmics, mentre que la quantificació d'aquests processos tot just feia alguns passos incipients durant les primeres dècades del segle XVII, guiada per personatges tan diferents com Descartes i Bacon.

Ciències naturals i economia. La figura de Copèrnic

És possible que la personalitat de Nicolau Copèrnic exemplifiqui els lligams entre la revolució científica del XVI i la transició des de les idees econòmiques medievals fins a la formulació d'un pensament econòmic autònom i estructurat.

En efecte, l'any 1522 davant d'una assemblea prussiana i l'any 1526 a instàncies del rei de Polònia, Copèrnic va exposar els lligams entre la moneda i l'economia. Probablement el fet més significatiu d'aquesta exposició de les seves idees econòmiques és que –segurament, per primera vegada a la història i, en tot cas, abans de l'arribada massiva de metalls preciosos americans a Europa– Copèrnic afirmava que «el diner es deprecia normalment quan esdevé massa abundant».¹¹ Copèrnic no va desenvolupar aquesta idea, però es tracta d'una exposició clara i sintètica de quelcom que, posteriorment, s'anomenaria teoria quantitativa de la moneda. És possible que aquesta afirmació de Copèrnic fos el resultat d'un procés deductiu derivat de l'increment de l'oferta de plata procedent de les mines de l'Europa central, abans de l'arribada massiva de plata americana.

Tot i així, l'exemple que proposa Copèrnic per donar suport a la seva afirmació ha generat un dubte difícil de resoldre. En efecte, per exemplificar la relació entre la depreciació i l'abundància de diner, assegura que «això s'esdevé quan s'ha transformat tanta plata en diner, que és més gran la demanda de lingots que la de monedes».¹² Aquest exemple tan específic pot indicar que la relació inversa que existeix entre el valor del diner i la seva

¹¹ Citat per Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento económico* (Barcelona: Omega, 1996), p. 114.

¹² Ídem.

quantitat depèn exclusivament del valor de mercat del metall monetari. No sabem si Copèrnic va intuir –o deduir– el lligam amb el preu de totes les altres mercaderies.

En tot cas, el petit tractat de Nicolau Copèrnic no va ser publicat fins al segle XIX i, per tant, és probable que no exercís cap influència significativa sobre els seus contemporanis del segle XVI.

Martín de Azpilcueta i la naturalesa del diner

Malgrat que la majoria d'autors medievals eren metal·listes, Marjorie Grice-Hutchinson ha constatat que «en el curs de l'edat mitjana es van fer alguns intents a fi de col·locar els béns i el diner sota el mantell d'una sola teoria del valor [...] i [el cardenal] Cayetano, si més no, va aplicar una teoria del valor basada en l'oferta i la demanda».¹³ La qüestió de la naturalesa del diner tenia unes implicacions especialment apassionants en l'àmbit del crèdit amb interès i de l'intercanvi de monedes. I, en aquest sentit, des de sant Tomàs, l'Església catòlica havia desenvolupat una interpretació complexa sobre la legitimitat en l'ús del diner i sobre la subtil frontera entre el préstec i la usura.

Azpilcueta resumia aquest aspecte de la història del pensament econòmic d'aquesta manera: «Y aunque a Aristóteles pareció mal esta arte de cambiar y mercadear cambiando dineros [...] el mesmo Santo Thomas dize que el arte de mercadear es lícita si el fin es ganancia moderada, para mantenerse a sí y a su casa, y [que] el arte de cambiar trae algunos provechos a la república».¹⁴

L'estudi de l'evolució del pensament econòmic i la seva aplicació a la realitat econòmica permet als escolàstics castellans formular per primera vegada la teoria quantitativa del diner. I, en concret, l'any 1553 sembla que és el moment decisiu.

Aquell any, Domingo de Soto constata: «Cuanto más abunda el dinero en Medina, más desfavorables son los términos del intercambio y mayor es el precio que debe pagar quienquiera que desee enviar dinero de España a Flandes, ya que la demanda de éste es menor en España que en Flandes. Quanto más escasea el efectivo en Medina, menos debe pagarse en dicho lugar, ya que hay menos personas que necesitan el dinero en tal plaza que los que lo envían a Flandes».¹⁵

Encara més. Tenint en compte aquestes diferències que existeixen a diversos llocs entre l'abundància i l'escassetat relativa de monedes, el mateix Domingo de Soto justificava l'existència de diferents tipus d'interès i de canvi: «No se atenta contra la ley intercambiando dinero en un lugar por dinero en otro, teniendo en cuenta su escasez en un mercado y su abundancia en otro, ni tampoco recibiendo una suma más pequeña en una plaza en la que el efectivo escasea a cambio de una mayor allí donde éste abunda».¹⁶

¹³ Marjorie Grice-Hutchinson, *Early economic thought in Spain 1177-1740* (Londres: George Allen & Unwin, 1978). N'existeix una versió en llengua castellana: *El pensamiento económico en España (1177-1740)* (Barcelona: Crítica, 1982), p. 141-2.

¹⁴ Martín de Azpilcueta, *Comentario resolutorio de cambios* (Salamanca, 1556), citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 142.

¹⁵ Domingo de Soto, *Libri decem de justitia et jure* (Salamanca, 1553). Versió castellana: *De la justicia y el derecho. Obra completa* (Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1968), 5 vols.). Citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 143.

¹⁶ Ídem.

Aquell mateix any 1553, a Coïmbra, Martín de Azpilcueta publicava en portuguès el seu *Manual de confesores y penitentes*.¹⁷ I, tres anys més tard, a Salamanca, apareixia la versió castellana d'aquest text amb uns apèndixs titulats *Comentarios resolutorios*. Azpilcueta hi explicitava la teoria quantitativa del diner amb el text següent: «Do[nde] ay gran falta de dinero, todas las otras cosas vendibles, y aun las manos y trabajos de los hombres se dan por menos dinero que do[nde] ay abundancia del; como por la experiencia se vee que en Francia, do[nde] ay menos dinero que en España, valen mucho menos el pan, vino, paños, manos, y trabajos; y aun en España, el tiempo, que avia menos dinero, por mucho menos se daban las cosas vendibles, las manos y trabajos de los hombres, que después que las Indias descubiertas la cubrieron de oro y plata. La causa de lo qual es, que el dinero vale más donde y quando ay falta del, que donde, y quando ay abundancia.»¹⁸

Unes quantes dècades més tard, Domingo de Báñez analitzava l'impacte de la quantitat de diners sobre els preus i els tipus de canvi: «En los lugares en que el dinero escasea los bienes vendibles serán más baratos que en aquéllos en que toda la masa de dinero es mayor y, por lo tanto, es legítimo entregar una cantidad más pequeña en un país a cambio de una mayor en otro. La conclusión es evidente. Dado que la finalidad principal para la que se inventó el dinero es la compra de bienes, de lo anterior se deduce que en todos los sitios en que el dinero es más apreciado para este propósito puede ser intercambiado por una suma mayor de la que se obtendría en un país en el que se estima menos que aquél».¹⁹

John Hales i la nova filosofia moral a Anglaterra

John Hales era un membre del Parlament anglès durant el regnat de Maria I i bona part del d'Isabel I. Per tant, va conuiu amb els principals problemes econòmics del període (les *enclosures* i la usura). En aquest context, és possible que la principal aportació de Hales sigui la consciència de trobar un lloc específic per al nou pensament econòmic dins de la jerarquia de les ciències. En concret, Hales va considerar que aquesta nova forma de pensament era una branca de la filosofia moral.

Segons Henry W. Spiegel, «Hales va establir així una tradició que havia de ser seguida per les ments més eminents del pensament anglès, des de Locke i Hume fins a Adam Smith i John Neville Keynes. [...] La promoció de l'economia a una branca de la filosofia moral va contribuir en gran manera al fet que el pensament econòmic anglès fos tan destacat, i la va diferenciar vivament del *Polizeiwissenschaft* continental».²⁰

Tot i aquesta interpretació de Spiegel, el mateix Hales fa una definició de l'economia molt pròxima a la política, similar a la que haurien pogut fer molts dels seus col·legues continentals. Així, per exemple, afirma que: «En la seva major part aquest nou saber està relacionat amb la política o el bon govern del bé comú».²¹ I, amb un sentit força pràctic, es

¹⁷ Martín de Azpilcueta, *Manual de confesores y penitentes* (Coïmbra, 1553).

¹⁸ Martín de Azpilcueta, *Comentario resolutorio de cambios*, a Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 144.

¹⁹ Domingo de Báñez, *De justitia et jure* (Salamanca, 1594), a Marjorie Grice-Hutchinson, *op. cit.*, p. 146.

²⁰ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, p. 109.

²¹ Ídem.

pregunta: «Com es pot aconseguir el bé comú si no hi ha ni un governant ni un conseller que siguin experts en aquesta branca del saber?».²²

Les idees de Hales formen part del bagatge comú del mercantilisme. Reconeix que el comerç exterior és inevitable, però defensa la conveniència d'una balança comercial favorable. Pel que fa a la moneda, és un ferm partidari de l'estabilitat monetària i considera deplorables els efectes de les falsificacions, adulteracions i devaluacions monetàries. Com els seus contemporanis hispànics i itàlics, Hales considera que la manipulació del contingut metàl·lic de les monedes és la causa fonamental del procés inflacionista que es produeix –amb major o menor intensitat– a tot Europa. Els pagesos augmenten els preus dels seus productes; els senyors exigeixen arrendaments més elevats; i els mercaders demanen més per cada mercaderia. En paraules de Hales: «Una cosa se suma a l'altra, empenyent-se entre elles mútuament; però hi ha, abans que cap altra, una causa principal que impulsa i fa girar tot aquest engranatge».²³ Una causa principal que, en l'edició de 1565, ell identifica amb l'alteració del valor de les monedes, mentre que, en l'edició de 1581, hi introdueix una consideració addicional relacionada amb l'augment de la massa monetària encara que no estigui alterada: «El gran emmagatzemament i abundància de riqueses [...] que són molt més grans als nostres dies del que van poder contemplar cap dels nostres avantpassats en temps pretèrits. Qui no té coneixement de les immenses quantitats d'or i plata que es reuneixen a les Índies i en altres països per ser transportades anualment fins a les nostres costes?».²⁴

La teoria quantitativa del diner

La consolidació de la teoria quantitativa del diner durant la segona meitat del segle XVI constitueix un dels elements més decisius de la història de l'economia. Aquesta teoria implicava que el valor de les monedes depèn de les lleis del mercat; és a dir, que està subjecte a l'oferta i a la demanda com qualsevol altre producte o servei.

Els escolàstics medievals ja havien intuït que els preus de les mercaderies estaven determinats per l'oferta i la demanda (la quantitat i la necessitat). La gran innovació de la segona meitat del segle XVI va consistir en el fet que algunes persones van entendre que el nivell general dels preus no només estava vinculat a l'oferta i a la demanda de cada bé o de cada servei, sinó que depenia de l'oferta i de la demanda de diner.

Per què aquest esdeveniment es va produir, precisament, a la segona meitat del segle XVI a diversos llocs d'Europa? Probablement, perquè els europeus de l'època van ser testimonis d'un procés decisiu. En un context on la demanda de diner –és a dir, l'oferta de béns pel diner– augmentava molt més lentament que l'oferta de diner, van comprovar que els preus de les mercaderies s'incrementaven. En altres paraules, si l'oferta de diner creixia més ràpidament que la demanda, el valor del diner disminuïa; tal com les lleis del mercat (la quantitat o oferta i la necessitat o demanda) establien per a qualsevol producte o servei.

La nova visió quantitativa del diner establia una relació directa entre l'oferta monetària i el nivell general de preus; i, per tant, també permetia explicar la diferència entre els preus en els diferents espais econòmics europeus.

²² Ídem.

²³ Ídem, p. 111.

²⁴ Ídem, p. 112.

Tal vegada, aquest ha estat el moment més decisiu de la història de l'economia. Les implicacions d'aquesta teoria quantitativa s'han desenvolupat al llarg de tres segles fins a desembocar a finals del segle XIX en l'obra d'Alfred Marshall.

Jean Bodin

Probablement, la primera redacció explícita de la teoria quantitativa del diner correspon a Jean Bodin; però aquest autor francès recull i ordena un conjunt d'idees convergents que eren presents en diversos ambients econòmics i culturals de l'època i molt especialment a Castella. I, en aquest sentit, potser no és del tot casual que Bodin estudiés a Tolosa de Llenguadoc, on Martín de Azpilcueta havia estat professor un parell de dècades abans. I en alguns aspectes és més tradicional que els seus mestres escolàstics, com pel que fa a la prohibició radical –establerta per Déu– contra qualsevol forma de préstec amb interès.

Seguint el criteri exposat per Alfred W. Crosby, hauríem d'afirmar que el pensament de Bodin encara no és plenament modern; encara és més descriptiu que no pas analític. La seva aportació principal consisteix a establir una llista dels factors que poden provocar variacions del nivell de preus.

Tot i així, cal destacar alguns aspectes del pensament de Bodin. Per exemple, atès que és conscient que l'augment de la massa d'or i plata provoca l'increment dels preus, Bodin no comparteix un dels principals prejudicis que caracteritzaran molts pensadors mercantilistes posteriors. De la mateixa manera, també té una interpretació força original del comerç exterior, ja que posa en relleu que les exportacions poden tenir un efecte inflacionista, mentre que les importacions col·laboren a mantenir estables els preus.

Totes aquestes idees són perfectament identificables en els textos econòmics catalans de finals del segle XVI i, molt especialment, de principis del segle XVII.

L'impacte ideològic del caràcter natural del pensament econòmic

La transició des de les simples descripcions econòmiques premodernes fins a la consolidació d'un pensament econòmic modern de caràcter científic va ser llarga i complexa. La realitat econòmica està formada per un gran nombre d'accions humanes, que són simultàniament econòmiques, socials i morals. I, a més a més, cadascuna d'aquestes accions depèn de la realitat pràctica i de la tradició mental de cada espai econòmic concret.

Per tant, l'elaboració d'una anàlisi econòmica de caràcter científic exigia un esforç d'abstracció extraordinari. Calia superar els fets immediats i locals. I era necessari detectar i explicar els elements constants.

A partir d'aquell moment, la identificació d'aquestes constants va permetre la construcció d'un model explicatiu global, confirmat –almenys aparentment– per la seva capacitat de predicció. A més, la possibilitat de preveure el comportament humà va afavorir la idea que aquest comportament era permanent i, per tant, natural. Finalment, el concepte del fonament natural de les accions econòmiques es va confondre –de forma conscient o no– amb la suposada bondat moral d'aquestes accions. El que és natural és necessàriament bo. Molt sovint, tendim a pensar que el que existeix és el que hauria d'existir. I, fins i tot, la realitat ens impedeix imaginar l'existència de qualsevol alternativa possible.

En l'àmbit econòmic, els arguments basats en la naturalesa dels fets van adquirir una potència extraordinària, tal com succeïa en l'àmbit jurídic i legal. El dret natural i l'economia

natural van esdevenir un instrument extraordinari per reforçar o erosionar el poder de les institucions polítiques.

Les idees fonamentades en el seu caràcter suposadament natural exercien un extraordinari poder de seducció sobre l'opinió pública, tal com havia succeït durant segles amb el concepte de voluntat divina. Tant és així que el caràcter natural i diví van conviure durant molt de temps i, de vegades, han estat considerats sinònims.

El suposat caràcter natural de les accions econòmiques ha tingut unes implicacions extraordinàries en els darrers quatre-cents anys. Quan els economistes de l'alta edat moderna van descobrir que el valor de la moneda depenia de la seva oferta i de la seva demanda, van donar un caràcter natural a l'evolució del preu d'aquesta moneda. I, per tant, l'obsessió d'un monarca per mantenir estables el valor d'una moneda en contra de la realitat del mercat adquiria un caràcter antinatural. A partir d'aquell moment, la Corona perdria la seva legitimitat a l'hora d'establir el valor de la moneda. La natura limitava el poder dels monarques. I per contra, en atribuir-se el poder d'interpretar la natura, els economistes es convertien en un nou poder polític. Un poder que podia servir per reforçar o per erosionar les institucions ja existents.

Per aquesta raó, a la segona dècada del segle XVII, les institucions catalanes van promoure la redacció i la publicació de memorials econòmics sobre la naturalesa del diner i sobre la necessitat de devaluar la moneda per adequar-ne el valor a la naturalesa del mercat. Així, doncs, en un context en el qual tots els espais econòmics devaluaven les seves monedes, la negativa de la Corona a autoritzar la devaluació, sol·licitada –i gairebé exigida– per les institucions catalanes, esdevenia una acte antinatural.

De forma similar, els arguments lliurecanvistes usats per Francesc Soler l'any 1620 i pels jutges del Reial Consell l'any 1630 subratllaven el caràcter natural de la llibertat de comerç. Quelcom que implicava el caràcter antinatural de les mesures proteccionistes defensades pel Consell de Cent l'any 1620 o per Jaume Damians l'any 1630.

En definitiva, és molt probable que, a través d'una guerra de papers, les qüestions econòmiques adquirissin una enorme rellevància política en el camí de les revolucions de 1640-1641. Un tema que, sens dubte, exigeix una anàlisi específica, que en aquest treball tot just podem insinuar.

1.3 L'arbitrisme castellà en els regnats de Felip II i Felip III

Algunes consideracions sobre el pensament econòmic a Castella

Originat en gran part en la denominada Escuela de Salamanca i identificat sovint com a arbitrisme, el pensament econòmic castellà ha merescut valoracions força contraposades.

Des del mateix segle XVII, havia patit les sàtires d'alguns autors de l'època que en destacaven la ingenuïtat i l'escàs pragmatisme. Ja en el segle XX, diversos historiadors francesos van desqualificar-lo amb l'epítet de bullionista. Aquests historiadors asseguraven que la totalitat dels arbitristes castellans estaven preocupats exclusivament pel contingut metàl·lic de la moneda i que, per tant, no podien ser inclosos en la tradició mercantilista força més seriosa, responsable i complexa d'altres llocs d'Europa.

Posteriorment, autors com Pierre Vilar i Marjorie Grice-Hutchinson van reivindicar el valor del pensament econòmic castellà de l'època medieval i moderna posant de manifest

els seus elements més innovadors a escala europea. Jean Vilar Berrogain, per la seva banda, va centrar la seva atenció fins i tot en els arbitristes més utòpics.

En general, els arbitristes no van poder fer res per resoldre els problemes que provocaven la *declinación* de Castella. Sovint, els seus escrits contenien ingenuïtats. I, en tot cas, gairebé mai no van ser llegits amb atenció pels seus propis contemporanis. Aviat es van convertir en objecte de les sàtires i el mateix mot «arbitrista» va quedar estigmatitzat. Precisament per això, els historiadors han tendit a usar altres conceptes per definir-los (com reformadors, economistes polítics o projectistes).

Com era habitual i seguint una línia evolutiva general, els primers pensadors castellans moderns (primera meitat del segle XVI) estaven preocupats fonamentalment per qüestions morals com la usura. De tal manera que és probable que el pensament econòmic medieval de tradició tomista trobés, durant el segle XVI, la seva màxima expressió en l'Escuela de Salamanca, mentre que en el segle XVII trobem diversos autors mercantilistes que intenten analitzar conjuntament diversos àmbits de l'activitat econòmica.

Lògicament, aquests arbitristes seriosos centren la seva atenció en els principals problemes econòmics del seu marc de referència espacial i temporal. És a dir: el valor del diner, la fiscalitat, la circulació monetària o la importància d'una balança comercial favorable. Encara que algun d'ells planteja opcions força innovadores, com una defensa del lliurecanvisme protagonitzada l'any 1626 per Struzzi.²⁵

Realment, una posició intel·lectual a favor del lliurecanvisme datada el 1626 resulta força innovadora, demostra la vitalitat de les idees econòmiques i s'anticipa unes quantes dècades a la consolidació d'aquesta actitud a Anglaterra.

Potser el més interessant és que, el mateix any 1626 (amb motiu de les Corts catalanes celebrades a Barcelona), també trobem l'expressió d'actituds lliurecanvistes, que tenen un precedent en els debats de 1620 sobre les mesures fiscals adoptades pel Consell de Cent contra els mercaders estrangers. En aquella primera ocasió (1620), les idees lliurecanvistes havien estat defensades des de la Generalitat i per un grup de juristes, format pels advocats Carreres, Segura, Soler, Vinyes i Vinyoles.²⁶ Un grup d'avocats catalans que s'anticipen uns quants mesos a l'aparició de la famosa obra de Thomas Mun de 1621.²⁷

Evidentment, el pensament econòmic generat a Catalunya i a Castella no pot ser pas idèntic, perquè sorgeix en realitats econòmiques i històriques diferents, i així es posa de manifest en l'extracció social dels autors. En el cas de Castella, Hamilton destaca que, entre els responsables d'aquesta literatura econòmica, hi ha molt pocs homes de negocis; i Salvador Albiñana constata que la immensa majoria són funcionaris vinculats a la Monarquia (tant eclesiàstics com laics).²⁸ En canvi, a Catalunya, els protagonistes d'aquest pensament econòmic són, molt sovint, mercaders individuals, gremis o advocats vinculats a sectors econòmics com la banca, la llana o la seda.

²⁵ Miguel Avilés, Siro Villas, Carmen María Cremades, «La crisis del siglo XVII bajo los últimos Austrias (1598-1700)», *Historia de España* (Madrid: Gredos, 1988), vol. 9, p. 72-4.

²⁶ BC, Arxiu del Consolat, *Liber Consiliorum* (1620).

²⁷ Thomas Mun, *Discurs sobre el comerç anglès a les Índies Orientals* (1621). N' existeix una versió de Fondo de Cultura Económica (Mèxic, 1954) i una reimpressió de 1978.

²⁸ Salvador Albiñana, «Notas sobre decadencia y arbitristismo», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 20 (València, 1994), p. 27.

El tractament historiogràfic dels arbitristes castellans

A finals del segle XVIII, Pedro Rodríguez de Campomanes va fer un primer recull de textos econòmics del segle XVII.²⁹ D'aquesta manera, en fa una primera avaluació crítica elogiant algunes de les idees exposades, però constatant que «los más no supieron discernir las causas, ni atinar con el verdadero remedio».³⁰ Campomanes estableix una suposada distinció –sorgida en el mateix segle XVII– entre economistes polítics, lliures d'interessos personals, i arbitristes que treballen per obtenir una comissió si s'apliquen els arbitris que ells proposen. Els primers haurien treballat amb generositat política i intel·lectual, mentre que els segons ho haurien fet per interès personal. Segons Campomanes, calia recuperar les aportacions dels primers per fer justícia, per lluitar contra la ignorància i l'endarreriment i per «instruir a la nació».³¹ El que distingeix l'economia espanyola de la de França i Anglaterra és la consideració envers les seves respectives històries del pensament econòmic. Mentre que aquelles nacions han sabut apreciar els seus autors politicoeconòmics, Espanya ha oblidat i menystingut obres antigues i modernes que cal revalorar.

En aquesta línia, a principis del segle XIX, apareix una obra de Juan Sempere y Guarinos, titulada *Biblioteca española económico-política*,³² on s'analitzen les obres de diversos autors de textos de temàtica econòmica de l'època moderna.

Moltes dècades més tard, a la segona meitat del segle XIX, trobem els treballs de Manuel Colmeiro. En una de les seves primeres aproximacions als pensadors econòmics castellans mostra una actitud força pejorativa. Es tracta del seu discurs llegit el 1854, i publicat tres anys més tard, amb motiu del seu ingrés a la Real Academia de la Historia,³³ on manté la distinció de Campomanes entre economistes polítics i arbitristes, qualificats, respectivament, de «sabios y prudentes consejeros [...] precursores de la ciencia económica» i «curanderos de la república, ministros de perniciosas novedades, inventores de quimeras».³⁴ Tot i així, Colmeiro farà un esforç significatiu per estudiar molts d'aquests autors de forma més o menys sistemàtica³⁵ i acabarà tenint un coneixement directe de molts dels textos econòmics dels segles anteriors.³⁶

En una línia similar, hem de recordar el treball de Frederic Rahola. En certa manera, aquest deixeble català de Colmeiro dóna continuïtat a la tasca del seu mestre publicant a Barcelona l'obra *Economistas españoles de los siglos XVI y XVII*.³⁷

²⁹ Pedro Rodríguez de Campomanes, *Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento* (Madrid, 1775). N' existeix una reedició de 1975.

³⁰ Ídem.

³¹ Ídem.

³² Juan Sempere y Guarinos, *Biblioteca española económico-política* (Madrid 1801-1821), 4 vols.

³³ Manuel Colmeiro, *Discurso de los políticos y arbitristas españoles de los siglos XVI y XVII y su influencia en la gobernación del Estado* (Madrid, 1857).

³⁴ Ídem, p. 18.

³⁵ Manuel Colmeiro, *Historia de la economía política en España* (Madrid, 1863), 2 vols.

³⁶ Manuel Colmeiro, *Biblioteca de los economistas españoles de los siglos XVI, XVII y XVIII* (Madrid, 1879). Reeditada per la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas (Madrid, 1954).

³⁷ Frederic Rahola, *Economistas españoles de los siglos XVI y XVII* (Barcelona, 1887).

Durant les dècades centrals del segle XX, apareixen les aportacions de Earl J. Hamilton,³⁸ Jaume Carrera i Pujal³⁹ i José Larraz⁴⁰, centrades en les figures dels escolàstics castellans. I, precisament, José Larraz assenyala l'existència d'una teoria quantitativista dins de l'Escuela de Salamanca,⁴¹ mentre que J. L. Sureda Carrión analitza els pensadors del segle XVII.⁴²

A la dècada dels seixanta, Pierre Vilar estudia els pensadors castellans dels segles XVI i XVII,⁴³ i posa de manifest que la seva imatge havia estat desfigurada –i sovint ridiculitzada– de forma injustificada al llarg del temps.

D'aquesta manera comença una profunda revisió d'aquests autors de l'època moderna i de les seves obres. I, en aquest context, apareixen les obres de Jean Vilar (1973)⁴⁴ i Marjorie Grice-Hutchinson (1978).⁴⁵ I, especialment, aquesta autora reivindica els arbitristes castellans equiparant-los als economistes polítics: «En aquesta obra, si més no, no s'establirà cap distinció entre economistes polítics i arbitristes pel que fa als problemes econòmics. Tots, entenimentats i necis uniformement, es veuran dignificats en aquest estudi en rebre el nom d'economistes polítics».⁴⁶

Aquesta tasca de recuperació dels pensadors econòmics inclou un catàleg de textos elaborat per Evaristo Correa Calderón (1976).⁴⁷ Aquest catàleg completa, corregeix i amplia la feina de Manuel Colmeiro realitzada un segle abans. Correa Calderón ordena cronològicament els autors i ressegueix totes les edicions conegudes (tant impreses com manuscrites) de les seves obres. I, a més, ofereix tota la bibliografia sobre aquesta temàtica, incloent-hi articles de revistes.

D'altra banda, a les tres darreres dècades del segle XX, apareixen diverses reedicions comentades d'obres dels segles XVI i XVII. Gonzalo Anes publica els *Memoriales* de Martínez de la Mata (1971); Jean Vilar, la *Restauración política de España* de Sancho de Moncada (1974); J. P. Le Flem, l'obra de Caxa Leruela (1975); Mercedes Barat, el *Memorial* d'Ángel Manrique (1981);⁴⁸ Ángel García Sanz, el *Gobierno político de agricultura* de Lope de Deza (1991);⁴⁹ i Pérez de Ayala, el *Memorial de la política necesaria y útil restauración de la República de España* de Martín González Cellóriga (1992).⁵⁰

³⁸ Earl J. Hamilton, *El florecimiento del capitalismo y otros ensayos de historia económica* (Madrid: Revista de Occidente, 1948).

³⁹ Jaume Carrera i Pujal, *Historia de la economía española* (Barcelona: Bosch, 1943-1947), 5 vols.

⁴⁰ José Larraz, *La época del mercantilismo en Castilla (1500-1700)*, discurs de recepció a l'Academia de Ciencias Morales y Políticas (1943).

⁴¹ Ídem, capítols III i IV.

⁴² J. L. Sureda Carrión, *La hacienda castellana y los economistas del siglo XVII* (Madrid: CSIC, 1949).

⁴³ Pierre Vilar, «Les primitifs espagnols de la pensée économique. Quantitativisme et bullonisme», *Mélanges Marcel Bataillon* (número especial del *Bulletin Hispanique*) (1962), p. 261-84. N'existeix una reedició en llengua castellana: *Crecimiento y desarrollo* (Barcelona: Ariel, 1964), p. 175-207.

⁴⁴ Jean Vilar, *Literatura y economía: la figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro* (Madrid: Revista de Occidente, 1973).

⁴⁵ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...* (1982).

⁴⁶ Ídem, p. 190.

⁴⁷ Evaristo Correa Calderón, *Registro de arbitristas, economistas y reformadores españoles (1500-1936)* (Madrid: Fundación Universitaria Española, 1976). N'existeix una reedició de 1981.

⁴⁸ Mercedes Barat, «Un texto arbitrista del siglo XVII: El Memorial de Ángel Manrique», *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 2 (1981), p. 105-25.

⁴⁹ Editat a Clásicos del Pensamiento Económico Español (Madrid, 1991).

⁵⁰ Editat a Clásicos del Pensamiento Económico Español (Madrid, 1992).

Tot plegat, acompanyat per articles especialitzats de diversos autors, com Demetrio Iparraguirre, John H. Elliott, Evaristo Correa Calderón, Fred Bronner, José Luis Abellán, José Antonio Álvarez Vázquez, René Quérillacq, Antonio Domínguez Ortiz, Joaquín Calvo García, Miguel Ángel Echevarría, Louis Baeck, M. Luisa Martínez de Salinas Alonso, Luis Miguel Balduque Marcos, Juan Antonio Sánchez Belén o Salvador Albiñana.⁵¹

Finalment, cal destacar l'existència de dues obres de síntesi de Juan Ignacio Gutiérrez Nieto i de Marjorie Grice-Hutchinson. En el cas de Gutiérrez Nieto,⁵² es tracta d'un estudi que presenta un gran nombre d'idees econòmiques contingudes en les obres dels arbitristes del segle XVII; mentre que Grice-Hutchinson⁵³ presenta un seguit d'articles sobre el pensament econòmic castellà entre els segles XIII i XVIII.

⁵¹ Demetrio Iparraguirre, «Historiografía del pensamiento económico español», *Anales de Economía*, núm. 25-26 (1975).

John H. Elliot, «Self-perception and decline in early seventeenth-century Spain», *Past and Present*, núm. 74 (1977).

Evaristo Correa Calderón, «Inventiones, fantasías y paradojas de los arbitristas», *Arbor*, núm. 395 (1978).
Fred Bronner, «Tramitación legislativa bajo Olivares. La redacción de arbitrios de 1631», *Revista de Indias*, núm. 165-166 (1981).

José Luis Abellán, «Orígenes del pensamiento económico y las ideas socialistas en España», *Sistema*, núm. 40 (1981).

José Antonio Álvarez Vázquez, «Arbitristas españoles del siglo XVII», *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 334 (1978).

— «El arbitrista de Mateo López Bravo», *Hispania*, núm. 155 (1983).

René Quérillacq, «Un economista moderno... del siglo XVII: Struzzi», *Hispania*, núm. 157 (1984).

Antonio Domínguez Ortiz, «Nuevos ejemplos de un género muy español: el arbitrista económico del siglo XVII», *Hacienda Pública Española*, núm. 100 (1986).

Joaquín Calvo García, «Economía y literatura en la obra de un conquinse olvidado, Miguel Caxa de Leruela», *Cuenca*, núm. 29 (1987).

Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe, «Una original contribución al pensamiento antimercantilista: la doctrina de Struzzi de 1629», *Hispania*, núm. 167 (1987).

— «El antimercantilismo en la Europa moderna», *Hispania*, núm. 174 (1989).

— *Alberto Struzzi. Un precursor barroco del capitalismo liberal* (Lovaina: Leuven University Press, 1995).

Louis Baeck, «Spanish economic thought: the School of Salamanca and the arbitristas», *History of Political Economy*, vol. 20, núm. 3 (1988).

M. Luisa Martínez de Salinas Alonso, «Contribución al estudio sobre los arbitristas. Nuevos arbitrios para las Indias a principios del siglo XVII», *Revista de Indias*, núm. 188 (1990).

Luis Miguel Balduque Marcos, «El pensamiento arbitrista en los primeros años del gobierno de Olivares: la obra de Guillén Barbón y Castañeda», *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 12 (1991).

Juan Antonio Sánchez Belén, «Absolutismo y fiscalidad en Castilla a fines del siglo XVII: el encabezamiento general del reino (1682-1685)», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie IV, vol. 2 (1989).

— «La política repobladora del reinado de Carlos II», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie IV, vol. 3 (1990).

— «Arbitrista y reforma monetaria en tiempos de Carlos II», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie IV, vol. 5 (1992).

Salvador Albiñana, «Notas sobre la decadencia y el arbitrista», *Estudios. Revista de Historia moderna*, núm. 20 (1994).

⁵² Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, «El pensamiento económico, político y social de los arbitristas», a *El siglo del Quijote*, tom XXVI. *Historia de España de Menéndez Pidal*, dirigida per José María Jover Zamora (Madrid: Espasa-Calpe, 1986).

⁵³ Marjorie Grice-Hutchinson, *Ensayos sobre el pensamiento económico en España* (Madrid: Alianza Universidad, 1995).

Antecedents de l'arbitrisme castellà. L'Escuela de Salamanca

Des del *De regimine principum* de Tommaso d'Aquino, molts autors escolàstics van aproximar-se a les qüestions econòmiques nacionals en un intent d'aconsellar els seus respectius prínceps, fins que a mitjan segle XVI van consolidar una branca del coneixement que denominaven filosofia moral. I, unes quantes dècades més tard, la vessant més macroeconòmica d'aquesta nova ciència va ser rebatejada per Antoine de Montchrétien amb el nom d'economia política.

Tal vegada, l'inici del pensament econòmic a l'Escuela de Salamanca es pot fer coincidir amb les lliçons de Francisco de Vitoria de 1544. L'activitat intel·lectual de l'Escola es va perllongar fins ben entrat el segle XVII; i, probablement, alguns del seus representants més destacats són –a més del ja citat Francisco de Vitoria– Domingo de Soto, Martín de Azpilcueta, Juan de Medina, Diego de Covarrubias y Leiva, Tomás de Mercado, Francisco García, Francisco Suárez i Juan de Lugo. Tots ells són eclesiàstics amb una gran cultura de tradició escolàstica i –en la majoria dels casos– escriuen en llatí. Hereus d'una llarga i intensa tradició de pensament medieval, aquests autors intenten plantejar-se la relació entre algunes idees tradicionals (com la usura) i les activitats econòmiques modernes (transformades radicalment per l'increment de la massa monetària, dels preus i dels tipus d'interès). Intenten adaptar el pensament econòmic a la realitat d'un món que es transforma a una velocitat sense precedents, on canvien els límits geogràfics, el concepte de temps i la velocitat dels esdeveniments.

Pierre Vilar els va definir com a «confesores escrupulosos en distinguir entre beneficios ilícitos, que han captado la relación entre precio de las mercancías y cantidad de moneda en circulación, por un lado, al recoger sobre este punto una tradición escolástica bien cimentada, y por otra parte al advertir empíricamente, en las Indias y en España, el doble fenómeno simultáneo y brutal de la afluencia de metales y la subida de precios». ⁵⁴

Els homes de l'Escuela de Salamanca intenten adaptar la teoria subjectiva del valor (o del valor-utilitat) de tradició medieval a la realitat econòmica moderna. Detecten la relació entre la massa monetària (o la quantitat de diners en circulació) amb el nivell de preus. I apliquen aquesta interpretació quantitativista als intercanvis internacionals de mercaderies i de divises.

En tot cas, Pierre Vilar pensa que les preocupacions i els interessos dels membres de l'Escuela de Salamanca i els arbitristes són força diferents. Segons aquest autor, «no se puede confundir el camino intelectual recorrido por los doctores-confesores con el recorrido por los “políticos” autores de memoriales. Los primeros esbozaban una teoría de los precios tras meditar sobre los cambios, ya que se plantean el problema individual de la legitimidad de las ganancias; entran de lleno en la vía del subjetivismo psicológico, del análisis microeconómico, del equilibrio. Los segundos se plantean preguntas sobre la economía global, sobre la hacienda real; están en la vía de la contabilidad nacional». ⁵⁵

En aquest sentit, és interessant destacar que Marjorie Grice-Hutchinson –malgrat assegurar que l'intent d'establir «una clara distinció entre els primitius economistes polítics

⁵⁴ Pierre Vilar, «Los primitivos españoles del pensamiento económico. Cuantitativismo y bullonismo», a *Crecimiento y desarrollo* (Barcelona: Ariel, 1974), p. 140.

⁵⁵ Ídem, p. 144.

espanyols i els últims escolàstics que van ser contemporanis seus [...] és una feina en va»⁵⁶ acaba parafrasejant les idees de Pierre Vilar: «En general, potser podem dir que els escolàstics indiquen el camí cap al subjectivisme psicològic i la teoria de l'equilibri, mentre que els economistes polítics apunten cap a les teories del comerç internacional i de la balança de pagaments».⁵⁷

En tot cas, segons Marjorie Grice-Hutchinson, ambdós grups comparteixen el mateix bagatge formatiu i només es distingeixen per la seva actitud davant els problemes econòmics: «Els escolàstics eren principalment teòrics, malgrat que no perdien mai de vista els fets. Els economistes polítics es dedicaven, per damunt de tot, a investigar els fets, malgrat que tenien en compte la teoria».⁵⁸

L'arbitrisme castellà des de finals del segle XVI

La consciència de les dificultats econòmiques estimula el pensament. Les persones amb més inquietuds intenten respondre i anticipar-se als reptes que planteja el seu temps. A Catalunya, els memorials es concentren a la segona i la tercera dècada del segle XVII en tres grans onades (monetària, fiscal i comercial). A Castella, la primera gran onada es produeix a l'entorn de la mort de Felip II (1598). En paraules de Jean Vilar: «El cambio de monarca en 1598 fue la ocasión de la primera gran epidemia de memoriales»,⁵⁹ encara que, probablement, aquesta actitud tenia les seves arrels en el canvi de conjuntura econòmica i psicològica que es va produir entre 1580⁶⁰ i 1588.⁶¹ En aquest sentit, Jean Vilar proposa la data de 1594, amb el reconeixement oficial del sistema de consellers espontanis, en reunir-se una junta encarregada d'examinar els arbitris proposats. En la terminologia de l'època, arbitri pot indicar diversos conceptes: una opinió o expedient financer; un impost o taxa resultat d'aplicar una d'aquestes opinions o expedients; o, en un sentit genèric, qualsevol mesura fiscal adoptada per la Monarquia.⁶²

Per contra, el terme arbitrista apareix en la literatura satírica del segle XVII. Segons Jean Vilar, l'arbitrista és representat, habitualment, com un vell, pobre, ridícul, amargat i interessat, i els arbitris que suggereix són sempre absurds. Segons el mateix autor, per reforçar el sentit pejoratiu de la paraula arbitrista, en la literatura del segle XVII, aquests personatges s'associen a figures ridícules, com el poeta, l'astròleg, l'alquimista, el boig...⁶³

En definitiva, segons Jean Vilar, la sàtira contra l'arbitrista intenta «ridiculitzar la idea de reforma a través (de la ridiculización) de la idea de proyecto».⁶⁴

Aquests projectes es multipliquen i adquireixen rellevància pública a mesura que la societat castellana adquireix consciència de la seva *declinación*; però, en realitat, els seus orí-

⁵⁶ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 163.

⁵⁷ Ídem.

⁵⁸ Ídem.

⁵⁹ Jean Vilar, *Literatura y economía: la figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro* (Madrid: Revista de Occidente, 1973), p. 246.

⁶⁰ Jaume Torras i Elias, «L'economia castellana al segle XVI. Un esquema», *Recerques*, núm. 16 (1984), p. 159-70.

⁶¹ John Elliot, «Self-perception and decline...», *Past and Present*, núm. 74 (1977), p. 41-61.

⁶² Jean Vilar, *op. cit.*

⁶³ Ídem.

⁶⁴ Ídem, p. 143.

gens es remunten a la baixa edat mitjana. Segons Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, «la propuesta de arbitrios a la Corona es tan antigua como la propia existencia del Estado. Conocemos algunos para la Baja Edad Media española y el reinado de Carlos V, algunos de estos últimos muy importantes. Ahora bien, cuando la propuesta de arbitrios cobra especial significación, tanto cuantitativa como cualitativamente, es en el reinado de Felipe II».⁶⁵

La fi del creixement econòmic del segle xvi i les noves idees

Cap a 1620, els espais econòmics europeus veuen desaparèixer les seves masses monetàries. Els tipus de canvi i el preu del diner fluctuen de forma incontrolada. Els trasbalsos alteren els preus dels productes agrícoles i tèxtils. La incertesa espanta els inversors i alimenta la desocupació. Tal com veurem, la documentació de la família Damians en constitueix un testimoni excel·lent.

La crisi s'estén per l'Europa occidental com una taca d'oli deixant un rastre perfectament identificable. Primer a Castella l'any 1619, després a Catalunya el 1620, a Anglaterra el 1621 i a Flandes el 1625. És la fi de la llarga expansió del segle xvi i l'inici de la crisi del segle xvii. I, a més, és un moment decisiu en la història del pensament econòmic.

L'any 1619, Sancho de Moncada publica la seva *Restauración política de España*, i Martín Serrano, el seu *Memorial*. Aquell mateix any, diversos especialistes elaboren una consulta per encàrrec del Consejo de Castilla, per «acudir al remedio de daño tan grande y tan universal».⁶⁶ Les mesures que suggereixen són més prefisiocràtiques que mercantilistes. I, en aquest sentit, destaquen el paper dels «labradores cuyo estado es el más importante de la república, porque ellos la sustentan y conservan y cultivan la tierra, y de ellos pende la abundancia de los frutos y aun la contribución de las cargas reales y personales, que son terribles las que tienen sobre sí, a cuya causa se van acabando muy aprisa; para que no se venga en tanta disminución, conviene animarlos y alentarlos, dándoles privilegios y tales que les estén bien y que les puedan ser guardados».⁶⁷

L'objectiu final d'aquesta Junta de Reformación és la «conservación de esta Corona de Castilla, tan necesitada de remedio quanto la experiencia lo muestra; [...] que se va acabando por las muchas levas de gente que se hacen cada día y por la falta de hacienda que hay y la imposibilidad que tienen los lugares de cumplir con lo que se les reparte».⁶⁸

Sancho de Moncada i la restauració política d'Espanya

Des de finals del segle xvi i durant els primers anys del segle xvii, Juan de Mariana va detectar i explicitar els efectes de les emissions massives de vellón. En el seu escrit *Tratado de la moneda de vellón*, explica que la nova moneda de baixa qualitat inunda el mercat, desplaça les bones monedes de plata, genera inflació i erosiona la confiança de la població.⁶⁹

⁶⁵ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, «El pensamiento económico...», p. 240.

⁶⁶ *La Junta de Reformación* (1619), p. 12. Vegeu Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 260.

⁶⁷ *La Junta de Reformación* (1619), p. 20. Vegeu Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 262.

⁶⁸ *La Junta de Reformación* (1619), p. 12. Vegeu Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 260.

⁶⁹ Juan de Mariana, *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón* (1609). N' existeix una reedició de Lucas Beltrán (Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1987).

És a dir, un context econòmic empitjorat per la brutal deflació dels preus agraris castellans entre 1608 i 1614. Bona part de la població castellana veu disminuir els seus ingressos mentre la inflació devora els seus estalvis. L'economia castellana trontolla. És un cop gairebé decisiu per al seu teixit productiu i comercial. Els mercaders estrangers ocupen definitivament Castella i el seu imperi.

Uns quants anys més tard (1619), Sancho de Moncada escrivia: «y comunicando yo ésto con hombres prácticos en negocios, dicen que los extranjeros negocian en España de seis partes las cinco de quanto se negocia en ella, y en las Indias, de diez partes, las nueve; de modo que las Indias son para ellos, y el título de V. Majestad, pues las flotas enteras les vienen consignadas».⁷⁰

L'anàlisi de Moncada es beneficia de la tasca descriptiva de diversos autors⁷¹ de l'anomenada Escuela de Toledo,⁷² que publiquen els seus memorials entre 1618 i 1622, encara que tots ells continuen obsessionats a evitar la fuga de moneda i confonen els metalls preciosos amb la riquesa de la nació. Sempre resulta sorprenent veure com aquests hereus de la teoria quantitativa no s'adonen de la impossibilitat de mantenir una balança exterior sempre favorable. A favor seu, podem recordar que Locke caurà en el mateix error tres quarts de segle més tard i no per això menystenim les seves idees. I, d'altra banda, Moncada escriu després de la dura deflació agrària castellana de 1608-1614 i, per tant, pot afirmar que l'abundància de diner serviria per augmentar els preus i els ingressos dels productors de cereals. Una demostració excel·lent que alguns mercantilistes eren millors economistes que molts dels seus successors de l'escola clàssica. Una idea repetida per Keynes en diverses ocasions durant la Gran Depressió del segle XX, caracteritzada també –entre altres elements– per l'ensulsiada dels preus agraris.

En tot cas, observant la realitat de la complexa monarquia hispànica, Sancho de Moncada parla de la complementarietat dels diversos espais que la componen i considera que Amèrica ha d'esdevenir un mercat que estimuli les activitats manufactureres i mercantils castellanes. En el fons, es tracta d'un mercantilista capaç d'entendre els beneficis d'un proteccionisme d'ampla volada, que integra espais econòmics diversos vinculats per una estructura política única. En certa manera, aquesta serà la línia d'Alberto Struzzi (1625) o del mercantilisme anglès de principis del segle XVIII.

Catalunya, Anglaterra i Flandes

Si Castella es llança a la reflexió econòmica des de 1619, els catalans ho fan l'any següent donant suport a les disposicions del Consell de Cent (1620) o oposant-s'hi. D'altra banda, els anglesos reaccionen respecte de la crisi primer per mitjà del Parlament (1620) i després mitjançant les reflexions de Thomas Mun i Edward Misselden a partir de 1621.

Pel que fa a Flandes, a la zona catòlica, l'any 1605, Leonardo Lesio havia publicat *De justitia et jure*,⁷³ que representava un salt endavant en el pensament econòmic a partir de

⁷⁰ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 258.

⁷¹ García de Herrera y Contreras, Jerónimo de Cevallos, Alonso de Carbona, Juan Vázquez, Garcés de Molina, Juan Belluga de Moncada, Damián de Olivares i Hurtado Alcocer. Vegeu Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 258.

⁷² Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *op. cit.*, p. 258.

⁷³ Leonardo Lesio, *De justitia et jure* (Lovaina, 1605). Vegeu Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 154-5.

les bases de l'escolasticisme castellà. En aquest sentit, cal destacar que l'aportació principal dels escolàstics castellans al pensament econòmic europeu va ser la idea que els preus són el resultat de la interdependència entre la utilitat i l'escassetat. En efecte, aquesta doctrina serà acceptada tant pels pensadors catòlics com pels protestants i condicionarà el futur del pensament econòmic arreu d'Europa. Així, per exemple, l'obra de Leonardo Lesio va tenir prop de quaranta edicions, publicades a Ambers, Lovaina, Lió, París i Venècia.⁷⁴

L'any 1625, aquesta cultura econòmica compartida arreu de l'Europa occidental tornarà a posar-se en evidència als Països Baixos espanyols i a Holanda, amb les obres respectives d'Alberto Struzzi i d'Hugo Grocius. En concret, aquest darrer va publicar *De jure belli et pacis*,⁷⁵ on assegura que el valor del diner varia de forma similar a la dels altres béns en funció de la seva abundància o escassetat. És un fet que a Catalunya ja s'acceptava de forma gairebé generalitzada des del tercer lustre del segle, fruit de l'experiència de les successives crisis monetàries.

1.4 La consolidació del pensament econòmic europeu durant les primeres dècades del segle XVII

La segona i la tercera dècades del segle XVII constitueixen un moment excepcional. A diversos espais econòmics de l'Europa occidental apareix una nova forma d'aproximar-se a la realitat econòmica. Es tracta d'un pensament estrictament econòmic. Els seus continguts esdevenen autònoms i superen alguns dels seus vincles amb la tradició religiosa i jurídica. L'economia esdevé un objecte d'estudi propi que ja no està constantment lligat a qüestions morals i de dret.

A Catalunya, hi trobem una florida extraordinària de memorials vinculats a les qüestions monetàries (cap a 1611), fiscals (1620) i comercials (1630).

A Castella, Jean Vilar constata que, entre 1609 i 1628, es va construir un discurs econòmic autònom sense continguts religiosos ni jurídics.⁷⁶ Un discurs fonamentalment mercantilista però on també apareixen posicions lliurecanvistes força elaborades, com la d'Alberto Struzzi.

Davanzati i la nova forma d'escriure

Precisament a Itàlia trobem els primers antecedents d'aquests nous memorials escrits en llengües vulgars, amb un estil atractiu i destinats a tractar temes econòmics no vinculats exclusivament a qüestions morals. Segons Marjorie Grice-Hutchinson, «a principis del segle XVI s'havien començat a escriure llibres no escolàstics sobre temes polítics i econòmics, i a mesura que passava el temps en van aparèixer cada cop més. Els autors d'aquestes obres havien rebut una educació escolàstica, i les idees de què es van impregnar a les universitats es reflectien als seus escrits. No obstant això, també van aprendre a presentar la doc-

⁷⁴ Ídem.

⁷⁵ Hugo Grocius, *De jure belli et pacis*, 1625, a Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 155-6.

⁷⁶ Jean Vilar, *Literatura y economía...*

trina tradicional d'una manera nova i atractiva. Ja havia passat la moda d'ordenar un tractat en forma d'una llarga cadena de discussions escolàstiques, probablement escrites en un llatí molt tècnic, en què l'ús d'un elaborat codi de referències i abreviacions que només podien ser comprensibles per als experts feia el text encara més intel·ligible. En aquell moment, al contrari, es tendia a llibres escrits sense subjecció a normes prèvies, destinats tant a distreure com a instruir [...] Un bon exemple d'aquest tipus de text el constitueix l'escrit de Davanzati *Lezioni delle monete* (1558)». ⁷⁷ Davanzati hi exposa les doctrines platòniques i aristotèliques sobre l'origen i les funcions del diner. A més, malgrat exposar amb exemples brillants la teoria escolàstica del valor basada en la utilitat i l'escassetat, encara condemna qualsevol devaluació monetària. Davanzati encara no entén que el valor de les monedes varia segons la seva abundància (oferta) i necessitat (demanda) relatives; però, tot i així, inaugura una nova forma d'exposar les idees econòmiques que influirà en tota l'àrea cultural del Mediterrani occidental i que a Catalunya florirà amb força durant les primeres dècades del segle XVII, tan decisives en l'elaboració d'un pensament econòmic autònom i estructurat.

Una nova forma de pensar (Descartes, Bacon...)

Les primeres dècades del segle XVII constitueixen un moment decisiu entre la ciència tradicional (fonamentada en la religió i en els clàssics) i la nova ciència (basada en l'experimentació i que s'expressa mitjançant el llenguatge matemàtic).

Tal vegada, la figura de Descartes personifica perfectament aquesta transició. Segons explica ell mateix, l'any 1619, va patir una experiència mística, amb un somni que li va revelar que l'Univers era un mecanisme que podia ser descrit en termes matemàtics. Sens dubte, el fet que el nou llenguatge per descriure la realitat sigui el fruit d'una experiència mística constitueix una mena de paradoxa. Una paradoxa que uneix la tradició científico-religiosa medieval amb la nova ciència matemàtica moderna.

Aristòtil i els escolàstics havien desenvolupat els seus arguments científics en termes exclusivament verbals. A partir de Descartes, va aparèixer un nou llenguatge matemàtic que permetia descriure la realitat amb un notable nivell de certesa.

D'altra banda, el menyspreu de Francis Bacon envers el raonament deductiu va dificultar l'aplicació de les matemàtiques en l'elaboració de grans models econòmics. Tot i així, el mateix Bacon és un element decisiu en el progrés dels mecanismes de mesurament. La panmetria, la voluntat de mesurar-ho tot, serà una de les característiques principals de la nova ciència i, per tant, de l'economia. I, en aquest sentit, n'hi ha prou de recordar que Spinoza va arribar a proposar una ètica basada en principis geomètrics. En l'àmbit econòmic, el personatge fonamental és William Petty (1623-1687). Aquest és l'impulsor d'una nova branca del coneixement, anomenada aritmètica política. Ell és l'autor de la definició següent: «En lloc d'usar tan sols comparatius, superlatius i arguments intel·lectuals, jo m'he proposat [...] expressar-me en termes de nombres, pesos i mesures; usar només arguments que tinguin sentit i considerar únicament les causes que estiguin visiblement basades en la natura». ⁷⁸

⁷⁷ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 149-50.

⁷⁸ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, p. 151.

Molts dels grans científics del segle XVII van ser –al mateix temps– matemàtics extraordinaris. El mateix Descartes és el creador de la geometria analítica representada en un sistema de coordenades (denominat, precisament, pla cartesià). Una nova geometria que permet dibuixar –a través de corbes– equacions matemàtiques i on les solucions d'un sistema d'equacions es pot visualitzar en les interseccions d'aquestes corbes. I, de la mateixa manera, hem de recordar que Newton i Leibniz van inventar –gairebé simultàniament i per separat– el càlcul diferencial.

En tot cas, en el segle XVII, el pensament econòmic va participar molt més en la nova visió mecanicista de la realitat que no pas en l'elaboració d'equacions o fórmules matemàtiques capaces de descriure aquesta mateixa realitat. Segurament perquè intentar descobrir els mecanismes bàsics de l'economia era una tasca massa complexa per permetre l'elaboració immediata de models matemàtics.

Tot i així, per exemple, una voluntat mesuradora similar a la de Bacon és present en diversos textos catalans de principis del segle XVII. La simple descripció verbal es combina –com més va més– amb descripcions numèriques més o menys elaborades (el càlcul de diferents alternatives devaluadores, alguna aproximació a l'impacte sobre els preus, alguns indicadors d'activitat amb referències als nombres de vaixells o de telers...).

Economia i pensament científic

Sintetitzar la complexitat de la vida econòmica mitjançant un petit nombre de lleis generals va comportar un esforç d'abstracció intel·lectual extraordinari. Molt probablement aquest esforç no va suposar un salt en el buit sinó que va disposar d'uns fonaments culturals extraordinaris representats per la cultura del Renaixement. Tal vegada, podríem establir un cert paral·lelisme entre la consolidació d'un pensament econòmic autònom i la revolució científica del XVI. Ambdues aventures de la intel·ligència humana fan alguns dels seus primers passos en el segle XVI i es consoliden definitivament en el segle XVII. Una consolidació que va esdevenir factible gràcies a l'esforç per replantejar-se i redimensionar els seus objectius. Els europeus van renunciar a intentar explicar la realitat global de l'existència a partir dels conceptes de causa primera i objectiu final. Tal vegada, per primer cop, s'imposaven la necessitat d'identificar –i d'explicar una per una– les diferents vessants de la realitat (l'economia, el dret, la física, la medicina...). I, potser també per primera vegada, intentaven descobrir les relacions de causa i efecte que vinculaven entre si cada element de cada una d'aquestes vessants (l'oferta de metalls preciosos, el valor de les monedes, els preus dels productes...).

Quan els autors econòmics catalans o anglesos de principis del segle XVII intentaven explicar el perquè i el com dels tipus d'interès o del comerç exterior, estaven reduint l'amplitud de les anàlisis tradicionals. Ja no es plantejaven la raó última de la felicitat o de la infelicitat humana; es conformaven –per exemple– a entendre com la disminució dels tipus d'interès afavoria l'activitat econòmica.

Probablement, aquesta modèstia en els objectius estava estretament vinculada a l'augment de la intensitat de l'anàlisi. D'una banda, la necessitat d'entendre millor cada un dels mecanismes d'un món com més va més complex obligava a reduir la dimensió de l'objecte d'estudi. I, d'altra banda, delimitar l'objecte d'estudi permetia conèixer el funcionament de cada mecanisme.

En aquest sentit, analitzant l'impacte de Francis Bacon sobre l'economia, Appleby va escriure el següent:

«Quan aquest mètode de construcció de coneixement de sistemes complexos mitjançant l'aïllament de la interacció entre les parts es va aplicar a la reflexió econòmica, això va significar separar els actes distints de la producció i de l'intercanvi de l'organisme social en l'àmbit del qual tenen lloc. De la mateixa manera que Galileu va haver d'imaginar una situació on els cossos que cauen no estaven influïts per la resistència de l'aire per deduir-ne les generalitzacions del seu comportament, així mateix Mun i Misselden van enunciar el postulat del moviment del diner com si no existissin la falsificació i la devaluació per impedir l'inexorable flux del diner per pagar les mercaderies. L'acció de teoritzar basant-se en un *com si* dels primers economistes, encara que fos rude, implicava l'extrapolació de les transaccions comercials del seu context social. Aquesta és certament la manera com la ment humana crea el seu propi món d'objectes, però desarrelar les relacions econòmiques del seu context social va modificar decisivament aquestes mateixes activitats. Raonar com si la societat no controlés la producció i la distribució dels seus recursos materials equivalia a negar la composició real de la societat. I al mateix temps aquesta forma de pensar creava la possibilitat de sostreure les relacions econòmiques al control social públic».⁷⁹

La dècada anterior a l'aparició dels textos de Mun i Misselden, alguns autors catalans ja havien fet diversos passos en aquesta direcció per dues vies diferents. En primer lloc, perquè Catalunya era –probablement– l'espai econòmic europeu que havia patit la crisi monetària més llarga, intensa i polèmica d'Europa. I, en segon lloc, perquè la distància entre els interessos econòmics de la terra i de la Corona era tan important que afavoria la reflexió sobre el control polític i social de la vida econòmica.

Els fonaments del nou pensament econòmic

Probablement, el factor decisiu en l'aparició d'un pensament econòmic autònom va ser el conjunt de reflexions sobre la naturalesa de la moneda metàl·lica. I aquestes reflexions van aparèixer i es van desenvolupar en aquells territoris de la monarquia hispànica on la circulació monetària era més ràpida i intensa (Castella, Catalunya, Itàlia i Flandes). Fins al Renaixement, el valor de la moneda depenia del seu contingut metàl·lic. Tal com indica José Manuel Naredo, aquesta era la seva «justa mesura», perquè el seu poder de mesurar la riquesa de qualsevol altre producte derivava de la seva pròpia riquesa material.⁸⁰ En paraules de Michel Foucault: «Entre els “economistes” del Renaixement [...] la capacitat de la moneda per mesurar les mercaderies i la seva intercanviabilitat rau en el seu valor intrínsec: se sabia molt bé que els metalls preciosos tenien poca utilitat fora de l'encunyació; però si havien estat elegits com a patró, si van ser utilitzats en el canvi i, en conseqüència, assolien un preu elevat, això va ser degut al fet que en l'ordre natural i, en si mateixos, tenien un preu absolut, fonamental, més elevat que qualsevol altre al qual pogués referir-se el valor de cada mercaderia».⁸¹ Una interpretació que encara va sobreviure fins

⁷⁹ Joyce Oldham Appleby, *Economic thought and ideology in seventeenth-century England* (Princeton: Princeton University Press, 1978). N' existeix una versió italiana: *Pensiero economico e ideologia nell'Inghilterra del XVII secolo* (Bolonya: Il Mulino, 1983).

⁸⁰ José Manuel Naredo, *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico* (Madrid: Siglo XXI, 1987), p. 39.

⁸¹ Michel Foucault, *Les mots et les choses* (París: Gallimard, 1963). N' existeix una versió castellana: *Las palabras y las cosas* (Mèxic: Siglo XXI, 1968).

a les primeres dècades del segle XVII. A tot Europa encara es podia afirmar que «el valor essencial de les monedes d'or i plata en curs es funda en la matèria preciosa que contenen».⁸² A Catalunya, n'hi ha diversos exemples a la primera dècada i pràcticament cap a la segona. El catalitzador d'aquest canvi el trobem en tres moments econòmics i intel·lectuals: la crisi monetària; les diferents solucions adoptades per al coure, la plata i l'or; i les conseqüències diferencials d'aquestes mesures. Un cop més, resulta evident que el pensament econòmic depèn d'una perspectiva històrica sobre la realitat econòmica.

A partir d'aquell moment, el valor de la moneda ja no depèn del seu contingut en metalls preciosos. Encara més, tothom pot constatar que quan una moneda val en funció del seu valor intrínsec deixa de comportar-se com a moneda. I, per tant, és necessari que el valor de la moneda i el seu valor intrínsec siguin diferents.

Aquesta conclusió havia exigit una llarga transició intel·lectual, que s'havia iniciat unes quantes dècades abans, observant l'impacte de l'arribada massiva de metalls preciosos americans. I, lògicament, els primers a observar-ho van ser els pensadors i els comerciants que pertanyien a l'espai econòmic on Sevilla estava inserida. I això –almenys al principi– significa el Mediterrani occidental i la ruta atlàntica fins a Anglaterra i Flandes. I, per tant, portuguesos, castellans, catalans o italians elaboren idees econòmiques modernes tan aviat o més que flamencs o anglesos. Recordem que Martín de Azpilcueta és el primer economista que enuncia amb claredat i precisió la teoria quantitativa del diner. I ho va fer en portuguès a la Universitat de Coïmbra, l'any 1553.⁸³ Aquesta obra aviat va ser traduïda al castellà, al llatí i a l'italià, les llengües que dominaven l'espai econòmic del Mediterrani occidental. Quan el 1620 el francès Scipion de Grammont va assegurar que «la moneda no pren el seu valor de la matèria que la compon, sinó més aviat de la forma en què és la imatge o la marca del Príncep»,⁸⁴ no aporta res de nou respecte al que ja deien castellans i catalans des de feia molt de temps.

Durant el segle XVI, els europeus occidentals –i en primer lloc els castellans– havien estat testimonis de l'arribada de metalls preciosos, de l'increment de la massa monetària, de la inflació dels preus, de la depreciació de les monedes, de l'expansió de les activitats comercials, de la variació en la relació entre l'or i la plata. I tot plegat va incentivar la reflexió sobre la realitat econòmica i la seva evolució al llarg del temps, establint els fonaments de la teoria i de la història econòmiques. Segons Naredo: «Ocupando los españoles del siglo XVI un lugar pionero en las artes de la navegación y en el comercio y la traída del oro americano, lógico es que también lo ocuparan en el análisis del impacto de tales fenómenos sobre los precios y las riquezas de la metrópoli, constituyendo éste el único momento en el que –a nuestro juicio– los pensadores españoles se encontraron a la cabeza de las elaboraciones que desembocaron en la formación de la actual ciencia económica».⁸⁵

Els textos anglesos i francesos de la segona meitat del XVII recullen conceptes que ja eren presents des de feia un segle en els ambients econòmics de Castella, de Catalunya i del Mediterrani occidental. Expressions de la segona meitat del segle XVII (com «la moneda és

⁸² José Manuel Naredo, *La economía en evolución...* (1987), p. 39.

⁸³ Martín de Azpilcueta, *Manual de confesores y penitentes* (Coïmbra, 1553), a Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 130.

⁸⁴ José Manuel Naredo, *op. cit.*, p. 40.

⁸⁵ Ídem, p. 42.

una porció de matèria a la qual l'autoritat pública ha donat un pes i un valor cert per servir de preu i igualar en el comerç la desigualtat de totes les coses»⁸⁶ o «el que considerem en la moneda no és tant la quantitat de plata que conté com el fet que tingui curs»⁸⁷) són poc originals. En realitat, aquesta concepció ja l'havia expressat Aristòtil: «El diner es va erigir, per convenció, en l'únic mitjà de canvi orientat a satisfer les necessitats recíproques [...] no procedeix de la natura, sinó de la llei i depèn de nosaltres canviar-lo i privarlo de tot valor útil».⁸⁸ I aquesta interpretació havia estat sustentada per pensadors, advocats i homes de negocis del tombant dels segles XVI i XVII.

L'escolàstic Tomás de Mercado ja havia assegurat que: «Al oro y a la plata, un poco de tierra congelada, les dio la república tanto ser y valor que les hizo precio y valor de todas las cosas»,⁸⁹ o que «la plata y oro no vale más que la real institución lo estima y aprecia».⁹⁰

En definitiva, des de principis del segle XVII, a Castella i a Catalunya podem trobar-hi els fonaments (o, com a mínim, els primers signes) de la futura ciència econòmica. Parafraçant el que Foucault detecta a la segona meitat del XVII, podem afirmar que –unes dècades abans– diversos autors ja havien descobert que «la moneda (i fins el metall de què està feta) rep el valor de la seva funció de signe».⁹¹ Una idea que va actuar com a motor de la transició de les concepcions econòmiques medievals a la ciència econòmica moderna, perquè va permetre establir una relació rigorosa de representació i anàlisi entre el diner i la riquesa.⁹²

Aquesta anàlisi va conduir diversos autors a constatar que no existia cap lligam directe entre la riquesa d'un país i l'abundància de metalls preciosos. Eren autors castellans del segle XVI massa sovint oblidats i autors catalans de principis del XVII gairebé totalment desconeguts.

La majoria dels historiadors europeus els han acusat de bullionistes (obsessionats a acumular metalls preciosos), els han negat tota originalitat (afirmant que copiaven les idees mercantilistes d'altres llocs d'Europa) o senzillament han ignorat la seva existència.⁹³

Tal com va assenyalar Nicolás Sánchez-Albornoz en el seu estudi introductor a l'edició de l'obra de Tomás de Mercado, molts escolàstics castellans del segle XVI no poden ser acusats en cap cas de bullionistes.⁹⁴ Segons Sánchez-Albornoz, Martín de Azpilcueta i Tomás de Mercado són els precursors de la teoria que relaciona els nivells de preus amb la massa monetària en circulació.⁹⁵ I, en concret, afirma que «en la concepció de [Tomás de] Mercado el dinero pasa a ser una mercancía cuya estima oscila según las reglas del mercado».⁹⁶

⁸⁶ Bouteroue, *Recherches curieuses de monnaies de France* (París, 1666), p. 8.

⁸⁷ Barbon, *A discourse concerning coining the new money lighter* (Londres, 1696).

⁸⁸ Ídem.

⁸⁹ Tomás de Mercado, *Suma de tratos y contratos*. Edició de Nicolás Sánchez-Albornoz (Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977), vol. 1, p. 96.

⁹⁰ Ídem, vol. 1, p. 218.

⁹¹ Michel Foucault, *Les mots et les choses...*, p. 173.

⁹² Ídem, p. 174.

⁹³ Pierre Vilar, «Los primitivos españoles del pensamiento económico...», p. 175-207.

⁹⁴ Tomás de Mercado, *Suma de tratos...*

⁹⁵ Ídem, p. xi.

⁹⁶ Ídem, p. xxxiv.

Aquesta línia de pensament aviat va desembocar en la constatació que l'abundància de metalls preciosos no és equivalent a la riquesa d'un país, sinó que pot destruir-la. Tal com ha sintetitzat Pierre Vilar, a finals del segle XVI, alguns autors castellans ja van constatar que l'or podia ser un factor destructiu.⁹⁷ En concret, l'any 1600, Martín-González de Cellorigo va arribar a la conclusió «que el mucho dinero no sustenta a los Estados ni está en él la riqueza de ellos».⁹⁸

Per tot plegat, Schumpeter ha pogut afirmar que «l'elevat nivell del pensament econòmic espanyol en el segle XVI va ser degut principalment a les contribucions dels escolàstics».⁹⁹

Thomas Mun i el seu Discurs sobre el comerç anglès...

L'any 1621, Thomas Mun va publicar el seu primer treball, titulat *Discurs sobre el comerç anglès a les Índies Orientals*. La voluntat de l'autor és replicar les acusacions llançades des de diversos sectors de la societat anglesa contra el comerç amb Àsia. Les principals acusacions feien referència a la fuga sistemàtica de plata anglesa, que quedava «enterrada» als països asiàtics i que no retornava mai a la «cristiandat». La tesi de Mun és que, malgrat la pèrdua de plata, el comerç amb l'Extrem Orient és molt beneficiós. Els productes asiàtics són indispensables per a l'economia anglesa i, a més, la Companyia de les Índies Orientals retorna a Anglaterra una quantitat de plata superior a la que exporta. La clau d'aquest fenomen són les activitats reexportadores. El valor dels productes asiàtics reexportats a altres llocs d'Europa triplica el dels consumits a la mateixa Anglaterra.

En definitiva, la tesi fonamental de Mun no posa en qüestió la suposada necessitat de tenir una balança comercial favorable que assegurí un flux d'entrades de plata superior al de sortides. L'element innovador és que no cal tenir una balança positiva amb cada soci comercial. Un element que en el text de 1621 tot just és pot intuir i que el mateix autor va desenvolupar en un segon memorial escrit el 1630 i que no es va publicar fins al 1664.¹⁰⁰ Anglaterra es pot permetre una balança negativa amb Àsia, sempre que estigui compensada per balances positives amb altres estats europeus. En altres paraules, una balança negativa amb un espai econòmic concret pot servir per mantenir una balança global positiva gràcies a les activitats reexportadores.

Retornant al text de 1621, cal assenyalar alguns elements addicionals. Si Anglaterra abandonés el comerç asiàtic, el buit seria ocupat immediatament pels holandesos, que es beneficiarien de la reexportació de productes asiàtics als altres països europeus, inclosa la mateixa Anglaterra. I això provocaria una balança comercial global clarament negativa, amb la consegüent fuga massiva de plata.

⁹⁷ Pierre Vilar, «Los primitivos españoles del pensamiento económico...», p. 204.

⁹⁸ Martín-González de Cellorigo, *Memorial de la política necesaria y útil restauración de la República de España* (Valladolid, 1600), a Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 203.

⁹⁹ J. A. Schumpeter, *History of economic analysis* (Nova York: Oxford University Press, 1954). N'existeix una versió castellana: *Historia del análisis económico* (Barcelona: Ariel, 1971).

¹⁰⁰ L'obra més important de Thomas Mun no és el seu text de 1621, sinó un escrit elaborat cap a 1630 que no va ser publicat fins al 1664. Aquest segon text, titulat *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior*, va ser editat pòstumament pel fill de Thomas Mun amb el suport de Henry Bennett (secretari d'estat de l'època i caracteritzat per una marcada política exterior antiholandesa). Aquesta segona obra de Mun va exercir una gran influència sobre els economistes posteriors, inclòs el mateix Adam Smith.

Per tot plegat, sembla innegable un significat caràcter bullionista en les tesis del principal pensador econòmic anglès de la tercera dècada de segle XVII. Mun intenta dibuixar una visió de conjunt sobre el sector exterior britànic, però no posa en qüestió la necessitat d'acumular metalls preciosos (l'element fonamental del pensament mercantilista de l'època). I, per tant, sembla que Mun no havia entès la principal implicació de la teoria quantitativa del diner, apuntada moltes dècades abans pels escolàstics hispànics. L'augment de la massa monetària a Anglaterra provocaria un augment dels preus i, per tant, una reducció de les exportacions i un increment de les importacions; de tal manera que l'inevitable dèficit de la balança comercial implicaria una fuga de les monedes que s'havien volgut retenir.

En realitat, Mun identifica algun d'aquests elements, però no construeix un discurs capaç d'integrar-los en una explicació coherent. Així, per exemple, s'adona –igual que molts dels seus coetanis catalans– que una de les raons principals de les dificultats econòmiques del seu país són les devaluacions monetàries dutes a terme pels espais econòmics veïns. I, en aquest sentit, no és cap casualitat que la primera gran onada de memorials econòmics anglesos coincideixi en el temps amb una de les tres grans sèries d'escrius catalans de principis del segle XVII. En concret, la segona tanda de textos catalans és de 1620, mentre que els llibres anglesos (Mun, Malynes i Misselden) apareixen entre 1621 i 1623.

Per a catalans i anglesos, les devaluacions protagonitzades pels altres espais econòmics europeus resulten dramàtiques. El tipus de canvi queda clarament sobrevalorat; les exportacions s'estronquen; les importacions augmenten; es produeix una recessió productiva; i els mitjans de canvi desapareixen perquè circulen sobrevalorats per l'exterior.

A partir de 1621, els anglesos posen per escrit constatacions de temàtica econòmica que ja havien impulsat la primera gran onada del pensament econòmic català sobre les reformes monetàries entre 1605 i 1615. Així, per exemple, Thomas Mun constata que les monedes de major qualitat són exportades per convertir-les en lingots. I, sens dubte, les solucions que proposa haurien sonat arcaïques en les orelles de molts catalans, especialment pel que fa a l'oposició frontal a qualsevol mesura devaluadora i a les crítiques moralistes contra «els excessos en el menjar i en el vestir».¹⁰¹

Edward Misselden

L'any 1622, Edward Misselden va publicar un llibre d'unes 130 pàgines titulat *Comerç lliure o el mitjà per assolir un comerç florent*.¹⁰² El text analitzava la crisi econòmica anglesa de principis dels anys vint. Una crisi que també va estimular diversos memorials econòmics a la Catalunya de 1620.

En alguns aspectes, Misselden tenia una visió menys moderna que els seus coetanis catalans. Aquest autor anglès estava obsessionat amb la idea que Anglaterra necessitava més metalls preciosos. Segons la seva visió mercantilista, calia incrementar les exportacions i reduir les importacions. Aquesta posició sembla contradictòria amb el títol del seu llibre; però, en realitat, en parlar de llibertat de comerç no es refereix al comerç exterior sinó a la lliure competència en el mercat interior i a la llibertat d'exportació. La seva intenció era atacar simultàniament els importadors i el monopoli exportador representat per l'East

¹⁰¹ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, p. 136.

¹⁰² Ídem, p. 131.

India Company. Misselden atacava aquesta companyia perquè actuava com un monopoli («per al seu profit particular i perjudici del públic en general») i perquè exportava metalls preciosos a l'Àsia (que només servien per augmentar els tresors asiàtics i que mai no tornarien a la cristiandat).

Una altra idea bàsica en el pensament de Misselden és la necessitat d'augmentar el valor facial de les monedes angleses (és a dir, la necessitat de devaluar-les). Ell era conscient que això provocaria un augment dels preus, però pensava que quedaria compensat per l'increment de la liquiditat i de les activitats comercials. A més, creia que tot plegat faria innecessari actuar sobre el tipus de canvi, tal com havia proposat anteriorment Gerard de Malynes.¹⁰³ Aquell mateix any 1622, Malynes va replicar amb un text titulat *El manteniment del lliure comerç*.¹⁰⁴ I, en la contrarèplica de Misselden (publicada l'any 1623 i titulada *La circumferència comercial*),¹⁰⁵ apareix per primera vegada el concepte de balança comercial.

Alberto Struzzi

Alberto Struzzi és un pensador econòmic força original en l'Europa del seu temps, a causa de l'elaboració d'un pensament lliurecanvista.¹⁰⁶ Segons M. Colmeiro, és «de nació u origen italià, pero súbdito español».¹⁰⁷ I, precisament, el fet que sigui un italià súbdit de la monarquia hispànica i que estava al servei d'Isabel d'Habsburg (filla de Felip II, esposa de l'arxiduc Albert d'Àustria i senyora dels Països Baixos) constitueix un exemple personificat d'una cultura econòmica compartida en l'àmbit mediterrani i europeu occidental. En concret, ell és l'autor d'un text titulat *Diálogo sobre el comercio de estos reinos de Castilla* (1624), on desenvolupa una posició comercial lliurecanvista. Tal vegada, gràcies a la seva pertinença a aquesta cultura mediterrània compartida, supera les posicions més mercantilistes de molts dels seus contemporanis castellans.

En aquest sentit, no podem oblidar que a la Barcelona de 1620 tenim diversos exemples d'autors lliurecanvistes enfrontats a les tesis proteccionistes majoritàries, en el marc de les disputes suscidades entorn de les mesures econòmiques adoptades pel Consell de Cent aquell any.

Un altre element de modernitat del text de Struzzi és el seu caràcter exclusivament econòmic, sense cap de les referències religioses que omplien els textos de molts pensadors anteriors i contemporanis. Colmeiro ja va destacar-ne els aspectes més innovadors, que va sintetitzar amb el qualificatiu d'«admirable doctrina»;¹⁰⁸ mentre que José Larraz li reconeixia «agudeza, experiencia i buen juicio».¹⁰⁹

El *Diálogo* de Struzzi apareix com una rèplica a les mesures proteccionistes aplicades per Felip IV a la corona de Castella. Struzzi posa en relleu la incapacitat de l'economia castellana per abastir-se de manufactures a si mateixa i a l'imperi americà. Per tant, con-

¹⁰³ Ídem, p. 133.

¹⁰⁴ Ídem.

¹⁰⁵ Ídem.

¹⁰⁶ Alberto Struzzi, *Diálogo sobre el comercio de estos reinos de Castilla* (1624), Biblioteca Nacional, núm. cat. 10.441. Citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico...*, p. 198.

¹⁰⁷ M. Colmeiro, *Historia de la economía política en España...*, vol. II, p. 927.

¹⁰⁸ M. Colmeiro, *Biblioteca de los economistas españoles...*, p. 195.

¹⁰⁹ José Larraz, *La época del mercantilismo...*, p. 143.

sidera que aquesta política proteccionista resultarà inaplicable i contraproduent. Superant les descripcions fragmentàries de molts autors anteriors, Struzzi intenta fer una anàlisi del conjunt de les activitats productives castellanes situant-les en el context europeu de l'època.

Per aquesta raó, René Quérrillacq l'ha qualificat –potser de forma massa original– de «mercantilista internacionalista»,¹¹⁰ mentre que Miguel Ángel Echevarría ha destacat que Struzzi no se sentia vinculat a les tesis mercantilistes hegemòniques de la seva època.¹¹¹

D'altra banda, Marjorie Grice-Hutchinson ha posat en relleu el caràcter innovador de les idees de Struzzi,¹¹² que defensa la llibertat de comerç a partir de múltiples arguments. Així ho estableix el dret internacional: és impossible impedir el contraban i és necessari per mantenir el flux de la plata americana cap a Castella i Europa.

Sens dubte, cal reconèixer que Struzzi s'anticipa set dècades a la tesi de Davenant; però –tal com també indica Grice-Hutchinson– «la idea que el curs de la vida econòmica no es podia alterar per mitjà de la legislació era comuna entre els mercantilistes de cada país. Tothom sostenia que la llibertat interna de comerç era desitjable, i el reconeixement dels avantatges de la llibertat en el comerç internacional radicava simplement a dur l'argument un pas més endavant».¹¹³

Encara que, precisament, alguns autors consideren que no representa un pas gaire endavant. Per exemple, Larraz considerava que Struzzi no defensava la llibertat de comerç general, sinó la relació privilegiada dels diferents territoris de la monarquia hispànica i dels seus aliats, mentre que Jean Vilar l'acusa directament d'escriure al servei dels interessos flamencs dels seus patrocinadors.¹¹⁴

Dues interpretacions gens compartides per Marjorie Grice-Hutchinson, que conclou la seva anàlisi de Struzzi assegurant que: «les idees del *laissez-faire* sorgeixen ací i allà en la literatura de la darrera part del segle XVII. No obstant això, certament no és habitual trobar aquest suport incondicional al lliure comerç l'any 1624, moment en què es va publicar l'opuscle de Struzzi».¹¹⁵

En tot cas, cal remarcar que en tenim algun exemple anterior a la Catalunya de 1620; mentre que a Anglaterra no tenim cap text similar fins a *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior* de Thomas Mun, escrit cap a 1630.

Thomas Mun i *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior*

La riquesa d'Anglaterra... és un text de Thomas Mun escrit cap a 1630, però que no va ser publicat fins a l'any 1664, vint-i-tres anys després de la seva mort.

La riquesa d'Anglaterra... de 1630 és un text molt més elaborat que el *Discurs sobre el comerç...* de 1621. Així, a la seva segona obra, Mun identifica les partides invisibles de

¹¹⁰ René Quérrillacq, «Un economista moderno... del siglo XVII: Struzzi», *Hispania*, núm. 157 (1984), p. 264-75.

¹¹¹ Miguel Ángel Echevarría, «Una original contribución al pensamiento antimercantilista: la doctrina de Struzzi de 1629», *Hispania*, núm. 167 (1987), p. 897-928. Vegeu també Alberto Struzzi, *Un precursor barroco del capitalismo liberal* (Lovaina: Leuven University Press, 1995).

¹¹² Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 198-9.

¹¹³ Ídem.

¹¹⁴ Ídem.

¹¹⁵ Ídem.

la balança exterior i presenta una visió molt completa de les implicacions sobre el comerç exterior de la teoria quantitativa del diner.

D'aquesta manera, assegura que la sortida de plata és molt positiva per a l'economia perquè sustenta el comerç exterior i les activitats productives i perquè, a més, impedeix que l'acumulació de massa monetària comporti un augment del nivell de preus. Recollint la teoria quantitativa del diner intuïda i elaborada per la tradició escolàstica des de feia tres quarts de segle, Mun afirma que «és una dita comú que l'abundància o l'escassetat de diner fa que les coses siguin cares o barates». ¹¹⁶ I, a més, l'experiència demostra que l'augment dels preus perjudica les exportacions, tal com va succeir quan, «a causa del preu excessiu de la llana, els nostres teixits van esdevenir molt cars i vam perdre com a mínim la meitat dels nostres draps per a l'exportació». ¹¹⁷

Tot i així, Mun no renuncia en cap moment a insistir en el fet que és indispensable una balança comercial favorable. És a dir, percep i entén la relació entre la quantitat de diner i el nivell de preus; però no vol o no pot vincular-la a la impossibilitat de mantenir una balança comercial favorable permanent. Així, doncs, encara que resulti sorprenent, Thomas Mun disposa de tots els elements intel·lectuals que sustenten la teoria del flux automàtic dels metalls preciosos; però no arriba a explicitar-la mai. L'intent d'explicar aquesta contradicció ha generat un debat sense solució des dels temps d'Adam Smith. ¹¹⁸

L'actualitat del pensament mercantilista

Tradicionalment, el pensament econòmic o les idees econòmiques elaborades a Europa durant l'alta edat moderna s'han agrupat sota el terme genèric de mercantilisme. Sovint s'han observat, amb menyspreu o llàstima, com un seguit d'errors més o menys inevitables, anteriors a la formulació d'un veritable pensament econòmic, identificat gairebé sistemàticament amb l'anomenada escola clàssica d'origen angloescocès.

Evidentment, aquesta percepció tradicional resulta excessivament simplista, inadequada i injusta. En realitat, alguns dels economistes més importants de la història ja van posar en relleu el valor d'algunes idees econòmiques dels segles XVI i XVII. El mateix Adam Smith va destacar els lligams entre la realitat econòmica i les formulacions intel·lectuals d'on sorgeixen les idees mercantilistes: «Els productors, l'interès dels quals es va atendre amb tanta cura, [...] van ser els inventors de tot el sistema mercantilista [...]. Els nostres comerciants i industrials van ser, majoritàriament, els seus artífexs». ¹¹⁹ I, per tant, aquestes idees mercantilistes no són un conjunt d'arguments erronis sorgits de la imaginació d'un grup d'ignorants allunyats de la realitat. Ben al contrari, són el fruit de l'experiència històrica i de l'esforç intel·lectual de persones que intentaven adaptar-se a la realitat econòmica on estaven inserits. Evidentment, molt sovint, actuaven segons els seus interessos particulars; però, en gran manera, aquesta és una crítica que es podria aplicar a qualsevol economista de la història.

D'altra banda, en contraposar-se els errors mercantilistes a les veritats lliurecanvistes de l'escola clàssica britànica, s'oblida que, en certa manera, les primeres han tingut més èxit

¹¹⁶ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, p. 147

¹¹⁷ Ídem.

¹¹⁸ Ídem.

¹¹⁹ Ídem.

que les segones, ja que, al llarg de la història contemporània, el proteccionisme mercantilista ha sustentat la política comercial a més llocs i durant més temps que no pas el lliurecanvisme clàssic.¹²⁰

En aquest sentit, potser cal tenir present que la teoria clàssica s'ha construït sobre el supòsit de la distribució òptima dels recursos productius a escala internacional. Un supòsit que, lamentablement, ha resultat irreal en la majoria dels llocs i dels moments. La teoria clàssica va construir-se sobre un fonament força imaginatiu, consistent en la separació entre l'economia i les consideracions polítiques. En teoria, el lliurecanvisme exigia la neutralitat de la política respecte de la vida econòmica, una cosa que en el segle XVII resultava inimaginable i que, en certa manera, continua sent força fantàsica actualment.

Per contra, els homes de principis del segle XVII no van poder oblidar mai les implicacions polítiques de qualsevol decisió econòmica. Cal reconèixer que, sovint, van concebre la vida econòmica com un joc de guanyadors i perdedors. Des d'un nivell d'anàlisi estrictament econòmica, això és un error perquè no pren en consideració els avantatges comparatius, malgrat que, en alguns casos, van arribar a intuir-los, tal com, per exemple, podem detectar implícitament en alguna anàlisi sobre les relacions entre Catalunya i Sicília.

Però, encara que des d'un punt de vista estrictament de comerç internacional la visió guanyador/perdedor és un error conceptual, no podem dir el mateix si prenem en consideració les implicacions polítiques i militars. I, en aquest sentit, no podem oblidar que el segle XVII ha passat a la història amb el sobrenom de «segle de ferro» i que un dels seus protagonistes principals va poder afirmar que «els diners són el nervi de la guerra».

En definitiva, quan analitzem el valor intel·lectual de les idees econòmiques de l'època del mercantilisme, hauríem de considerar els supòsits que les van sustentar i les seves profundes implicacions polítiques i militars. I això resulta especialment cert si, a més, no intentem negar una evidència perfectament real a finals del segle XX i principis del XXI. En efecte, tal com explica Paul Krugman, l'obsessió dels mercantilistes per una balança comercial favorable continua resultant extremament atractiva per a moltes persones actuals, inclosos molts economistes i assessors polítics, com Lester Thurow o Ira Magaziner, entre d'altres.¹²¹

D'altra banda, malgrat les seves limitacions generals –sovint perfectament lògiques en la fase fundacional (o no) de qualsevol disciplina científica–, cal indicar que, en algun altre aspecte, les idees mercantilistes han demostrat la seva superioritat respecte de la sofisticada teoria clàssica, tal com succeeix en una qüestió econòmica tan fonamental com l'ocupació. En aquest punt, el supòsit clàssic de la plena ocupació natural s'ha demostrat repetidament molt més irrealista i simplista que les tesis mercantilistes elaborades amb un segle i mig d'anticipació. En aquest sentit, només cal recordar que Keynes va poder elogiar «la contribució dels mercantilistes a l'art de governar»,¹²² assegurant que aquests mercantilistes «van assolir alguns punts de saviesa pràctica que més tard les irreals abstraccions de Ricardo van oblidar primer i van destruir després».¹²³

En el seu estudi sobre el pensament econòmic anglès del segle XVII, Joyce Oldham Appleby reconeix: «He vist reconfirmada la capacitat del passat per sorprendre el pre-

¹²⁰ Ídem, p. 148.

¹²¹ Paul Krugman, *El «internacionalismo» moderno* (Barcelona: Crítica, 2001).

¹²² Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, p. 148.

¹²³ Ídem.

sent». ¹²⁴ En aquest sentit, destaca el nivell assolit pel pensament econòmic a partir de la tercera dècada del segle XVII amb la «clara elaboració de teories econòmiques». ¹²⁵ És a dir, segons Appleby, entre 1620 i 1630, a Anglaterra s'estableixen els fonaments de la futura ciència econòmica. La coincidència temporal amb el que succeeix a Catalunya és extraordinària i extremament significativa, ja que, precisament, els anys 1620 i 1630 van aparèixer dues de les tres grans onades de memorials econòmics catalans, d'un nivell perfectament comparable als seus coetanis anglesos.

Parafraçant la introducció d'Appleby, ens veiem obligats «a reconsiderar la reflexió econòmica com un punt de tensió en l'estructuració d'una nova realitat social». ¹²⁶ Una nova realitat que s'estava consolidant progressivament a la major part de l'Europa occidental. Com en qualsevol altre moment de la història, la realitat econòmica interactuava amb la formulació i l'impacte del pensament econòmic.

En aquest sentit, no ens pot sorprendre que la primera gran onada de memorials econòmics catalans escrits sobre la problemàtica monetària del tercer lustre del segle XVII (1610-1615) anticipi algunes de les qüestions presents en els textos catalans i anglesos que apareixen al voltant dels dos anys decisius de 1620 i 1630. Aquesta lleugera (però significativa) anticipació catalana no ens pot sorprendre perquè Catalunya està integrada en l'activa i experimentada xarxa comercial del Mediterrani occidental i perquè està prou lluny i prou a prop de Castella per no sucumbir al seu caos monetari i per sentir, abans que ningú, el seu efecte i la necessitat de reflexionar-hi i actuar-hi.

Les tres onades de memorials catalans sorgeixen a partir de qüestions concretes: els debats sobre les crisis i les possibles polítiques monetàries de 1610-1615; les discussions sobre fiscalitat, comerç i intervenció dels poders públics de 1620; i la intensa polèmica proteccionista/lliurecanvista de 1630. Però, malgrat respondre a problemes específics, aquests memorials catalans intenten construir una visió de conjunt sobre la realitat econòmica, de tal manera que intenten establir i predir els mecanismes que vinculen la moneda, els preus, el comerç, l'ocupació, la distribució de la renda, la fiscalitat i la hisenda de les institucions. Evidentment, no hi trobem anàlisis detallades, però en alguns casos es tracta d'un esborrany ambiciós sobre el funcionament global d'una economia.

En definitiva, els catalans de les primeres dècades del segle XVII posen per escrit les seves idees econòmiques en el mateix moment que Thomas Mun a Anglaterra. En diversos aspectes, s'anticipen als grans pensadors europeus de la segona meitat del segle XVII. I, en aquest sentit, potser n'hi ha prou de recordar que, mentre que tots els memorials econòmics catalans apareixen entre 1610 i 1630, John Locke o Samuel von Pufendorf –per posar-ne algun exemple força significatiu– són nascuts l'any 1632.

Un pensament econòmic en evolució lineal?

Sovint, els historiadors han tendit a presentar la història com un procés evolutiu de caràcter lineal. Però la història és plena de línies alternatives, de corbes, de moments de repòs i de calma, d'instantos d'acceleració... El pensament econòmic no n'és pas una excepció.

¹²⁴ Joyce Oldham Appleby, *Pensiero economico...*, p. 5.

¹²⁵ Ídem.

¹²⁶ Ídem.

La seva evolució no l'ha portat de la ignorància medieval a la saviesa postmoderna a través d'una via creixent de comprensió i coneixements.

Cap a 1620, anglesos com Mun o Misselden i catalans com Francesc Soler o els assessors del Consell de Cent van oferir un notable nivell de subtileza en l'anàlisi de la realitat econòmica. En el cas anglès, incentivats per la crisi de la balança comercial amb l'Índia; i, pel que fa a Catalunya, estimulats per les dificultats monetàries de les dues primeres dècades del segle XVII.

Alguns d'ells ja no estaven obsessionats per la suposada necessitat de mantenir una balança comercial favorable; discutien sobre la conveniència de la llibertat de comerç o sobre la protecció de determinats sectors econòmics generadors d'ocupació; i no consideraven que les monedes d'or i de plata tinguessin un valor intrínsec particular. Pel que fa al comerç exterior, les reflexions dels pensadors anglesos es van veure afavorides per la centralitat del seu país en el comerç europeu i asiàtic, mentre que els catalans continuaven molt circumscrits al Mediterrani occidental. Per contra, en l'àmbit monetari, els autors catalans van gaudir d'un cert avantatge perquè van patir unes dificultats monetàries extraordinàries d'origen econòmic i polític. Econòmiques, per la proximitat a Castella, que actuava com a centre d'instabilitat monetària; i polítiques, per la negativa de la Corona a permetre la devaluació de la moneda de plata catalana, en un context de devaluacions generalitzades a l'Europa occidental. Potser, el símptoma més clar de l'excepcionalitat catalana és la circulació d'or i de coure que va aparèixer durant la segona dècada del segle XVII, mentre que els pensadors anglesos no van rebre un estímul d'una intensitat similar fins a la darrera dècada d'aquell mateix segle.

En tot cas, a principis del segle XVIII, malgrat aquells aprenentatges del segle XVII –tan enriquidors en l'esfera intel·lectual–, molts pensadors europeus van fer marxa enrere. La Guerra dels Nou Anys i la Guerra de Successió van afavorir l'adopció de mesures comercials restrictives contra els enemics. La necessitat de justificar aquesta nova línia econòmica va alimentar una nova florida de les idees vinculades a una balança comercial favorable. En part, això era perfectament lògic perquè calia privar l'enemic de liquiditat per sustentar l'esforç bèl·lic. La lluita militar per l'hegemonia europea va fer trontollar els fonaments del pensament econòmic liberal. Els sectors manufacturadors van aprofitar l'ambient de guerra per exigir mesures proteccionistes i, en finalitzar els conflictes, es negarien a renunciar-hi. En concret, l'any 1713, mentre tenien lloc les negociacions d'Utrecht, el Parlament anglès va negar-se a desmantellar els aranzels de guerra i es va iniciar una llarga era de proteccionisme internacional.

En aquest context, els economistes van renegar de moltes de les idees que havien desenvolupat durant el llarg segle XVII. Per exemple, l'any 1701, Anglaterra va prohibir la importació de qualsevol teixit procedent de l'Índia. Les tesis proteccionistes –i fins i tot prohibicionistes– van escombrar les velles idees de Francesc Soler, Thomas Mun, Edward Misselden o Alberto Struzzi, sorgides vuit dècades abans, entre els anys 1620 i 1625.

Encara resulta més espectacular l'adhesió de Locke –a finals del segle XVII– a velles idees monetàries, que els catalans de la segona dècada del segle XVII havien enterrat quasi definitivament. Locke assegura que l'or i la plata tenen un valor intrínsec, que constitueix l'única riquesa veritable, i que Anglaterra els havia d'adquirir a través del comerç i de la guerra. I amb aquestes idees intenta donar cobertura intel·lectual als manufacturadors i als

propietaris de terra que defensen un proteccionisme radical per salvaguardar els seus interessos personals mentre invoquen la importància nacional de la balança comercial.

D'aquesta manera es posa de manifest que Anglaterra adopta una postura mercantilista a principis del segle XVIII, que fins aquell moment no havia pas establert. Això ha tingut unes conseqüències decisives en l'àmbit historiogràfic. El mercantilisme anglès del segle XVIII ha dificultat la mirada dels historiadors envers els textos econòmics del segle XVII. El paradigma –conscient o inconscient– d'una evolució històrica lineal ha tingut uns costos historiogràfics i econòmics altíssims, perquè ens ha impedit apreciar les persones i les idees del segle XVII.

Pensar que el mercantilisme anglès del segle XVIII demostra que les idees del segle XVII són insignificants constitueix un terrible dèficit de relativisme cultural que no ens hauríem de permetre.

2. EL PENSAMENT ECONÒMIC EN ELS DEBATS MONETARIS (1611-1615)

2.1 Les torbacions monetàries a principis del segle XVII

Les dificultats monetàries en el tombant dels segles XVI i XVII

El 1596, el Consell de Cent i la Taula de Barcelona van sol·licitar a la Corona poder encunyar menuts amb una llei equivalent a la de quatre rals per ducat. Es tractava d'una devaluació de les petites monedes de plata que ja havia estat concedida per la Monarquia a altres ciutats i territoris.¹²⁷ I, des de feia temps, Barcelona veia desaparèixer les bones monedes que emetia, substituïdes per tota mena de monedes de qualitat inferior. La ciutat assumia unes despeses molt importants en l'intent permanent de substituir les monedes dolentes per monedes bones.

D'altra banda, és possible que el municipi estigués interessat en una devaluació dels menuts, perquè els feia servir per pagar algunes obres del moll; i perquè estava acumulant un fort dèficit pressupostari (finançat per la Taula de Canvi).

El permís va arribar a finals de 1598 i, tal vegada, va contribuir a la bona sintonia entre la Monarquia i Barcelona, durant les Corts de 1599, en què la ciutat va adquirir una sèrie de compromisos pel pagament del viatge del rei o del servei votat per les Corts, a més d'altres despeses importants (com les obres del moll, l'adquisició d'armes i municions per defensar-se de possibles enemics exteriors o l'administració d'aliments). D'aquesta manera, aquell mateix any, el Consell de Cent i la Taula van pactar l'encunyació de nova moneda per un valor total de 50.000 ducats.

Durant un temps, aquests menuts devaluats van permetre a la ciutat injectar al mercat monedes de plata, relativament immunes a fugar-se a l'estranger o a desaparèixer en mans dels especuladors. Almenys en principi, el Consell va poder expressar la seva confiança que els nombrosos diners falsos fossin «abatuts»,¹²⁸ fins a tal punt que la ciutat va arribar a prohibir la circulació dels menuts antics llimats i els va canviar per menuts nous devaluats. Amb aquest objectiu va instal·lar cinc taules de canvi a la plaça del Blat, a la plaça Nova, al Born, a la Llotja i a la Boqueria.

En tot cas, els menuts de plata eren una moneda destinada més aviat a petites transaccions. Per tant, per complementar l'oferta de nous menuts devaluats, el Consell va considerar la possibilitat d'emetre escuts d'or, i va oferir una moneda adequada per a operacions més importants.

Per què escuts d'or, en lloc de rals catalans de plata? Perquè, probablement, l'or era un metall que devia presentar un diferencial inferior al de la plata respecte als espais econòmics relacionats amb Catalunya. I, després del permís corresponent del virrei, van emetre'n per un valor total de 60 marcs d'or.

¹²⁷ En concret, a Catalunya mateix ja gaudien d'aquesta possibilitat les ciutats de Girona, Perpinyà i Puigcerdà.

¹²⁸ AHB, *Registre de deliberacions* (any 1599), foli 218.

Tot plegat no va impedir que continués circulant molta moneda de baixa qualitat. En efecte, uns mesos més tard (el febrer de 1600), el virrei va expressar als consellers la preocupació de la Corona per aquesta qüestió i els va plantejar dues propostes. La primera era que Barcelona constituís un banc propi per substituir sistemàticament la moneda dolenta per moneda bona. I la segona consistia a obligar els bancs privats a rebre i lliurar les monedes en funció del seu pes real en plata i no amb relació al seu valor nominal.

El Consell de Cent va estudiar la qüestió i es va mostrar favorable a la creació d'un banc públic i a establir que els bancs particulars haguessin de lliurar les monedes de dos sous –o més– segons el seu pes en plata. I, a més, també introduïa una altra opció que el virrei no havia suggerit: poder devaluar la moneda de plata emesa per la ciutat encunyant-la amb un aliatge de coure que dissuadís la cobdícia dels llimadors.¹²⁹

En tot cas, a causa de totes les dificultats relacionades amb les especulacions monetàries, la millor alternativa per a la ciutat de Barcelona era l'encunyació de menuts devaluats, segons el privilegi de finals de 1598. I així es va posar de manifest el 1602, quan –considerant el gran benefici i profit que a la present ciutat vindrà de fabricar-los– es va acordar fer-ne una nova encunyació per un valor de 16.000 marcs.

Per contra, la resta de les monedes de plata (és a dir, les que no estaven devaluades) seguien fugant-se de la Taula de Canvi, víctimes de les especulacions llançades pels mateixos banquers privats de la ciutat.¹³⁰ I, per tant, després de consultar amb diverses persones expertes, el gener de 1603, els consellers van presentar un esborrany d'ordenament per a un possible banc públic.

Mentrestant, per afrontar la constant escassetat de moneda destinada a les grans transaccions, les institucions municipals continuaven confiant en l'or, tot i que l'intent de col·locar escuts d'or per un valor de 25 sous va trobar moltes dificultats perquè el mercat el considerava un canvi excessiu. Aleshores, la ciutat va demanar permís al virrei perquè la Taula pogués lliurar i rebre els escuts per valor dels 25 sous previstos; però aquest va considerar que calia adaptar-se al mercat, que els valorava tan sols en 24 sous. L'escassetat de plata i les necessitats financeres de la ciutat (com l'adquisició de carn de be a França) van forçar la Taula a convertir les antigues monedes d'or (ducats i pacífics) en nous escuts, per un valor total de 1.194 marcs.

Dos anys més tard, l'abril de 1605, el Consell de Cent va tornar a demostrar la seva confiança en els menuts devaluats segons el privilegi de 1598, amb un acord d'encunyar-ne per valor de 10.000 marcs.¹³¹ Aquesta vegada, però, els menuts barcelonins van fracassar, desplaçats per menuts de baixa qualitat emesos per altres municipis catalans i per menuts falsos, tot ells amb un contingut de plata inferior al dels devaluats menuts barcelonins de 1598.

Aleshores, els consellers van consultar dos experts: Francesc Cosme Fivaller i Julià de Navel. Després de diverses reunions, tots plegats van adoptar dues mesures monetàries molt clàssiques, possiblement massa clàssiques. D'una banda, prohibir l'ús de menuts falsos i de baixa qualitat; i, de l'altra, tornar a fabricar monedes en què el pes de la plata coincidís amb el valor nominal.

¹²⁹ AHB, *Registre de deliberacions* (1600), foli 46.

¹³⁰ AHB, *Registre de deliberacions* (1602), folis 237-40.

¹³¹ AHB, *Registre de deliberacions* (1605), foli 129.

Aquest retorn a una política d'estabilitat monetària va trobar el suport del virrei i del Reial Consell. Dos dels seus jutges (Lluís de Peguera i Josep Ferrer) van reunir-se amb els consellers de la ciutat i van arribar a la mateixa conclusió. En paraules de l'època, el pes dels menuts havia de coincidir amb el seu valor just.¹³²

El problema era que, si el nominal de la moneda no era superior al valor de la plata que contenia, existia un fort estímul a atresorar la moneda com a simple metall, fins al punt que es podien fondre les monedes per fer-ne objectes de luxe que podien ser venuts en aquells països on el valor de la plata fos superior que a Catalunya. Evidentment, les prohibicions del virrei¹³³ –en aquest sentit– van ser sempre perfectament inútils.

D'altra banda, les institucions (virrei, Reial Consell i Consell de Cent) van estudiar algunes mesures complementàries.¹³⁴ Per exemple, per desincentivar la falsificació de menuts, van proposar restringir-ne la circulació; la Taula, els bancs i els particulars no podrien obligar ningú a acceptar menuts per un valor superior a un sou.¹³⁵ En aquest cas, el problema que es plantejaria a partir d'aquell moment seria l'escassetat de monedes de plata amb un signe nominal superior, atès que ja hem indicat que a Catalunya circulaven, majoritàriament, menuts de plata devaluats i escuts d'or de 24 sous; però hi mancaven monedes de plata intermèdies. A més, encara existia un problema addicional. Què s'hauria de fer amb els menuts devaluats que la ciutat havia posat en circulació? Hi havia dues alternatives fonamentals:

1) Podien ser recollits segons el seu pes i retornats amb un valor nominal inferior. En aquest cas, els bancs i els particulars haurien d'assumir la corresponent pèrdua de valor nominal.

2) Podien ser recollits en funció del valor nominal i ser retornats amb el mateix valor nominal (però amb una quantitat de plata superior). En aquest cas, seria la ciutat de Barcelona qui hauria d'assumir la diferència entre la quantitat de plata recollida i lliurada. (Recollida mitjançant els menuts devaluats, que ella mateixa havia posat en circulació; i lliurada a través del menuts bons que hauria d'encunyar a partir d'aquell moment.)¹³⁶

Aquesta alternativa va complicar les negociacions. El virrei i el Reial Consell opinaven que era Barcelona qui havia d'assumir els costos de l'operació, ja que amb l'encunyació de menuts devaluats havia obtingut unes 20.000 lliures de benefici.¹³⁷ En canvi, el Consell de Cent no va expressar gaire entusiasme per aquesta idea i va encarregar als consellers que tornessin a estudiar l'afer. El Reial Consell no entenia el dubtes de la ciutat i assegurava que el cost de la reconversió només era de 1.200 lliures; molt inferior a les 20.000 lliures que havia obtingut amb l'operació inversa. En canvi, Barcelona considerava que no calia precipitar-se i va consultar nous experts (Baltasar Morell, Francesc Ximenis, Joan Ponsich i Joan Busquets).¹³⁸

¹³² AHB, *Registre de deliberacions* (1605), folis 216 i 217.

¹³³ Ídem.

¹³⁴ Ídem.

¹³⁵ Ídem.

¹³⁶ Ídem.

¹³⁷ Ídem.

¹³⁸ AHB, *Registre de deliberacions* (1606), foli 210.

Estudiat l'antecedent històric de 1553, aquests experts van aconsellar que calia fer una mena de preinscripció perquè els particulars diguessin quants menuts tenien i volien canviar. Aleshores, amb aquest càlcul aproximat, la ciutat havia de procedir a recollir a les esglésies la plata necessària per fer el canvi. I, un cop encunyades les noves monedes bones, procedir a canviar-les per les devaluades. D'aquesta manera, els experts esperaven evitar els enormes problemes de liquiditat que s'havien produït en altres ocasions, quan s'havia procedit a una recollida de monedes i s'havia hagut d'esperar un cert temps per fondre-les, encunyar-les de nou i redistribuir-les.¹³⁹

Finalment, després de tantes consultes, el Consell de Cent va decidir aplicar dues mesures poc compromeses. En primer lloc, prometre recompenses per a qui denunciés els falsificadors. En segon lloc, marcar amb la lletra B els menuts devaluats –ja encunyats per la Seca de Barcelona–, per diferenciar-los dels menuts més devaluats que circulaven pel país. I, finalment, declarar que ningú no estaria obligat a acceptar menuts per un valor superior a onze diners.¹⁴⁰

Probablement, la decisió de no realitzar una reforma monetària en profunditat –que sol·licitaven els partidaris d'una moneda forta– demostra un notable grau de pragmatisme polític, perquè l'experiència demostrava que hauria estat inútil i només hauria beneficiat els especuladors. Tot i així, també és veritat que el problema era gairebé irresoluble i que la decisió de marcar els menuts barcelonins va ser absolutament inútil, ja que, al cap de pocs dies, tots els menuts del país circulaven amb una B tan perfecta –o més– que la de la Seca de Barcelona.

Tot plegat havia quedat tal com estava a principis de 1605. Menuts devaluats per a les petites transaccions i escuts d'or de 24 sous per a les transaccions grans.

En concret, els escuts barcelonins tenien un valor nominal lleugerament superior al valor de l'or que contenien i això assegurava que es mantinguessin en circulació dins del país, fins al punt que alguns particulars demanaven llicència al municipi per convertir or en escuts barcelonins. Així, l'any 1605, es va concedir permís a un particular per encunyar fins a 30.000 escuts barcelonins. I, l'any 1606, es va donar una llicència per a una quantitat equivalent a una altra persona.

Tot plegat va coincidir amb una forta variació del valor de l'escut, que durant aquests dos anys va passar de 24 a 27 sous. Potser per aquesta raó, el gener de 1607, Barcelona va decidir revocar les llicències concedides i tornar a encunyar ella mateixa els seus escuts d'or.

A finals d'aquell mateix any, l'escut cotitzava a 25,6 sous i els consellers van replantejar-se la possibilitat de tornar a encunyar monedes de plata,¹⁴¹ que feia molt de temps que pràcticament no circulaven pel país. En tot cas, tots eren conscients que aquesta possible nova moneda havia de tenir un valor nominal superior al valor de la plata o tornaria a desaparèixer de la circulació. Aquí, però, el problema continuava sent el mateix de sempre. És a dir, calia obtenir el permís de la Corona per rebaixar el pes o la llei de les monedes de plata.

Una inversió momentània de les tesis monetàries tradicionals

I, a partir d'aquí, la qüestió va esdevenir especialment complexa. En principi, el virrei i el Reial Consell van negar-s'hi al·legant que era una mesura contrària a les Constitucions

¹³⁹ Ídem.

¹⁴⁰ Ídem.

¹⁴¹ AHB, *Registre de deliberacions* (1607), foli 212.

de Catalunya. Tot i així, el virrei va mostrar-se disposat a estudiar la qüestió amb la Generalitat per intentar trobar una solució conjunta. Aleshores, sembla que van ser els diputats els més refractaris a la possible emissió devaluacionista. Però, en tot cas, tots aquests dubtes van quedar desbordats per un canvi d'actitud del mateix Consell de Cent, a partir del mes de setembre de 1608, ja que aquest va anunciar que no calia estudiar cap mesura devaluadora de la moneda de plata perquè tenia intenció d'encunyar una moneda forta, segons el seu valor, el seu pes i la seva llei tradicionals.¹⁴²

Sorpresa per la nova situació, el virrei va oferir-se a estudiar amb el Reial Consell la possibilitat de devaluar la moneda de plata tradicional; però els consellers van insistir en la seva posició favorable a una política d'estabilitat monetària. Els consellers van assegurar que posar coure en els rals o en qualsevol altra moneda de plata seria perjudicial per a la ciutat i per al comerç. I, a més, opinaven que calia preservar l'autoritat i l'honor d'encunyar la moneda amb la totalitat del seu valor en plata.¹⁴³

Els consellers pensaven que podien resoldre definitivament l'etern problema de les monedes falsificades i llimades. Esperaven poder adquirir un molinet com el que ja s'utilitzava a Segòvia i, mentrestant, havien encarregat uns motlles molt precisos. Amb tot plegat confiaven poder fabricar monedes que complissin una doble condició. D'una banda, que fossin molt precises i que, per tant, fossin impossibles de falsificar. I, de l'altra, que mantinguessin una relació sempre idèntica entre el pes i el valor nominal i que, per tant, no oferissin cap estímul a l'atresorament de les monedes bones i a la redistribució de les dolentes.¹⁴⁴

Els consellers tenien tanta confiança en les mesures que proposaven que descartaven explícitament la possibilitat de demanar al virrei el permís necessari per reduir la llei dels rals catalans per igualar-la a la dels castellans. Gairebé consideraven que tenir una llei més elevada que la castellana era una qüestió de prestigi a la qual Barcelona no havia de renunciar.¹⁴⁵ Però, tot i així, aquesta confiança en la fabricació perfeccionada de monedes tenia un punt especialment feble: el diferencial del preu de la plata entre Catalunya i França. Qualsevol moneda catalana que tingués un contingut en plata similar al seu valor nominal seria exportada sistemàticament, tant per vendre-la en funció del seu pes com per fondre-la i –amb la mateixa quantitat de plata– fabricar monedes amb un valor nominal superior.

A més, els consellers proposaven fabricar una quantitat moderada de menuts aprofitant el privilegi concedit per Felip II l'any 1598, tot i que no serien menuts devaluats perquè el seu valor nominal havia de ser igual al valor del seu pes, i tan sols se'ls restaria el cost de l'encunyació.¹⁴⁶

En definitiva, som davant d'un veritable memorial a favor d'una moneda forta, que va acabar obtenint l'aprovació del Consell de Cent. D'aquesta manera, encara que es descartava l'encunyació de rals de plata i de menuts amb un valor nominal igual al seu valor intrínsec, la plata dipositada a la Taula es va destinar a fabricar sous i sisens de bona plata.¹⁴⁷

¹⁴² AHB, *Registre de deliberacions* (1608), folis 161-5.

¹⁴³ Ídem.

¹⁴⁴ Ídem.

¹⁴⁵ Ídem.

¹⁴⁶ Ídem.

¹⁴⁷ Ídem.

El Banc de Barcelona

I, com sempre, tot plegat no va servir de res. Perquè els mateixos banquers que operaven a Barcelona es van dedicar a atresorar i exportar les noves monedes. Així s'iniciava el conflicte que enfrontaria les institucions municipals contra els bancs. En concret, els banquers es negaven a realitzar amb monedes bones les transferències que havien de fer a favor de la Taula. Aleshores, acollint-se a unes ordenances aprovades l'any 1602, els consellers van buscar el suport de l'aparell virregnal. I, finalment, el setembre de 1609, els consellers i el Consell de Cent van plantejar-se la possibilitat de crear un Banc de la Ciutat. El seu objectiu hauria de ser donar suport a la Taula, saquejada pels bancs privats de la ciutat. Un cop més, totes les monedes bones de plata havien desaparegut i només quedaven les monedes que tenien un fort diferencial entre el seu pes i el seu valor nominal (entre les quals –com sempre– hi havia els ja tradicionals escuts d'or).

El mes següent, l'octubre, els consellers i la setzena nomenada amb aquest objectiu van presentar el reglament del futur Banc de la Ciutat.¹⁴⁸ I aquest va obrir les portes al públic l'últim dia d'aquell mateix mes (31 d'octubre de 1609).

Simultàniament, el conflicte contra els banquers privats mantenia la seva virulència, perquè aquests no lliuraven moneda bona cada vegada que els seus clients feien un gir a favor de la Taula. Les institucions municipals els acusaven d'acaparar-la i d'enviar-la a l'estranger, i ells asseguraven que no en tenien. Dues afirmacions que no eren pas incompatibles. I, en aquest context, el març de 1610, el Consell de Cent va demanar un dictamen a una comissió de doctors en dret.¹⁴⁹ Així s'iniciava el camí cap a la futura supressió dels bancs privats de Barcelona.

Les gestions a Madrid l'hivern de 1610-1611

Mentrestant, a finals d'aquell any, la ciutat esperava disposar del molinet de fabricar monedes en el qual tenia dipositades les seves esperances des de feia molts mesos. Aleshores, el Consell va decidir encunyar menuts i ardots per un valor total de 20.000 lliures, repartides a parts iguals per a cada una de les dues monedes. I, a més, va ordenar recollir rals castellans de quatre i de vuit fins a un valor de 50.000 més, per convertir-los en sous i rals catalans, quan tinguessin el molinet. Aquesta vegada, però, encara que es fessin amb el molinet, els consellers semblaven decidits a no emetre aquestes monedes grans fins que no obtinguessin el corresponent privilegi de la Corona per reduir-ne el valor intrínsec. Esperaven que Felip III els concedís un permís per encunyar sous i rals similar al que Felip II havia atorgat per fabricar menuts devaluats el 1598.

Les gestions es van iniciar a finals de 1610; però, el gener de 1611, els consellers ja sabien que el protonotari i el regent del Consell Suprem d'Aragó s'oposaven a la mesura excusant-se en el fet que la Generalitat no permetria mai aquesta mena d'acte contra les Constitucions de Catalunya. En canvi, Barcelona recordava que, des de 1598, existia l'antecedent del privilegi per als menuts; i que la Constitució, que prohibia la devaluació de les monedes, havia estat aprovada a petició de la mateixa ciutat, i que, per tant, aquesta esperava obtenir-ne la derogació.

¹⁴⁸ AHB, *Registre de deliberacions* (1609), folis 178-83.

¹⁴⁹ AHB, *Registre de deliberacions* (1610), foli 30.

En tot cas, l'únic suggeriment més o menys factible que va arribar des de Madrid era admetre i redistribuir les monedes ja llimades en funció del seu pes.¹⁵⁰ En realitat, però, això no servia de res. Si la Taula i el Banc de Barcelona es negaven a acceptar les monedes segons el seu valor nominal, aleshores traspassaven el problema als arrendataris de tots els drets de la ciutat, que haurien hagut de cobrar en funció del pes i pagar en funció d'un valor nominal superior.¹⁵¹ I això hauria provocat una disminució automàtica en l'arrendament dels drets de l'any següent. I, si les institucions i els arrendataris es negaven a acceptar les monedes segons el seu valor nominal, desapareixeria l'únic mecanisme que les retenia a Catalunya, ja que, si només valien segons el seu contingut real en plata, travessarien la frontera perquè aquest metall era més car a França que a Catalunya.

La setzena municipal del febrer de 1611

En aquest context, el febrer de 1611 –poques setmanes després de saber que la Corona no semblava gens predisposada a permetre la devaluació de les monedes de plata catalanes–, el Consell de Cent va decidir nomenar una setzena per estudiar la qüestió. Una comissió que havia d'estar formada per persones de gran intel·ligència, prudència i experiència, incloent-hi teòlegs i doctors en ambdós drets (lleis i cànons).¹⁵²

Tots plegats es trobaven en una situació en què l'única solució factible (la devaluació de les monedes de plata) era l'única que no es podia adoptar. Per tant, malgrat que la majoria dels agents econòmics semblaven conscients de les limitacions de les successives mesures que anirien aplicant, no estaven en condicions de no aplicar-les. De tal manera que el país es va precipitar en un caos monetari previsible però inevitable (a causa de la negativa sistemàtica a permetre la devaluació).

El Consell de Cent va decidir intentar recollir rals castellans de quatre i de vuit en funció del seu pes (a 17 sous per unça) i canviar-los per rals bons de Barcelona o ingressar-los com a dipòsit a la Taula.¹⁵³ Aleshores, atès que una de les principals institucions del país semblava decidida a no reconèixer el valor nominal de les monedes llimades, el mercat va començar a exportar-les. Perquè, venudes a pes, eren més rendibles a França que a Catalunya. El virrei, la Generalitat i gairebé tothom van quedar impressionats per la velocitat i la intensitat de la fuga. Tothom que podia feia la competència a la ciutat de Barcelona comprant aquestes monedes a pes per treure-les a l'exterior.¹⁵⁴ Tal com molts havien previst, va començar a haver-hi enormes problemes per cobrar els drets arrendats aquell any i per arrendar-los amb vista als anys successius. I, mentre que els deutors es negaven a pagar els seus deutes, els consellers es desesperaven perquè el famós molinet (en el qual havien posat totes les seves esperances) no acabava mai d'estar a punt.¹⁵⁵ Per tant, la ciutat no disposava de prou moneda nova per canviar-la pels rals de quatre i de vuit que s'anaven recollint.

¹⁵⁰ AHB, *Cartes comunes originals* (1611), folis 149 i 150.

¹⁵¹ I, precisament, sembla que això és el que va passar, com a mínim, durant algunes setmanes de principis de l'any 1611. AHB, *Registre de deliberacions* (1611), folis 39 i 40.

¹⁵² AHB, *Registre de deliberacions* (1611), folis 39 i 40.

¹⁵³ Ídem., folis 51-65.

¹⁵⁴ Ídem.

¹⁵⁵ Ídem.

D'altra banda, les persones que intentaven canviar les seves monedes només obtenien –com a màxim– l'equivalent de 20 lliures i la resta s'havia de quedar en dipòsit al Banc o a la Taula, fet que contribuïa a reduir la massa monetària en circulació.

A més, encara hi havia més elements que incrementaven la sensació de caos. Per exemple, no estava clar què passaria amb altres monedes de plata com els testons, el mitjos testons i els rals de dos. No se sabia si seguir-los admetent en funció del valor nominal o recollir-los en funció del pes.¹⁵⁶ Davant d'aquesta perspectiva, el mercat intentava treure-se'ls de sobre, però ningú no els volia.

I, per acabar-ho d'adobar, hi havia el rumor que aquesta mesura acabaria afectant fins i tot els rals, els sous i els sisens encunyats per la mateixa ciutat de Barcelona.¹⁵⁷ Tot plegat tenia un efecte devastador. La gent intentava endossar totes les monedes de plata que podia al Banc de la Ciutat i al Pallol. I aquests estaven desesperats perquè encara estaven obligats a acceptar-les pel valor nominal; però la Taula només les acceptava en funció del pes.¹⁵⁸

El Consell de Cent i les altres institucions refusaven explícitament la possibilitat de no acceptar les monedes barcelonines pel seu valor nominal (encara que estiguessin força llimades), perquè això provocaria la fuga massiva de tota la plata del país. Tanmateix, aquesta decisió generava un altre problema, ja que els banquers barcelonins l'aprofitaven per endossar rals, sous i sisens falsos i llimats a la Taula i al Banc de la Ciutat. Monedes que aquests banquers compraven a pes als clients i revenien pel valor nominal a les institucions.¹⁵⁹

Els consellers de Barcelona es plantejaven la possibilitat de demanar al virrei que prohibís a tothom –i especialment als bancs– acceptar qualsevol moneda falsa, encara que tingués un alt contingut en plata. També consideraven l'opció de resoldre tots el dubtes i rumors notificant públicament que els rals de dos i els testons serien canviats a pes (com havia passat amb els rals de quatre i de vuit); però que, en canvi, es garantia definitivament la circulació de la resta de monedes de plata (especialment, rals, sous i sisens barcelonins). I, per solucionar la manca de liquiditat, proposaven que tothom pogués girar qualsevol quantitat que tingués dipositada al Banc de la Ciutat a la Taula, en les condicions monetàries prèviament assenyalades.¹⁶⁰

Les propostes de la Generalitat a principis de 1611

Segons sembla, mentre el Consell de Cent i la seva setzena consideraven totes aquestes possibilitats i sentint-se desbordats pels atacs especulatius que patien el Banc i la Taula de Barcelona, van optar per tancar temporalment aquestes dues institucions. Com a mínim, això és el que es pot deduir de la petició d'obertura realitzada per la Generalitat.

Aquesta institució estava d'acord a prohibir l'ús de qualsevol moneda falsa; però, en canvi, demanava que totes les taules de Catalunya i el Banc de Barcelona continuessin acceptant les monedes en funció del valor nominal, encara que estiguessin «tocades» (llimades). La Generalitat considerava que les institucions havien de mantenir aquesta polí-

¹⁵⁶ Ídem.

¹⁵⁷ Ídem.

¹⁵⁸ Ídem.

¹⁵⁹ Ídem.

¹⁶⁰ Ídem.

tica tradicional per evitar la desmonetarització de l'economia catalana. Per tant, l'acceptació de monedes en funció del seu pes real havia de quedar limitada als particulars; però no per als girs i pòlisses que es fessin contra les taules i el Banc.

A més, la Generalitat també considerava que les institucions havien de rebre el suport massiu dels bancs privats. Per tant, calia intervenir-los amb el nomenament d'una mena d'interventors per garantir que aquestes entitats acceptessin les monedes tocades en funció del valor nominal, tal com haurien de fer les institucions.

I, finalment, la Generalitat demanava que Barcelona assegurés la regeneració monetària mitjançant una emissió massiva i ràpida de rals, sous, sisens, ardots i menuts.¹⁶¹

Tal com podem observar, es tracta de propostes força diferenciades de les que es prenen en consideració a les institucions municipals de Barcelona. En aquest ambient es va iniciar la guerra de papers sobre la qüestió monetària que va dominar la vida del país durant uns quants anys. Una guerra de papers que també es va produir en aquell mateix moment a diversos espais econòmics europeus. Tal com ha expressat Joyce Oldham Appleby per al cas anglès, «gran part de les batalles entre diferents grups, en el segle de la revolució anglesa, es van combatre a cops de paraules impreses».¹⁶²

2.2 *Respuesta*. El valor nominal i el pes dels testons castellans¹⁶³

Aquest apartat correspon a la part central d'un memorial del Consell de Cent adreçat al monarca i titulat *Respuesta*. Aquesta part central és una mena d'història de les torbacions monetàries del període. Més endavant comentarem la primera i la darrera part d'aquest mateix document, on s'exposen algunes propostes monetàries.

Tradicionalment, els testons de plata havien valgut 6 sous. Amb el pas del temps, però, el valor de la plata present en els testons castellans va tendir a reduir-se progressivament fins a 5 sous. En aquestes condicions, durant un temps, es podien adquirir testons a Castella en funció del seu contingut real de plata (5 sous) i gastar-los a Catalunya, on encara eren acceptats pel seu valor nominal tradicional (6 sous); s'obtenia, d'aquesta manera, un 20 % de benefici. I, per tant, fins a la primera dècada del segle XVII, els testons fluïen cap a Catalunya, d'on ja no tornaven a sortir perquè a fora només els haurien acceptat pel seu pes en plata (5 sous).¹⁶⁴

Lògicament, si acceptaven testons pel seu valor nominal i només podien gastar-los pel pes de la plata que contenien, les institucions perdien un sou per cada testó que ingressaven. És a dir, gairebé el 16,7 % dels seus ingressos, quelcom que, probablement, a llarg termini resultava força insostenible. Encara que, en gran manera, aquestes pèrdues fiscals havien contribuït a evitar que les tensions inflacionistes castellanes s'encomanessin a l'economia catalana, tal com havia succeït en altres territoris de la Monarquia.

En tot cas, quan finalment les autoritats van ordenar que els testons només es podrien acceptar segons el seu pes, aquests van deixar de fluir de Castella a Catalunya perquè havia

¹⁶¹ AHB, *Registre de deliberacions* (1611), folis 64-5.

¹⁶² Joyce Oldham Appleby, *Pensiero economico...*, p. 8.

¹⁶³ Consell de Cent, *Respuesta*, BUB, B-38/5/1-9.

¹⁶⁴ Ídem.

desaparegut el benefici del 20 % que obtenien els particulars de la diferència entre el valor nominal (6 sous) i el pes de la plata (5 sous).¹⁶⁵

En el fons, el text ens explica que a Catalunya existia un sistema monetari doble: un d'intern i un d'internacional. El primer es basava en la circulació de testons amb un valor nominal al seu pes en plata, mentre que la plata constituïa el mecanisme per als pagaments internacionals. I, quan es va optar per retornar a un sistema únic basat en la plata, la resposta del mercat va ser ràpida i contundent. No només va desaparèixer un dels mecanismes que portaven els testons castellans a Catalunya (la diferència del 20 % entre el valor de la plata i el valor nominal), sinó que, a més, la situació es va invertir radicalment. En efecte, una unça de plata valia 17 sous a Catalunya i 20 a França. I, atès que a Catalunya només valia el 85 % del que valia a França, era molt rendible comprar plata en un país i vendre-la a l'altre, amb la qual cosa es produïa una fuga massiva de la plata catalana cap a França.

Per què aquesta fuga no s'havia produït abans? Perquè la diferència entre el valor de la plata entre ambdós països era tan sols del 15 %, mentre que la diferència entre el pes i el valor nominal dins la mateixa Catalunya era de fins al 20 %. Per tant, en definitiva, la diferència entre el valor nominal del testó a Catalunya i el valor del pes de la plata del mateix testó a França era favorable al primer. Així, doncs, aquest diferencial d'un 5 % retenia la plata dels testons a l'interior de Catalunya i impedia que marxessin a França.

Quan les autoritats van imposar que el testó ja no fos acceptat en funció del seu tradicional valor nominal, la diferència d'un 5 % favorable a Catalunya va esdevenir d'un 15 % en contra. I tota la plata atreta i retinguda a l'interior de Catalunya gràcies al valor nominal del testó va fugar-se massivament per culpa del valor del seu pes en plata.

Precisament, això és el que succeïa des de feia moltes dècades a Castella. La diferència, però, era substancial. Anualment, Castella podia renovar les seves reserves de plata gràcies a les remeses de les Índies. Per contra, per adquirir plata, Catalunya depenia exclusivament del seu comerç exterior. I, per tant, després de la ràpida desaparició de tota la plata de Catalunya, les úniques monedes d'aquest metall que circulaven pel país eren les que, procedents de Castella, fugien a tota velocitat cap a França.

El valor nominal i el pes de les monedes llimades

Quelcom similar al que havia succeït amb els testons va reproduir-se, l'any 1611, amb les monedes llimades.¹⁶⁶ Anteriorment, les monedes llimades encara eren acceptades per part de les institucions en funció del seu valor nominal.¹⁶⁷ Però, evidentment, a mesura que les monedes s'anaven llimant, la diferència entre aquest valor i la plata que contenien va tendir a augmentar i es va fer cada vegada més insostenible. Cada cop que les institucions acceptaven una moneda pel seu valor nominal (20 diners), només la podien gastar pel pes de la plata que contenia (entre 16 i 12 diners), i hi perdien entre un 20 % i un 40 %.

A llarg termini, aquesta pèrdua tan significativa en els ingressos reals de les institucions es va anar fent cada cop més insostenible. Hi havia diverses alternatives possibles: reduir les despeses; augmentar els impostos; endeutar-se; o acceptar les monedes segons el seu contingut real de plata. Durant uns anys, van optar per intentar reduir algunes des-

¹⁶⁵ Ídem.

¹⁶⁶ Ídem.

¹⁶⁷ Ídem.

peses i per incrementar el seu endeutament. Aquest era el preu de la relativa estabilitat monetària i dels preus a Catalunya.

Les monedes de plata llimades provinents de Castella es quedaven a Catalunya —en lloc de seguir cap a França—, perquè la diferència entre el pes de la seva plata i el seu valor nominal superava la diferència entre el valor de la plata a Catalunya i a França.¹⁶⁸

A Catalunya, una unça de plata valia 17 sous i a França, 20.¹⁶⁹ Precisament per aquesta raó, els rals castellans que entraven a Catalunya amb un valor nominal de 20 diners eren llimats fins que en pesaven 16. I això era l'únic que els retenia a l'interior del país. Si pesaven més de 16 diners de plata, era més rendible d'exportar-los. Per tant, 16 diners es van convertir en el nou valor d'equilibri per al contingut de plata de cada ral. Per sobre d'aquest valor, servien per adquirir productes a l'estranger. I, si contenien 16 diners, servien per als intercanvis interns. Aquest nou valor d'equilibri, però, només se sustentava en el fet que el Consell de Cent els acceptava pel seu valor nominal de 20 diners.

Mentre Barcelona va mantenir aquesta política, la moneda de plata va continuar circulant per Catalunya amb una certa normalitat, encara que amb un valor real d'equilibri inferior al tradicional (16 en lloc de 20). Quan les institucions deixessin d'acceptar aquests rals llimats en funció del seu valor nominal, la moneda de plata estaria condemnada a desaparèixer de Catalunya, de manera similar a com ho feia a Castella.

Abans de 1611, un cop llimats fins a 16 diners, els rals castellans ja no sortien mai més de Catalunya. A l'interior del país podien fer-se servir pel seu valor nominal de 20 diners, mentre que a l'exterior només els haurien acceptat pels 16 diners de plata que contenien.¹⁷⁰ Per aquesta raó, Catalunya gaudia de la presència d'una important massa monetària en monedes de plata. Una massa monetària que alimentava el consum i la inversió a l'interior del país.

A més, la moneda real de 16 diners seguia la dinàmica de l'economia exterior. Estava prou devaluada per frenar un excés d'importacions i mantenir el dinamisme del sector exportador. I era prou forta per evitar tensions inflacionistes. Potser, aquest era un dels fonaments del creixement econòmic català fins a la primera dècada del segle XVII.

Si els preus interiors eren prou baixos, es llimaven molts rals castellans fins a 16 diners. Així, es podia augmentar el consum de productes interiors fins que els seus preus tendien a igualar-se amb els estrangers. Aleshores, es llimaven menys rals i s'usaven per adquirir productes a l'estranger, i es reduïa la demanda sobre els productes catalans fins que aquests tornaven a ser competitius. Per tant, es reduïa l'exportació de plata, creixia la massa monetària interior i es reiniciava el procés.

L'economia catalana gaudia d'una posició relativament favorable. Prou a prop de Castella per rebre plata amb certa abundància; i amb un mecanisme institucional (la diferència entre el valor nominal i el pes) que li permetia retenir a l'interior del país una important massa monetària. Sota aquest paraigua institucional, durant els primers anys del segle XVII, l'economia catalana havia perllongat artificialment el creixement que havia experimentat a la segona meitat del segle XVI.

¹⁶⁸ Ídem.

¹⁶⁹ Ídem.

¹⁷⁰ Ídem.

Durant unes quantes dècades, la competència francesa s'havia vist afectada per interminables guerres civils. Les dificultats d'un rival econòmic tan important havien afavorit, sens dubte, l'economia catalana. A finals de segle, però, la pau va tornar a França i, poc o molt, la seva economia se'n va veure afavorida. Les exportacions franceses van començar a atreure la plata que circulava a Catalunya. El diferencial del preu d'aquest producte entre tots dos països resultava insostenible. El mercat tendia a igualar-ne el preu arrossegant cap a França la massa monetària catalana en monedes de plata. Durant uns anys, el sacrifici pressupostari del Consell de Cent (acceptant rals amb 16 diners de plata com si en tinguessin 20) va retardar el que resultava inevitable. El reajustament, però, encara va ser més dur.

La reforma monetària de 1611

El 1611, hi ha un intent per acabar amb aquesta situació de doble valor real i nominal. Per donar suport a aquesta decisió i mantenir un nivell adequat d'oferta monetària, la ciutat de Barcelona va haver de comprar les males monedes pel seu valor nominal, refundre-les i reintroduir-les al mercat segons el seu pes. Amb aquesta onerosa operació va injectar 140.000 ducats de plata a l'economia catalana.

Simultàniament, es va adoptar la decisió que les monedes llimades ja no es poguessin acceptar pel seu valor nominal.¹⁷¹ A partir d'aquell moment, valdrien exclusivament segons el pes de la plata que contenien.¹⁷² I, així, va desaparèixer el mecanisme que retenia les monedes de plata a l'interior de Catalunya.

Quan el valor nominal de les monedes que circulaven per Catalunya es va igualar amb el valor de la plata que contenien, aquestes monedes van esdevenir objecte de les mateixes especulacions que afectaven els rals castellans a Castella. Si les monedes catalanes només valien en funció del seu contingut real de plata, als especuladors els era indiferent endur-se rals castellans de 20 diners que rals llimats de 16 diners.¹⁷³ Totes valien, exclusivament, segons el seu pes. I, en aquestes condicions, la plata va desaparèixer de Catalunya, tal com es fugava de Castella.

Evidentment, els mateixos catalans eren els primers interessats a treure la plata de Catalunya, perquè a França valia, aproximadament, un 16 % més. Allí tenia més poder adquisitiu que aquí. Momentàniament, mentre va haver-hi una gran quantitat de plata per exportar, les importacions van inundar el país. Lògicament, la desaparició de la massa monetària catalana atreia productes estrangers i, simultàniament, comportava la recessió del consum i de l'elaboració de productes catalans.

La reducció del valor nominal fins al valor del pes de la plata que contenia cada moneda va reduir significativament la renda real dels catalans respecte dels productes elaborats a l'interior del país, perquè abans podia col·locar les mateixes monedes, aproximadament, pel seu valor nominal. Des de la perspectiva dels consumidors, l'efecte va ser similar a un encariment sobtat dels preus de tots els productes catalans. I, probablement, els efectes sobre l'economia productiva degueren ser, momentàniament, força devastadors, malgrat que, sens dubte, el Consell de Cent exagerava en parlar d'una pèrdua del 50 %: «En tota

¹⁷¹ Ídem.

¹⁷² Ídem.

¹⁷³ Ídem.

Catalunya perdieron en un punto todos la mitad de su moneda de plata, pues al peso no les valió la mitad de lo que les valía a número».¹⁷⁴

Sens dubte, suposar una pèrdua del 50 % de la renda real és exagerat, perquè el valor nominal de cada ral era de 20 diners i la majoria devien situar-se al voltant d'un pes aproximat de 16 diners. Potser, posats a llimar sempre una mica més, alguns devien pesar una mica menys; però, en cap cas, menys de 12 diners, ja que aquest era el valor mínim que apareix en els documents i, probablement, era poc freqüent. En definitiva, la pèrdua de renda real va oscil·lar entre el 20 i el 40 %. Segurament, una mica menys, perquè és difícil imaginar que, prèviament, els particulars acceptessin els rals com si valguessin 20 diners, per molt que aquest fos el seu valor nominal. De manera que, probablement, abans de la desaparició del valor nominal, els rals ja s'acceptaven per valors compresos entre els 16 diners reals i els 20 diners nominal, segons les circumstàncies i el poder de negociació de cada agent econòmic.

En definitiva, la pèrdua de poder adquisitiu real de cada ral va oscil·lar des dels antics valors compresos entre 16 i 20 diners i els nous valors, situats entre 12 i 16. I, per tant, en la majoria dels casos, aquesta pèrdua de poder adquisitiu real va ser del 20 % i, en cap cas, superior al 40 %.

Tot i així, encara que no arribés al 50 % denunciat pel Consell de Cent, l'impacte va ser extraordinari.

Reforma monetària i crisi econòmica

El fet que les alteracions monetàries coincideixin amb la preocupació causada per les importacions catalanes de productes francesos no sembla pas casual.

Els memorialistes expressen la seva preocupació per l'augment de les importacions de productes francesos, mentre que no es detecta res similar respecte a les relacions comercials amb altres països. La clau està en el desequilibri del valor de la plata entre Catalunya i França. La mateixa quantitat de plata valia un 16 % menys a Catalunya que a França. Així, per exemple, els venedors francesos podien vendre els seus productes a un preu relativament baix, perquè el benefici el feien traslladant la plata dels consumidors catalans a l'altre costat de la frontera.

En aquestes circumstàncies, doncs, no és estrany que trobem venedors ambulants francesos, fins i tot, als llocs més petits i remots de Catalunya. Per molt llimada o falsa que fos, cada moneda de plata present a Catalunya era un negoci força atractiu. Catalunya havia esdevingut «les Índies» dels venedors ambulants francesos, que a cada llogarret del país hi trobaven una mena d'El Dorado particular.

Tot i així, el fet que –en contrapartida de la plata fugitiva– entrés or (i no tan sols mercaderies) potser indica que l'economia productiva catalana resistia relativament la competència francesa. Encara que, en tot cas, la crisi era força intensa. Entre la plata que marxava, hi havia els 140.000 ducats que Barcelona havia injectat per fer possible la reforma monetària, que havia portat l'economia catalana al llindar del col·lapse.

En resum, 140.000 ducats de plata exportats a canvi de productes francesos i d'or; la renda real dels catalans reduïda de forma significativa; dèficit comercial fora de control; arte-

¹⁷⁴ Ídem.

sans i menestrals a l'atur: «hilanderas, texedores, pelayres y otros trabajadores van parando».¹⁷⁵ Aquestes eren les conseqüències de la reforma monetària de 1611. Però, qui n'era el responsable?

Fins al 1610, el Consell de Cent havia estat partidari de l'estabilitat monetària. Aquell any, però, va sondejar a Madrid la possibilitat d'una devaluació. En canvi, la Corona va suggerir la refosa de la moneda de plata, que es va aplicar precisament el 1611. La Monarquia i l'oligarquia barcelonina (banquers, creditors, rendistes, importadors...) s'havien imposat. Anys després, el mateix Consell de Cent va reconèixer la seva responsabilitat en aquella decisió i va assegurar que «esta curá nos acarreó estos daños».¹⁷⁶

El canvi de les tesis monetàries del Consell de Cent (1614)

L'estratègia de l'estabilitat monetària resultava insostenible. Finalment, tres anys després de la refosa de 1611, el 5 de gener de 1614, el Consell de Cent va demanar una devaluació general a partir d'una revaluació de la plata des de 17 fins a 19 sous per unça.¹⁷⁷ És a dir, acostar el preu de l'unça de plata als 20 sous que valia a França. En altres paraules, reduir la diferència entre el preu de la plata a Catalunya i a França del 15 al 5 %. Aquesta era l'única via per estroncar la fuga de la plata a l'altre costat de la frontera; però calia obtenir l'autorització de la Monarquia.

El canvi d'actitud del Consell de Cent és inqüestionable. Fruit de la necessitat? Conseqüència d'un canvi en l'equilibri de poder en les persones i els grups socials que controlen les institucions? En aquest sentit, per exemple, podríem recordar que, el 1611, Francesc Soler i el Consell de Cent eren al bàndol de l'estabilitat monetària. Per contra, en els anys successius van estar en posicions enfrontades. Primer per la qüestió dels bancs el 1612, potser per la devaluació el 1614, i pel comerç exterior el 1620. Tot sembla indicar que Francesc Soler va continuar defensant els interessos dels banquers i dels importadors, però el Consell de Cent ja no.

En aquest mateix àmbit, també resulta força interessant la figura de Francesc Rossell, que sembla defensar tant els interessos dels grans banquers com les noves tesis devaluacionistes defensades pel Consell de Cent.¹⁷⁸

En tot cas, però, la Monarquia no va autoritzar la revaloració de la plata i la corresponent devaluació de la moneda de plata. En canvi, va revalorar l'or augmentant el valor nominal del trentí de 60 a 70 sous.¹⁷⁹ Aquest increment del 16,7 % va deixar el valor de l'or en una relació d'1 a 16 respecte de la plata. Per tant, mentre que la plata va continuar fugint, l'or va afluir des de tot arreu. Catalunya va esdevenir un espai econòmic de circulació d'or.

¹⁷⁵ Ídem.

¹⁷⁶ Ídem.

¹⁷⁷ AHB, *Deliberacions* (5 de gener de 1614).

¹⁷⁸ Francesc Amorós, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell. Una crònica de la Cort de Felip III* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992).

¹⁷⁹ AHB, *Deliberacions* (13 de gener de 1614).

2.3 *La Brevis ac analytica explicatio...* de Francesc Soler¹⁸⁰

Francesc Soler és un dels grans personatges de la Catalunya de la primera meitat del segle XVII. Segons ens explica ell mateix, el seu pare (Pere Bernat Soler) ja havia presidit el Braç Reial a les Corts de 1599. Així, doncs, es tracta d'una família ben integrada a l'oligarquia barcelonina. El mateix Francesc va ser autor de diversos textos econòmics en defensa dels interessos dels sectors financers i importadors de la ciutat.

Francesc Soler i la Catalunya de la segona dècada del segle XVII

En el text que ara comentem, Francesc Soler fa un resum dels esdeveniments que determinen la greu crisi monetària catalana de 1611. També va ser autor d'altres textos escrits posteriorment. Un en defensa dels bancs privats de la ciutat, acusats d'especular contra les institucions públiques i la societat –aprofitant aquesta mateixa crisi monetària– i suprimits pel Consell de Cent. I l'altre defensant posicions lliurecanvistes contra les taxes imposades pel Consell de Cent l'1 de juny de 1620.

En realitat, Soler exemplifica l'aliança entre la gran oligarquia financera i importadora amb l'aparell virregnal. Una vinculació sustentada en la defensa en comú de l'estabilitat monetària. Per contra, els productors i els exportadors van ser els fermes partidaris de la devaluació. De vegades, els paral·lelismes amb la crisi del segle XV semblen evidents. A la llarga, es va estendre la consciència que devaluació era sinònim d'exportació, activitat i ocupació. Finalment, les mateixes autoritats municipals barcelonines van esdevenir-ne les principals avaladores.

Això resulta especialment interessant perquè és indicatiu d'un canvi en l'actitud del Consell de Cent –i potser en la composició del seu nucli hegemònic–, que podria contribuir a explicar la creixent tensió entre la Monarquia i la ciutat de Barcelona.

En el seu primer text sobre la reforma monetària, Soler encara representa els interessos conjunts de l'aparell virregnal i del Consell de Cent. Per contra, el fracàs d'aquesta mateixa reforma va conduir a la modificació de la posició del Consell de Cent i a la ruptura d'aquesta aliança. A mesura que les actituds més tradicionals demostraven la seva ineficàcia, es consolidaven les tesis partidàries de la devaluació de la moneda de plata. Els banquers –personificació de l'oligarquia financera de la ciutat– s'hi van oposar; mentre que, simultàniament, bona part de l'opinió pública els va identificar com a responsables de les especulacions monetàries.

Finalment, la percepció majoritària que els banquers especulaven contra la moneda i que es negaven a devaluar-la va conduir a la supressió dels bancs privats per part del Consell de Cent. Aquest és el símptoma més evident del canvi que es va produir en l'actitud d'aquesta institució. A partir d'aleshores, Francesc Soler i la seva ciutat van militar en bàndols oposats.

A més, els dos enfrontaments públics entre Soler i el Consell de Cent (amb motiu de la supressió dels bancs i de les mesures fiscals sobre les importacions adoptades l'1 de juny de 1620) posen de manifest les profundes conseqüències polítiques dels problemes econòmics que van sorgir a Catalunya amb la crisi monetària de 1611. Així, doncs, l'evolució política i econòmica del país apareixen íntimament entrelaçades.

¹⁸⁰ Francesc Soler, *Brevis ac analytica explicatio... in reformatione monetaru* (1611).

Un prefaci històric. Una composició de lloc

En el prefaci de la seva *Brevis ac analytica explicatio... in reformatione monetarum*, Soler resumeix la història de la crisi fins aquell moment. A Catalunya hi havia més de dos milions de monedes falses i el virrei sabia que la moneda és necessària per als negocis i que ha de ser «perfecta en matèria», de pes just i amb l'efigie del príncep. Per aquesta raó, el primer que va fer és cercar referents històrics per saber com calia actuar i es va remuntar fins als temps d'Aureli i les pertorbacions dels gals.¹⁸¹

Finalment, un cop consultats els antecedents, el 28 de gener de 1611, el lloctinent Pedro Manrique va publicar un primer edicte ordenant que els rals de 8 i de 4 castellans ja no es poden acceptar en funció del seu valor nominal, sinó en funció del seu pes real. Però, a partir d'aquell moment, el mercat va reaccionar inundant el país amb rals de 2, amb testons i mitjos testons.

Aleshores, el 5 de març de 1611, el lloctinent va publicar un nou decret establint que aquestes monedes tampoc no serien acceptades segons el valor nominal i només valdrien el que pesaven. Però el mercat va reaccionar novament. Aquesta vegada, moltes persones es van negar a acceptar qualsevol moneda segons el seu valor nominal i només es refiaven del seu pes. Això va perjudicar greument les institucions perquè no podien col·locar les seves monedes bones segons el valor nominal, en perjudici dels seus privilegis econòmics.

Per tant, el 16 de maig de 1611, el lloctinent va fer públic un nou edicte ordenant que les monedes no «estoriscades» —és a dir, les que no estaven llimades— s'havien d'acceptar pel seu valor nominal. En canvi, les monedes estoriscades només valdrien en funció del seu pes. Finalment, les monedes «boscatères» —o falses— quedaven prohibides i no serien acceptades ni en funció del seu valor nominal ni del seu pes. I, per evitar el terrible trasbals que aquesta darrera mesura comportaria per a moltíssimes persones, es va establir un termini de trenta dies per portar-les a les autoritats per tallar-les i recuperar-ne els trossos. Aquesta fórmula permetria que el metall tornés a situar-se al mercat, però no en forma de moneda (almenys fins a la propera falsificació).

A més d'aquest seguit de disposicions econòmiques, a petició del Consell de Cent, també es van adoptar mesures penals, en aplicació d'un privilegi de l'any 1285 concedit pel rei Pere II el Gran. En concret, s'establia la confiscació dels béns dels falsificadors i dels llimadors de moneda barcelonina. A més, la ciutat oferia 100 lliures per cada culpable posat en mans de la justícia i el virrei es comprometia a alliberar un o dos condemnats per cada falsificador o llimador lliurat.

Reforma monetària, ideologia i lluita política

Després d'aquest prefaci on narra els esdeveniments que s'havien produït fins aquell moment, Francesc Soler inicia la seva anàlisi dels fets. En el primer capítol, assegura que el lloctinent es va veure obligat a intervenir perquè al país ja no quedava moneda bona. En una descripció de l'anomenada Llei de Gresham, afirma que els malfactors guardaven les monedes bones i lliuraven les que eren mig bones. Una actuació que constituïa una injúria contra el rei i un mal per a la República i els habitants de Catalunya.

¹⁸¹ Ídem, p. 3 i 4.

D'altra banda, per intentar evitar qualsevol impediment legal contra les mesures adoptades pel virrei, planteja un concepte que esdevindrà el nucli de les futures disputes institucionals per a l'hegemonia política no només a Catalunya sinó també a altres països d'Europa. En efecte, alguns sectors havien alimentat l'expectativa que la reforma monetària exigia una reforma constitucional pactada a les Corts, i Francesc Soler declara que aquestes mesures no són contràries a les Constitucions ni a l'obligació de convocar Corts cada tres anys, perquè el rei pot actuar lliurement en cas de necessitat o utilitat pública. I, de la mateixa manera, tampoc no comporta cap violació del dret municipal, sinó que s'ajusta perfectament al dret comú, perquè el rei té poder sobre la moneda, tal com es va establir a les Corts de 1599.¹⁸²

Les tesis de Soler posen de manifest un factor transcendental. La definició de dues postures polítiques enfrontades entre l'absolutisme reial i l'estamentisme institucional té, almenys en part, un origen econòmic. De la mateixa manera que a Anglaterra, a Catalunya, els interessos i les ideologies s'entrellacen en el camí cap a la revolució política.

En efecte, en aquest escrit de 1611, Soler fa afirmacions que van dominar la vida política catalana i europea durant dècades. Ell reconeix que a Catalunya «Dominus Rex non possit gabellam imponere» –tal com s'estableix a la primera Constitució *De Vectigals y leudes*– i que el dret comú ha de reconèixer la immunitat dels ciutadans de Barcelona a qualsevol contribució; però, tot i així, assegura que el rei pot imposar col·lectes o gabelles per raons d'utilitat pública. I afegeix que, vulgarment i de manera general, s'accepta que la necessitat no té llei. Per tant, encara que sigui il·legal, el príncep pot imposar contribucions en cas de *necessitatis causa*.¹⁸³

En aquest sentit, cal prestar una atenció especial a observar com la qüestió de la reforma monetària deriva en un escrit ideològic, perquè això constitueix la millor prova que en les disputes econòmiques hi havia en joc l'equilibri polític del país. Una afirmació perfectament reversible, ja que les lluites polítiques influïen en l'evolució econòmica catalana. Economia, ideologia, política i identitats formen un conjunt difícil de destriar.

En contra d'aquells que asseguruen que Barcelona està exempta de pagar impostos al seu sobirà, Francesc Soler interpreta que es tracta d'una concessió i en cap cas d'un dret. I a més, assegura que, en realitat, cap príncep no pot eximir els seus súbdits del pagament d'impostos. En tot cas, qualsevol privilegi d'aquesta mena resulta invàlid quan apareix una necessitat pública de la «pàtria» (és a dir, del regne).¹⁸⁴

D'altra banda, la possible cessió d'aquest privilegi (reivindicada per la «República») comportaria una traïció a la raó i seria contrària al «dret de gent» que «obliga a lluitar amb valor per la pàtria». I, sens dubte, per a Soler, la crisi monetària és una necessitat tan urgent i vehement com la que acaba d'explicar.¹⁸⁵

Des del nostre punt de vista, al marge de la qüestió estrictament monetària, pensem que cal assenyalar la identificació que fa Francesc Soler entre pàtria, regne i corona. I la contraposició de tot plegat amb el concepte de república. I, potser, encara resulta més significatiu que necessiti explicitar la identitat entre pàtria i regne, perquè probablement no devia ser gaire evident per als seus lectors.

¹⁸² Ídem, p. 16.

¹⁸³ Ídem, p. 14 i 15.

¹⁸⁴ Ídem, p. 16.

¹⁸⁵ Ídem.

Lleis perpètuas i temporals. Francesc Soler contra Jaume Càncer

Francesc Soler es veu obligat a fer referència a les tesis d'un dels principals representants del bàndol constitucionalista, Jaume Càncer. Aquest darrer autor afirmava que, sense el consentiment de les Corts Generals, el monarca no podia actuar contra les lleis perpètuas (com les constitucions i actes de Cort), ni tan sols en cas de necessitat imminent ni per exigències de l'administració de justícia.

En aquest punt, Francesc Soler sembla preferir evitar el xoc frontal i al·lega que els edictes monetaris del virrei són temporals i no poden ser considerats perpetus. Tot i així, aprofita per recordar que hi ha altres autors que no comparteixen les tesis de Jaume Càncer i reitera que el lloctinent ha actuat per *publicae utilitatis causa*.

Pel que fa a aquells que apunten que la intervenció per *publicae utilitatis causa* és una potestat exclusiva del monarca i en cap cas dels seus subalterns, Soler insisteix en el fet que, entre els catalans, el lloctinent és l'*alter nos* del rei i deté les seves preeminències, de tal manera que, en absència del monarca, pot fer tot allò que podria fer el mateix sobirà.

I, si algú insisteix a interpretar els edictes del lloctinent com a disposicions de caràcter perpetu, cal que recordi que la Constitució número 9 de l'any 1599 reconeix el dret del rei de fer decrets perpetus (sempre que no estiguin obertament en contra de les constitucions i capítols de Cort).

Aquesta era una qüestió extremament polèmica. Tant és així que, el mateix any 1599, ja s'havia publicat un text de Pere Agustí Morlà (*Emporium utriusque iuris questionum...*) assegurant que, fins i tot en els casos més urgents, cal esperar la reunió triennial de les Corts i obtenir-hi el consens necessari. Una actitud fonamentada en la tercera Constitució del capítol *De celebrar Corts*. A partir d'aquesta interpretació jurídica, els opositors de les reformes monetàries del lloctinent en derivaven la conclusió que el rei no pot alterar en cap cas el valor de la moneda sense el consentiment del poble: «Principe non posse alterare valorem monetae absque populi consensu». Especialment, si la majoria de la població hi està en contra, «unde cum maior pars istius Principatus non consentit in edictis factis, nec ad populi populationem sint edicta».

Malauradament, no hem trobat cap testimoni directe d'aquests primers opositors a les mesures adoptades pel virrei amb el suport de l'oligarquia financera barcelonina (partidària de l'estabilitat monetària). Per exemple, no sabem si s'hi van oposar per una qüestió jurídica i institucional o si es tracta del nucli d'una facció devaluacionista. De moment, només en tenim coneixement a través de les transcripcions en llatí que en fa el mateix Francesc Soler.

En canvi, aquest autor opinava que el rei pot alterar el valor de la moneda si ho fa sense ànim de lucre. I, per respondre a aquells que al·leguen que el monarca ha jurat no alterar la moneda, afirma que el jurament deixa de ser vàlid quan la moneda perd les seves característiques originals (quan ha estat deteriorada o quan val molt menys que en sortir de la seca).

2.4 *Acerca de la supressió y extinció dels Banchs...*¹⁸⁶

Francesc Soler actua com a portaveu dels interessos de la gran oligarquia financera barcelonina i, per tant, s'oposa al projecte de tancar els bancs privats que hi ha a Barcelona.

Els arguments jurídics de l'oligarquia financera

El nucli de la seva argumentació jurídica es pot sintetitzar amb una afirmació del mateix autor: «Que los Banchs nos poden llevar, sinó és en Corts Generals»¹⁸⁷, ja que, tal com ha reconegut reiteradament la tradició jurídica del país, a Catalunya existeix llibertat de comerç. I les activitats d'un banc consisteixen en actes comercials, atès que els banquers permuten i canvien diners per altres diners com si es tractés d'una mercaderia qualsevol.

Els partidaris de la supressió dels bancs privats argumentaven que cap constitució regulava explícitament la creació i el funcionament dels bancs. Cosa que volia dir que els bancs privats no gaudien de cap garantia constitucional i, per tant, podien ser suprimits sense necessitar la convocatòria i reunió de les Corts. Per contra, Francesc Soler respon que existeixen moltes disposicions jurídiques que fan referència a les activitats dels bancs i que cap activitat regulada per llei no pot considerar-se que està al marge de les mateixes lleis que la regulen. I, en aquest sentit, es qüestiona: com pot ser il·legal el que està regulat de forma àmplia i repetida per les constitucions i els capítols de Cort del país? I es respon ell mateix en els termes següents: «Y axí colligesch per cert y ver que dites constitucions lo que presuposen, dispen».

Així, doncs, conclou que la supressió dels bancs suposaria contradir l'esperit del que ha estat regulat per les Corts. I cap dels acords d'aquesta institució no pot ser revocat si no és per les mateixes Corts.

En tot cas, tots aquests arguments fan referència a suposades violacions contra l'esperit de les lleis, atès que es tracta d'una activitat regulada tan sols de forma implícita per les constitucions del país. Soler és conscient que l'absència de la violació d'una normativa explícita afebleix molt la seva posició i, per tant, cerca una alternativa. Busca la violació d'una Constitució, encara que tingui una relació marginal amb els bancs.

En aquesta nova línia, assegura que la proposta de supressió dels bancs privats contradia explícitament la quarta Constitució del títol *De Comerç*. Ja que aquesta estableix que, a Catalunya, no pot existir cap «distret»¹⁸⁸ (és a dir, monopoli). I, precisament, el desig de Barcelona de tenir l'únic banc del país –suprimint totes les entitats privades– constitueix un atac directe a la llibertat de comerç. A més, adopta un estil força abarrotat per assegurar que, amb aquest monopoli bancari, Barcelona deixarà de ser la mare de Catalunya per esdevenir-ne la madrastra. I, immediatament a continuació, afegeix que la ciutat no pot voler per a ella el que nega a «sos fills i ciutadans», que són els que «la fan y il·lustren».¹⁸⁹

Els partidaris de la supressió dels bancs privats culpaven els banquers de ser els màxims responsables de les especulacions monetàries que feien desaparèixer les bones monedes i generalitzaven la circulació de les de pitjor qualitat. Francesc Soler també intenta desac-

¹⁸⁶ Francesc Soler, *Acerca de la supressió y extinció dels Banchs de la present Ciutat de Barcelona*, BUB, B-38/5/1-7.

¹⁸⁷ Ídem.

¹⁸⁸ Ídem.

¹⁸⁹ Ídem.

tivar aquesta acusació. En aquest cas, incideix en el fet que aquest procés també s'ha esdevingut en territoris on no hi ha –ni hi ha hagut– banquers privats, com Aragó, Sicília, Nàpols i València. Així, doncs, en tractar-se d'una «calamitat y plaga»¹⁹⁰ tan generalitzada, és evident que no es pot responsabilitzar exclusivament els banquers barcelonins de la massiva presència de moneda desvalorada i falsificada.

Encara més, Soler intenta canviar la percepció social sobre els banquers. En lloc de considerar-los responsables de tota mena de falsificacions i especulacions, intenta presentar-los com a víctimes d'una campanya de difamacions injustificades, promogudes per «quatre envejosos y cobdiciosos».¹⁹¹ En aquest sentit, Soler no dubta a presentar els banquers com «cavallers y persones de qualitat» i que, fins aquest moment, no s'ha provat que cap d'ells hagi comès cap delictes. Quelcom, d'altra banda, gens sorprenent, atès que en realitat són víctimes d'una «persecució y un avalot confús sens principi ni causa».¹⁹²

El Consell de Cent s'ha deixat portar per les protestes populars, que acusen els banquers d'importar moneda estrangera de baixa qualitat i d'exportar a canvi la bona moneda del país. Però, també en aquest cas, Soler torna a intentar invertir la situació. Es pregunta: atesa l'escassetat de moneda que hi ha a Catalunya, com es pot considerar delictes el fet d'importar moneda estrangera? En altres paraules, la moneda de mala qualitat no expulsa la bona sinó que omple el buit que aquesta deixa en fugir. Aparentment, pot semblar el mateix; però Soler pretén alliberar els banquers de la responsabilitat d'importar mala moneda estrangera. La moneda catalana fugiria encara que no n'arribés d'estrangera i, per tant, aquesta ha de ser benvinguda. L'alternativa no s'estableix entre bona i mala moneda, sinó entre absència de moneda i moneda de baixa qualitat.

En definitiva, Francesc Soler diu que, en lloc de ser l'objectiu de totes les crítiques, els banquers haurien de rebre l'agraïment dels ciutadans pel fet de portar l'única moneda que Catalunya pot tenir en aquests moments.

La supressió dels bancs dificultarà les inversions

La proposta de Barcelona de suprimir els bancs privats comportarà l'empobriment de tot Catalunya, perquè dispersarà els capitals i impedirà que hi hagi cap capital considerable per fer una inversió privada significativa. Els bancs recullen els petits estalvis de moltes persones i els posen a disposició dels agents econòmics més capacitats. Això, a Catalunya, resulta especialment important, ja que, en no existir grans fortunes, cal reunir moltes petites participacions; i, per reduir el risc, la gent tendeix a distribuir les seves inversions en diferents iniciatives. Tot plegat provoca una gran dispersió dels capitals, que només els bancs poden compensar.

Així, doncs, segons Soler, «lo llevar los banchs no és enriquir Cathalunya ans empobrir-la, que dins un any noy haurà suma de consideració de diners, que particulars la tinguin perquè las haziendas són curtas».¹⁹³

Per reforçar el seu argument econòmic, Soler recorre a un exemple històric. Segons ell, els arxius demostren que, l'any 1493, «Cathalunya estava molt més pitjor que lo dia

¹⁹⁰ Ídem.

¹⁹¹ Ídem.

¹⁹² Ídem.

¹⁹³ Ídem.

de vuy», perquè existia una escassetat de moneda molt superior a l'actual. I, malgrat que la situació era molt pitjor, ningú no va plantejar la conveniència de suprimir els bancs; és evident que, des d'aleshores, el país va prosperar. Això, segons l'autor, és «senyal que és útil en Cathalunya quey haja banchs».¹⁹⁴

Encara més. Segons Soler, no és cap casualitat que els estats més rics del moment (Venècia i Roma) siguin els que tenen més bancs. I no és que aquestes ciutats tinguin bancs perquè són riques; sinó exactament al contrari. Són riques perquè tenen centenars de bancs. De manera que, precisament, aquesta proliferació d'entitats financeres és el que ha impulsat l'enriquiment d'ambdues ciutats.

Les conseqüències d'una reducció de la massa monetària

Francesc Soler apunta un conjunt d'idees i de relacions, que no acaba d'exposar d'una manera del tot explícita, però que resulten extremament interessants perquè denoten una profunda comprensió del funcionament de mecanismes força complexos de l'economia. En efecte, estableix un vincle entre la massa monetària, el tipus d'interès i els ingressos de les institucions públiques a través de l'arrendament dels seus drets fiscals.

D'entrada, la desaparició dels bancs privats comportarà la disminució de l'oferta monetària i, per tant, un augment del tipus d'interès, que encarrirà la càrrega del deute públic de les institucions catalanes: «manco diners tindrà la ciutat y més gastarà».

A més, no tan sols s'incrementarà la dificultat de fer front als interessos del deute, sinó que el volum global del deute públic tendirà a créixer a causa de la disminució dels ingressos de les institucions.

El raonament que justifica aquesta caiguda dels ingressos públics és, realment, força elaborat. Soler assegura que la disminució de la massa monetària i el consegüent augment dels interessos comportaran una recessió de l'activitat econòmica (menys inversió i menys consum), de tal manera que l'arrendament dels drets (que les institucions públiques imposen sobre la circulació i el consum) serà menys rendible: «los drets de la ciutat, la generalitat y demés manco valdran per ferse manco negoci». En altres paraules, aquests arrendaments s'hauran de fer a la baixa, la qual cosa comportarà una disminució dels ingressos de les institucions del país.

En definitiva, en el seu memorial, Francesc Soler exposa un seguit d'arguments que constitueixen el nucli de racionalitat de tot el pensament mercantilista europeu. Una racionalitat que ja va destacar John Maynard Keynes en la seva *Teoria general del diner, l'interès i l'ocupació*.¹⁹⁵ Sens dubte, moltes de les idees mercantilistes es van demostrar inadequades i injustificades. Però, com a mínim, existia un element que donava un cert grau de racionalitat al conjunt del pensament mercantilista: la relació inversa entre oferta monetària i tipus d'interès. És a dir, l'augment de la massa de metalls preciosos permetia un increment de l'oferta monetària que comportava una tendència a la disminució del tipus d'interès i, per tant, un estímul al conjunt de l'activitat econòmica (consum i inversió).

Doncs bé, aquesta racionalitat mercantilista (que Keynes va detectar i exposar als anys trenta del segle XX) apareix en un text de Francesc Soler de principis del segle XVII.

¹⁹⁴ Ídem.

¹⁹⁵ John M. Keynes, *Teoria general...* (1936).

2.5 *Contra el remedio que piden [...] los Consejeros de Barcelona...*¹⁹⁶

La situació de caos monetari que –amb alts i baixos– va viure Catalunya durant les dues primeres dècades del segle XVII va generar un intens debat polític i econòmic que, com en tants altres temes de l'època, es va traduir, com ja hem dit, en una veritable guerra de papers.

A mesura que la crisi monetària es feia més intensa i es perllongava en el temps (afectant com més anava més diferents sectors socials), l'opinió dels membres del Consell de Cent va anar evolucionant des de la seva tradicional defensa de l'estabilitat monetària fins a postures obertament devaluacionistes.

Aquesta evolució va desembocar en un llarg i dur enfrontament amb la Monarquia i amb els representants de l'oligarquia financera i importadora barcelonina. La primera volia preservar la seva recaptació fiscal i impedir una nova via de fuga de la plata castellana cap a la resta d'Europa, mentre que els financers volien conservar la seva riquesa monetària i els interessos que percebien a canvi dels crèdits que havien concedit. Finalment, els importadors volien una moneda apreciada per evitar un encariment dels productes que adquirien a l'estranger i que revenien a Catalunya.

En tot cas, és evident que les fronteres entre creditors i deutors o entre importadors i exportadors no són sempre gaire nítides. La pluralitat de situacions que poden coincidir en una mateixa persona o família complica inevitablement l'intent d'analitzar la seva opinió. Una opinió que, a més, pot canviar amb el pas del temps, tal com va succeir en el cas del mateix Consell de Cent.

El valor d'una moneda

Els partidaris de l'estabilitat monetària asseguraven que una moneda val en funció del seu contingut real en metall preciós; és a dir, del seu pes i de la seva llei. Precisament, això és el que determina les relacions d'intercanvi entre les monedes dels diferents països. I, de la mateixa manera, el contingut real de metall preciós regula el preu (que és la mesura del valor) de totes les altres mercaderies.

Per tot plegat, qualsevol devaluació monetària resulta completament inútil, perquè es produeix un ajustament automàtic en l'intercanvi de monedes i en el preu de tots els productes. La gent compra i ven en funció del contingut real de plata de cada moneda (i, en cap cas, en funció del seu valor nominal). Per tant, si es devalua la moneda de plata catalana (reduint el contingut real de plata de cada moneda), els venedors exigiran més monedes pel mateix producte, fins a obtenir la mateixa quantitat real de plata que obtenien anteriorment pel mateix producte.

¹⁹⁶ La signatura de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB, B-38/5/1-9) agrupa tres documents diferents. El primer, contrari a la devaluació de la moneda de plata, i els altres dos, favorables. Tots tres van ser enviats conjuntament a Madrid (dirigits personalment al rei) pel Consell de Cent. Aquests tres documents són:

1) Anònim, *Las dificultades propuestas contra el remedio que piden a Su Majestad, los Consejeros de Barcelona por la falta que tiene Catalunya de moneda de plata* (posterior a l'any 1611).

2) Anònim, *2º papel. En quatro puntos se resumen las pretensiones de los consejeros de Barcelona*.

3) Consell de Cent, *Respuesta*.

Per reforçar la seva posició favorable a l'estabilitat monetària, no tan sols asseguruen que la devaluació no comportaria cap efecte positiu; sinó que, a més, resultaria extremament perjudicial per a molts sectors econòmics del país. I, probablement, en aquest punt, la insistència en els danys que patirien els creditors ens permet intuir l'extracció social de l'autor (o autors) d'aquest anònim memorial antidevaluacionista.

Curiosament, aquesta insistència en els efectes negatius que la devaluació pot tenir sobre els creditors pot implicar un cert reconeixement implícit que hi haurà altres sectors (com a mínim els deutors) que en sortiran beneficiats. Això semblaria desmentir l'anterior argument sobre l'absoluta inutilitat de qualsevol devaluació. Fins i tot en el cas que acceptéssim que una devaluació és un joc de suma zero, és evident que no és en absolut neutral, ja que implica canvis significatius en la distribució de la renda. Traspasa una part de la renda dels creditors als deutors.

Els sectors perjudicats per qualsevol devaluació són, fonamentalment, els financers, els importadors i els propietaris.

Els financers (o, en general, les persones que tenien grans capitals) havien concedit préstecs i havien comprat censals, amb l'esperança de cobrar-ne els interessos i els censos amb la mateixa moneda que ells havien entregat. Però, en canvi, una devaluació implica que rebran una quantitat de plata inferior a la prevista pel contracte original del préstec o del cens.

En aquest sentit, és especialment interessant el fet que, a diferència del que succeïa a Catalunya, el text exposa que a Castella els contractes dels censals ja preveuen, des de fa molt de temps, que la redempció s'haurà de fer «conforme la ley y peso de la moneda con que se fundaron y se fundan los dichos censales».¹⁹⁷ Evidentment, aquestes diferències entre les clàusules contractuals catalanes i castellanques són un indicador excel·lent que, fins en aquell moment, Catalunya no havia patit els trasbalsos monetaris –i, per tant, inflacionistes– que Castella patia des de feia moltes dècades.

Els importadors veuran com s'encareixen els productes que ells compren a l'estranger, perquè hauran de pagar-los amb una major quantitat de moneda local, fet que provoca un augment dels preus dins Catalunya.

En aquest àmbit, el memorial recorre a un argument ja clàssic en la història del país: l'encariment de les importacions bladeres. En concret, la devaluació monetària del 12 % sol·licitada pel Consell de Cent comportarà un augment del 12 % del preu dels cereals que els catalans adquireixen a l'estranger.

Evidentment, el memorial vol jugar amb l'economia moral de les classes populars. Precisament, per aquesta raó, no cita els interessos dels grans importadors en cap moment; només fa referència al preu d'un producte de primera necessitat i de consum massiu com el blat.

En contrapartida, cal tenir present la possibilitat que aquest mateix argument podia acostar els grans propietaris agrícoles catalans a les posicions devaluacionistes. Els productors de cereals es beneficiarien de la pèrdua de competitivitat del blat estranger i els productors/exportadors de fruita seca veurien estimulades les seves vendes a l'exterior. En aquest sentit, és possible que no sigui casualitat el fet que Francesc Gilabert escrigui

¹⁹⁷ Anònim, [...] *contra el remedio que piden a Su Majestad, los Consejeros de Barcelona...* (posterior a 1611), BUB, B-38/5/1-9.

els seus *Discursos* –exaltant la capacitat agrícola catalana–, precisament enmig dels debats monetaris de la segona dècada del segle XVII.

També és cert que, en teoria, la possible devaluació perjudicaria els propietaris (eclesiàstics, nobles, burgesos urbans i pagesos rics) que cobraven arrendaments i censos emfitèutics, perquè veurien disminuir la quantitat real de plata dels seus ingressos monetaris. Simultàniament, però, podien veure's compensats per un augment de les vendes o del preu d'un producte tan bàsic com el blat. És evident que, amb una devaluació, els productes catalans ampliarien les seves quotes de mercat a causa de l'encariment relatiu dels productes estrangers; mentre que el valor real de les rendes emfitèutiques no havia deixat de baixar durant tot el segle XVI.

Obviament, no resulta gens sorprenent que tota aquesta argumentació no aparegui en un memorial antidevaluacionista. Però, probablement, condicionava el conjunt del debat, tal com es posarà de manifest en els textos proteccionistes de dues dècades després. Quan, per exemple, Jaume Damians va afirmar explícitament que qualsevol mesura que restringeixi o dificulti les importacions pot servir per estimular la producció interna.¹⁹⁸

D'altra banda, si els propietaris tenien deutes contrets amb alguns grans financers, també podien estar a favor de la devaluació perquè veurien disminuir el contingut real de plata que havien de pagar en forma d'interessos.

Per tant, la pèrdua de competitivitat de les importacions bladeres procedents de l'estranger i la disminució dels interessos dels deutes poden ser els dos arguments econòmics bàsics que expliquin el suport de molts representants dels estaments eclesiàstic i nobiliari a les propostes devaluacionistes del Consell de Cent. Probablement, això explicaria que la política d'estabilitat monetària només fos defensada explícitament per l'oligarquia financera i la Corona, interessades respectivament a salvaguardar els seus crèdits i els seus ingressos fiscals.

Especulació monetària i dèficit comercial

Tal com hem comentat anteriorment, l'objectiu fonamental del memorial que comentem és demostrar la inutilitat de qualsevol mesura devaluadora. Per reforçar aquesta línia argumental, el text exposa un seguit de recomanacions típicament mercantilistes.

Catalunya pateix una important fuga de moneda de plata a causa d'un intens dèficit comercial. En aquest sentit, l'hemorràgia de plata tan sols és el símptoma d'un problema subjacent. En altres paraules, la devaluació només seria una mesura paliativa. El que cal fer, realment, és corregir el dèficit comercial, treballant més i millor, per reduir les importacions i poder incrementar les exportacions.

Un bon exemple del pensament mercantilista el podem trobar en el paràgraf següent: «Siempre que lo que entrare de fuera valiera más que lo que saliere, lo que fuera de más, [lo] sacarán en Plata, y la Provincia ha de estar pobre, y si lo que saliere valiere más que lo que vale lo que entrare para consumirse en ella, estará rica de moneda y otras cosas, como la experiencia lo muestra en cualquier particular, que gastando más que lo que tiene de renta está pobre y gastando menos está rico.»¹⁹⁹

¹⁹⁸ Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

¹⁹⁹ Anònim, [...] *contra el remedio que piden a Su Majestad, los Consejeros de Barcelona...* (posterior a 1611), BUB, B-38/5/1-9.

Per contra, els devaluacionistes afirmaven que la fuga monetària no tenia el seu origen en un suposat dèficit comercial; sinó en un brutal procés especulatiu. L'arrel del problema era que la moneda de plata catalana estava clarament sobrevalorada respecte a les monedes –reiteradament devaluades– del seu entorn (especialment França). Per intentar demostrar els seus arguments, recordaven que les monedes de mala qualitat (que en els darrers anys inundaven el país) no fugien pas. I, segons ells, si estiguéssim davant el problema d'un intens i continuat dèficit comercial, haurien desaparegut tots els mitjans de canvi, incloent-hi les monedes de mala qualitat. D'aquesta manera, el fet que les protagonistes de la fuga fossin exclusivament les bones monedes catalanes demostraria que aquestes estaven sobrevalorades i que, per tant, calia devaluar-les.

En el fons, al marge de moltes altres consideracions, sembla inqüestionable que les tesis devaluacionistes tenien, com a mínim, una bona part de raó, quan responsabilitzaven els processos especulatius de les torbacions monetàries de Catalunya. Potser, la millor prova de la versemblança d'aquesta tesi és que els mateixos partidaris de l'estabilitat monetària reconeixien l'existència de fenòmens especulatius respecte a les monedes d'or.

El cas de les monedes de plata era diferent, perquè la seva devaluació hauria erosionat els ingressos fiscals de la Monarquia i hauria suposat una nova via de fuga per a la plata castellana. En canvi, una possible devaluació de les monedes d'or tenia molta menys transcendència i, per tant, era molt més fàcil d'assumir. Possiblement, per aquesta raó, podien permetre's el luxe de reconèixer que estava sotmès a un intens procés especulatiu. Tant és així, que els partidaris més intransigents de l'estabilitat monetària de la plata estaven disposats a assumir una devaluació de les monedes d'or «como se hiziese en Francia».²⁰⁰ És a dir, calia aplicar una mesura similar a la francesa per evitar la fuga de l'or més enllà de les Corberes.

Significativament, les tesis exposades en aquest memorial anònim (a favor de l'estabilitat de la plata i de la devaluació de les monedes d'or) seran les que, finalment, la Monarquia acabarà imposant, després d'uns quants anys de duríssimes disputes amb les institucions catalanes.

En darrer terme, l'adopció d'aquestes mesures diferencials respecte de l'or i de la plata –anunciades amb algun any d'anticipació en el text que comentem– va comportar la substitució total de la plata per l'or a l'interior de Catalunya, amb la consegüent consolidació d'un sistema monetari bimetàl·lic del tot original, caracteritzat per l'absència de monedes de plata i la presència de monedes d'or i monedes de coure.

Un nou sistema or/coure va sobreviure, com a mínim, fins a la nova devaluació francesa de les monedes d'or de l'any 1630. Però tot això ja ho analitzarem més endavant.

La moneda i els preus

Tornant als debats del tercer lustre del segle XVII (1611-1615), ja hem apuntat anteriorment que els partidaris de l'estabilitat monetària vaticinaven un ajust automàtic entre la quantitat real de plata i els preus, que feia estèril qualsevol mesura devaluadora. En altres paraules, si es produís una devaluació, els venedors exigirien per a cada producte la matei-

²⁰⁰ Anònim, [...] *contra el remedio que piden a Su Majestad, los Consejeros de Barcelona...* (posterior a 1611), BUB, B-38/5/1-9.

xa quantitat real de plata que obtenien anteriorment i, per tant, els compradors haurien de desemborsar una quantitat superior de monedes. D'aquesta manera, una devaluació no tindria cap efecte positiu a l'hora de modificar les relacions reals d'intercanvi entre qualsevol producte i la plata; i, ben al contrari, comportaria el resultat indesitjat d'una inflació dels preus nominals de tots els productes, fet que afegiria un ulterior element d'instabilitat a l'economia.²⁰¹

Sens dubte, l'efecte inflacionista que podien provocar les mesures dels devaluacionistes era un dels seus punts més febles, encara que podien haver intentat relativitzar-los; però, sovint, van optar per la via força més radical de negar-los. I, com en tantes altres ocasions, van recórrer a l'exemple històric. Si la tesi de l'ajustament automàtic –defensat pels partidaris de l'estabilitat monetària– fos certa, l'allau de mala moneda (que s'havia produït en els darrers anys) hauria d'haver provocat una inflació de preus generalitzada. En teoria, els venedors haurien d'haver exigit més monedes dolentes per obtenir la mateixa quantitat real de plata; però, segons els devaluacionistes, això no havia succeït pas.

Aquesta observació de la realitat històrica recent de l'economia catalana tenia diverses implicacions força interessants. En l'àmbit teòric, semblava posar en dubte el model d'ajustament automàtic de la relació real d'intercanvi entre la plata i la resta de béns i serveis. I, en l'àmbit pràctic, si la presència massiva de mala moneda no havia suposat cap efecte inflacionista significatiu ni generalitzat, era raonable esperar que tampoc no es produiria amb una devaluació legal de la moneda de plata. Al cap i a la fi, la devaluació sol·licitada només implicava ajustar les noves emissions legals de moneda de plata a la realitat monetària del mercat.

En definitiva, segons els devaluacionistes, les seves propostes no provocarien una inflació dels preus.

Per la seva banda, els partidaris de l'estabilitat monetària també es basaven en exemples històrics. I la veritat és que en tenien per triar i remenar. En aquest sentit, el text fa referència als efectes inflacionistes que ha tingut la progressiva substitució de la plata pel coure a Castella, València i Perpinyà. Una relació causal entre devaluació monetària i inflació dels preus que resultava aclaparadora. A més, el text contraposa aquests exemples amb l'estabilitat monetària –i, en conseqüència, dels preus– de Barcelona.²⁰²

2.6 *Las pretensiones de los consejeros de Barcelona*²⁰³

Tal com hem assenyalat, la controvèrsia entre els devaluacionistes i els partidaris de l'estabilitat monetària es va traduir en una guerra de papers. En concret, en resposta a l'anterior document contrari a la devaluació que acabem d'analitzar, va aparèixer una rèplica amb un títol força revelador del seu objectiu dialèctic: *2º papel. En cuatro puntos se resumen las pretensiones de los consejeros de Barcelona.*

²⁰¹ Ídem.

²⁰² Ídem.

²⁰³ El segon document agrupat sota la signatura de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona és favorable a la devaluació de la moneda de plata sol·licitada pel Consell de Cent: Anònim, *2º papel. En cuatro puntos se resumen...*, BUB, B-38/5/1-9.

Expressats de forma molt sintètica, aquests quatre punts són els següents:

- 1) Disminuir la llei de la moneda de plata catalana per igualar-la amb Castella.
- 2) Reduir en un diner el pes de cada ral que es fabriqui de nou.
- 3) Introduir una nova moneda d'or que pesi la meitat que les actuals.
- 4) Crear una nova moneda de billó (anomenada quèrn), equivalent a 1/4 de ral.

El projecte de reforma de la moneda de plata catalana

Els dos primers punts pretenen evitar la desaparició de les monedes de plata que circulaven a Catalunya. Si tenim en compte que la llei de la moneda catalana era superior a la castellana, no cal estranyar-se que Catalunya estigués sotmesa a un procés especulatiu brutal. Tant és així que la primera mesura era gairebé de sentit comú, però hauria resultat clarament insuficient. Evidentment, reduir la llei de la moneda catalana fins a igualar-la amb la castellana no hauria impedit que els especuladors haguessin continuat intervenint contra la nova moneda catalana, tal com feien en aquell moment amb la castellana.

Per tant, aquesta primera mesura (obligada pel sentit comú) s'havia de complementar necessàriament amb alguna mesura addicional. Si volien garantir la circulació de plata a Catalunya, no n'hi havia prou de rebaixar la moneda catalana al nivell de la castellana. Calia igualar-la amb les altres monedes de plata europea i rebaixar ulteriorment el contingut real de plata respecte al valor nominal de cada moneda. Precisament, aquest és el sentit de la segona mesura proposada pel Consell de Cent: reduir en un diner el pes de cada nova moneda.

Només l'aplicació conjunta d'aquestes dues propostes hauria permès, almenys temporalment, normalitzar la circulació de monedes de plata a Catalunya, segons els nivells establerts per als altres àmbits econòmics europeus: «al respeto de lo que vale en Francia».²⁰⁴

Finalment, cap de les dues mesures va ser autoritzada per la Monarquia i, lògicament, les monedes catalanes de plata van desaparèixer de la circulació i van deixar d'encunyar-se perquè hauria estat una ruïna per a la institució emissora.

Dissenyar un sistema monetari alternatiu

Quines esperances tenia el Consell de Cent d'obtenir el que demanava a la Corona? Fins a quin punt intuïa que la Monarquia no acceptaria la devaluació catalana per protegir els seus ingressos fiscals i evitar una nova via de fuga de la plata castellana?

Evidentment, es tracta de preguntes sense resposta. Però sembla probable que Barcelona intentava curar-se en salut. I, possiblement, aquest és el sentit de les dues propostes restants. En efecte, crear una nova moneda d'or més petita i una de billó més gran serviria per substituir les monedes de plata que tenien un paper intermedi entre les d'or i les de coure.

La tercera proposta no implicava la devaluació de la moneda d'or, tan sols dividir-la per la meitat, probablement per fer-la més manejable, i substituir amb petites monedes d'or les tradicionals monedes de plata que es fugaven de Catalunya i que la Corona potser no permetria devaluar. D'aquesta manera, l'or esdevindria un mitjà de pagament més adequat per fer transaccions comercials més petites, que fins en aquell moment havien quedat exclusivament reservades a la plata.

²⁰⁴ Ídem.

La divisió per la meitat de la moneda d'or era una mesura que havia de convergir amb l'aparició d'una nova moneda de billó relativament gran, equivalent a un quart de ral de plata. En aquest darrer cas, es tractava de disposar d'una nova moneda de billó capaç de fer front a transaccions relativament importants, que també fins aleshores s'havien fet amb plata.

En definitiva, semblaria que la tercera i la quarta mesures sol·licitades pel Consell de Cent estiguessin destinades a crear un sistema monetari alternatiu a la plata (amb petites monedes d'or i grans monedes de billó), que fos capaç de substituir les tradicionals monedes de plata en el cas que, finalment, la seva devaluació no fos autoritzada per la Corona.

I, precisament, això és el que va acabar succeint, amb la consolidació, a Catalunya, d'un sistema monetari bimetàl·lic força original, basat en l'or i el coure.

Quando la necesidad aprieta y obliga

Respecte a les dues primeres peticions (reduir la llei i el pes de les monedes de plata catalanes), els consellers de Barcelona reconeixen que, en general, les devaluacions no són aconsellables; però també afirmen que cal tenir present que «quando la necesidad aprieta y obliga, no ay ley ni conseqüència que no se quebrante».²⁰⁵

En aquest sentit, és interessant veure que el Consell de Cent fa servir el mateix argument que la Monarquia utilitzava sempre que es trobava obstaculitzada per l'entramat jurídic i legal català: la necessitat està per sobre de les lleis.

I la necessitat de la devaluació monetària resultava imperativa. Tal com hem explicat anteriorment, els partidaris de l'estabilitat monetària asseguraven que la devaluació de la moneda de plata resultaria inútil, perquè es produiria un reequilibri automàtic de les relacions d'intercanvi, tant respecte de les monedes estrangeres com del preu de qualsevol producte. Per contra, el text devaluacionista que comentem afirma que, en tot cas, aquest argument de l'equilibri automàtic només seria vàlid a Castella, perquè aquesta fixa el preu internacional de la plata. De manera que el mateix argument no era extrapolable a cap altre país. I no els faltaven exemples per intentar demostrar-ho.

En els darrers vint anys, França havia devaluat successivament la seva moneda tres vegades i una cosa similar havien fet Gènova i altres estats. I, en cap d'aquests casos, no s'havia produït cap «escándalo ni inconveniente». Més aviat el contrari, ja que, «antes se ha hallado provecho y beneficio que daño: y lo mismo será si se baxa en Barcelona».²⁰⁶

Des del punt de vista dels devaluacionistes, la importància dels fluxos especulatiu i comercials amb França i Itàlia feia inviable que Catalunya mantingués una moneda tan sobrevalorada respecte a les del seu entorn.

Un devaluacionisme alternatiu

Probablement, el Consell de Cent era el màxim impulsor de la devaluació de la moneda de plata catalana; però també existien altres propostes devaluadores. En concret, el memorial que comentem expressa una opinió favorable a la devaluació; però defensa un model alternatiu al del municipi barceloní.

²⁰⁵ Ídem.

²⁰⁶ Ídem.

Tal com ja hem indicat anteriorment, el Consell de Cent proposava un doble mecanisme devaluador: disminuir la llei (des dels 11 diners i 12 grans tradicionals fins als 11 diners i 4 grans castellans) i reduir el pes en un diner per cada ral. Per contra, el text que comentem defensa una altra alternativa, consistent en una major disminució de la llei, però deixant inalterat el pes de la moneda. El resultat final podia ser el mateix, però a través d'un mecanisme diferent.

Segons el text, la doble via devaluadora proposada pel municipi barceloní «parece sobre abundancia de errores», ja que la disminució del pes «seria enfermedad incurable».²⁰⁷ Igual que el Consell de Cent, l'objectiu final de l'autor d'aquest text és igualar el contingut real de plata de la moneda catalana al de les monedes del seu entorn. Per tant, per compensar la continuïtat del pes, proposa reduir la llei per sota de la llei de la moneda castellana fins a igualar-la amb la llei francesa. És a dir, en lloc de reduir la llei catalana des dels 11 diners i 12 grans fins als 11 diners i 4 grans castellans, rebaixar-la fins als 11 diners de la majoria de les monedes europees «como se hace en Francia, Génova, Florencia, Flandes y Alemania».²⁰⁸

En el fons, aquest model de devaluació és més senzill i es limita a seguir el que han fet les altres economies europees. El mateix text declara que l'objectiu és que el sistema monetari català imiti el de la resta d'Europa per posar fi a la fuga de moneda de plata catalana i per atreure plata castellana a Catalunya. A la pràctica, el model proposat implica guanyar 3 rals i 3 diners per cada marc de plata.

Aquesta disposició asseguraria que la plata circulés a Catalunya de manera similar a com ho fa a la resta d'Europa. Però, justament, això és el que no volia la Corona. I probablement per aquesta raó, el Consell de Cent havia evitat presentar una proposta tan senzilla –i al mateix temps tan evident–, i va optar per un doble mecanisme devaluador (més complex però més dissimulat).

El problema és que l'autor del model devaluador alternatiu és excessivament ingenu i pensa que, gràcies a la seva proposta, «se conseguirá lo que pretenden los Consejeros, con aprobación de todos los demás ministros»,²⁰⁹ i ignora que el que «pretenden los Consejeros» és, precisament, el que mai no aprovaran «los demás ministros».

«La abundancia y penuria [...] da ley y regla a los cambios»

En el text devaluacionista –però alternatiu al del Consell de Cent–, s'insistia reiteradament que la devaluació de la moneda de plata no té per què comportar una inflació de preus, «porque no ha salido assí en las Provincias y Reynos, donde en nuestros tiempos se ha hecho alteración y baxa en el valor de la plata de la moneda».²¹⁰ L'argument usat per justificar aquesta afirmació és extremament interessant perquè denota la intuïció d'alguns dels mecanismes fonamentals de l'economia. En efecte, el text diu que la moneda de plata actua simplement com un mitjà de canvi i que, en realitat, els preus dels productes estan determinats per la seva abundància o escassetat relativa: «la abundancia o falta de las cosas es la causa de la alteración de los precios».²¹¹

²⁰⁷ Ídem.

²⁰⁸ Ídem.

²⁰⁹ Ídem.

²¹⁰ Ídem.

²¹¹ Ídem.

Com a mitjà de canvi, la moneda té un caràcter fiduciari. No val segons el seu contingut real en metall preciós, sinó segons la confiança que genera el seu valor nominal. Això serveix per desactivar un dels principals arguments dels partidaris de l'estabilitat monetària. Aquests darrers asseguraven que la devaluació perjudicaria els creditors i les persones que cobren rendes i censals. Però, en canvi, segons el text devaluacionista que comentem, això no és cert. La devaluació només reduirà el contingut real de plata de cada moneda, però no el seu valor nominal, el valor pel qual es dona i s'accepta una moneda. En definitiva, els creditors continuarien percebent el mateix valor que rebien abans, «porque en lo demás, siendo el valor corriente como antes, no se recibirá daño, por ser igual el recibo con el empleo».²¹²

A banda d'aquest raonament teòric, existeix un argument molt més pràctic. Els creditors no poden afirmar que la devaluació perjudicará els seus interessos per la reducció del contingut real de plata de cada moneda, perquè aquesta reducció ja l'ha aplicada al mercat. A Catalunya, ja no en queden, de bones monedes. Les úniques que circulen pel país són les que tenen un contingut de plata disminuït. I, si els creditors volen cobrar, es veuen obligats a acceptar-les perquè són les úniques que hi ha. Per tant, la devaluació es limitarà a ajustar la legalitat amb la realitat imposada pel mercat. En definitiva, atès que totes les monedes bones fugen sistemàticament del país, la devaluació no comportarà cap perjudici addicional a cap català sinó que es limitarà a estroncar l'hemorràgia cap a l'exterior de cada nova encunyació monetària.

Sens dubte, tota la concepció sobre el valor de la moneda i sobre l'abundància i l'escassetat relativa de les coses (com a element regulador dels preus) és una manera força suggeridora de referir-se a la llei de l'oferta i la demanda. En tot cas, encara resulta més interessant que el mateix text consideri que aquest mecanisme també determina el valor de la moneda de plata «porque donde ay abundancia della es barata y donde ay penuria y falta es cara».²¹³ I, immediatament a continuació, afegeix l'exemple de Gènova, on –atès que hi ha abundància de moneda– el tipus d'interès no arriba al 3 % anual. De manera que, en el fons, el text exposa una idea fonamental: el preu de la moneda no depèn del seu valor intrínsec en metall preciós, sinó de la seva oferta i demanda.

En tota aquesta exposició existeix un raonament subjacent que vincula devaluació monetària, increment de l'oferta de moneda, descens del tipus d'interès, augment de la inversió i el consum, creixement econòmic, expansió de l'oferta i estabilitat de preus. Un raonament que demostra una capacitat d'anàlisi extraordinària sobre el funcionament d'una economia.

Vegem algun exemple addicional de la capacitat d'anàlisi mostrada en aquest text.

Un dels arguments més potents i tradicionals usats pels partidaris d'una moneda forta fa referència a l'impacte de les devaluacions sobre l'encariment de les importacions i, per tant, sobre el nivell general de preus. En aquest cas, la rèplica del text torna a ser força original i brillant. En síntesi, el seu raonament seria el següent: els comerciants que venen productes estrangers a Catalunya també compren productes catalans per vendre'ls a l'estranger. D'aquesta manera, el que perden en cobrar en moneda catalana relativament afe-

²¹² Ídem.

²¹³ Ídem.

blida, ho guanyen comprant productes catalans relativament abaratits. Així, doncs, els comerciants tindran un major interès a comprar productes catalans per vendre'ls a l'estranger i és evident que els viatges cap a Catalunya no els interessa pas fer-los de buit. Per tant, continuaran portant productes estrangers a Catalunya, malgrat que el seu marge de benefici a l'hora de cobrar en moneda catalana hagi disminuït.

Encara més, el text vincula aquest raonament sobre el comerç exterior amb el paper de la moneda en funció del seu valor intrínsec o nominal. En efecte, assegura que la devaluació farà que la moneda catalana deixi d'interessar pel seu contingut en plata. Es posarà fi al procés especulatiu, consistent a comprar la plata present a les monedes catalanes, a canvi de monedes estrangeres. D'aquesta manera, doncs, Catalunya deixarà d'exportar la seva moneda en benefici d'un increment de les seves exportacions de productes agraris i artesanals: «es muy possible que la dicha baxa [devaluació] cause en esta materia, antes provecho que daño a los vendedores estrangeros emplear su dinero en las mercaderias de la tierra [Catalunya] y no de llevar de contado [la moneda], que es lo que se procura.»²¹⁴

Per tot plegat, el text procura desmentir que la devaluació comporti una disminució en el volum de les importacions que arriben a Catalunya. I, simultàniament, també desmenteix que la devaluació provoqui de forma inevitable un augment del preu d'aquestes importacions. En efecte, la devaluació provocarà un increment de les exportacions catalanes i, per tant, del nombre de viatges dels vaixells que surten de Catalunya. Vaixells que, el viatge de retorn, no el faran pas de buit. De tal manera que els productes estrangers que entren a Catalunya no disminuiran encara que la devaluació comporti una reducció dels marges de benefici dels comerciants.

En efecte, si el volum de les importacions no cau, tampoc no s'apujaran els preus, encara que la moneda s'hagi devaluat. En altres paraules, el preu dels productes depèn més de la seva oferta que no pas del valor intrínsec de la moneda. L'«abundancia o penuria» relativa és més determinant que el contingut de plata de cada moneda, ja que «lo de la moneda no es tan considerable como se pinta».²¹⁵

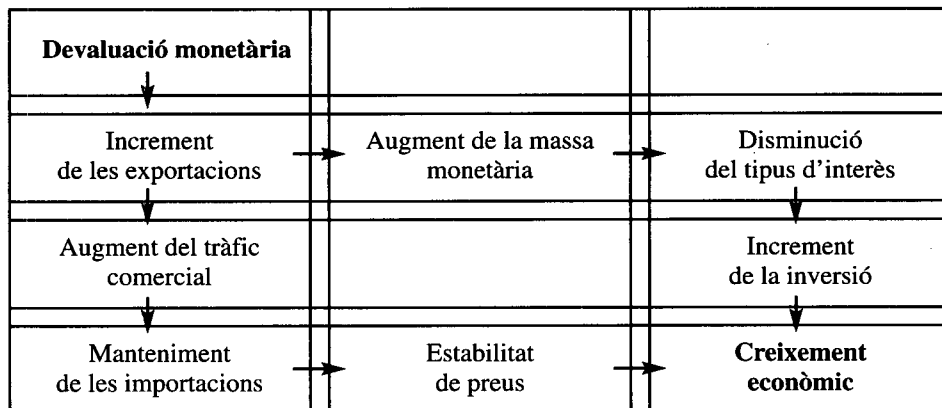
En realitat, el text explica amb múltiples exemples el funcionament dels mercats, a partir de la llei de l'oferta i de la demanda, malgrat que en cap moment no usi explícitament aquests conceptes. En tenim una descripció addicional en l'exemple següent: «ser las plaças de mucho o de poco comercio, de grande o poca contratación, da ley y regla a los cambios y no el quilate de las monedas».²¹⁶

En el fons, el text intenta donar una recepta per assolir el creixement econòmic de Catalunya en un context de preus estables. Sens dubte, es tracta d'una concepció teòrica molt elaborada dels efectes globals d'una devaluació en el context de l'economia catalana de la segona dècada del segle XVII. Un model que mai no apareix del tot explícit, però que resulta subjacent a totes les idees i exemples exposats en el text.

²¹⁴ Ídem.

²¹⁵ Ídem.

²¹⁶ Ídem.

2.7 Respuesta. La proposta devaluadora del Consell de Cent²¹⁷

El text que comentem és un memorial del Consell de Cent dirigit al monarca i titulat *Respuesta*. La part central d'aquest document constitueix una mena d'història de les torbacions monetàries i ja l'hem comentada en un apartat anterior d'aquest mateix capítol. En canvi, ara ens proposem comentar la primera i la darrera part d'aquest mateix document. Dues parts caracteritzades més per l'anàlisi econòmica i les propostes de futur que no pas per la seva vessant més històrica.

El Consell de Cent sol·licitava que el monarca concedís a la ciutat de Barcelona el monopoli a perpetuïtat de la fabricació de moneda de plata a Catalunya amb una llei equivalent a l'obtenció de 80 rals (en lloc dels 72 vigents) de cada marc de plata. Es tractava, doncs, d'obtenir de cada marc de plata un 11,1 % més de rals.

D'aquesta manera, segons el Consell de Cent, després de la reforma, cada ral tindrà un pes equivalent a 20 diners de plata (2 sous de 10 diners cada un). Això implica una devaluació legal de la moneda de plata, que en teoria contenia una quantitat de plata equivalent a 24 diners. A la pràctica, però, es tractaria d'una revaluació, perquè –fins abans de la refosa monetària– els rals que circulaven a Catalunya només contenien entre 12 i 16 diners de plata (en lloc dels 20 que ara es proposaven).

Segons aquesta proposta, la devaluació legal resultava imprescindible perquè, si els rals s'encunyaven amb el seu contingut tradicional de 24 diners de plata, aleshores els estrangers els comprarien a pes i se'ls emportarien de Catalunya. En altres paraules, valdrien més pel seu pes en plata que no pas pel seu valor nominal.

Amb la refosa, per mantenir l'estabilitat monetària del país, Barcelona només havia pogut emetre 7 rals nous per cada 12 de vells que havia hagut de comprar. I, un cop encu-

²¹⁷ El tercer document agrupat sota la signatura de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona és: Consell de Cent, *Respuesta*, BUB, B-38/5/1-9.

nyats, els rals nous havien tornat a desaparèixer del mercat. La ciutat havia gastat una enorme quantitat de recursos amb un resultat totalment inútil.

Segons el Consell de Cent, Barcelona no reclama cap privilegi exclusiu: «Lo que pedimos, señor, es lo mismo que hace Zaragoza, Valencia, Sicilia, Nápoles, Roma, Francia, Génova y Florencia y otros Reynos y Provincias».²¹⁸

Barcelona reclama per a l'espai econòmic català el mateix nivell d'autonomia en la seva política monetària que qualsevol dels altres territoris de la Mediterrània occidental, inclosos els regnes que componen la monarquia hispànica. Catalunya no disposa dels instruments monetaris necessaris per poder situar la seva economia en igualtat de condicions que els seus veïns i potencials competidors. La constant negativa de la Corona a acceptar les peticions devaluadores del Consell de Cent converteix l'economia en un element identitari. Els catalans pensen que pateixen greus dificultats econòmiques a causa d'una política monetària inadequada imposada per la Corona. Si fossin valencians, sicilians, genovesos o francesos, potser tindrien menys dificultats monetàries. La realitat monetària catalana és diferent de la del seu entorn. L'economia fa que els catalans estiguin en unes condicions diferents. I aquesta diferència, percebuda, a més, com una injustícia, contribueix a atorgar-los una identitat econòmica i, per tant, política. Una identitat col·lectiva perquè l'estabilitat monetària a ultrança perjudica conjuntament artesans, menestrals, productors agrícoles i institucions del país. I prou que els textos devaluacionistes s'encarreguen de subratllar-ho. La defensa obstinada d'una moneda forta només afavoreix la Corona i la –numèricament molt escassa– gran burgesia financera.

A més, el Consell de Cent no es limita a subratllar que no demana cap privilegi especial per a l'economia catalana, sinó que, fins i tot, es conforma amb molt menys del que els altres ja gaudeixen. De manera que la negativa de la Monarquia a acceptar la devaluació de la moneda de plata catalana encara resultaria més incomprensible i injusta.

En efecte, Catalunya es conformaria amb la reducció a 20 diners del contingut en plata de cada ral, malgrat que tots els espais econòmics que l'envolten disposen de monedes del mateix valor nominal amb una quantitat inferior de plata. Per tant, el Consell de Cent insisteix en la idea que no demana cap situació de privilegi i que, encara que se li concedeixi la devaluació que sol·licita, continuarà estant en desavantatge respecte als seus rivals econòmics.

Evidentment, tota aquesta exposició planteja implícitament algunes preguntes decisives. Com podria la Corona negar-se a una petició tan justa i moderada dels seus súbdits catalans? Com podria deixar-los en una situació tan lamentable com la que patien en aquell moment? Com podria condemnar-los a patir una competència tan desigual per part de florentins, genovesos i francesos?

Doncs bé, la Monarquia mai no va acceptar la devaluació de la moneda de plata catalana. Finalment, l'economia real del país va superar les dificultats monetàries (que la Cort no ajudava a resoldre) amb la creació d'un sistema monetari alternatiu. Però, en tot cas, les relacions entre les institucions catalanes i la Monarquia no en van sortir pas reforçades i l'interminable conflicte del quint es va encarregar de mantenir oberta la ferida.

²¹⁸ Ídem.

I, malgrat tot, estabilitat de preus

El fet de conformar-se amb una devaluació inferior a la de totes les monedes de l'entorn té una doble lectura especialment interessant.

D'una banda, es tractava de reduir la prevenció de la Monarquia davant la possibilitat que la futurible moneda de plata catalana devaluada es convertís en una nova via de fuga de la plata castellana. Potser seria una nova ferida per a l'economia castellana, però en tot cas seria la més recent i la menys profunda. En certa manera, no és estrany que aquesta perspectiva no resultés especialment tranquil·litzant per a la Corona. Encara que l'aigua fos tèbia, resultava inacceptable per a un gat tan escaldat.

D'altra banda, implicava que, malgrat totes les dificultats monetàries, el Consell de Cent semblava tenir molta confiança en l'economia del país. En efecte, acceptar tenir una moneda lleugerament sobrevalorada respecte de França, Gènova o Florència indica que l'economia productiva/exportadora catalana gaudia de bona salut; tal com ho demostraven els vaixells carregats de teixits i ferro que anaven a Sicília. La relativa sobrevaloració de la moneda catalana respecte de les altres monedes del seu entorn només s'hauria pogut mantenir en un context de superàvit exterior permanent. És a dir, si l'economia catalana exportava més del que importava. I això implicava necessàriament que era força competitiva.

Es tractava d'una confiança injustificada? Potser no. En realitat, podem citar diversos elements que invitaven a l'optimisme.

Malgrat tot el caos monetari que sacsejava el país des de feia uns quants anys, l'economia catalana havia evitat la inflació fatal que destruïa l'economia castellana i valenciana. Això és molt significatiu perquè la inflació semblava acompanyar inevitablement l'especulació monetària. Així havia succeït primer a Castella i després a València. En canvi, a Catalunya, havia estat radicalment diferent i el Consell de Cent tenia molt interès a recalcar-ho.

En teoria, l'absència de bona moneda hauria d'haver comportat una reducció de les importacions i un encariment dels seus preus; però, a Catalunya, el flux d'importacions no havia disminuït i el seu preu no havia augmentat. Els productes estrangers havien continuat venint a bon preu, perquè s'intercanviaven per altres productes catalans o per bones monedes castelleses. I, per tant, si els preus de les importacions no havien augmentat quan els rals tan sols contenien entre 12 i 16 diners de plata, no hi ha cap raó perquè augmentin després de la devaluació sol·licitada, quan cada ral tindria 20 diners.²¹⁹ Això era especialment important per obtenir un alt nivell de consens social, perquè invalidava un dels principals arguments dels partidaris de l'estabilitat monetària, que asseguraven que la devaluació comportaria un encariment de les importacions i, especialment, del blat.

En aquest sentit, el Consell de Cent va fer una aportació teòrica fonamental per entendre l'economia de mercat, integrant dos arguments que en el memorial anterior apareixien separats: «la abundancia o penuria de las mercancías y de las monedas [...] causa la baja o alteración en los precios y da regla y ley a los cambios y no el quilate de las monedas.»²²⁰

²¹⁹ Ídem.

²²⁰ Ídem.

En definitiva, malgrat el caos monetari, Catalunya havia evitat el contagi de la inflació perquè la seva economia continuava sent prou productiva per competir en els mercats exteriors. De tal manera que els comerciants estrangers continuaven interessats a adquirir productes catalans, i portaven en els seus viatges cap a Catalunya prou productes estrangers per evitar l'augment dels seus preus. L'economia real mantenia la seva vitalitat i els productes s'intercanviaven girant lletres de canvi, que finalment es compensaven en alguna plaça castellana amb un saldo prou favorable per enviar algunes monedes de bona plata castellana a Barcelona.

L'economia catalana: «paños, hierros y otras cosas»

Però, com funcionava el sistema comercial internacional en el qual s'integrava Catalunya?

Els espais econòmics del Mediterrani occidental tenen un doble sistema d'intercanvis comercials. Un d'intern, basat en monedes fortament devaluades respecte de la llei castellana. I un d'extern, que s'exerceix per tres vies diferents: 1) intercanvi directe de mercaderies sense la intervenció de cap moneda; 2) pagament en bones monedes de plata castelleses; i 3) gir de lletres de canvi amb la incorporació dels interessos necessaris per compensar el desequilibri entre la corresponent moneda nacional i la divisa de referència internacional, que és el *real* de plata castellà.²²¹

Tot el Mediterrani occidental usa aquest sistema complex d'intercanvis i, tot plegat, no ha comportat cap alteració significativa dels seus fluxos de comerç exterior ni dels preus de les seves importacions.²²² I, precisament, els catalans ho coneixen prou bé perquè «lo mismo hazen y experimentan los Cathalanes con los paños, hierros y otras cosas, de que embian a Cicilia, cada año, naves cargadas. Desto se sigue que lo mismo harán, como lo hemos visto y vemos cada dia, en Cathaluña».²²³

A partir d'aquestes consideracions, el Consell de Cent insisteix en el fet que el que demana és molt inferior al que ja practiquen els altres, inclosos els territoris de la mateixa monarquia hispànica. Excepte Catalunya, tots aquests han introduït forts continguts de coure en les seves respectives monedes de plata, fet que ha desvirtuat la confiança en la moneda i ha facilitat la feina dels falsificadors. Per contra, Barcelona vol respectar la llei pròpia de les bones monedes de plata castelleses,²²⁴ amb tan sols una petita reducció del pes de la plata present a cada peça.

Catalunya no vol pas imitar el model devaluador i inflacionista seguit per tants altres territoris, amb la progressiva intensificació de la presència de coure en les seves monedes: «por eso conviene que la plata sea buena como la de Castilla, que es la recibida por todo el mundo, y que tengan el lustre de ella los reales y que este daño se remedie con sólo quitar del peso.»²²⁵

Segons el Consell de Cent, aquest model de devaluació permetria mantenir la plata com a valor de referència, ja que –igualant la llei catalana a la castellana– es podrà saber el contingut real de plata de cada moneda simplement pesant-la. I, a més, aquest compro-

²²¹ Ídem.

²²² Ídem.

²²³ Ídem.

²²⁴ Això implica una lleugera disminució de la tradicional llei catalana.

²²⁵ Consell de Cent, *Respuesta*, BUB, B-38/5/1-9.

mís de mantenir una llei tan apreciada generarà confiança en la nova moneda. Amb aquesta aposta tan ferma, la gent tindrà el convenciment que Barcelona no caurà en la temptació de procedir a progressives reduccions en els percentatges de plata present en les successives emissions monetàries, i així s'evitaran les tensions inflacionistes que sacsegen altres espais econòmics.²²⁶

D'aquesta manera, esperaven poder gaudir de tots els beneficis derivats d'un increment de la massa monetària, sense els perjudicis causats per un increment sostingut i incontrolat dels preus.

Un intent per superar l'oposició de financers i rendistes

Per obtenir la tan desitjada devaluació, el Consell de Cent –i els grups productors i exportadors que li donaven suport– havia de vèncer les reticències de la Monarquia i els interessos de l'oligarquia financera i dels grans perceptors de rendes. La Corona estava preocupada per garantir els seus ingressos fiscals en bona moneda i evitar una nova via de fuga de la plata castellana; mentre que els financers i els rendistes catalans estaven obsessionats en la defensa dels interessos generats pels crèdits que havien concedit amb bona moneda.

En efecte, un dels grans arguments contra la devaluació era el perjudici que causaria als creditors i rendistes, que, en lloc de percebre rals de 24 diners de plata, cobrarien rals de tan sols 20 diners, amb una pèrdua del 16 %.²²⁷

Necessitat del màxim consens social possible, el Consell de Cent intentava tranquil·litzar-los assegurant que els nous rals que cobrarien no se'ls gastarien en funció del pes de la plata que contindrien, sinó del seu valor nominal: «no se gastarán a peso sinó a número, y les valdrán lo mismo que si pesasen veyntiquatro dineros».²²⁸ I, si l'esperança no resulta prou convincent, sempre queda l'argument de la resignació. En aquest sentit, afirmen que sempre serà millor cobrar rals de 20 diners que no pas rals llimats i falsos amb un contingut real d'entre 12 i 16 diners.²²⁹

D'altra banda, el memorial del Consell aporta un altre argument que resulta molt interessant per conèixer el peculiar sistema monetari que es va imposar a Catalunya durant la segona dècada del segle XVII. En efecte, el text exposa que els creditors tampoc no s'han de preocupar tant per la devaluació del ral de plata, perquè aquest ja ha estat tan substituït pel tern d'or, que tots els contractes de crèdit ja fa temps que no s'estableixen pas en rals, sinó en terns «que es la [moneda] corriente en Cataluña».²³⁰ De manera que els nous contractes no es veuran afectats per cap modificació de la moneda de plata.²³¹

La devaluació efectiva de la moneda de plata a Catalunya havia estat imposada pel mercat mitjançant el mecanisme explicat per la Llei de Gresham. Els rals de 24 diners havien estat substituïts per monedes amb un contingut de plata progressivament menor, fins a arribar a la circulació de rals amb un contingut real de plata d'entre 12 i 16 diners.

²²⁶ Ídem.

²²⁷ Ídem.

²²⁸ Ídem.

²²⁹ Ídem.

²³⁰ Ídem.

²³¹ Ídem.

En aquestes circumstàncies, la negativa de la Corona a permetre un ajust del valor legal i de mercat del ral de plata, mentre s'autoritzava la devaluació de la moneda d'or, va provocar la substitució de la plata per l'or com a metall base del sistema monetari català. Un sistema del tot original a l'Europa de l'època.

Els partidaris de la devaluació del ral de plata s'esforçaven a trobar tots els arguments possibles per tranquil·litzar els possibles opositors. Les persones que tenien grans quantitats de monedes de plata podien sentir-se perjudicades per la devaluació dels seus rals. Per tant, el text del Consell de Cent intenta invertir radicalment aquest temor assegurant que aquestes persones es veurien molt beneficiades per la devaluació. En efecte, amb la refofa de les seves monedes actuals de 24 diners, obtindran una quantitat molt superior de monedes de 20 rals. No perdran gens de plata i, a més, disposaran d'un valor nominal força superior.

Per tant, en contra del que s'afirma generalment, gràcies a la devaluació, els rics encara es faran més rics: «les ha de resultar ganancia, pues les darán por la plata labrada más reales y aquellos no los gastarán a peso, sino a número como si fuesen de veyntiquatro dineros».²³²

Evidentment, el text procura no esmentar tots els possibles arguments contraris, encara que siguin força evidents. Així, per exemple, no fa referència al fet que, en el millor dels casos, les monedes es gasten en funció del seu valor nominal només a l'interior del país. I que, per contra, si es volen comprar mercaderies estrangeres, caldrà pagar-les amb una quantitat de plata determinada i, en cap cas, amb el valor nominal de les monedes. En realitat, pel que fa al pagament de les importacions, la devaluació tindria un efecte neutre, ja que caldrà lliurar el mateix pes real de plata, amb independència de quin sigui el contingut de plata de cada moneda.

Devaluació i augment de la massa monetària

El text exposa amb claredat el mecanisme a través del qual la devaluació comportarà un augment de la massa monetària circulant del país.

Segons el Consell de Cent, en aquell moment, a Catalunya, una unça de plata valia 17 sous, mentre que a França en valia 20. Això explica per què era tan rendible exportar plata des de Catalunya cap a França. Per contra, la devaluació del contingut real de plata de la moneda catalana (respecte al seu valor nominal) encarirà el preu de la plata a Catalunya. El preu d'una unça de plata augmentarà dels 17 sous actuals a gairebé 20 sous, i s'igualarà amb el preu francès. Per tant, ja no resultarà rendible exportar plata de Catalunya a França.

En altres paraules, reduir el pes de la plata present en un ral català de 24 a 20 diners comporta una devaluació monetària d'una mica més del 16 %. És a dir, una revaloració de la plata en un percentatge equivalent a passar el preu de l'unça de 17 a 20 sous.

L'encariment del preu de la plata a Catalunya farà que l'exportació d'aquest metall a França deixi de ser rendible i, per tant, els nous rals de 20 diners no fugiran, tal com ho fan els de 24. D'aquesta manera, la devaluació permetrà que a Catalunya torni a circular moneda de plata d'una certa qualitat. En canvi, l'estabilitat monetària a ultrança només

²³² Ídem.

servirà per alimentar la fugida dels rals de 24 cap a França i la seva substitució per rals falsos i llimats d'entre 12 i 16 diners.

Per tot plegat, l'alternativa real no està entre les velles monedes de 24 i els futuribles rals devaluats de 20 diners, sinó entre aquests darrers i les monedes d'entre 12 i 16 que, actualment, circulen pel país. Si no es redueix el contingut de plata de cada ral de 24 a 20 diners, ens haurem de conformar amb rals de menys de 16 diners. Així, doncs, paradoxalment, la devaluació és l'única garantia per assolir una estabilitat monetària relativa.

Un dels principals arguments dels partidaris de l'estabilitat monetària és que la devaluació del ral català causarà una alteració general dels preus i del sistema de canvis. El Consell de Cent, però, replica que aquest argument parteix d'una constatació incorrecta de la realitat, ja que pressuposa que preus i canvis estan estretament lligats a la circulació de la plata. Això, a Catalunya, no té cap mena de validesa, ja que només hi circulaven doblons d'or de 35 rals i monedes de billó, mentre que els rals de plata catalans ja feia molt temps que havien desaparegut de la circulació.

En tot cas, les úniques monedes de plata que circulen per Catalunya són els rals llimats o falsificats d'entre 12 i 16 diners i les bones monedes castellanques: «piezas de ocho y de quatro, que nunca faltan.»²³³

Tal com hem explicat anteriorment, aquestes peces castellanques servien per saldar les compensacions de les lletres de canvi que giraven per l'ampli circuit mediterrani, on Catalunya estava integrada. Per saldar els possibles dèficits catalans respecte a l'exterior, els comerciants estrangers sempre preferirien les bones monedes castellanques que no pas els futuribles rals catalans (amb la mateixa llei però amb un pes un 16 % inferior al seu valor nominal). Mentre hi hagués bona moneda castellana a Catalunya, els futurs rals catalans devaluats circularien tranquil·lament per l'interior del país.

En altres paraules, el Consell de Cent esperava que a Catalunya succeís el mateix que passava a tot Europa, on les monedes nacionals només servien per a la circulació interna de cada país, mentre que les peces de plata castellanques actuaven com a divisa de referència per als intercanvis internacionals. D'aquesta manera, la presència de moneda castellana protegiria la futura moneda catalana contra els especuladors, tal com protegia la resta de les altres monedes europees.

Aquest concepte de protecció és especialment interessant, perquè implica que el Consell de Cent confia en l'entrada de plata castellana per saldar les lletres de canvi que es giren des de diversos punts del Mediterrani occidental per compensar les exportacions catalanes. Tot plegat implica una certa confiança en la vitalitat econòmica catalana.

Evidentment, el Consell de Cent no podia mantenir la mateixa política monetària que la Monarquia, ja que, mentre que aquesta darrera gestionava de forma directa o indirecta bona part de la producció de la plata mundial, Barcelona es veia obligada a comprar la plata a preu de mercat per refondre-la i veure, tot seguit, com tornava a desaparèixer. Per a la ciutat, aquesta política d'estabilitat monetària comportava uns costos financers absolutament insostenibles. Novament, els consellers insistien en el fet que no demanaven cap privilegi exclusivista. Només sol·licitaven el que ja feien «Cicilia, Nápoles, Roma, Florencia [...] y Zaragoza».²³⁴ Espais econòmics que, tots ells, han optat per una doble circulació

²³³ Ídem.

monetària: moneda local devaluada d'ús intern i moneda castellana per als moviments internacionals de capitals.²³⁵

El Consell de Cent torna a contraposar els principis teòrics desitjables i la necessitat pràctica. En general, no és convenient alterar les monedes; però «quando la necesidad aprieta, no ay ley ni conseqüencia que obligue y no se quebrante, que es fuerça remediar el daño».²³⁶

«El remedio que toda la tierra aprueba...»

Al llarg del text i en un llenguatge propi de l'època, s'insisteix en diverses ocasions en el fet que Barcelona no està demanant cap innovació. Ben al contrari, es desitja un retorn a la situació tradicional –alterada per la Corona–, on les monedes tornin a valer en funció del seu valor nominal i no del seu contingut en plata. En concret, s'afirma que «de lo dicho resulta no ser novedad lo que se pide sinó remedio que pedimos para curar los daños y pobreza que aquellas mudanças y alteraciones en las monedas de plata nos han causado [...] y pués el daño ha venido por el peso, quitándose el peso y volviendo al número, cessará». Un retorn a la normalitat que «se podrá hazer, si se quita el peso del real y queda el valor». I, precisament, aquest és «el remedio que toda la tierra [Catalunya] aprueba y da por bueno, y no hallarán otro mejor».²³⁷

Un cop identificats l'origen i la solució dels problemes econòmics del país, les autoritats barcelonines intenten analitzar la intensitat de la devaluació que cal aplicar. Des de la perspectiva de la història del pensament econòmic, això resulta especialment significatiu. En lloc de conformar-se amb la descripció dels fets –pròpia de la tradició medieval–, hi trobem un intent de mesurar les dimensions del problema i del ventall de solucions que es poden aplicar. És a dir, no n'hi ha prou de devaluar, sinó que cal decidir amb quina intensitat s'ha de fer i quines conseqüències pot tenir.

I, precisament, l'esforç per quantificar i per entendre l'economia com una realitat complexa plena d'elements interdependents és el factor decisiu en l'aparició d'un veritable pensament econòmic.

La intensitat de la devaluació

En aquest sentit, el text fa una mica d'història resseguint l'evolució de la postura del Consell de Cent.

En un primer moment, es va sol·licitar una devaluació d'un diner (de 24 a 23 diners) per ral i igualar la llei de les monedes catalanes a la de Castella. Posteriorment, es va demanar una devaluació addicional fins als 22 diners de plata per ral. Però, malauradament, aquestes mesures es van veure sobrepassades per la realitat econòmica i van resultar francament insuficients, perquè van marxar cap a França tots els rals que contenien més de 21 diners de plata. Per tant, resultava imprescindible reduir el pes dels rals fins als 20 diners.

La necessitat d'adoptar justament aquesta mesura i amb aquesta intensitat també es posa de manifest per un altre fet. En efecte, els sous de plata –que Barcelona fabrica amb el nou molinet– marxen quan pesen 11 diners i només es queden a l'interior del país quan

²³⁴ Ídem.

²³⁵ Ídem.

²³⁶ Ídem.

²³⁷ Ídem.

pesen 10 diners o menys.

En definitiva, la realitat del mercat ens obliga a obtenir 80 rals (o 160 sous) de cada marc de plata, per tal que cada ral pesi 20 diners de plata castellana (i que cada sou en pesi 10). Aquesta és l'única manera d'evitar que les monedes de plata catalanes continuïn fugint a França, perquè comportaria una pèrdua del 16 %, l'equivalent a la diferència entre un valor nominal de 24 diners i un valor real de 20 diners per ral (o de 12 diners i 10 diners per sou).

Aquesta forma d'anàlisi, on les lleis del mercat tendeixen a substituir la culpa moral, constitueix una prova addicional de la transició des del moralisme medieval cap al pensament modern.

En aquells moments, la realitat del mercat demostrava que una diferència del 16 % era suficient. I, sempre que la plata no continués revalorant-se a França i superés aquesta diferència del 16 %, els especuladors sempre preferirien exportar rals castellans de 24 diners que rals catalans de 20. Un argument econòmic sustentat per l'experiència històrica, perquè justament això és el que succeïa a Catalunya abans que s'eliminessin les monedes falses i llimades amb la reforma monetària impulsada pel virrei l'any 1611, ja que aquestes monedes no marxaven perquè el seu contingut en plata era entre un 25 i un 30 % inferior al seu valor nominal.

Devaluació monetària i inflació de preus

La teoria quantitativa de la moneda gaudia d'una acceptació prou generalitzada perquè el Consell de Cent sentís la necessitat de desmentir els mecanismes que vinculen una devaluació amb l'augment de la massa monetària i amb un augment dels preus. En aquest punt, els autors del text tornen a cercar el suport de l'experiència històrica. En concret, insisteixen que la circulació massiva de monedes falses i llimades (anterior a 1611) equivalia a una devaluació *de facto* i que, en canvi, no havia comportat cap augment de preus. I, a partir d'això, dedueixen que la devaluació del 16 %, que sol·liciten en aquest moment, tampoc no hauria de comportar un procés inflacionista.

Encara més, segons el Consell de Cent, l'increment de la massa monetària pot traduir-se en una disminució dels preus, ja que «con la abundancia de ella, más barato».²³⁸ Sens dubte, es tracta d'una afirmació molt interessant, perquè sembla contradir la tradicional visió quantitativista de la moneda. Durant el segle XVI i especialment a Castella, l'abundància de moneda havia contribuït a alimentar l'augment dels preus. Per contra, els autors del memorial insinuen que a la Catalunya de la primera dècada del segle XVII havia succeït el contrari.

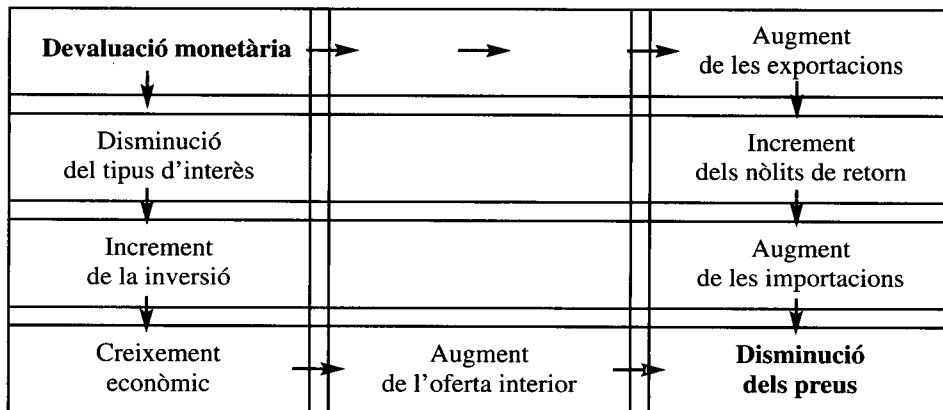
Evidentment, nosaltres podem pensar que estem davant d'un argument fal·laç o exagerat, tendent a vèncer les prevencions de la Monarquia i de tots els possibles partidaris de l'estabilitat monetària.

Tot i així, també és possible que aquesta argumentació tingui un fonament ben real, assenyalat posteriorment per Keynes en reflexionar sobre la racionalitat del pensament mercantilista. La qüestió plantejada per Keynes –i que potser sustenta el memorial que comentem– és la següent: existeix algun mecanisme econòmic que pugui relacionar l'in-

²³⁸ Ídem.

crement de la massa monetària amb un descens dels preus? La resposta pot ser afirmativa en determinades circumstàncies.

Un increment de la massa monetària pot provocar un descens en el tipus d'interès i facilitar un augment de les inversions. Aleshores, el consegüent creixement de la producció i de l'oferta pot impulsar els preus interiors a la baixa; mentre que la possible expansió de les exportacions pot afavorir els nòlits de retorn i, per tant, l'abaratiment de les importacions.

I si els rals de 8 de Castella valguessin 9 a Catalunya?

En aquest mateix memorial, el Consell de Cent recull algunes de les alternatives que diversos sectors de la societat catalana havien plantejat en els darrers temps. Una d'elles suggeria que, en lloc de devaluar les monedes catalanes de plata, es podia incrementar el valor nominal de les monedes castellanes que entraven a Catalunya. En concret, s'argumentava que, si es decretava que les peces de 8 rals castellanes valguessin 9 rals a Catalunya, les monedes de plata castellanes afluirien a Catalunya i ja no en fugirien, perquè el seu valor nominal a l'interior del país seria un 12,5 % superior al valor del seu pes.

Els autors d'aquesta proposta la feien extensiva a les peces de 4 rals i a les de 2 rals de Castella, les quals, a Catalunya, haurien de tenir respectivament un valor nominal de 4,5 i de 2,25 rals.

Per donar credibilitat a aquesta proposta, els seus defensors també usaven un argument de caràcter històric, i recordaven el que havia succeït a Catalunya amb els doblons d'or castellans. En realitat, la revaloració de l'or, l'augment del valor nominal de les monedes d'aquest metall o la devaluació de les monedes d'or són mesures equivalents. En tot cas, el que resulta més significatiu des de la perspectiva d'aquesta proposta és que s'havia produït una afluença de monedes d'or a Catalunya que ja no sortien del país. D'aquesta manera, havien substituït les monedes de plata, que, ben al contrari, valien en funció del seu pes. En definitiva, aquesta proposta consistia a intentar atreure i retenir les monedes de

plata amb l'increment del seu valor nominal. Una fórmula devaluadora que ja havien seguit la majoria dels espais econòmics de l'Europa occidental.

El Consell de Cent compartia els objectius però no estava d'acord amb el contingut concret de la proposta. En realitat, la considerava inútil i contraproductiu. Inútil perquè, des del seu punt de vista, les monedes de plata castellanques constituïen la base del sistema de pagaments internacionals i, per tant, continuarien sortint a l'exterior amb independència de quin fos el seu valor nominal a l'interior de Catalunya. En aquest sentit, el memorial afirma que «las sacarán por más que valgan, por la necesidad y uso, que de ellas tiene todo el mundo».²³⁹ En realitat, és possible que la proposta que comentem ja hagués quedat sobrepassada pels fets, ja que el diferencial del 12,5 % entre el valor nominal i el valor de la plata ja era inferior a la diferència entre el preu de la plata a Catalunya i França, pròxima al 16 %.

I, d'altra banda, des de la perspectiva del Consell de Cent, era una proposta contraproductiu perquè l'economia catalana necessita monedes de plata castellanques per saldar els comptes de les importacions bladeres, «pués por ellas [en referència a aquestes monedes] vienen las provisiones».²⁴⁰

En definitiva, el Consell de Cent reitera la seva confiança exclusiva en la devaluació de les monedes catalanes de plata per assegurar-ne la circulació a l'interior del país; mentre que la plata castellana ha de mantenir la seva funció com a mecanisme de pagament internacional i per fabricar la moneda local devaluada «como lo hazen todas las otras Provincias y Reynos».²⁴¹

I si no s'adopta cap mesura monetària?

Segons el Consell de Cent, existeix una altra postura minoritària, partidària de no adoptar cap mesura de política monetària. L'argument és que a Catalunya hi ha tota la moneda de plata necessària i que la suposada escassetat és un problema exclusivament barceloní. Un problema causat per les mateixes autoritats de la ciutat.

Aquí reapareix amb força la disputa entre moneda forta i moneda devaluada. Aquest sector minoritari, contrari a qualsevol mesura devaluadora, considera que l'escassetat de monedes de plata és responsabilitat del mateix Consell de Cent. Segons aquest sector, la devaluació de l'or —exigida durant tant de temps per Barcelona— ha provocat que aquest metall afluisi i s'estanqués a l'interior del país i n'expulsés les monedes de plata. En concret, s'assegura que «la necesidad de Barcelona la han causado los doblones del Rey Católico, que por averlos subido de valor, han abundado y hecho retirar la plata».²⁴²

En aquest cas, el Consell de Cent no replica aquesta acusació amb cap consideració de caràcter econòmic, sinó que es limita a citar —com un argument d'autoritat— el prestigi de les institucions que han donat suport a la política devaluacionista: «Diputados, Cabildo, Cónsules de mar, Consejeros, Consejo de Ciento y todos los que tienen administraciones de monedas y rentas.»²⁴³

Segons el mateix Consell de Cent, la devaluació de les monedes de plata és una neces-

²³⁹ Ídem.

²⁴⁰ Ídem.

²⁴¹ Ídem.

²⁴² Ídem.

²⁴³ Ídem.

sitat improrrogable, perquè la ciutat s'ha vist obligada a tancar temporalment la Taula de Canvi i els bancs «por no tener plata para dar a sus acrehedores».²⁴⁴ I, per tant, des del seu punt de vista, resulta evident que a Barcelona pateixen tant els rics com els pobres «por no hallar monedas para trocar un doblón con que mercar la comida».²⁴⁵ Fins a tal punt, que la manca de monedes fraccionàries per fer front a petits pagaments obliga a pagar interessos d'entre 2 i 4 rals de plata pel canvi de cada dobló d'or. I, fins i tot, la Taula i els bancs han de pagar primes del 6 % per poder disposar de monedes de plata.

Els doblons d'or són l'única moneda que circula a Catalunya i sense ells caldria tornar a tancar la Taula i els bancs. I cal tenir present que l'augment del seu valor nominal (decretat pel virrei) és l'únic que ha permès retenir-los a l'interior del país i evitar un col·lapse econòmic total. En altres paraules, la devaluació de les monedes d'or no ha provocat la fugida de les monedes de plata, perquè abans de la devaluació fugien tant les unes com les altres. I, almenys ara, hem aconseguit retenir les monedes d'or.

Per tant, si es revoqués aquesta mesura tornant a igualar el valor nominal i el valor real de les monedes d'or, totes aquestes monedes fugirien a França com ho fan les monedes de plata. El problema no està pas en la relació entre l'or i la plata sinó en la relació interna entre el valor nominal i el pes de cada una d'aquestes monedes.

I, a més, l'escassetat de plata a Barcelona s'estendrà ben aviat arreu del país, perquè la plata que circula per Catalunya té l'origen a Barcelona, contràriament als productes que els productors catalans venen a la capital.

Conclusions. Circulació monetària, tipus d'interès i fiscalitat

El memorial del Consell de Cent que analitzem acaba amb una nova demostració de la comprensió de la complexitat dels mecanismes econòmics que vinculen la circulació monetària, els tipus d'interès i la recaptació fiscal.

Segons aquest document, les monedes de plata castellanen entren a Catalunya a través de Barcelona i es redistribueixen arreu del país mitjançant les transaccions de compra-venda que asseguren el flux de productes cap a la capital. Aquesta plata torna a Barcelona a causa dels impostos que els catalans paguen a la Monarquia i dels arrendaments de la bolla de la Generalitat (equivalent a uns 50.000 ducats anuals).

Un flux monetari que, majoritàriament, es realitza en monedes de plata i que està en perill perquè els mercaders francesos compren aquestes monedes amb una prima del 6 %.²⁴⁶ D'aquesta manera, la poca plata que queda a Catalunya acabarà desapareixent, perquè Barcelona ja només pot pagar les seves compres arreu del país amb ducats d'or i amb ardots de billó.

²⁴⁴ Ídem.

²⁴⁵ Ídem.

²⁴⁶ El mateix 6 % que la Taula i els bancs es veuen obligats a pagar per poder disposar d'aquestes monedes.

2.8 Lo remey que proponan los senyors consellers de Barcelona, per a remediare la necessitat que tenen en Catalunya de moneda de Plata²⁴⁷

Aquest document (corresponent aproximadament a l'any 1615) és una mena de recull de les tesis monetàries exposades en els documents anteriors. En aquesta ocasió es tracta d'una versió escrita en català i dirigida a l'opinió pública catalana. Segons sembla, el Consell de Cent hi sintetitza els diversos memorials que s'havien enviat a Madrid amb diverses propostes de devaluació o d'estabilitat monetària. Evidentment, les propostes del mateix Consell de Cent es presenten com les millors opcions per superar la crisi monetària.

En tot cas, cal remarcar l'interès de les institucions per guanyar la guerra de papers, posant de manifest els lligams entre els interessos econòmics del país i dels seus habitants amb el seu marc polític i legal. En aquest sentit, els conceptes d'identitat i contraidentitat hi tenen un paper rellevant, perquè la negativa de la Corona a permetre la devaluació condemna els catalans a patir dificultats econòmiques, una situació que podria superar-se fàcilment seguint les institucions de la Terra.

Quantificació i ciència econòmica a la Catalunya de 1615

Les monedes de plata fugen de Catalunya perquè només valen en funció del seu pes. Tant és així que les monedes catalanes marxen més que les castellanes perquè tenen una llei encara més fina. Els responsables d'aquesta situació són «els mercaders i els hòmens de negoci» que especulen contra la «Taula y Banchs», aprofitant-se de la decisió del virrei d'anular el valor nominal d'aquestes monedes i la negativa del rei a devaluar-les.

La Ciutat ha fet tots els esforços possibles per garantir-ne la circulació amb la compra de plata, mitjançant un censal de 100.000 lliures. Però les noves monedes posades en circulació van desaparèixer immediatament cap a França i Itàlia, tal com tornaria a passar actualment si es repetís aquest tipus d'operació.

L'escassetat de monedes de plata té conseqüències molt negatives per a tots els catalans. I, per tant, la devaluació resulta imprescindible per «mantenir y conservar los poblats en Cathaluña que no arribe lo Principat a total ruyna y perdicíó». En realitat, la situació és tan desesperada que si no fos per l'emissió massiva d'ardits «estariem tots cofusos ab mil avalots, perturbatios y scandols». Tota una advertència de les possibles conseqüències polítiques i socials de la crisi econòmica.

L'única solució és que el monarca doni permís per fondre monedes castellanes i fabricar noves monedes catalanes devaluades. D'una banda, reduint la llei catalana per igualar-la a la de Castella i, de l'altra, extraient 80 rals de cada marc de plata. De tal manera que, per tot plegat, cada ral català pesi 20 diners de plata, mantenint el seu valor nominal tradicional de 24 diners. Per evitar qualsevol dubte, el Consell de Cent especifica que no es tracta d'emetre monedes de plata barrejades amb coure sinó de fondre monedes castellanes, conservant-ne la llei, però amb un diferencial de 4 diners entre el seu valor nominal i el seu pes.

²⁴⁷ Anònim (impulsat pel Consell de Cent), *Lo remey que proponan los senyors consellers de Barcelona, per a remediare la necessitat que tenen en Catalunya de moneda de Plata*, 1615 (aproximadament), BUB, B-38/5/1-10.

Una diferència que impediria la fuga d'aquestes monedes, perquè els especuladors hi perdrien 4 diners per ral. I per què ha de ser, precisament, una diferència de 4 diners? Perquè, actualment, marxen els rals castellans que pesen 22 diners i, fins i tot, els rals catalans que en pesen 21, perquè són de plata «acendrada» (és a dir, de millor llei que la castellana).

La necessitat d'aquesta mesura concreta també es posa de manifest en el que passa amb els sous fabricats amb el nou molinet de la ciutat. A causa de les dificultats econòmiques del país, l'última emissió de sous de plata (per un valor total de 300.000 ducats) es va haver de fer precipitadament. I, per culpa de les presses i de la poca experiència en l'ús del molinet, aquestes monedes van sortir amb un pes molt desigual d'entre 7 i 12 sous. Doncs bé, el resultat ha estat que els sous que pesaven 11 diners o més han desaparegut, perquè el seu pes era massa similar al seu valor nominal i els especuladors els han tractat igual que els rals castellans. Per contra, els sous que pesaven 10 diners o menys no han fugit perquè les institucions catalanes els accepten pel seu valor nominal de 12 diners. I aquesta diferència del 16,6 % és la frontera entre la diferència entre el valor de la plata a França i Catalunya.

D'altra banda, cal plantejar-se una altra qüestió. El fet que el pes dels nous sous presenti una variació d'entre 12 i 7 diners de plata mereix alguna reflexió. Fins a quin punt aquesta diferència de gairebé el 50 % és fruit de la pressa o d'una deficiència tècnica? És possible que sigui una mesura desesperada per conservar les monedes de plata a l'interior de Catalunya? O, com a mínim, fins a quin punt podia sospitar la Corona?

En tot cas, si només es queden els sous amb un contingut inferior a 10 diners de plata, és evident que no es poden fabricar rals amb un pes de més de 20 diners i un valor nominal de 24. El mercat és el responsable d'establir una diferència d'una mica més del 16 % entre el valor nominal i el pes. El mercat és un agent econòmic que actua seguint unes lleis naturals al marge de la voluntat concreta de les persones i de les institucions. I, precisament, aquesta visió impersonal del mercat és un signe de la modernitat del pensament econòmic que s'està consolidant a la segona dècada del segle XVII a Catalunya. Ja no estem davant del moralisme medieval; no es proposa aplicar càstigs exemplars als banquers ni se'ls amenaça amb l'infern. Ben al contrari, s'identifiquen i es quantifiquen les forces d'un mercat impersonal que segueix unes lleis naturals i que, per tant, esdevé previsible. Estem davant d'una de les partides de naixement de la nova ciència econòmica.

Barcelona cita a favor seu els casos de Saragossa i València. A la capital aragonesa, les noves monedes s'encunyen conservant el pes teòric de les monedes castellanes però reduint-ne la llei en un 16 %. De tal manera que, en realitat, els rals amb un pes teòric de 24 diners, només contenen 20 diners de plata. I, a València, la diferència encara és més gran (22,3 %), amb un pes teòric de 18 diners i un contingut real en plata de 14. D'altra banda, al marge de la seva significació econòmica, aquestes dues referències geogràfiques tenen una enorme significació política, perquè demostra que la Monarquia permet a aragonesos i valencians allò que nega als catalans.

Reprement el fil de les consideracions estrictament econòmiques, el Consell de Cent disposa d'un altre exemple monetari. En efecte, els testons portuguesos, amb un valor real de 5 sous, aflüen i es quedaven a Catalunya perquè aquí tenien un valor nominal de 6 sous. És a dir, perquè les institucions catalanes acceptaven per un valor de 6 sous unes monedes que només en valien 5. Un cop més, es tracta d'una diferència del 16,6 %. Tot

un exemple del rigor de les actuacions del mercat.²⁴⁸ Un mecanisme que es va estroncar quan es va anul·lar el valor nominal dels testons i es va reduir al valor del seu contingut real en or. A partir d'aquesta decisió, doncs, els testons van seguir el mateix destí que els rals.

A partir de tot aquest raonament, el Consell de Cent pot afirmar que la devaluació de les monedes de plata (de manera que un ral de 20 diners en valgués 24 i un sou de 10 en valgués 12) permetria restablir l'equilibri en la paritat entre l'or i la plata. És a dir, entre els doblons d'or ja devaluats i els rals i els sous de plata encara per devaluar. Una altra manera d'explicar-ho és que el mercat internacional fixa una relació d'entre 29 i 30 rals de plata per cada dobló d'or; mentre que, per contra, a Catalunya, on l'or ha estat sobrevalorat –i, per tant, les monedes d'aquest metall s'han devaluat–,²⁴⁹ un dobló val 35 rals de plata. En aquestes condicions, els doblons d'or afluïxen a Catalunya i els rals i els sous de plata en fugen, ja que qualsevol persona pot comprar doblons d'or a França per 29,5 rals de plata i canviar-los a la Taula de Canvi de Barcelona per 35 rals, amb un benefici de 5,5 rals per dobló (una diferència d'aproximadament el 17 %).

Per aquesta raó, tal com va assenyalar Pierre Vilar, Catalunya va esdevenir un país de circulació d'or. Un cas excepcional originat per l'enfrontament polític entre la Monarquia i les institucions catalanes.

I, tot plegat, només es podria solucionar devaluant les monedes de plata catalanes fins a adequar-les a les exigències del mercat, ja que, si els rals es devaluessin de 24 a 20 diners de plata, un dobló d'or passaria dels 35 rals actuals a poc més dels 29 que fixa el mercat.

En efecte, amb rals de 24 diners, un dobló d'or val 840 diners de plata. En canvi, amb rals devaluats de 20 diners, un dobló valdria 700 diners de plata. I 700 diners de plata dividits pels 24 diners nominals de cada ral devaluat equivalen a 29 rals i 4 diners, precisament el que val un dobló d'or al mercat internacional. Si la ciència moderna es caracteritza, entre altres factors, per un esforç de quantificació, no podem negar que els autors d'aquest memorial són veritables científics socials.

Al marge de les consideracions estrictament aritmètiques, la negativa de la Monarquia a acceptar les lleis naturals del mercat comporta una violació del dret natural i, per tant, un incompliment de les funcions del monarca. L'economia esdevé, progressivament, un element central en l'evolució política europea i en el llarg procés de construcció de les identitats modernes.

Castella i Sicília en la balança de pagaments catalana

El Consell de Cent presenta el seus projectes amb claredat. Si el monarca concedeix a Barcelona la facultat per devaluar els rals fins als 20 diners de plata, la ciutat es compromet a fondre totes les monedes castellanes que arribin a la Taula de Canvi i al Banc de Barcelona per convertir-les en noves monedes catalanes. I, si això no fos suficient, es compraria tota la plata necessària per assegurar la circulació de les monedes d'aquest metall.

²⁴⁸ Hem de tenir present que un testó d'or portuguès de 6 sous equivalia a 72 diners de plata. És a dir, que un testó d'or valia igual que 3 rals castellans de 24 diners de plata. I ambdues monedes només es quedaven a Catalunya si el seu pes real era un 16,6 % inferior al seu valor nominal.

²⁴⁹ Obviament, un increment en el preu de l'or equival a devaluar les monedes d'aquest metall, perquè implica que es necessiten més monedes per comprar la mateixa quantitat d'or.

En tot cas, l'entrada de monedes castellanques a Catalunya no representaria cap problema. Alguns sectors afirmen que, per atreure aquesta plata, caldria vendre l'or que ja hi ha al país, però estan totalment equivocats, ja que la plata continuarà entrant a través del mecanisme ja tradicional de la compensació de les exportacions catalanes a Sicília.

En efecte, els sicilians no paguen amb moneda pròpia, sinó amb lletres de canvi que envien a les fires de Plasència. Lletres que els agents catalans de Medina del Campo, Madrid i Sevilla fan servir per treure de Castella barres de plata i monedes de 8 i de 4 rals de bona plata castellana, que porten a Catalunya «per est camí que ya es ordinari».²⁵⁰

Els catalans no cobren les seves exportacions en moneda siciliana, perquè l'única moneda de circulació internacional és la de Castella. Els altres territoris s'intercanvien lletres de canvi, que finalment s'acaben compensant amb plata castellana.

Per tant, la possible devaluació catalana no comportarà cap perjudici per a Castella. El circuit Catalunya-Sicília-Castella ja és tradicional. I Castella no perdrà més plata que la que ja deixa marxar actualment. L'única diferència serà que la plata que entra a Catalunya es quedarà en aquest país en lloc de fugir a França.

I, en aquest sentit, el Consell de Cent reitera que no demana cap favor a la Monarquia i només espera que l'economia catalana no quedi definitivament exclosa dels mecanismes internacionals de compensació.

Devaluació i inflació

A més, també cal desmentir que la devaluació impliqui necessàriament un encariment de les importacions. Sens dubte, el raonament que ve a continuació resulta especialment interessant a causa del nivell de complexitat que comporta una visió de conjunt sobre l'economia catalana i els seus fluxos internacionals.

A canvi dels productes que venen a Catalunya (especialment blat), els mercaders estrangers no acostumen a emportar-se'n diners. En general, treuen lletres de canvi o productes catalans (fonamentalment tèxtils i metal·lúrgics). Així, doncs, les importacions catalanes no es paguen en diners. Les monedes que entren a Catalunya no surten fàcilment del país, perquè són acceptades pel seu valor nominal per la «Taula, Banchs, Carnisseries, Palloles, Receptors i Places».

En altres paraules, a diferència del que succeiria a Castella o a qualsevol altre país exportador de moneda, la devaluació del tern de plata barceloní no implicaria un encariment de les importacions. I, en tot cas, si un mercader tingués un interès especial a cobrar en diner líquid les importacions realitzades pels catalans, sempre podria canviar les monedes catalanes per monedes castellanques, pagant la prima que estableixi el mercat en funció de l'abundància relativa d'aquesta moneda en el mercat català. Una prima que, generalment, seria inferior a la diferència del valor nominal del tern a l'interior de Catalunya i el valor del seu contingut real de plata en el mercat internacional.

En el cas que els mercaders insistissin a cobrar en diner líquid, el Consell de Cent reconeix que les importacions catalanes s'encaririen en un percentatge equivalent al de la prima de la plata castellana comprada a Catalunya. Però, tot i així, resultaria un problema molt

²⁵⁰ *Lo remey que proponan los senyors consellers de Barcelona...* (1615 aproximadament), BUB, B-38/5/1-10.

menys important del que afirmen els antidevaluacionistes. Aquests asseguren que una devaluació del 16,6 % del valor real respecte del valor nominal comportaria un increment automàtic del 16 % en el preu de totes les importacions. Però, en gran manera, això és fals. A Catalunya, ja no hi circula cap moneda amb un pes equivalent al seu valor nominal. Per tant, el mercat ja ha establert una prima (que oscil·la entre el 8 i el 10 %) per compensar el desequilibri existent respecte de les monedes castellanes que serveixen de referent internacional. De tal manera que, a la suposada devaluació i encariment de les importacions d'un 16 %, cal descomptar-hi la devaluació efectiva que ja afecta les monedes que circulen per Catalunya i que el mercat ha establert entre el 8 i el 10 %.

En definitiva, una devaluació teòrica del 16 % només comportaria un increment del preu de les importacions d'entre el 6 i el 8 %. I això tan sols en el pitjor dels casos: el del petit percentatge de les importacions que es paguen amb diner líquid. I, per tant, la devaluació no tindria gairebé cap repercussió sobre el nivell de preus.

D'altra banda, el fet que el mercat estableixi una prima al voltant del 9 % (per compensar el canvi entre les monedes que circulen a Catalunya i els rals castellans) demostra la veracitat de les queixes del Consell de Cent en afirmar que ja no circula cap ral que pesi més de 21 diners.²⁵¹

A més, el Consell de Cent esgrimeix un nou argument –aquesta vegada de caràcter històric– per erosionar el fantasma inflacionista agitat pels antidevaluacionistes. Com es pot afirmar que la devaluació fins a un pes de 20 diners dels rals de 24 provocarà un augment dels preus, si tothom recorda que això no va passar ni tan sols quan aquests mateixos rals van arribar a pesar entre 12 i 14 diners?

Precisament, el fet que durant aquella crisi monetària no es produís cap fenomen inflacionista en el preu de les importacions de cereals serveix per demostrar la validesa dels arguments que s'han presentat per explicar el funcionament dels mecanismes de compensació de la balança de pagaments catalana. Uns mecanismes basats en les lletres de canvi i en les contraexportacions de productes catalans a l'estranger.

Espai econòmic i espai polític. L'economia contra la Monarquia

Un dels principals arguments dels partidaris de l'estabilitat monetària és la suposada anti-constitucionalitat de qualsevol devaluació. I, en aquest àmbit, la resposta del Consell de Cent és força contundent: «La necessitat no està subjecte a ley, y és lícit *ex causa publicae utilitatis leges transgredi*, perquè lo benefici publich y conservació del Principat [...] prepondera y ha de ser preferit a tota ley», especialment quan és «petició de la Ciutat de Barcelona [...] y los senyors Diputats qui representen tot lo Principat».

Els consellers esperen un acte de justícia. I, amb aquest objectiu, han enviat ambaixades al virrei i memorials al mateix monarca «suplicant ab istància que s'japiaden desta terra». La devaluació és justa i necessària. Justa perquè «lícitament se pot y deu fer sense ningun escrúpol essent remey de tant utilitat y benefici pera a tota Catalunya». I necessària pels «perills de grans escàndols y confusions».

²⁵¹ Una prima del 9 % per ral equival a 2,16 diners de plata i, per tant, expulsa del mercat tots els rals que presentin un pes real de plata pròxim a 21,84 diners, igual al valor nominal (24 diners) menys la prima (2,16 diners).

Una advertència acompanyada de la reflexió següent: com es pot negar la devaluació de la moneda de plata, quan la mateixa Corona ja ha permès manipular les monedes d'or i de coure, violant suposadament les mateixes constitucions que ara diuen voler respectar? «Ergo, puix està la lley dispensada ab les dos monedes de Or y de Billó, les pot dispensar ab la de Plata haventhi mayor instància, mayor causa y més necessitat». Una necessitat més que demostrada per «lo extrem a que hagueren de arribar la Taula de la Ciutat y demés banchs de estar alguns dies tancats per no tenir moneda de Plata per donar a sos crehedors». Una necessitat compartida per «tota Cathalunya qui per medi dels Consellers del Consell de 100, Capítol y Clero de Barcelona, Cònsols del Mar y Diputats qui representen tot lo Principat la han representada per tal ab embayxades a sa Excelència [el virrei] y scrit a sa Magestat».

D'aquesta manera, doncs, en posar-ho en coneixement de l'opinió pública, les institucions catalanes traspassen tota la responsabilitat a la Monarquia i al mateix rei en persona. La Corona podria resoldre fàcilment la crisi econòmica que afecta tots els catalans i, en canvi, converteix tots els catalans en víctimes d'una política monetària insostenible, injusta i innecessària, ja que «faltant Reals y Sous de Plata que són menester per a comprar los aliments ordinaris, és difficultosíssim lo cambi [...] que és llastimosa cosa veure lo que pateyxen richs y pobres, y tot lo poble». Uns patiments que «duraran fins a tant que tingam Reals y Sous per cambiar»; és a dir, fins que el rei ens permeti devaluar.

La moneda i la guerra

I, per si tot plegat encara no fos suficient, el Consell de Cent llança una advertència addicional. La situació podria empitjorar ulteriorment si els francesos fan realitat la devaluació de la seva moneda d'or, incrementant el seu valor nominal de 34 a 40 rals, tal com diuen els rumors. En aquest sentit, no podem oblidar que l'economia catalana sobreviu gràcies als doblons d'or. Uns doblons que en el mercat internacional valen entre 29 i 30 rals i que la Taula de Canvi accepta per un nominal de 35 per evitar que es fuguin a França, on són acceptats per un valor nominal de 34.

Un mecanisme per retenir els doblons, que els francesos podrien polvoritzar amb una devaluació de fins a 40 rals, i condemnar els catalans a patir un caos monetari superior a l'actual. A més, no s'ha d'oblidar que França és un veí perillós.

Així, doncs, el memorial conclou amb un seguit de reflexions sobre la relació entre guerra i economia. En aquesta línia, s'afirma que Barcelona necessita una política monetària pròpia perquè és «lo cap del Regne y en ella conservarse la forsa de Cathalunya, tenint les artilleries, monicions y totes les altres armes necessàries per armar tota la terra en cas de necessitat». Especialment, si tenim en compte que «sols de l'any 1589 es sa, en coses tocants al servey de sa Magestat, ha gastat la dita Ciutat més de un Milió y quatre centes Milia Lliures de moneda de Plata [...] y, axí, és just que a dita Ciutat en alguna recompensa se li concedesca esta facultat [de gestionar la política monetària]». Perquè «estant ella [Barcelona] rica, [h]o està tota Cathalunya, per ser la mare y la font de la Plata que d'ella redunda per tota Cathalunya, y, estant ella pobra, tots los poblats sen recenten per acudir a ella tot lo comersi y negossi de tot lo Regne, y sols ella, en cas de necessitat socorre les demés Universitats ab blats i dinés».

2.9 La superació de la crisi monetària

Les dificultats econòmiques catalanes anteriors a 1614 eren fruit del diferencial entre el valor de la plata entre Catalunya i França. El dinamisme econòmic del país havia resistit sense excessives dificultats fins a 1611. Tot i així, a llarg termini, resultava indispensable ajustar el preu de la plata entre ambdós espais econòmics. Calia revalorar el preu del metall. Però això implicava mantenir –o fins i tot augmentar– el diferencial entre el valor nominal de cada moneda i el seu contingut de plata. Just el contrari del que desitjava la Monarquia. En efecte, aquesta volia una moneda forta i va suggerir la refosa de 1611 i que les monedes llimades només poguessin ser acceptades pel seu efectiu. Suggeriment que va ser força ben acollit per l'oligarquia barcelonina.

En liquidar la diferència entre el valor nominal i el valor de la plata, la refosa i la resta de mesures van eliminar l'únic mecanisme que compensava el preu diferencial de la plata entre Catalunya i França. Això va provocar la desaparició massiva de tota la plata catalana. Mentre marxava, la plata atreia tota mena de productes francesos, fet que va provocar la crisi de diversos sectors productius catalans.

Durant més de tres anys, Catalunya va patir els efectes de la fugida de la seva massa monetària. Sense monedes d'or ni de plata, el consum i la inversió trobaven enormes dificultats. Entre 1611 i 1613, les dificultats econòmiques del país són molt destacables.

La pressió dels sectors favorables a la devaluació no deixa de créixer. El mateix Consell de Cent pren una actitud decidida en aquest sentit. L'aparell de la Monarquia, però, continua resistint-s'hi. Finalment, els primers dies de 1614, arriba l'autorització per devaluar les monedes d'or augmentant el valor nominal de 60 a 70 sous. La plata continuarà fugint, però començarà a arribar or. L'alt valor nominal de les monedes d'aquest metall atreu l'or. És més rendible gastar-lo a Catalunya en funció del seu valor nominal que no pas a l'estranger en funció del seu pes efectiu.

Evidentment, no és la solució desitjada; però, lentament, es reconstitueix una massa monetària a l'interior del país. Sens dubte, es tracta de monedes incòmodes per a les transaccions petites i mitjanes; però més val això que res. A Catalunya, la relació entre l'or i la plata és tan favorable a l'or que aquest arriba en tanta quantitat que el mercat aviat en corregirà el valor a la baixa. El trentí d'or, amb el seu nou valor nominal de 70 sous, aviat es podrà adquirir al mercat per 64.

A més, el fet de disposar d'una massa monetària alternativa fa menys indispensable la devaluació de la moneda de plata. Barcelona rebaixarà progressivament les seves demandes. En lloc de 80 rals per cada marc de plata, aviat (1615) es conformarà a treure'n 78 i, finalment, 76 (1617).²⁵²

Una evolució gens trivial. La relació entre el preu de la plata a Catalunya i França està millorant. L'economia catalana ha superat el pitjor moment (1611-1613) i s'està recuperant progressivament. Els productes catalans tornen a reconquerir posicions. Tant és així que, quan arribi el privilegi de Madrid d'encunyar 76 rals per cada marc de plata (setembre de 1617), Barcelona renuncia a aplicar-lo.²⁵³ Ben al contrari, a principis de 1618, consolida

²⁵² Pierre Vilar, *Catalunya dins...*, vol. II, p. 342-3.

²⁵³ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y económica de Cataluña: Siglos XVI al XVII* (Barcelona: Bosch, 1946), vol. II, p. 95-108.

la seva aposta per l'or²⁵⁴ quan, el 15 de gener, la Llotja envia un memorial a Madrid sol·licitant una devaluació addicional del trentí d'or.²⁵⁵

En lloc de rals de plata, per fer front a transaccions intermèdies, prefereix encunyar submúltiples del trentí i de la dobla d'or.

L'economia catalana disposa de prou massa monetària en or, i la plata que entra ja no fuig com abans. De tal manera que la primera encunyació de monedes de plata (agost de 1619) es farà segons la pauta tradicional d'extreure 72 rals per cada marc de plata.²⁵⁶ Aquest tenor es mantindrà en les successives encunyacions de 1626²⁵⁷ i de 1630.²⁵⁸

Des de 1619, Catalunya torna a competir en el mercat internacional amb una moneda de plata tan forta com a principis del segle XVII; mentre que el trentí torna a cotitzar a 60 sous, igual que el 1599.²⁵⁹ Sens dubte, és el millor símptoma de la força econòmica del país. Segons Vilar: «Durant els mateixos anys 1620-1640 el bon billó barceloní domina el mal billó provincial i la circulació de plata reprèn, en límits modestos. [...] El redreçament monetari, després del 1617 és visiblement no una causa sinó una conseqüència de la solidesa econòmica del Principat. Si la sobrevaluació del trentí crea a Catalunya l'abundància de l'or, és que existien reserves; o, –en la mesura que l'or vingué de l'estranger– és que existia alguna cosa per a proposar contra d'ell. Sabem que les exportacions de ferro, de draps, de cuir treballats encara subsistien malgrat els senyals de crisi.»²⁶⁰

Fins i tot en els moments més foscos de la crisi monetària, les exportacions catalanes continuaven generant un important flux de lletres de canvi napolitanes i sicilianes, girades a les fires castellanes i que aportaven a Catalunya la plata que fugia cap a França. En tot cas, això prova, malgrat tot, el dinamisme de l'economia productiva del país.²⁶¹

²⁵⁴ Pierre Vilar, *Catalunya dins...*, vol. II, p. 343.

²⁵⁵ Antoni de Capmany, *Memorias históricas... de Barcelona* (Madrid, 1779-1792), vol. 3, p. 1005-10.

²⁵⁶ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y económica...*, vol. II, p. 98.

²⁵⁷ Ídem, p. 106.

²⁵⁸ Ídem, p. 109.

²⁵⁹ Pierre Vilar, *Catalunya dins...*, vol. II, p. 344.

²⁶⁰ Ídem, p. 345-6.

²⁶¹ Ídem, p. 339.

3. EL PENSAMENT ECONÒMIC EN ELS DEBATS DE 1620

3.1 Les disposicions del Consell de Cent de l'1 de juny de 1620

Les disposicions de l'1 de juny de 1620 van donar origen a una batalla de memorials entre proteccionistes (Càncer, Dalmau, Peralta) i lliurecanvistes (Soler). Curiosament, però, l'origen d'aquelles disposicions no tenia gaire relació amb aquest tipus de debat.

En efecte, la setzena que havia elaborat aquest projecte s'havia format dos mesos abans, quan l'abril d'aquell mateix any els consellers van exposar al Consell de Cent els danys causats pels acaparaments de blat, vi, oli, cuiro, llana, ferro i altres mercaderies. És a dir, els consellers no estaven preocupats per un augment de les importacions de productes estrangers, sinó pel fet que hi havia acaparadors de productes catalans. Així, doncs, en principi, el que preocupava el Consell no era l'entrada massiva de productes sinó la possibilitat que es produís una carestia; i, per tant, no se sol·licitaven mesures proteccionistes sinó contra els acaparadors.²⁶²

Un cop reunida, la setzena sembla haver perdut l'interès pel problema dels acaparadors i d'una possible carestia. De tal manera que, en la justificació de les mesures aprovades l'1 de juny, van posar l'accent en els problemes pressupostaris que patia la ciutat a causa de les despeses provocades per l'adquisició de cereals i de carn, per la política d'estabilitat monetària («reductio de monedas»), per la construcció de la torre a la desembocadura del Llobregat i per les obres de millora del port. L'objectiu de la setzena era finançar el dèficit pressupostari de la ciutat i, per aquesta raó, va imposar una taxa sobre els productes que entraven i sortien de la ciutat per compte de ciutadans estrangers.²⁶³

Per justificar aquesta decisió, la setzena recordava que els ciutadans barcelonins ja pagaven molts impostos, que els estrangers també es beneficiaven de les obres de millora que es realitzaven al port i que en molts països els estrangers pagaven algun impost més que els naturals. Per tant, el Consell presentava la mesura no com un aranzel proteccionista, sinó com una mena de taxa per l'ús de les instal·lacions que oferia la ciutat.²⁶⁴

El Consell de Cent no ha adoptat una mesura proteccionista contra tots els productes estrangers. El nou impost no és un aranzel que afecta les importacions realitzades per catalans. En realitat, només imposa una taxa sobre els productes que entren i surten de la ciutat en mans dels estrangers. Insistim, sobre l'entrada i sobre la sortida. Per tant, l'objectiu no és encarir les importacions estrangeres; en tot cas, obtenir uns ingressos fiscals addicionals i dificultar les especulacions protagonitzades per comerciants estrangers.

Però, amb què especulen aquests estrangers? Especulen –almenys per quatre vies diferents– sobre dos elements: els diferencials monetaris entre Catalunya i l'estranger i les diferències de costos productius dintre i fora de Barcelona.

²⁶² AHB, *Registre de deliberacions* (1620), foli 93.

²⁶³ Ídem, folis 93 i 94.

²⁶⁴ Ídem.

1) Canvien ardots de baixa qualitat a canvi de bona moneda de plata o d'ardits amb un contingut més alt en plata.

2) Venen els seus productes a canvi de bones monedes de plata o d'ardits relativament bons; i, per tant, poden vendre les seves mercaderies molt barates perquè obtenen el benefici a través del canvi de moneda.

3) Acaparen productes catalans a canvi de grans quantitats de moneda de baixa qualitat, pagant, si cal, una prima; i per tant inunden el país d'ardits, que són més abundants a França que a Catalunya; per això allà són relativament més barats que aquí, de tal manera que els seus comerciants poden lliurar més ardots —o ardots amb menys plata— que un comerciant català a canvi d'un mateix producte.

4) Paguen amb moneda relativament dolenta a treballadors no barcelonins feines que els gremis barcelonins cobrarien més cares i en monedes més bones. Per tant, a Catalunya, la ruralització d'algunes produccions manufactureres —que es produïen a molts llocs d'Europa— es barrejava amb la qüestió omnipresent del problema monetari.

Síntomes de prosperitat

Les qüestions proteccionistes no semblen haver tingut un paper gaire decisiu ni en la constitució de la setzena el mes d'abril ni en la seva resolució el mes de juny. En canvi, durant aquell estiu va esdevenir l'eix de tots els debats.

Molt probablement, les disposicions de l'1 de juny de 1620 no havien estat adoptades amb una voluntat proteccionista per salvar les manufactures catalanes d'una suposada crisi causada per l'entrada massiva de la producció estrangera. Potser la millor prova d'això és que, en el moment de la seva aprovació, el mateix Consell de Cent assegurava que el seu objectiu era que les mercaderies d'altres regnes vinguessin amb més intensitat que mai o, pel cap baix, amb la mateixa abundància que fins ara.

¿Es tracta d'un simple recurs retòric per dissimular una situació de crisi generalitzada de les manufactures catalanes a causa de la competència estrangera?

Probablement, no. Sens dubte, alguns productors havien de patir els efectes d'aquesta competència; però també hi ha molts indicis que, almenys de moment, no devia ser gaire preocupant.

Així, per exemple, l'agost de 1618, el Consolat del Mar assegurava que, en el darrer segle,²⁶⁵ els negocis mercantils havien crescut, que Barcelona havia augmentat molt el seu nombre d'habitants i que les mercaderies arribaven en major abundància.

El 1617, el Consolat del Mar protestava pel fet que un vaixell català havia estat enfonsat per Carles Dòria en aigües de Sardenya amb una càrrega destinada a Palerm valorada en 80.000 lliures.²⁶⁶ I, el mateix 1620, poc abans de la constitució de la setzena, dos vaixells que havien sortit de Barcelona cap a Sicília carregats, com sempre, de teixits, de ferro i d'altres mercaderies, també s'havien enfonsat en aigües sardes.²⁶⁷ D'aquests vaixells, en tenim força notícies perquè calia cobrar-ne indemnitzacions i assegurances; però, en tot cas, semblen demostrar la vitalitat de les exportacions manufactureres catalanes. I, si les

²⁶⁵ En concret, la comparació s'estableix sobre el nombre necessari de corredors d'orella entre 1501 i 1618.

²⁶⁶ BC, Arxiu del Consolat, *Liber consiliorum* (1617).

²⁶⁷ Ídem.

manufactures catalanes continuaven sent competitives a Sicília –malgrat els costos de transport–, de segur que encara ho eren més a Catalunya.

D'altra banda, poc després de les disposicions aprovades pel Consell de Cent, una representació dels teixidors de llana en va demanar la revocació; i, per tant, no devien estar gaire preocupats per cap competència estrangera.²⁶⁸

De la mateixa manera, la Generalitat també va sol·licitar la revocació de la mesura perquè era contrària a les Constitucions de la terra i per diversos perjudicis econòmics.²⁶⁹ En l'aspecte jurídic, perquè no podia negar la ciutadania a les persones que feia un any i un dia que residien a la ciutat i que pagaven els mateixos impostos que els naturals. En l'àmbit fiscal, perquè podia restringir les importacions i les exportacions en perjudici dels drets que cobrava la Diputació del General; encara que això era poc preocupant perquè, probablement, només es produiria una reorientació dels fluxos comercials en perjudici de Barcelona i en benefici d'altres localitats del litoral català.²⁷⁰ Localitats on els comerciants estrangers podran seguir comprant i venent productes sense el nou recàrrec barceloní del 10 %.

En tot cas, però, en relació amb la possible necessitat de protecció per a la producció catalana, la Generalitat usava uns arguments molt interessants per oposar-se a la nova taxa sobre els productes que entraven i sortien de Barcelona en mans d'estrangers. Segons els diputats, la mesura era negativa perquè els vaixells estrangers visitarien amb menys freqüència el port de la ciutat, fet que provocaria un encariment del preu d'algunes importacions, i deixarien d'adquirir les manufactures elaborades pels menestrals de tots els oficis i que s'exporten a l'estranger.²⁷¹

Per tant, des del punt de vista de la Generalitat, l'economia productiva catalana devia gaudir de bona salut, perquè no necessitava l'encariment de cap importació i perquè mantenia una excel·lent vitalitat exportadora. En paraules dels diputats, els menestrals de tots els oficis treballen de dia i de nit per tenir la major quantitat de mercaderies possibles que els estrangers compren i paguen en efectiu.

¿És possible que la Generalitat tingués una visió més àmplia sobre el conjunt del país i que el Consell de Cent priorités el seu interès sobre Barcelona? ¿És possible que Barcelona estigués perdent part de la seva tradicional capacitat productiva en benefici de la Catalunya rural? Potser sí; però tampoc no hem d'oblidar que hem citat diversos exemples de prosperitat barcelonina.

La progressiva evolució cap al debat proteccionisme-lliurecanvisme

Al marge de diversos arguments econòmics, la Generalitat va acusar el Consell de Cent d'incomplir les Constitucions de Catalunya en negar la ciutadania als forasters que feia un any i un dia que eren a la ciutat i pagaven els seus impostos.²⁷² Un argument jurídic al qual es van aferrar els francesos que vivien a Barcelona,²⁷³ fet que va motivar la rèplica

²⁶⁸ AHB, *Registre de deliberacions* (1620), foli 104.

²⁶⁹ Ídem, folis 104 i 105.

²⁷⁰ Ídem.

²⁷¹ Ídem.

²⁷² Ídem.

²⁷³ AHB, *Diversorum*, v1 (1620), foli 130.

del Consell de Cent a través d'un memorial signat per l'advocat Jaume Càncer, centrat en la defensa dels privilegis i les prerrogatives jurídiques de la ciutat.

Però, al marge de la qüestió estrictament legal, els comerciants francesos van llançar una ofensiva en defensa de la llibertat de comerç i dels drets dels consumidors.²⁷⁴ Una ofensiva, en la qual –a més de la Generalitat– van comptar amb altres aliats que ocupaven càrrecs molt rellevants en les estructures de poder de la ciutat. Un grup d'advocats força significats (Soler, Segura, Vinyola i Vinyes) i, especialment, el mateix advocat de la Llotja (Miquel Carreres) van signar un memorial a favor del dret de ciutadania i de la llibertat de comerç.²⁷⁵

D'aquesta manera, la llibertat de comerç va esdevenir el principal argument contra unes disposicions municipals que, en origen, semblaven tenir una finalitat més aviat fiscal que no pas proteccionista. En tot cas, el memorial i el to usat pels seus signants va acabar convertint en centre del debat allò que tal vegada només havia estat un recurs argumental més.

El cert és que el memorial –especialment el seu to i la personalitat dels seus signants– va provocar un veritable daltabaix. Miquel Carreres va ser destituït i es va ordenar al seu successor que fes tot el possible per inculpar-lo per la via judicial, mentre que la resta dels signants van quedar inhabilitats per ocupar plaça d'advocat a la Llotja.²⁷⁶ A partir d'aquell moment, haurien de fer carrera al marge dels òrgans de la ciutat.

Segons aquests advocats, les dificultats d'alguns mercaders barcelonins no eren conseqüència de la competència estrangera, sinó de la «pròpia condició y naturalesa de dits mercaders», excessivament ganduls i malgastadors.²⁷⁷

A partir d'aquest moment, en entrar amb aquesta mena de llenguatge ple de desqualificacions, començaran a aparèixer diversos memorials on no es dubta a atacar durament els estrangers i escrits amb una aparença proteccionista que sovint no tenien. Almenys si entenem aquestes suposades mesures proteccionistes com a símptoma d'una crisi productiva generalitzada a causa d'una pèrdua de competitivitat dels productes catalans. Al costat de citacions sobre la decadència comercial catalana, hi trobem arguments diametralment contraposats.

Vegem un exemple força il·lustratiu d'aquestes contradiccions. En el seu memorial proteccionista de 1620, Narcís de Peralta explica que a Palerm hi havia trenta cases de mercaders catalans amb més de tres-cents cinquanta compatriotes i que, el 1620, d'aquestes cases només en queden set.²⁷⁸ Una afirmació que ha estat recollida posteriorment per molts historiadors com a prova inqüestionable de la crisi econòmica catalana. Però, potser no n'hi ha per a tant, ja que, en el mateix memorial, Peralta afirma que el Consell de Cent gasta molts ducats d'or comprant aliments per a una ciutat tan gran com Barcelona i en la millora del seu port. Un port on, en pocs dies, s'hi han carregat moltes naus amb teixits per un valor de més de 200.000 ducats.²⁷⁹

²⁷⁴ Ídem.

²⁷⁵ BC, Arxiu del Consolat, *Liber Consiliorum* (1620).

²⁷⁶ Ídem.

²⁷⁷ Ídem.

²⁷⁸ Narcís de Peralta, *Memorial en favor de la ordinació feta per la Ciutat de Barcelona y savi Consell de Cent, el primer de juny de aquest any M.D.C.XX.*

²⁷⁹ Ídem.

Sens dubte, la imatge d'una economia catalana decadent i necessitada de mesures proteccionistes no sembla estar gaire en consonància amb aquestes referències a Barcelona com una gran ciutat amb un port actiu que, en pocs dies, exporta teixits (el sector aparentment més perjudicat per la crisi) per valor de més de 200.000 ducats d'or.

3.2 El memorial de Jaume Dalmau²⁸⁰

Aquest memorial va ser publicat per donar suport a les mesures proteccionistes adoptades pel Consell de Cent, l'1 de juny de 1620, consistent a augmentar els aranzels dels productes introduïts al país pels estrangers.

En la línia que l'existència d'un espai econòmic català servia per reforçar la consciència política col·lectiva, cal destacar que, repetidament, l'autor identifica els interessos econòmics de Barcelona amb els interessos generals de Catalunya. Així, en relació amb la disposició adoptada pel municipi, Dalmau afirma que «és convenient per dita República y per consegüent a tot lo Principat de Catalunya» i que és en benefici de la «reputació de la República y nació Cathalana», perquè «se faran moltes cases de la República de Barcelona y de altres llocs de Principat, ricas y poderosas en patrimoni».

A més d'aquesta vinculació entre espai econòmic i identitat política col·lectiva, Dalmau també en destaca el vessant social. En efecte, segons l'autor, el benestar econòmic del país no beneficia tan sols els grups privilegiats, sinó que garanteix mecanismes d'integració social en permetre que les persones més capacitades de les classes populars puguin incorporar-se a les elits del país: «y como lo art mercantívol és lo que més de prompta alsa dels pols de la terra els qui tenen habilitat per a tractar-lo, y la habilitat no la acostuma a donar Deu infusa, sinó que se ha de adquirir practicant [...] y, per aquesta via, tots los jovens, que eren fills de artistes y de menestrals, venien a arribar a ser mercaders y després ciutadans honrats y cavallers, per ser de maior estima la habilitat de un home que los dinés. De aquí ve, és de major consideració, lo benefici que redunda a la República tenir lloch de poderse practicar lo jovent, que no és lo augment dels patrimonis.» És a dir, que el resultat més important de l'activitat econòmica és la cohesió social del país, més que no pas el simple creixement dels patrimonis. Una argumentació força interessant i que, probablement, cerca obtenir el major consens social possible envers el memorial i les disposicions adoptades pel Consell de Cent.

Catalunya i la Mediterrània

A continuació, Dalmau descriu els mecanismes fonamentals de la prosperitat econòmica de Catalunya durant les tres darreres dècades del segle XVI i les dues primeres del XVII. L'element que ha sustentat aquesta prosperitat ha estat l'exportació de teixits i ferro catalans al mercat sicilià. Així, almenys des del moment que les naus ragusanas solquen el Mediterrani (aproximadament des de 1580), els mercaders catalans han pogut sistematitzar l'enviament de dues comandes anuals cap a Sicília: «una en lo mes de Maig y l'altre en

²⁸⁰ Jaume Dalmau, *Memorial en favor de la deslliveració, que la ciutat de Barcelona ha feta al primer de Juny 1620. Sobre lo mayor dret que han de pagar les mercaderies que seran de forasters* (1620), BUB, C-240/1/9-7.

lo mes de Setembre; enviant-les a Palerm, carregades de molt ferro y draperia». Una activitat comercial que ha permès el creixement del conjunt de l'economia, ja que, gràcies a «aquest negoci de Palerm, se són augmentades moltes cases, com se ha dit y resta il·lustrada y rica la República de Barcelona». En concret, «de cinquanta anys a esta part [és a dir, des de 1570, aproximadament] [...] passen de cinquanta o seixanta cases, que se són fetes pròsperes en lo negoci; y dellas s'és il·lustrada la República, fentse de hòmens de negoci, Ciutadans honrats y cavallers y gent noble». Tant és així, que Barcelona deu la seva prosperitat actual a aquesta activitat comercial, ja que «la República de Barcelona q[ue] és vinduda per ocasió del negoci, lo que no fora sinó per ell».

Les exportacions catalanes a Palerm tenien un paper decisiu perquè permetien finançar, al seu torn, les compres fetes per catalans en altres llocs de la Mediterrània, on hi havia hagut importació de cereals sicilians. En aquest sentit, el mercat sicilià permetia equilibrar la balança exterior catalana, perquè Sicília acumulava superàvits força importants amb les exportacions cerealícoles a altres regions mediterrànies. Superàvits sicilians que servien per pagar les seves importacions de manufactures catalanes.

A més, aquest comerç multilateral presentava un avantatge addicional en permetre saldar molts comptes bilaterals amb moviments molt petits de moneda. Els catalans saldaven els passius dels seus comptes amb Gènova o Lió a través dels seus comptes d'actiu amb Palerm.

Sens dubte, aquestes referències avalen la reorientació mediterrània protagonitzada per l'economia catalana durant la segona meitat del segle XVI, coincidint amb els primers símptomes de la crisi castellana, el creixent protagonisme financer de Gènova i la recuperació de Venècia en la ruta de les espècies asiàtiques cap a Europa, gràcies als seus acords amb l'Imperi Turc.

Així doncs, Sicília era una peça decisiva en la construcció i el manteniment d'una xarxa comercial i financera catalana que s'estenia per tot el Mediterrani occidental. Segons Dalmau, els mercaders «de la Ciutat de Barcelona [...] envien ses comissions en Palerm, Messina, Nàpols, Gènova, Lyó, València, Çaragoça y altres parts ahont los convé». Una xarxa que també es veu perfectament reflectida en la documentació de Jaume Damians. I que, tal com hem vist en capítols anteriors, a través de la documentació de les Corts, té l'origen en el tercer quart del segle XVI. Un període en què desapareixen les referències econòmiques a Castella. Referències que, més de mig segle més tard, continuen absents en el memorial de Jaume Dalmau. En concret, en aquest memorial, Castella només hi apareix en una sola ocasió. I, a més, no ho fa en relació amb la importació o l'exportació de cap mercaderia, sinó com a origen d'importacions de moneda bona efectuades per mercaders estrangers a canvi de moneda dolenta procedent de França i Itàlia.

La política monetària. La història i l'economia

En relació amb les qüestions monetàries, Dalmau critica, sense esmentar-la explícitament, la política de la Corona. La negativa de la Monarquia a acceptar la devaluació de la moneda de plata catalana només ha servit per afavorir els especuladors estrangers. La devaluació de la moneda d'or catalana va deixar sobrevalorada la de plata, va reorientar els fluxos especulatiu en ardirs contra la moneda de plata i va provocar la seva desaparició del Principat. En altres paraules, la Corona s'havia negat a devaluar la moneda de plata catalana amb l'argument que els mateixos catalans s'haurien afegit als estrangers, especulant

amb una nova moneda dolenta contra la bona moneda castellana. El resultat, però, és que l'especulació no s'havia aturat. En tot cas, l'única diferència és que només havia beneficiat els mercaders estrangers, mentre que Catalunya s'havia convertit en un lloc de pas, on els catalans actuaven com a simples espectadors, «com la experiència nos ha amostrat en Cathaluña, abans y després de la reductio de las monedas».²⁸¹

Les concepcions monetàries de Dalmau no neixen tan sols de l'observació dels esdeveniments contemporanis, sinó que també tenen importants referències històriques, ja que, per reforçar els seus arguments, cita un llibre publicat l'any 1437 sobre la crisi provocada per l'entrada massiva de florentins durant el regnat de Pere III. Sens dubte, la referència del memorial de Jaume Dalmau de 1620 a un llibre titulat *Diversos tractats, de diversos auctors, en matèria de monedas y art de billoneria*, publicat el 1437, sobre la situació monetària a mitjan segle XIV, constitueix un exemple excel·lent de consciència històrica. Consciència que existeixen problemes econòmics que es repeteixen al llarg dels segles i que poden ser objecte d'analogies i comparacions. Consciència que la història és un instrument indispensable en l'anàlisi econòmica, ja que «la experiència és mare de totes les coses».²⁸² I consciència que Catalunya constitueix un espai polític i econòmic conscient de la seva evolució i de les seves especificitats.

D'altra banda, seria interessant saber fins a quin punt l'autor i els lectors establien un paral·lelisme entre les disputes monetàries de mitjan segle XV i de principis del segle XVII. Disputes que, en ambdós casos, enfrontaven productors i exportadors devaluacionistes contra financers i importadors partidaris de l'estabilitat monetària. Estabilitat monetària antidevaluacionista que protegia els ingressos fiscals de la Corona, tant en el segle XIV, com en les dècades prèvies a la guerra civil del segle XV, com a principis del segle XVII. Sens dubte, resulta suggeridor reflexionar sobre el fet que, enmig dels antecedents dels esclats revolucionaris de 1462 i 1640, existeix una greu disputa econòmica que enfronta l'economia productiva del país amb la Monarquia.

En aquest sentit, resulta especialment interessant assenyalar que Dalmau recorda el decret d'expulsió dels genovesos del 29 de maig de 1591. Trenta anys després, l'autor avala aquella decisió adoptada per Barcelona, tot recordant mesures similars empreses per monarques de «bona memòria», com Jaume I, Jaume III i Alfons III. Sobirans que van protegir l'economia catalana amb disposicions cada cop més extensives contra els comerciants estrangers. El 1265, expulsant «Lombarts, Florentins, Senesos y Luquesos»; el 1325, contra tots «els Toscanos y tots altres Italians»; i, el 1328, preveient la possibilitat d'empresonar i confiscar els comerciants estrangers i els seus béns.

Mesures que, sens dubte, posen en evidència –encara que sigui de forma implícita– la decisió de Felip II de revocar l'expulsió dels genovesos decretada per Barcelona el 1591. Si Jaume I, Jaume III i Alfons III eren bons monarques perquè havien adoptat mesures legals contra els comerciants estrangers per protegir els catalans, no cal explicitar gaire la valoració que deuen merèixer Felip II i Felip III en actuar exactament a la inversa.

²⁸¹ Ídem.

²⁸² Ídem.

Crisi o prosperitat? Síntomes i cronologies

Dalmau és prou prudent per no esmentar la revocació ordenada per Felip II de l'expulsió de 1591; però, en canvi, explicita amb duresa les conseqüències que –segons ell– ha comportat aquesta actitud: «de trenta sinc anys o coranta a esta part, entre Genovesos, Francesos y altres nacions estranyas, que han vinguda a negociar a Cathaluña, han guanyat en ella passats de tres cents mil escuts, los quals sen han aportat effectius de Cathaluña.» Una situació que s'ha anat agreujant amb el pas del temps, amb conseqüències nefastes per a molts artesans: «Y axí de poc temps en esta part avem vist que se són arrohينات y perduts tants.»²⁸³ Especialment paraires, sabaters, blanquers i assaonadors.

En tot cas, el text també ens dona pistes sobre els efectes diferencials de la crisi en diversos llocs. En efecte, mentre que a Catalunya s'ha «perdut» i «arruïnat» molta gent, a València i Saragossa s'ha arruïnat tothom: «[a]vuy en la Ciutat de València totes les botigues de teles són de francesos [...] Y lo mateix dany de València tenen en la Ciutat de Çaragoça.» Efectes diferencials que, probablement, podrien estar vinculats a la velocitat i a la intensitat de la transmissió de la crisi monetària castellana, tal com ja va suggerir Pierre Vilar. En efecte, segons aquest historiador, Aragó i el País València es van encomanar abans i amb més intensitat que Catalunya de la inflació castellana i la consegüent pèrdua de competitivitat de la producció autòctona.

En efecte, Catalunya sembla haver estat capaç de mantenir durant més temps la seva competitivitat en els mercats italians, tal com el mateix Dalmau explicita en afirmar que, fins no fa gaire temps, «y havia en Palerm vint y sinc o trenta cases de Cathalans, la major part dells jóvens que venien en lo món, fills de bons pares, axí de mercaders com també de artistes y menestrals».

Tant és així, que, en diversos punts del seu memorial, sembla que aquesta competitivitat encara no ha passat pas definitivament a la història. En efecte, cal tenir ben present que Dalmau parla de la xarxa comercial catalana en present. Assegura que «[a]vuy» els mercaders barcelonins «envien» les seves comissions a les altres ciutats de l'arc septentrional del Mediterrani occidental. I, en un altre punt, afirma que l'abundància relativa de diner permetria als catalans fer més negocis que en altres moments.

Així, doncs, cal qüestionar-se novament la naturalesa, la intensitat i la cronologia de la crisi o les crisis que semblen afectar l'economia catalana. D'una banda, s'afirma que els estrangers s'enduen el diner; de l'altra, diu que hi ha abundància de moneda. En algun moment, s'assegura que molts gremis s'han arruïnat; en altres punts, parla de les comissions que continuen presents arreu de la Mediterrània occidental.

L'economia catalana no pateix una pèrdua general de competitivitat respecte de l'exterior. La disposició del Consell de Cent de l'1 de juny de 1620 no prohibeix l'entrada de productes estrangers, ni tan sols fixa un nou aranzel per a tots els productes estrangers. Totes les mercaderies que arribin consignades a naturals de la ciutat o les que aquests hagin enviat a buscar no hauran de pagar el nou aranzel. Sens dubte, es tracta d'una excepció molt significativa. Encara més, els barcelonins recuperen el dret de «propi ús»,²⁸⁴ que els permet entrar qualsevol producte sempre que sigui per al seu ús personal. No hi ha un temor generalitzat a la competitivitat de la producció estrangera. El mateix Dalmau insis-

²⁸³ Ídem.

²⁸⁴ AHB, *Registre de deliberacions* (1620), foli 94.

teix que no és convenient adoptar mesures massa dures contra els comerciants estrangers, perquè les altres ciutats mediterrànies podrien prendre decisions recíproques contra els nostres mercaders i els seus comissionats a l'estranger.

I és evident que, si hi ha comissionats catalans a l'exterior per vendre-hi productes catalans, és perquè aquests continuen sent competitius. I, si els productes catalans mantenen la seva competitivitat a l'exterior –assumint els costos addicionals de transport– és ben segur que encara la mantenen més a l'interior de la mateixa Catalunya.

Xenofòbia i control social

Les dificultats econòmiques del país alimenten la xenofòbia. Segons Dalmau, cal prohibir totes les activitats econòmiques que els estrangers puguin desenvolupar a Catalunya perquè totes elles són lesives per al país.

Molts estrangers vénen al Principat, però, en lloc de portar diners, vénen amb lletres de canvi i s'enduen els diners que hi circulen. Altres s'instal·len al país per treballar-hi, però quan marxen s'enduen els diners que han obtingut.

Sens dubte, com tots els seus contemporanis, l'anàlisi de Dalmau presenta molts punts febles en confondre sistemàticament diners i riquesa.

A més, els estrangers esdevenen el cap de turc de qualsevol mal, ja que, segons el text, no dubten a acaparar productes perquè saben que després marxaran i no esdevindran víctimes de la fúria popular. I, de la mateixa manera, poden defraudar sense problemes perquè, si els descobreixen, poden marxar al seu país i evitar els efectes de la mala fama. En canvi, les persones del país saben que no podran evitar que la mala reputació els acompanyi tota la vida. I, per tant, en poder defugir el control moral i social del seus veïns, els estrangers acostumen a defraudar molt més que els naturals.

És possible que aquests arguments d'economia moral expliquin molts episodis de xenofòbia de l'època, en els quals, tot sovint, devien pagar justos per pecadors.

D'altra banda, per donar suport a la mesura proteccionista adoptada pel Consell de Cent, Dalmau fa una llista de ciutats i estats on existeixen mesures d'aquesta mena. En una primera llista, hi inclou Marsella, Gènova, Màntua, Venècia, Nàpols, Mallorca, València, Menorca i Anglaterra; i, una mica més endavant, hi afegeix Danzig, Rouen, La Rochelle, Lió, Sardenya, Solsona, la Xina i Tarragona.

3.3 El memorial de Narcís de Peralta²⁸⁵

Narcís de Peralta inicia el seu memorial reivindicant l'autonomia de Barcelona respecte de la Monarquia i assegurant que la ciutat pot imposar les taxes que consideri oportunes sense haver de demanar llicència al rei.

Prioritat de la qüestió pressupostària i la lluita contra els acaparadors

A continuació, passa a justificar les disposicions de l'1 de juny amb un seguit d'arguments de caràcter econòmic. Significativament, la primera de les seves consideracions és de

²⁸⁵ Narcís de Peralta, *Memorial en favor de la ordinació feta per la Ciutat de Barcelona...*

caràcter fiscal. En efecte, Peralta afirma que a Barcelona no li falten motius per imposar una taxa a l'entrada i a la sortida de mercaderies en mans d'estrangers, perquè la ciutat ha de fer front a moltes despeses: reparar el moll, sanejar moltes terres que podrien esdevenir pantanosos i posarien en perill la salut pública, reconstruir la torre del Llobregat i assegurar els subministraments alimentaris dels barcelonins.

És a dir, la idea d'establir una nova taxa no neix per protegir l'economia catalana contra la competència estrangera (recordem que la taxa també gravava la sortida dels productes del país i que les mercaderies estrangeres comprades per catalans en restaven exemptes), sinó que el projecte de fiar un nou impost havia sorgit de la necessitat de finançar el pressupost de la ciutat, desequilibrat per un seguit de despeses en infraestructures.

En aquest sentit, convé recordar que l'ordre d'arguments establerts per Peralta (prioritzant l'argument fiscal) coincideix amb la justificació elaborada per la setzena que havia redactat les disposicions de l'1 de juny.

El segon argument de caràcter econòmic aportat per Peralta tampoc no fa esment de cap crisi productiva de l'economia catalana ni de la seva capacitat exportadora, ja que assegura que l'escassetat de teixits i el seu elevat preu a Catalunya no es deuen a la poca productivitat del país, sinó a les compres que hi fan els mercaders estrangers que exporten les manufactures que es produeixen a Catalunya. Per tant, no és que els estrangers inundin el Principat amb manufactures estrangeres, sinó que compren i exporten les catalanes. El problema no és que «falti als naturals indústria ni diligència»,²⁸⁶ sinó que els comerciants estrangers es feien els amos de la intermediació amb l'exterior (dels nolis i dels transports).

Així, doncs, Peralta es refereix al fet que els estrangers actuen com a acaparadors; la mateixa acusació que, el mes d'abril anterior, havia portat a la constitució de la setzena que havia elaborat les disposicions de l'1 de juny.

Els símptomes de la crisi

Malgrat que la taxa havia de servir per equilibrar el pressupost municipal i desincentivar les especulacions dels acaparadors, és indubtable que també existien alguns elements que feien pensar en una crisi o transformació de certs sectors productius i de determinats àmbits territorials.

D'una banda, Peralta acusa els estrangers de ser exclusivistes en la transmissió de coneixements; quelcom que ens fa pensar en el desenvolupament de noves tècniques i de nous productes, on Catalunya potser estava perdent el tren de l'actualització. I on, per tant, devia tenir moltes dificultats per competir.

Possiblement en relació amb aquest punt, Peralta també constata que tendien a endur-se més matèries primeres i menys manufactures que abans. És probable que això afectés alguns sectors més que d'altres. Segons l'autor, això afectava molt especialment la llana, el cuir, el ferro i la seda. Mentre que, pel que fa a les manufactures, els teixits francesos d'alta qualitat feien patir el segment més alt d'aquesta gamma de productes elaborats a Catalunya (estamenyes de Reus, *rayas* d'Alcover i *cadizos cardados* de Perpinyà). Encara que també hem de recordar que els teixidors de llana barcelonins havien estat els primers

²⁸⁶ Ídem.

a sol·licitar la derogació de la taxa, ja que la consideraven perjudicial per a les seves exportacions.²⁸⁷ I que, poc abans, el mateix Peralta reconeixia que en pocs dies els mercaders barcelonins havien exportat teixits per valor de 200.000 ducats d'or.²⁸⁸

Contradiccions argumentals que, d'altra banda, resulten força habituals. Així, poc després d'haver assegurat que Barcelona és una gran ciutat i que els subministraments que necessita per als naturals i estrangers que la poblen donen vida al seu port, afirma que l'activitat comercial era tan escassa que amb prou feines n'hi havia prou per «sustentar els seus naturals».²⁸⁹

A continuació, hi ha el paràgraf de la decadència comercial catalana a Palerm, complementada amb una petició d'expulsió de tots els estrangers de Catalunya, perquè en el transcurs dels darrers trenta-cinc anys s'han endut del país més de mig milió d'escuts. En un càlcul similar, Dalmau havia suggerit una xifra sensiblement inferior de 300.000 escuts. Una quantitat que, en tot cas, tampoc no sembla gaire excepcional si recordem que en pocs dies s'havien exportat mercaderies catalanes per valor de 200.000 ducats.

Les acusacions contra els mercaders estrangers acaben adquirint una forma força elaborada. Entren mala moneda per acaparar grans quantitats de matèries primeres catalanes; aquestes són transformades en productes nous que venen a terminis (i amb interessos) drenant la bona moneda del país i, d'aquesta manera, completen un cicle de negoci on l'especulació monetària genera prou beneficis per vendre molts productes amb un marge escàs de guany.

A més, aquest cicle provoca importants distorsions en la vida econòmica catalana. En efecte, l'entrada de moneda de baixa qualitat provoca una inflació monetària i de preus; l'acaparament de matèries primeres causa un augment dels costos productius; la venda de productes nous desplaça del mercat alguns productes tradicionals catalans; i, finalment, la venda a terminis permet que molts petits compradors puguin accedir a aquest nou mercat.

Quina crisi?

Sens dubte, es tracta d'una argumentació força elaborada però que presenta diversos punts febles. L'entrada de moneda estrangera i la demanda de matèries primeres i la seva transformació i venda a Catalunya no era pas un fet negatiu per a tots els sectors econòmics del país. Entre els possibles beneficiaris, hi podem trobar els productors de llana, couro, ferro..., que podien vendre la seva producció a millor preu. Per la seva banda, molts artesans, menestrals o treballadors rurals podien obtenir millors remuneracions pel seu treball com a filadors, teixidors, tintorers i assaonadors de productes que eren acabats amb noves tècniques dins del mateix país. D'aquí, en podríem excloure els responsables dels acabats i els comercialitzadors dels productes més tradicionals; però, en canvi, hi podríem incloure els responsables de les primeres fases de transformació (com els teixidors de llana barcelonins,²⁹⁰ els assaonadors rurals aragonesos²⁹¹ o els treballadors de les fargues pirinenques catalanes²⁹²).

²⁸⁷ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 104.

²⁸⁸ Narcís de Peralta, *op. cit.*

²⁸⁹ Ídem.

²⁹⁰ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 104.

²⁹¹ Narcís de Peralta, *op. cit.*

²⁹² Ídem.

Cal recordar que ni Dalmau ni Peralta no demanen en cap moment un aranzel sobre els productes estrangers, sinó que volen donar suport a la mesura del Consell de Cent de gravar l'activitat comercial (tant d'entrada com de sortida) dels estrangers a Barcelona. Una taxa que no havia nascut de la constatació de cap crisi productiva ni de cap pèrdua de la competitivitat catalana, sinó de les dificultats pressupostàries de la ciutat. Per tant, la xenofòbia d'aquests dos memorials pot tenir part del seu origen en un intent d'obtenir el suport de l'opinió pública catalana sobre l'autonomia financera i política de Barcelona.

És fonamental no oblidar que les disposicions del Consell de Cent permetien que els barcelonins importessin totes les manufactures estrangeres que volguessin i que res no impedia als comerciants estrangers importar i exportar sense cap taxa des de qualsevol altre port de Catalunya. Si tenim ben presents aquest dos elements, és evident que el que realment estava en joc no era tant un debat entre proteccionistes i lliurecanvistes com el poder polític i l'autonomia financera de Barcelona.

Una reflexió que pot contribuir a aclarir per què el Peralta «proteccionista» de 1620 és «lliurecanvista» el 1630. Una contradicció que potser és més aparent que real, si tenim present que, el 1620, més que un proteccionista era un defensor de l'autonomia política de Barcelona.

Tot i així, si per defensar els privilegis de la ciutat era rendible criticar els estrangers –i el suport que podien rebre d'altres institucions–, significa que devien existir alguns sectors de l'opinió pública sensibles a aquesta crítica. Sectors que podien incloure els responsables dels acabats i de la comercialització d'alguns productes tèxtils tradicionals. O els compradors de matèries primeres a l'engròs. Dues activitats que, a més, a Catalunya, sovint havien estat aparellades en les mans de grans comerciants que compraven les matèries primeres, les distribuïen entre filadors i teixidors i, finalment, comercialitzaven el producte acabat. Un grup que tradicionalment havia gaudit d'un pes econòmic i polític extraordinari a la ciutat i que, probablement, estava satisfet amb qualsevol disposició que gravés les activitats dels seus competidors estrangers.

Aquesta opinió, tal com hem indicat anteriorment, no tenia per què ser compartida en absolut per molts productors de llana, filadors i teixidors que es podien veure afavorits per l'aparició de nous empresaris disposats a pagar preus i salaris més alts per les matèries primeres i el treball. I que, a més, augmentaven l'oferta de manufactures entre els consumidors amb nous acabats, preus més competitius i noves formes de comercialització (com la venda a terminis).

En altres paraules, no estem davant d'una crisi general de la producció econòmica catalana i de la seva capacitat exportadora; en tot cas, és la crisi de l'oligarquia tradicional llanera. Oligarquia que Francesc Soler identificarà amb un màxim d'entre vint i trenta famílies.²⁹³

Els símptomes de la crisi sempre fan referència a aquest sector. Són ells els qui perden presència a Palerm. Mentre que, per contra, els menestrals de tots els oficis treballen i exporten més que mai i cobren en efectiu (encara que sigui a través de comerciants i vaixells estrangers).²⁹⁴ I estan en contra de gravar les activitats comercials dels estrangers.²⁹⁵

²⁹³ Francesc Soler, *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre l'ordinació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de juny de 1620 y en resposta del Memorial fet per un magnífich Advocat de la Ciutat*.

²⁹⁴ AHB, *Registre de deliberacions*, folis 104 i 105.

²⁹⁵ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 104.

Sobre els efectes diferencials de la crisi i quins eren els sectors realment afectats hi ha una altra dada força significativa. Tots els memorialistes suposadament proteccionistes de 1620 són personatges vinculats a l'oligarquia llanera. A diferència del que succeirà el 1630, no hi ha cap representant d'altres sectors (vellut, seda...) que, tan sols una dècada més tard, sí que tindran postures proteccionistes inqüestionables.

3.4 El memorial de Francesc Soler²⁹⁶

Soler afirma que és conscient que la defensa dels drets dels ciutadans estrangers que resideixen a Barcelona li reportaria molts enemics; tot i així, quan van sol·licitar-li que defensés els seus interessos va acceptar per «amor a Déu y a la pàtria», perquè les lleis han de ser generals i cercar la utilitat pública.²⁹⁷

L'autor adopta una actitud molt crítica envers l'oligarquia barcelonina que domina l'administració municipal. Una administració correcta no consisteix a augmentar els ingressos sinó a controlar les despeses. Segons Francesc Soler, les disposicions aprovades l'1 de juny de 1620 només pretenen enriquir vint o trenta mercaders,²⁹⁸ la qual cosa dificulta les activitats dels comerciants estrangers, que en realitat són indispensables per al bé públic, ja que ells porten el que la ciutat necessita (tal com havia succeït l'hivern anterior amb els cereals).

En aquest sentit, Soler insisteix molt en el perill que comporta la concentració de les activitats econòmiques en poques mans. Especialment si aquestes mans sempre són les mateixes, tal com havia passat recentment amb la fruita produïda a les propietats que els ciutadans més rics de Barcelona posseeixen al voltant de la ciutat i que comercialitzaven a través d'un grup molt reduït de revenedors.

Per defensar la presència dels estrangers, Soler recorda que moltes famílies catalanes són d'origen alemany, florentí, francès, genovès, luquès i pisà. I que, actualment, hi ha milers de persones nascudes a França, de tal manera que no hi ha cap lloc de Catalunya on no n'hi hagi.

A més, es pregunta què succeirà amb els catalans que viuen a l'exterior si Barcelona expulsa els estrangers. Un problema gens trivial, ja que –en contra del que assegura Narcís de Peralta– actualment a Palerm i a Messina hi ha tants catalans com els que poden haver-hi hagut en qualsevol moment del passat, i «a la Llotja moltes companyies de naturals que fan negoci».²⁹⁹ I més endavant afegeix que també hi ha molts catalans a Gènova i França,³⁰⁰ entre els quals podríem recordar la família Damians.

El problema monetari

Davant l'acusació que els estrangers s'enduen els diners de Catalunya, Soler adopta una posició força original. En un context mental on la riquesa s'identifica amb la moneda, l'autor

²⁹⁶ Francesc Soler, *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre l'ordinació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de juny de 1620...*

²⁹⁷ Ídem.

²⁹⁸ Ídem.

²⁹⁹ Ídem.

³⁰⁰ Ídem.

afirma que no cal preocupar-se pel fet que els estrangers s'hagin endut 500.000 escuts o una quantitat superior; ja que, si hi ha negoci, hi haurà diners amb independència del que s'emportin.

Tot i així, Soler sap que per convèncer l'opinió pública no pot renunciar a defensar la necessitat que Catalunya disposi d'una gran massa monetària i, en aquest sentit, torna a fer una ziga-zaga argumental força original. En efecte, assegura que els responsables de les exportacions monetàries no són els estrangers que vénen a vendre les seves mercaderies, sinó els importadors catalans que participen en «les negociacions de Marsella». De forma implícita, es refereix a les grans fortunes barcelonines que s'enriqueixen amb la importació de productes de luxe asiàtics a través del port francès, que gaudeix d'una posició privilegiada en el comerç amb l'Imperi Otomà. En definitiva, aquests mercaders catalans «no fan venir diners, sinó mercaderies» i consumeixen «tots els diners de la Província».

Al llarg del memorial, apareix de forma implícita un element que pot ajudar-nos a entendre parcialment la naturalesa d'una de les grans polèmiques del període. Molts autors insisteixen repetidament en el problema de la fuga de la moneda bona i de l'entrada massiva de moneda dolenta. Una qüestió que tot sovint apareix associada al problema de la balança comercial. Moltes vegades, s'afirmava que la sortida de moneda bona es produïa per la compra massiva de productes estrangers, de tal manera que la fuga monetària a l'exterior i la crisi productiva a l'interior eren les dues cares d'una mateixa moneda.

En aquest camp, Soler torna a aportar-nos una nova perspectiva. Els estrangers no s'enduen la bona moneda a canvi de mercaderies. Les peces de quatre i de vuit castellanès no són monedes de canvi sinó una mercaderia qualsevol que els catalans compren a Castella i revenen a Catalunya o a Marsella, mentre que els estrangers no s'emporten ni trentins, ni sous, ni ardots catalans.

Encara que Francesc Soler no ho especifica mai, nosaltres podem arribar a deduir que l'exportació de moneda preuada només era un problema per a l'oligarquia financera i importadora de Barcelona, que preferia disposar de moneda forta per pagar les seves importacions; mentre que els altres sectors socials potser preferien vendre aquestes monedes com una mercaderia qualsevol, i obtenir-ne monedes fraccionàries molt més útils per a les seves transaccions diàries. En altres paraules, les crítiques contra els comerciants estrangers amagaven l'interès de l'oligarquia barcelonina per pagar amb moneda forta les seves importacions de béns de luxe; mentre que la resta del país es limitava a vendre moneda de plata castellana a canvi d'altres signes monetaris. De tal manera que els únics que buidaven el país de moneda eren els mateixos sectors privilegiats que sempre denunciaven els estrangers de ser-ne els responsables.

Per contra, els mercaders genovesos –que tan sovint eren acusats de tots els mals de l'economia catalana– reben tots els elogis de Francesc Soler. Ells mantenen activa tota l'economia productiva del país adquirint tota mena de productes catalans (teixits, safrà, ferro, ametlles, pinyons, vi i oli) a canvi de diner líquid.

En resum, Soler inverteix radicalment la visió de la realitat econòmica de Catalunya. Els genovesos no provoquen la ruïna de Catalunya inundant el país amb manufactures estrangeres i enduent-se'n els diners dels catalans, sinó exactament el contrari. Ells permeten que els productors catalans puguin exportar manufactures, ferro i productes agraris, a canvi d'una massa monetària que manté el dinamisme econòmic del país i compensa

les sortides netes de capital provocades per un grup reduït de grans comerciants que adquireixen béns de luxe al port de Marsella.

La vitalitat econòmica catalana

Sens dubte, es tracta d'una interpretació innovadora i optimista de la realitat econòmica catalana. Gràcies als genovesos, les exportacions catalanes arriben a Sicília i Alemanya i el diner d'aquests països arriba als pagesos i menestrals catalans.

En aquest punt, és posa en relleu el que probablement era una de les claus del debat. Soler reconeix que els genovesos transporten productes catalans a Sicília i que, per tant, han desplaçat els tradicionals intermediaris barcelonins, que consideraven aquell regne un mercat reservat. Les exportacions catalanes continuen arribant a Sicília, però ho fan a través d'unes altres mans. Això, sens dubte, perjudica la posició monopolista que els grans financers de Barcelona sempre havien volgut tenir; però no havia de ser necessàriament gens perjudicial per als productors catalans. Fins i tot al contrari, ja que aquests productors i els corredors d'orella es beneficiaven d'una major competència entre els mercaders.

Recordem algunes dades. La Generalitat considerava que els menestrals treballaven més que mai;³⁰¹ els teixidors s'oposaven a qualsevol restricció de l'activitat dels comerciants estrangers;³⁰² el Consolat del Mar reclamava una ampliació del nombre de corredors d'orella i afirmava que la ciutat mai no havia tingut tants habitants en l'últim segle.³⁰³ Finalment, el mateix Soler assegurava que hi havia més companyies comanditàries i més tendes de roba que mai i que els tractants catalans de teixits continuaven tenint una posició millor que els estrangers, tal com –segons ell– podrien confirmar els corredors d'orella.³⁰⁴

Soler insisteix en el fet que, si els mercaders catalans perden quotes de mercat a Sicília, és perquè no volen treballar com molts comerciants estrangers que es conformen amb marges inferiors de benefici. I perquè la ciutat de Barcelona té un afany recaptador que afavoreix que el tràfic comercial es desvii cap al port franc de Liorna.

3.5 L'epíleg dels debats de 1620

Com va acabar el debat desenvolupat durant aquell llarg estiu de 1620? Un debat que –recordem-ho un cop més– havia nascut la primavera anterior amb la voluntat de resoldre un problema del pressupost municipal amb l'adopció d'una taxa comercial i que havia derivat cap a un debat entre proteccionistes i lliurecanvistes.

Doncs bé, el 5 de setembre, la mateixa setzena –que havia estudiat l'adopció de la mesura que s'havia aprovat l'1 de juny– va suggerir l'enduriment de la mesura i va obtenir el suport dels consellers de la ciutat.

Les mercaderies estrangeres que entressin a la ciutat a través d'algun corredor d'orella haurien de pagar la nova taxa del 10 % en lloc del tradicional dret de naturals. És a dir,

³⁰¹ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 105.

³⁰² AHB, *Registre de deliberacions*, folis 104.

³⁰³ BC, Arxiu del Consolat, *Liber consiliorum*.

³⁰⁴ Francesc Soler, *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre l'ordinació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de juny de 1620...*

que els corredors d'orella —que eren un dels grups que més s'havien oposat a la disposició de l'1 de juny— eren «castigats» a ser tractats com a «estrangers» i no com a catalans. Per contra, els catalans que tinguessin casa a Barcelona i no fossin corredors d'orella podien adquirir mercaderies estrangeres de comerciants que estiguessin de pas, pagant tan sols el dret de naturals.

En resum, s'intentava penalitzar les relacions estables entre catalans i comerciants estrangers. Per aquesta raó, les companyies mixtes també haurien de pagar la nova taxa del 10 %.³⁰⁵

Malgrat tot, les advertències dels lliurecanvistes aviat es van fer realitat. Mataró aprofitava les disposicions barcelonines per atreure el tràfic comercial cap al seu port.³⁰⁶ Alguns membres de la Cort van fer conèixer el seu descontentament envers una mesura que perjudicava molt súbdits del rei i dels seus aliats, mentre que València i Aragó semblaven disposats a prendre les represàlies comercials corresponents.³⁰⁷

A més, el debat havia adquirit una dimensió judicial que pocs mesos després va resultar força decisiva. En efecte, el 21 de març de 1621, els consellers van informar el Consell que la Reial Audiència havia decidit suspendre i anul·lar les disposicions de l'1 de juny i del 5 de setembre de l'any anterior, en considerar que no tenien caràcter general i universal.

El Consell posa la qüestió en mans d'una setzena i de quatre advocats. Un mes més tard, la situació es va modificar radicalment. La setzena va estudiar l'evolució de la recaptació per la porta de mar entre juny i desembre de 1620, i va arribar a la conclusió que el nou dret havia resultat contraproductiu per a la ciutat. A més, reforçaven les seves consideracions amb un argument de caràcter històric: el fracàs d'una mesura similar aplicada entre el 29 de novembre de 1590 i el 8 de juliol de 1591. Finalment, reconeixien que, durant els darrers mesos, molts ciutadans barcelonins havien expressat la seva oposició a les mesures proteccionistes. Especialment, persones vinculades al sector tèxtil, que —en contra de l'opinió tradicional— semblen les menys preocupades per la suposada competència exterior.³⁰⁸

El 25 d'abril, els consellers van transmetre al Consell aquestes consideracions i van suggerir una modificació de la taxa. D'aquesta manera, se'n va aprovar la reducció (del 10 % al 5 %) i l'aplicació a tots els productes catalans i estrangers que entressin i sortissin de la ciutat en mans de comerciants estrangers.

Un cop més, sembla posar-se de manifest que el Consell de Cent estava molt més preocupat per recaptar diners que no pas per adoptar mesures proteccionistes per protegir els productes catalans. Novament es fa evident que es cobrarà el mateix per les importacions de productes estrangers que per les exportacions de mercaderies catalanes.

En tot cas, podem assenyalar que la nova taxa del 5 % no semblava gaire conseqüent amb l'argument històric que hem exposat anteriorment, ja que la setzena havia fet constar que la taxa vigent entre el 29 de novembre de 1590 i el 8 de juliol de 1591 només era del 3 % i que, malgrat tot, havia estat derogada en considerar que havia provocat la recessió de les activitats comercials, mentre que, el 25 d'abril de 1621, s'aprovava una taxa del 5 %, superior, per tant, a la de 1590.³⁰⁹

³⁰⁵ AHB, *Registre de deliberacions*, folis 122 i 123.

³⁰⁶ AHB, *Registre de lletres closes*, foli 12 (any 1620).

³⁰⁷ AH, *Cartes comunes originals*, foli 3 (any 1620).

³⁰⁸ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 60.

³⁰⁹ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 61.

Realment, la mesura adoptada aquell 25 d'abril sembla fruit d'un compromís obtingut a corre-cuita entre els interessos recaptatoris del municipi i la llibertat comercial sol·licitada per amplis sectors de la ciutat. Tant és així que, tan sols tres dies després, els consellers van haver de reconèixer que la mesura que havien acabat d'aprovar resultava inaplicable perquè violava la condició de barcelonins d'aquells estrangers que feia més d'un any que residien a la ciutat. I, per tant, constataren que només podrien cobrar la taxa del 5 % sobre les importacions i les exportacions realitzades per comerciants estrangers que només estiguessin de pas per Barcelona.

Evidentment, l'objectiu fiscal de la mesura perdia bona part del seu sentit en reduir-se tant el nombre dels potencials contribuents. Tot i així, malgrat que la incidència de la mesura s'havia reduït radicalment, les protestes no es van aturar. I, significativament, un cop més, els qui més van expressar la seva oposició van tornar a ser els àmbits vinculats al sector tèxtil. Pellaires i teixidors de mantes van insistir en la revocació total de la taxa del 5 %.

Finalment, gairebé un any després de l'inici d'aquest llarg debat, el 23 de maig de 1621, el Consell de Cent va revocar la seva darrera disposició i va deixar la situació tal com estava abans de l'1 de juny de 1620, en igualtat de condicions per a estrangers i per a catalans.

En conclusió, el fet que els sectors vinculats a la producció tèxtil fossin els més contraris a les disposicions proteccionistes del Consell de Cent sembla demostrar que aquest sector de l'economia catalana no estava especialment preocupat per la competència exterior i que el valor de les seves exportacions devia ser força superior al valor de les importacions adquirides pels catalans. D'altra banda, tant el procés de generació de la disposició de l'1 de juny de 1620 com la revocació definitiva de totes les mesures semblen deixar clar que el Consell de Cent sempre havia tingut un objectiu amb un caràcter més fiscal —que potser caldria emmarcar en la interminable disputa fiscal amb la Corona— que no pas proteccionista. Un caràcter proteccionista que podem circumscriure als memorials de Dalmau i Peralta de l'estiu de 1620, que semblen haver-lo usat com un recurs retòric per aconseguir el suport d'una opinió pública sensibilitzada, això sí, per les pràctiques acaparadores atribuïdes exclusivament, potser de forma abusiva, a alguns mercaders estrangers. Aquestes pràctiques acaparadores, d'altra banda, devien ser fruit del fet que els preus catalans devien resultar competitiu a l'exterior i que, per tant —conjuntament amb l'actitud dels sectors productius catalans vinculats al tèxtil— ens permeten qüestionar l'existència d'una crisi econòmica significativa a la Catalunya de 1620, ja que l'economia del país encara sembla conservar una notable competitivitat.

Algunes dades sobre la primera meitat de la dècada dels vint

En el seu memorial de 1620, Francesc Soler assegurava que els comerciants genovesos contribuïen molt significativament a mantenir el dinamisme de l'economia catalana introduint grans quantitats de moneda a Catalunya i adquirint-hi manufactures tèxtils, ferro i productes agraris.³¹⁰ Els genovesos havien creat un circuit que havia permès integrar l'economia catalana amb la de Sicília i la d'Alemanya.³¹¹

³¹⁰ Francesc Soler, *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre l'ordinació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de juny de 1620...*

³¹¹ Ídem.

Soler reconeixia que els genovesos transportaven productes catalans a Sicília. I, probablement, això perjudicava els grans financers de Barcelona; però podia beneficiar molts pagesos i menestrals i molts corredors d'orella i mercaders que controlaven l'activitat de nombrosos productors individuals. Un bon exemple de les múltiples i intenses relacions entre Barcelona i Gènova –analitzades per Francesc Soler– és la protesta dels consellers barcelonins pel fet que el duc de Guisa havia capturat tres falutxos genovesos que transportaven 48.000 rals de plata en peces de vuit propietat de mercaders de Barcelona.³¹²

També les dades sobre les mesures adoptades contra possibles contagis de pesta ens ofereixen informació sobre l'ampli ventall de les relacions comercials de Barcelona a la primera meitat de la dècada dels vint, incloent-hi França, Sicília, Anglaterra i Alger.

Però, probablement, un dels fets més interessants del període es va produir l'any 1623. Després de diverses sol·licituds del Consell de Cent i grups econòmics catalans, el bisbe de Barcelona i virrei de Catalunya va reformar els decrets sobre canvis de 1606. I les dues noves disposicions adoptades afirmaven explícitament que el tipus d'interès varia en funció de l'abundància relativa de moneda. És a dir, que l'interès depèn (encara que no s'expressa en aquests termes) del joc de l'oferta i de la demanda del mercat.³¹³

³¹² AHB, *Registre de lletres closes*, foli 114.

³¹³ «Crides y edictes fets... sobre la erecció de Fires y Cambis en la vila de Perpiña», BC, *Fulletts Bonsoms*, núm. 4.861.

4. EL PENSAMENT ECONÒMIC VERS 1630

4.1 Les Corts de 1626

La Companyia de Llevant. Idil·li i ruptura

En el seu intent de reforçar la cohesió de la Monarquia, el comte-duc d'Olivares havia pensat de crear tres grans companyies comercials a imitació de la Companyia de les Índies Orientals holandesa. Una destinada al comerç amb el nord d'Europa, una altra amb Amèrica i una tercera amb el Mediterrani.

Probablement, existia un doble objectiu: defensar-se millor de la competència comercial estrangera i afavorir la integració de diversos territoris de la Monarquia. En aquest sentit, Olivares va pensar d'oferir a Barcelona ser l'escala peninsular de tot el comerç mediterrani. És possible que l'oferta fos un reconeixement al paper tradicional que havia tingut la ciutat en aquest àmbit comercial i una constatació de la seva vitalitat en aquell moment. A més, tampoc no podem pas descartar que Olivares volgués comprar el suport de la sempre malcontenta burgesia barcelonina al projecte de Unió de Armas. Es tracta del suport polític, financer i militar a la política exterior de la Corona a canvi de privilegis econòmics per a un estament decisiu a les Corts catalanes. Decisiu no només pel seu propi pes econòmic i polític, sinó també pel seu procés d'integració amb nobles i cavallers. En aquest sentit, cal tenir present que un dels capítols de Corts proposats pels braços preveia la possibilitat que els membres de l'estament militar poguessin dedicar-se lliurement al comerç sense cap impediment.

El primer contacte sobre la proposta d'Olivares el va protagonitzar el jesuïta Hernando de Salazar en una entrevista amb el conseller en cap de Barcelona, on li va explicitar les línies generals del projecte. Segons Hernando de Salazar, el rei desitjava la creació d'una junta que s'hauria de reunir a la mateixa cel·la d'aquest jesuïta i on haurien de participar, entre d'altres, un doctor de la Reial Audiència, un conseller de Barcelona i un cònsol de la Llotja.

Un cop informat de la proposta pel conseller en cap, el Consell va escollir com a representant el conseller quart, amb l'encàrrec que els informés detalladament de l'evolució de les negociacions.³¹⁴ Però, segons sembla, aquestes es van estroncar immediatament a causa del ràpid enverinament del clima general de les Corts.

El debat entre proteccionisme i lliurecanvisme a les Corts

En els debats de les Corts de 1626 es posen de manifest les primeres actituds proteccionistes explícites. Actituds que, en tot cas, no són compartides en absolut per tots els sectors econòmics del país. En general, els gremis responsables de les últimes fases d'elaboració dels productes adopten actituds més proteccionistes que els sectors que rea-

³¹⁴ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 79.

litzen les primeres transformacions del procés productiu. Sens dubte, aquesta actitud diferencial és un símptoma de la presència creixent de comerciants estrangers que competeixen amb els gremis locals responsables dels acabats en un doble àmbit: d'una banda, venent els productes acabats i, de l'altra, adquirint matèries primeres i productes semi-elaborats produïts a Catalunya.

Per tant, aquests comerciants estrangers perjudiquen teixidors i sabaters (per citar-ne dos exemples que apareixen reiteradament en la documentació de l'època) perquè (augmentant l'oferta de productes acabats) provoquen una disminució del preu final dels béns que ofereixen als consumidors i perquè (incrementant la demanda de factors productius) són la causa de la inflació dels costos.

Evidentment, però, aquests dos elements negatius per a determinats gremis tenen un revés positiu per a altres sectors socials catalans. D'una banda, l'existència d'una competència més gran afavoreix els consumidors, que poden escollir entre més oferents; i, de l'altra, beneficia els productors de matèries primeres i productes semielaborats, que poden vendre als comerciants estrangers, i trenquen el monopoli de demanda que havien exercit tradicionalment alguns gremis responsables dels acabats de determinats productes. Interessos contraposats que trobem reflectits en els processos de Corts de 1626.

Així, mentre que els sabaters pressionaven per aconseguir la prohibició de pells adobades per poder mantenir-les a preus baixos, els adobers es queixaven que aquesta mesura els empobriaria a ells. A més, els adobers afirmaven que els sabaters només es preocupaven per reduir el preu de les pells adobades, però que en cap cas no es comprometien a reduir el preu de les sabates. I, encara més greu, atès que els comerciants estrangers no podrien comprar pells adobades catalanes, no podrien vendre sabates als consumidors catalans. Una reducció de la competència que seria aprofitada pels sabaters del país per encarir el preu de les seves sabates en clar perjudici dels interessos dels consumidors catalans.

Per tant, per desactivar l'interès dels sabaters a fer aprovar a les Corts la prohibició de l'exportació de pells adobades, els adobers van adoptar una postura força interessant. Si, finalment, les Corts aproven la mesura exigida pels sabaters, aquests disposaran de més pells adobades que mai i a un preu molt inferior a l'actual; per tant, les Corts han d'exigir als sabaters que, en aquest cas, es comprometin a reduir proporcionalment el preu de les sabates en benefici de tots els consumidors catalans.

Sens dubte, l'argumentació dels adobers era força intel·ligent, ja que usaven la defensa dels consumidors per aconseguir que els sabaters renunciessin al seu objectiu de modificar les condicions de mercat mitjançant una intervenció política de les Corts. Els adobers devien esperar que, davant la possibilitat que les Corts acabessin interessant-se pel preu de les sabates, els sabaters renunciarien a les seves posicions prohibicionistes respecte a l'exportació de pells adobades.

Així, mentre que els sabaters adoptaven una posició proteccionista (prohibir la sortida de pells adobades), els adobers assumien la defensa del lliurecanvisme en nom dels seus propis interessos i del benestar dels consumidors.³¹⁵

Tampoc no hem de pensar que els sabaters es queixessin sense raó, guiats exclusivament per un afany incontrolat de lucre, ja que és molt probable que tinguessin raó quan asse-

³¹⁵ AHB, *Procés de l'estament reial de les Corts*, reg., núm. 1.059, foli 614.

guraven que les pells adobades s'havien encarit, entre altres raons, perquè havia disminuït el nombre d'animals disponibles al país. Quelcom perfectament lògic si tenim en compte que el creixement demogràfic de les vuit dècades anteriors havia provocat una pressió creixent dels usos agrícoles de la terra, fet que havia provocat una disminució de les pastures i, per tant, una reducció del nombre d'animals disponibles en el mateix moment que la demanda d'aquests animals augmentava per l'increment de la població humana i, per tant, del seu consum.

Un problema que també podem detectar en un altre debat (que també es va produir durant el mateix procés de l'estament reial d'aquelles Corts de 1626) sobre l'ús de les mules, que s'intentava reservar-les per a tasques agrícoles i de transport interurbà, i prohibir-ne l'ús per al tir de cotxes urbans.

El mateix raonament val per al cas de les ovelles i la llana. L'augment de la població i de la demanda, la reducció de les pastures i de la ramaderia i la competència creixent per part de comerciants estrangers van portar els paraires a sol·licitar a les Corts la prohibició de la sortida de Catalunya de llana en brut.³¹⁶ El fracàs de les Corts va impossibilitar l'adopció d'una mesura que els paraires haurien desitjat que anés encara molt més enllà. La vint-i-quatrema del Consell Cent, convocada amb motiu de les Corts, va considerar la possibilitat de demanar la prohibició d'exportar la llana que no hagués estat filada i obrada a Catalunya i d'importar qualsevol teixit o gènere de llana.

És evident, doncs, que a les Corts de 1626 hi podem detectar un pensament proteccionista força estès i elaborat, que en els memorials de 1620 resultava pràcticament in-existent.

Catalunya i la Corona d'Aragó. Economia, mercat i identitat política

Molts dels representants catalans a les Corts (inclosos els proteccionistes més radicals) eren perfectament conscients que l'economia catalana necessitava la col·laboració de tots els membres de la Corona d'Aragó. Aquest no era en absolut un discurs tradicionalista impregnat de nostàlgia envers una enyorada esplendor del passat. No era tampoc un recurs retòric buit. Ben al contrari, naixia de la plena consciència que, des mitjan tercer quart del segle XVI (Corts de 1564), Catalunya exercia una mena de lideratge econòmic sobre tota la Corona d'Aragó, en el context de la revifalla general mediterrània de la segona meitat del segle XVI.

En definitiva, els catalans de 1626 eren perfectament conscients de la realitat econòmica del país. Catalunya constituïa un espai polític i econòmic propi, però integrat en el seu entorn històric i geogràfic. Fins i tot els catalans més proteccionistes sabien que Catalunya no podia viure d'esquena a la realitat econòmica. Les Corts propugnaven una mena de política econòmica mancomunada per la Corona d'Aragó. Així, si València i Aragó acabaven de prohibir la sortida de pells adobades, Catalunya hauria de fer el mateix perquè els comerciants estrangers concentrarien tota la seva demanda sobre la producció catalana.³¹⁷

Molt més encara. Prohibir la sortida de llana de Catalunya no serviria de res si Aragó i València no feien el mateix, ja que els mercats de llana dels tres regnes estaven perfectament

³¹⁶ Ídem, foli 616.

³¹⁷ Ídem, foli 615.

integrats. Així, si la mesura no s'adoptava de forma simultània, tant se valia no prendre-la. I, quan les Corts s'enterboleixen i els catalans intueixen que Olivares està disposat a sotmetre les institucions catalanes a un xantatge econòmic, alguns representants a Corts demanen que, si el rei no està disposat a prendre aquesta mesura als tres regnes, com a mínim que garanteixi als mercaders catalans una mena de dret de tempteig sobre les llanes aragoneses i valencianes.³¹⁸

Xantatge econòmic?

El context econòmic internacional estava canviant ràpidament. Les manufactures i els centres productius tradicionals de tota la Mediterrània estaven en crisi. Les institucions de molts àmbits territorials mediterranis adopten mesures proteccionistes amb una intensitat creixent. Una onada proteccionista sacseja la Mediterrània. I Olivares en sabrà treure profit per sotmetre les institucions catalanes a un xantatge econòmic. Les Corts dels territoris de la Corona d'Aragó havien tendit a teixir un marc econòmic i comercial comú. Tal com hem indicat, el 1626, les propostes dels braços catalans sempre tenien present la necessitat de mantenir unes relacions privilegiades amb els regnes d'Aragó i de València.

En principi, a les Corts aragoneses de 1626, hi havia la mateixa correspondència respecte a Catalunya; però les disposicions finals havien estat radicalment diferents. La Corona havia imposat als braços aragonesos l'adopció de mesures proteccionistes contra els catalans.

En efecte, segons els jurats de Saragossa, ells mai no van proposar cap mesura comercial contra Catalunya i València; però el resultat final de les Corts va ser tractar catalans i valencians com qualsevol estranger. La ciutat de Saragossa assegurava que s'havia oposat explícitament a aquesta disposició i lamentava no poder fer res per modificar-ho perquè es tractava d'un acte i fur signat pel rei a les Corts. Literalment, els jurats de Saragossa van escriure al Consell de Cent en els termes següents: «Aunque en la ocasión en que se trató de la prohibición [de la importación] de los tejidos y saca de moneda y correspondencia entre estos reinos deliberó el Capítulo y Consejo de esta Ciudad que no se entendiera la prohibición con los reinos de Cataluña y Valencia por ser, como son, una misma Corona, no se siguió este parecer en las Cortes, antes bien se ha hecho acto y fuero de todo lo contrario, por lo cual nos inhihen el poder repararlo...»³¹⁹

Encara més, segons el Consell de Cent, els diputats aragonesos també havien expressat al monarca la seva oposició a l'aplicació del nou fur contra catalans i valencians.

El 1627, segurs de la solidaritat de les institucions d'Aragó, la Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent van escriure al rei sol·licitant-li la derogació de l'acte i fur que ell mateix havia imposat a l'Aragó; però és evident que, després del fracàs de les Corts catalanes de 1626, la Corona no tenia cap intenció de reconsiderar una mesura que perjudicava l'economia catalana, especialment si considerem que l'havia imposada als aragonesos precisament per castigar la resistència política dels catalans. Si les institucions catalanes volien obtenir la reconsideració de la mesura s'haurien de demostrar més submises als projectes de la Corona.³²⁰

³¹⁸ Ídem, foli 616.

³¹⁹ AHB, *Cartes comunes originals*, foli 177 (1626).

³²⁰ AHB, *Cartes comunes originals*, folis 18-19 (1627).

Els arguments econòmics (Aragó representa un part substancial del comerç tèxtil català) i polítics (com a súbdits del rei hauríem de tenir entrada lliure en tots els territoris de la Monarquia) van ser inútils, tal com havia succeït l'any 1605, quan la Llotja de Barcelona havia protestat davant la decisió de Felip III d'aplicar un dret del 30 % sobre totes les mercaderies estrangeres (incloses les catalanes) que entressin a Sicília.³²¹

El febrer de 1627, els aragonesos van escriure al Consell de Cent reafirmant que, durant la celebració de les Corts, ells havien fet tot el possible per evitar l'adopció de mesures contra els catalans, «a quienes siempre hemos tenido por hermanos y parte principal de esta Corona». I que, per aquesta raó, havien ordenat al síndic que tenien a Madrid que suplís al monarca l'exempció del fur per a catalans i valencians.³²²

Tot plegat, per a res.

El secessionisme de Perpinyà

El 1627, a Perpinyà, van aturar un ramat de bens adquirits per al consum de Barcelona i que no havia pagat la lleuda perpinyanesa. Indignades pel que consideraven una violació dels privilegis de la ciutat comtal i per tal de rescabalar-se'n econòmicament, les autoritats barcelonines van requisar i vendre unes mules que procedien de la capital del Rosselló.

Aleshores, entenent que Barcelona era responsable del robatori de propietats perpinyaneses, les autoritats de Perpinyà van aixecar «mà armada» i van destruir les mercaderies de barcelonins que van trobar al Rosselló. Per la seva banda, Barcelona va replicar amb l'embarcament i la subhasta de propietats de perpinyanesos.

L'any 1627 també és l'any de la petició realitzada al rei per part de Perpinyà on sol·licitava la secessió dels comtats respecte del Principat i, molt especialment, respecte de Barcelona.

4.2 Les crisis de 1630

El febrer de 1629, el virrei va escriure al Consolat del Mar per comunicar que el rei volia reprendre les negociacions sobre la Companyia de Llevant, frustrada pel fracàs de les Corts de 1626. El Consolat havia de triar dos representants per anar a Madrid. Un d'ells va ser Climent Talavera i, significativament, l'altre va tornar a ser –com el 1626– Jaume Damians. Aquesta vegada, però, atesa l'experiència anterior, Damians es va negar a anar a Madrid i va ser substituït per Rafael Roure.

Un any després, el mateix Jaume Damians exerceix com a cònsol³²³ i les negociacions continuen sense cap resultat. Per tant, el març de 1630, el Consell de Cent i el Consolat ordenen el retorn dels dos representants catalans.³²⁴

Sens dubte, 1630 havia començat molt malament. A principis d'any, França havia revaluat la seva moneda d'or. Una decisió que va resultar especialment negativa per a l'eco-

³²¹ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y...*, p. 362, citant el *Dietari de l'Antic Consell barceloní*.

³²² AHB, *Cartes comunes originals*, foli 2 (1627).

³²³ Antoni de Capmany, *Memorias históricas... de Barcelona*, vol. 3, p. 837.

³²⁴ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y...*, vol. 1, p. 400.

nomia de Catalunya, on des de feia gairebé tres lustres la circulació d'or havia substituït la de plata. En efecte, el 1630, els catalans van experimentar amb la moneda d'or un fenomen que ja havien tingut ocasió de conèixer amb la plata uns quants anys abans.

La diferència entre el valor de les monedes entre Catalunya i França permetia que molts comerciants francesos venguessin els seus productes sota cost perquè obtenien prou benefici a través del canvi monetari entre els dos països. L'economia productiva catalana –afectada des de 1626 per les polítiques comercials dels seus veïns– rebia un nou cop considerable. Els gremis es van queixar. La Generalitat va donar-los suport. El virrei va ordenar la creació d'una comissió amb representants del Consell Reial, del Consell de Cent i de la Diputació del General.

Les primeres mesures van consistir en la prohibició d'entrada de teixits francesos decretada pel virrei i per la Generalitat. Per la seva banda, Barcelona va intentar reduir la circulació de trentins d'or encunyant moneda de plata que no estava sotmesa a tantes tensions especulatives.

Tot plegat, segons la ciutat, va resultar insuficient. El Consell de Cent pensa que cal adoptar mesures addicionals. Probablement, el consens inicial ja no és tan intens. Per iniciativa de Barcelona, la comissió mixta estudia la possibilitat de prohibir l'ús de qualsevol teixit.

Els prohibicionistes afirmen que la seva proposta no atempta contra la llibertat de comerç perquè només prohibeix que la gent vesteixi robes estrangeres, però no prohibeix que aquesta roba entri i surti del país i que la gent la pugui comprar i vendre. Evidentment, la pregunta està servida. De manera que, en el seu memorial, Martí i Peralta es qüestionen sobre el sentit de permetre que els teixits estrangers puguin entrar a Catalunya i que la gent els pugui comprar si resulta que està prohibit fer-los servir per vestir-se.³²⁵

Els representants del Reial Consell també s'oposen a la prohibició i llancen un memorial per no perdre la batalla de l'opinió pública. El signen alguns dels «homes del rei» més significats de Catalunya: Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany. No és un text qualsevol. A més de les consideracions jurídiques, hi ha un notable nivell d'anàlisi econòmica.

La disputa entre lliurecanvistes i proteccionistes es converteix en un nou front entre la Corona i les institucions de la terra.

Barcelona sap que només les Corts podrien adoptar mesures prou contundents. Però les de 1626 s'havien suspès en fals i van provocar un clar perjudici a l'economia del país. La Corona està lluny. Quin interès pot tenir a donar suport a les peticions d'una ciutat que tot just acaba d'ordenar la retirada dels síndics que el monarca havia convocat a Madrid? La crisi de confiança política torna a fer sentir els seus efectes negatius sobre una economia catalana necessitada de consens institucional.

Barcelona decideix jugar pel seu compte. Sense la complicitat imprescindible de la Monarquia, el Consell de Cent tira endavant la seva proposta mitjançant una argücia legal. Conscient que no pot prohibir l'entrada de teixits estrangers (perquè la Reial Audiència ho consideraria anticonstitucional en violar el principi que «lo comersi en Cathalunya és llibe-

³²⁵ Martí i Peralta, *Discurs breu y succint, si la ordinatio y crides ques diu se volen fer y publicar, que ninguna persona del present Principat y Comtats puga arrear y vestirse de robas y mercaderies forasteras, són danuyosas als habitants en aquella*, BUB, C-240/1/9-25.

ro y franch»), Barcelona no en prohibeix la importació sinó l'ús, d'aquests teixits. En teoria, els catalans podran importar lliurement tots els teixits estrangers que vulguin; però no els podran usar ni a Barcelona ni al territori de la ciutat. L'Audiència replica amb una nova argücia. Barcelona prohibeix l'ús de qualsevol teixit estranger perquè no se'n pot impedir la lliure importació (ja que aquesta és una decisió que correspondria a les Corts). Però els jutges rebaten que, atès que la mesura no pot tenir caràcter general per a tot Catalunya, comporta una discriminació entre catalans. Quelcom que també és anticonstitucional.

En tot cas, a més de la seva vessant jurídica, el debat també té una enorme dimensió política. El Consell de Cent convoca una setzena per analitzar la situació i intentar mantenir el diàleg amb la Generalitat i el Consell Reial.³²⁶ Simultàniament, es posa en marxa una campanya per obtenir el suport de l'opinió pública. Campanya encapçalada per Jaume Damians, personatge decisiu almenys des de 1626, ja que en dues ocasions consecutives (1626 i 1629) ha estat escollit per negociar amb la Corona i, el 1630, és conseller quart de Barcelona. En aquell trienni decisiu, la ciutat té en el seu màxim òrgan de direcció la persona més capacitada i amb més prestigi. Casualitat?

Espai econòmic i identitat política

Lauger és autor d'un memorial proteccionista encarregat pels sectors econòmics barcelonins vinculats a la producció de teixits de seda: *A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat*.³²⁷

El primer pas –gairebé obligat– de l'autor de qualsevol projecte econòmic és convèncer l'opinió pública que les propostes d'aquest projecte no van destinades a defensar els interessos particulars d'un grup social determinat, sinó que cerquen el benefici del conjunt de la societat. Una societat que evidentment ocupa un territori més o menys concret i que, conjuntament, constitueix un espai econòmic.

I, quin és l'espai econòmic de referència per a aquests autors? La monarquia hispànica? La Corona d'Aragó? Catalunya?

La monarquia hispànica de segur que no. Els lligams econòmics amb Castella –importants a la primera meitat del segle XVI– feia moltes dècades que s'havien afluixat. Els diferents territoris ibèrics i itàlics de la vella –i de la nova i escapçada– Corona d'Aragó havien estat el marc de referència durant segles i continuaven sent-ho a les darreres dècades del segle XVI i les primeres del XVII. Però el 1630 la situació havia canviat. Aquest espai econòmic del Mediterrani occidental s'havia desintegrat per un conjunt de transformacions econòmiques que afectaven bona part d'Europa i, també, per un seguit de decisions polítiques impulsades, o com a mínim tolerades, per la Corona.

Les successives mesures proteccionistes adoptades primer a Sicília (1605)³²⁸ i més tard per les Corts valencianes i aragoneses (1626) havien afectat molt negativament el sector exterior de l'economia catalana. A causa del fracàs de les Corts de 1626, Catalunya era l'únic país del Mediterrani occidental que no havia pogut aplicar cap mesura proteccionista. Ni tan sols li quedava el tradicional recurs d'amenaçar els seus antics socis comer-

³²⁶ AHB, *Registre de deliberacions*, foli 150.

³²⁷ Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

³²⁸ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y...* (1946), p. 362, citant el *Dietari de l'Antic Consell barceloní*.

cials amb l'adopció de represàlies comercials. Tothom sabia que sense Corts els catalans no podien respondre al proteccionisme dels seus veïns.

Potser per primera vegada en molts segles, l'espai econòmic dels catalans quedava circumscrit en molt bona part a la Catalunya estricta (el Principat i els comtats). L'enfrontament amb la Corona a les Corts de 1626 havia teixit un lligam profund entre economia i política. Les dificultats econòmiques de bona part del país i la crisi política i institucional esdevenien les dues cares d'una mateixa moneda.

La decisió d'Olivares d'usar l'economia com a mitjà de pressió política contra les institucions catalanes havia reduït i definit amb molta precisió els límits de l'espai econòmic català. I precisament això va crear o reforçar el lligam entre aquest espai econòmic i la identitat política dels seus habitants.

Olivares reforçava la identitat política catalana i les solidaritats entre grups socials diversos, ja que els catalans eren perfectament conscients que, precisament pel fet de ser catalans, patien amb especial intensitat els efectes d'una crisi econòmica que la Monarquia s'encarregava d'intensificar amb un seguit de decisions polítiques: promoure l'adopció de mesures comercials contra els productes catalans i impedir a Catalunya l'adopció –i fins i tot l'amenaça de poder adoptar– mesures similars.

Després d'aquesta llarga reflexió, podem observar amb una perspectiva relativament nova moltes declaracions presents en els memorials de l'època. Així, per exemple, no ens pot estranyar que Lauger comenci el seu memorial en favor dels velluters barcelonins declarant que: «Escrivim en defensa de Barcelona i de tot el Principat i Comtats pel dany que reben de les robes de seda teixides fora Regne».³²⁹

Durant tot el memorial, l'economia i la identitat política, conjuntament amb la consciència històrica que serveix per fonamentar ambdues qüestions, avancen profundament entrelligades.

Lauger exposa que a les Corts de 1547 es van fixar alguns mecanismes de control per garantir la qualitat dels teixits de seda. I que a la Constitució 36 de les Corts de 1599 es van establir les característiques que havien de complir «dites sorts de robes o sien teixides en Catalunya o sien vingudes de fora Regne».³³⁰ Però, malauradament, durant els anys vint del segle XVII, tot això es va demostrar clarament insuficient. De tal manera que tothom havia posat les seves esperances en les Corts de 1626. I, així, «en les Corts que celebraven en lo any 1626, vehent que lo total remey y reparo de dit dany, consistia en prohibir l'entrada de dites sorts de robes de sedas de fora Regne, se feu constitutio prohibint dita entrada».³³¹ Però el fracàs polític de les Corts va impedir la resolució dels problemes econòmics del país i va obligar les institucions catalanes a cercar dreceres polítiques innovadores, «empero com dites corts encara no tenen la conclusió que desitja y la experiència nos ensenya que dits danys se hajan ys degan de prompte remediari y esquivar; han entès los Majorals y Comfraria que procure obviar y esquivar dits danys. Volent prohibir que los habitants en dit Principat y Comtats no [e]s vesten ni [e]s servesquen de robes de seda, que no sien teixides en la present Ciutat, Principat y Comtats».³³²

³²⁹ Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BU, C-240/1/9-22.

³³⁰ Ídem.

³³¹ Ídem.

³³² Ídem.

Aquestes dreceres polítiques innovadores havien de servir per superar i esquivar el col·lapse institucional. Les Corts de 1626 van fracassar; no hi ha cap perspectiva clara que es puguin celebrar unes noves Corts i encara hi ha menys confiança que puguin presentar un resultat positiu si és que, finalment, s'arribessin a convocar en algun moment; i l'economia del país no pot esperar ni poc ni gens.

Els proteccionistes catalans no poden aplicar una política proteccionista estricta i tradicional perquè la llibertat de comerç és un precepte constitucional i només es podria modificar a les Corts, amb el consens dels Braços i del rei. Per tant, ja que no poden confiar en la Monarquia per aplicar mesures proteccionistes que restringeixin la importació de productes estrangers, opten per una argücia legal. No proposen prohibir l'entrada d'aquests teixits sinó el seu ús. Atès que difícilment ningú no importaria allò que no pot fer servir, el resultat seria el mateix: dificultar la competència dels productes estrangers; però, en canvi, s'evitaria la inconstitucionalitat de prohibir-ne la importació.

En resum, el nucli del debat de 1630 no és la prohibició o la llibertat d'importar sinó l'ús d'aquestes importacions.

Institucions, opinió pública i solidaritats

Sens dubte, hi ha molts elements que posen en relleu la maduresa intel·lectual de les reflexions de caràcter econòmic que es fan a Catalunya cap a 1630. Potser, un d'aquests elements que resulta especialment evident és la profunda interconnexió entre economia i política; la consciència del pes que exerceixen els factors institucionals sobre l'evolució econòmica a Catalunya i en el seu entorn geogràfic del Mediterrani occidental. Tots plegats, proteccionistes i lliurecanvistes, són perfectament conscients del pes que exerceix el marc institucional sobre l'economia. I precisament per aquesta raó, el combat se centra en el paper de les institucions, des del Consell de Cent fins a la Reial Audiència.

Per tant, quan el marc institucional queda bloquejat després del fracàs de les Corts de 1626, apareix un sector disposat a cercar dreceres jurídiques que els permetin de superar aquesta paràlisi institucional. Dreceres jurídiques que depenen de l'equilibri polític entre els diferents grups socials del país. Equilibri polític que, en bona part, depenia del resultat d'una batalla per l'opinió pública, estretament vinculat a la creació o consolidació d'aliances entre aquests diferents grups socials.

En aquest sentit, cal entendre la insistència de Lauger a cercar el suport general del país i de diversos grups socials en concret. Així, subratlla que la prohibició d'ús serviria per evitar la sortida de moneda i que donaria feina a la gent del país, i especifica que per cada lliura de seda la debanadora rep 5 sous, el torcedor 8, el tintorer 3 i, per tornar a debanar, entre 3 i 4 sous segons si la seda és negra o de color.³³³

En definitiva, podem retenir quatre consideracions finals que vinculen l'economia, la identitat política i les solidaritats interestamentals.

D'una banda, l'ús d'arguments que entrellacen la realitat econòmica amb els interessos generals del país: «La qual prohibició redundarà en grandíssim benefici y utilitat dels poblats y habitants en dit Principat y Comptats.»³³⁴

³³³ Ídem.

³³⁴ Ídem.

En segon terme, la contribució dels esdeveniments econòmics en la construcció o reelaboració d'una identitat col·lectiva catalana davant d'aquells «de fora Regne».³³⁵

En tercer lloc, la consciència de la importància del marc jurídic i institucional de Catalunya a l'hora de defensar els interessos econòmics dels catalans: «En les Corts que celebraven en lo any 1626, vehent que lo total remey y reparo de dit dany consistia en prohibir la entrada de dites sorts de robes de sedas de fora Regne, se feu constitutio prohibint dita entrada.»³³⁶

I, finalment, la consciència dels efectes negatius sobre l'economia catalana de les dificultats polítiques que travessaven les relacions entre Catalunya i la Monarquia: «empero com dites corts encara no tinguen la conclusió que es desitja».³³⁷

A més a més, l'evidència del fracàs del tradicional sistema jurídic i legal porta els grups econòmics del país a cercar el suport del Consell de Cent i a exigir al municipi barceloní que assumeixi funcions de política econòmica general que afectarien tot Catalunya i que, legalment, haurien correspost a l'entramat institucional format per la Corona, les Corts i la Generalitat. De tal manera que no és estrany, doncs, que Barcelona fos vista, com més anava més, com el cap d'una república cada cop més independent. I, davant d'aquells que s'oposen al protagonisme barceloní, Lauger assegura que «no és just contradigan a un remey tant útil y profitós a ells y a tots los dits poblats y habitants en dit Principat y Comptats [...] Que, a més, és tant just y serà mirar per la República».³³⁸

El pessimisme dels velluters. La crisi de la seda barcelonina

A través del memorial de Lauger, el sector de la seda barceloní expressa la seva preocupació davant la crisi que pateix. Una crisi general que afecta els teixits tradicionals de tot Europa a causa de la irrupció al mercat de nous teixits que s'adapten molt millor als gustos dels consumidors. Els gremis tendeixen a identificar els seus teixits tradicionals amb la qualitat; mentre que els nous teixits són presentats sistemàticament com a falsos i d'escassa qualitat. Els nous teixits –estrangers o no– conquereixen el mercat i n'expulsen els teixits més tradicionals, «com los Velluters de la present Ciutat tinguen experimentat, que les sorts de roba que es tixen y es fan bones no les podem vendre».³³⁹

Tant és així, que bona part dels sectors artesanals tradicionals també han optat per adequar-se als gustos dels consumidors elaborant i venent els nous models de teixits. Segons Lauger, «per poder passar llur vida y alimentar-se a si y a la família, [h]an donat y donen en falsificar dites sorts de robes de sedas» fent-les de la mateixa manera «com las que venen fora Regne, en gran dany y perjudici de la cosa pública».³⁴⁰

Aquesta afirmació resulta especialment interessant perquè demostra que no tota l'economia catalana pateix igual la competència de la producció estrangera. Ben al con-

³³⁵ Ídem.

³³⁶ Ídem.

³³⁷ Ídem.

³³⁸ Ídem.

³³⁹ Ídem.

³⁴⁰ Ídem.

trari, si alguns velluters catalans contribueixen a agreujar el problema, significa que han optat per l'elaboració dels nous productes i que ocupen quotes substancials del mercat.

Per tant, no es tracta d'una crisi general de la competitivitat de l'economia catalana, sinó de la d'alguns dels seus sectors més tradicionals. Quan els productors catalans ofereixen el que demana el públic, sembla que troben quotes significatives de consumidors. Res de nou. És el que passa a bona part d'Europa.

En altres paraules, els nous productes estrangers competeixen amb avantatge contra els vells productes catalans; però no sembla que això estigui igualment clar quan es tracta de competir amb teixits catalans nous. Els productes tradicionals havien perdut la batalla dels costos productius i dels gustos dels consumidors tant a Catalunya com a la resta d'Europa. És a dir, a Catalunya, els nous productes estrangers no aconseguen quotes de mercat pel fet de ser estrangers, sinó perquè eren nous.

Així, doncs, resulta difícil establir fins a quin punt el memorial escrit per Lauger per encàrrec dels velluters barcelonins reflecteix una crisi general de l'economia catalana o és un símptoma de la reconversió productiva del sector manufacturer que es produïa a tot Europa.

En tot cas, l'excepcionalitat catalana no rau en aquesta crisi o reconversió originada en els canvis dels gustos dels consumidors ni en l'aparició de nous productes, sinó en la seva coincidència amb les mesures proteccionistes adoptades per alguns territoris amb importants vincles comercials amb Catalunya. Mesures que, a partir del fracàs de les Corts de 1626, els catalans no van tenir opció de poder contrapesar.

Proteccionisme o privilegis gremials?

Sens dubte, ambdues crisis es deuen sobreposar i presenten una simptomatologia diferencial difícil de discriminar. Encara més: fins a quin punt els arguments proteccionistes responen a una necessitat? A la voluntat de replicar les mesures similars adoptades per altres territoris? A un discurs xenòfob que pretén obtenir el suport de l'opinió pública per a algun sector privilegiat del país?

Aquesta darrera qüestió pot ser especialment rellevant. No podem oblidar que els proteccionistes barcelonins de 1630 no demanen en cap moment la prohibició de l'entrada de cap teixit estranger. Ni tan sols reclamen l'aplicació de cap aranzel addicional. El que exigeixen és la prohibició de l'ús de teixits estrangers.

Per justificar aquesta actitud, sempre fan referència al fet que es tracta d'un recurs legal per evitar el problema de l'anticonstitucionalitat de qualsevol restricció a la llibertat de comerç. És a dir, volen prohibir l'ús dels teixits perquè no poden prohibir-ne la comercialització. Les restriccions comercials només les poden adoptar les Corts amb el consens dels Braços i la Corona. Per tant, atès que les Corts anteriors han quedat inconcluses i no hi ha perspectives de nova convocatòria, les institucions catalanes busquen viaransys que els permetin superar el bloqueig del marc polític tradicional.

Ara bé, sense discutir la validesa de tota aquesta argumentació, hi ha un altre element que hauria de ser objecte de reflexió. Quan demanen la prohibició d'ús de roba estrangera, ¿intenten prohibir l'ús dels teixits fabricats a l'estranger? o ¿cerquen una excusa legal per prohibir l'ús de qualsevol teixit que no compleixi els requisits gremials barcelonins?

Aquí, en efecte, es presenta un problema addicional: com pensaven distingir els nous teixits estrangers dels nous teixits catalans, fabricats al marge de les normes gremials? Una qüestió que implícitament apareix en el memorial dels jutges de l'Audiència.³⁴¹

Fins a quin punt el discurs suposadament proteccionista i xenòfob no constitueix un recurs retòric contra tots els nous teixits –estrangers i també catalans– que amenacen els tradicionals monopolis gremials?

I, en aquest sentit, no podem oblidar que una de les principals preocupacions dels velluters barcelonins és la competència que pateixen per part de velluters catalans que fabriquen teixits nous al marge de les velles normes gremials.³⁴²

Probablement, aquest és un dels elements clau per entendre l'evolució econòmica del període: la crisi de les formes tradicionals de producció gremial i l'èxit de les noves fórmules de treball no agreuiat. Això ens permetria superar moltes contradiccions aparents en els textos de l'època. Per exemple, com explicariem que Jaume Damians assegurí que a Catalunya hi havia molta gent que vivia de la producció tèxtil i que, el 1630, està arruïnada i que, immediatament a continuació, afirmi que les exportacions de draps catalans a Sicília, Nàpols i Sardenya continuen representant una part molt substancial de les exportacions catalanes?³⁴³

L'optimisme de l'Audiència

Després de la revaluació francesa de les monedes d'or a principis de 1630, les institucions catalanes (inclosa la Reial Audiència) van prohibir l'entrada de teixits francesos a Catalunya amb l'esperança d'estroncar la fuga d'or que patia el país a causa de l'especulació monetària.

El Consell de Cent va creure que es tractava d'una mesura insuficient i va proposar la prohibició de l'entrada de tots els teixits estrangers. La mesura s'havia d'aplicar contra alguns dels principals aliats del rei (Gènova) i contra aquells territoris de la monarquia hispànica que haguessin prohibit unilateralment l'entrada de teixits catalans, tal com havia succeït a les Corts aragoneses de 1626 per voluntat del mateix Felip IV i dels seus ministres. Evidentment, aquesta proposta va extingir el consens institucional. L'Audiència no podia estar-hi d'acord.

L'únic mecanisme jurídic que hauria permès una iniciativa legislativa d'aquesta mena era la convocatòria de les Corts i, en tot cas, hauria exigint el suport explícit del rei. Però la darrera convocatòria de Corts s'havia conclòs amb un fracàs estrepitos, tal com l'Audiència s'encarregava de recordar, sempre que en tenia ocasió, en un intent de traspassar la responsabilitat exclusiva del fracàs a les institucions catalanes.

Tot i així, el bloqueig del sistema constitucional no tenia per què comportar la paràlisi política del país, especialment si al Consell de Cent hi havia Jaume Damians. El personatge que s'havia enfrontat als oficials reials el 1626, que s'havia negat a negociar amb Olivares el 1629 i que era corresponsable de l'ordre que els síndics catalans a Madrid tornessin a casa i deixessin de perdre temps i diners a Madrid.

³⁴¹ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁴² Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

³⁴³ Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

Sense confiança en la via del diàleg, Damians i els seus companys van optar per actuar unilateralment, cercant, això sí, el suport de l'opinió pública. Si la paràlisi de les Corts no permet adoptar mesures de comerç exterior i vetar l'entrada al país de determinats productes, Barcelona en prohibirà l'ús a la ciutat i al seu territori. Estem davant l'enèsim pols de força entre la ciutat i l'aparell de la Monarquia.

L'economia es converteix en l'argument principal en aquesta disputa pel poder. ¿La situació econòmica és tan desesperada com per exigir la prohibició total d'entrada de qual-sevol teixit estranger, tal com proposa el Consell de Cent? ¿És una situació tan òptima que no cal cap mesura proteccionista (excepte contra França), tal com sembla indicar la Reial Audiència?

En aquest sentit, cal destacar que, per desmuntar les posicions proteccionistes barcelonines, els jutges de l'Audiència no dubten a negar l'existència d'una crisi econòmica catalana. Al contrari, en el seu memorial, els jutges asseguren que la capacitat exportadora de l'economia catalana manté tota la seva esplendor tradicional.

Per tant, si els prohibicionistes denuncien la sortida de moneda per compensar unes importacions creixents, els lliurecanvistes de l'Audiència neguen la fuga monetària. Aquests últims asseguren que les importacions procedents de Nàpols, Venècia, Milà i Gènova no comporten cap sortida de moneda, ja que es compensen amb les lletres de canvi que els mercaders catalans obtenen de les seves exportacions de draps a Nàpols i Palerm.³⁴⁴ Ciutats que tenen un superàvit comercial amb Venècia, Milà i Gènova, que importen cereals del sud de la península Itàlica. D'aquesta manera, s'estableix una mena de compensació triangular entre Catalunya, el Mezzogiorno i el nord d'Itàlia. Teixits catalans exportats als tradicionals mercats del sud d'Itàlia; cereals del Mezzogiorno adquirits per les gran ciutats del nord; i manufactures diverses importades pels catalans de Venècia, Milà i Gènova.

Tot plegat, amb la contrapartida de lletres de canvi que es mouen en sentit invers, tot sovint a través de les fires de Plasència o d'altres places.³⁴⁵ Aquest havia estat el model dominant des de la segona meitat del segle XVI. El dubte consisteix a saber si continuava sent vàlid el 1630. I, a l'hora d'intentar resoldre aquest dubte, no podem oblidar que les valoracions sobre la realitat econòmica catalana estan condicionades pel pols polític que enfrontava el Consell de Cent i l'aparell de la Monarquia.

A més de la dificultat que genera l'efecte dels interessos polítics sobre l'anàlisi econòmica, existeix una dificultat addicional, ja que, sovint, la moneda de plata castellana es comporta més com una mercaderia i no tant com un mitjà de canvi. I, per tant, la sortida de certes monedes no s'ha d'interpretar invariablement com la compensació de certes importacions catalanes.³⁴⁶

Proteccionisme i lliurecanvisme

En el seu memorial lliurecanvista, els jutges de l'Audiència afirmen que el lliure comerç assegura l'abundància i la lliure competència, que és l'única garantia contra l'augment dels preus. Per tant, el proteccionisme va «contra la mente y rahó» de la tradició jurídica

³⁴⁴ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁴⁵ Ídem.

³⁴⁶ Ídem.

catalana. Una tradició que sempre ha estat lliurecanvista perquè és conscient que «per la penúria se augmentaria lo preu».³⁴⁷

Més endavant, els jutges insisteixen que el prohibicionisme propugnat pel Consell de Cent causarà una reducció de la competència i, per tant, un augment dels preus. Així, doncs, asseguren que el lliurecanvisme garanteix la defensa dels interessos de tots els consumidors catalans enfront del benefici abusiu d'un reduït grup d'acaparadors i especuladors. Mentre que el prohibicionisme perjudicaria seriosament els consumidors tant «per la penúria de ditas robas, com també perquè havent-se de arrear de las solas robas fetas a Catalunya, com a cosa de molí de distret, los que tindrian ditas robas y mercaderies, las farian pagar als preus y de la manera que voldrian».³⁴⁸

En el seu memorial, a més de les represàlies comercials exteriors i de la reducció de la competència a l'interior, els jutges de l'Audiència assenyalen un altre efecte catastròfic que provocaria la proposta prohibicionista del Consell de Cent. Ens referim a la disminució dels ingressos fiscals que patirien les institucions catalanes, que es veurien abocades a un dèficit insoluble. Segons els jutges, la caiguda de les importacions comportaria el col·lapse de les exportacions catalanes. I tot plegat repercutiria sobre els ingressos fiscals del país, que en gran manera recapten sobre els drets d'entrada i sortida.

Amb un to força pessimista, afirmen que el prohibicionisme barceloní «causaria infal·liblement y ha de causar la destructió total o la disminució de la major part dels drets ordinaris y de galeres, que acostumen a rebre la Generalitat, y axí mateix la Ciutat y la Llotja, y altres ciutats, vilas y llocs del present Principat».³⁴⁹

En aquest punt, l'advertència dels lliurecanvistes resultava força versemblant, ja que la major part dels ingressos fiscals de les institucions catalanes tenien l'origen en les taxes que cobraven sobre l'entrada i la sortida de productes. A més, l'impacte seria especialment remarcable perquè aquestes mateixes institucions ja arrossegaven un deute considerable a causa d'un dèficit pressupostari permanent.

En aquest sentit, és extremament interessant veure com —enduts pel vòrtex del debat— els jutges de l'Audiència reconeixen les dificultats pressupostàries de les institucions catalanes: «Estan tant carregades de mals y càrrecs ordinaris y extraordinaris, que seria impossible suportarlos».³⁵⁰ Un reconeixement que, en boca de l'Audiència, resulta especialment significatiu perquè precisament aquest òrgan és el principal braç executor en l'intent de la Corona de quedar-se una cinquena part de la recaptació de totes les institucions del país.

No es pot descartar en absolut que la qüestió fiscal fos una de les principals preocupacions de la Corona, ja que només faltava que les institucions catalanes reduïssin els seus ingressos perquè augmentés ulteriorment la seva resistència a sotmetre els seus ingressos a la fiscalització de la Monarquia. I, si finalment es veiessin obligades a contribuir-hi, la Corona només ingressaria la cinquena part d'una recaptació molt disminuïda.

Per tant, és possible que la Corona s'oposés a l'adopció de mesures proteccionistes per la mateixa raó que sempre es negava a acceptar la devaluació monetària: protegir el volum dels seus ingressos fiscals a curt termini.

³⁴⁷ Ídem.

³⁴⁸ Ídem.

³⁴⁹ Ídem.

³⁵⁰ Ídem.

Per tal de modificar l'equilibri de forces en el debat entre proteccionistes i lliurecanvistes, els jutges de l'Audiència intenten atreure la Generalitat i aïllar el Consell de Cent.

Conscients que la causa lliurecanvista ja no pot tenir el suport dels grups productors barcelonins (menestrals, artesans...), els jutges intenten una aproximació als sectors privilegiats (interessats tradicionalment en les importacions de molts productes de luxe). Sectors privilegiats (altes jerarquies eclesiàstiques, nobles i financers) que tenen, precisament, un pes molt destacat a la Generalitat.

En definitiva, l'Audiència espera que aquests sectors (teòricament poc predisposats al proteccionisme) acabin francament alineats en el bàndol lliurecanvista, si veuen clar que el prohibicionisme barceloní no només els perjudicarà pel que fa a les importacions, sinó que, a més, liquidarà els ingressos fiscals de la Generalitat i sumirà aquesta institució en un caos pressupostari.

A partir d'aquest raonament, no ens pot sorprendre que, davant dels interessos dels productors barcelonins, els jutges cerquin el suport dels grups privilegiats insistint en el fet que la Generalitat serà la institució més perjudicada en cas que s'apliqui la proposta prohibicionista de Barcelona.³⁵¹ Ni tampoc no ens pot sorprendre que Jaume Damians insisteixi en el fet que l'augment de les importacions de primeres matèries i de l'exportació de manufactures permetrà a la Generalitat compensar els drets que deixarà de cobrar amb la reducció de la importació de teixits estrangers.³⁵²

Finalment, després d'assegurar que la proposta de prohibició d'ús barcelonina resultarà inaplicable perquè no hi haurà manera de saber quines robes són estrangeres i quines produïdes al país,³⁵³ els jutges insisteixen a advertir que causarà la ruïna de totes les persones vinculades amb activitats mercantils.³⁵⁴ I, en aquest sentit, posa l'exemple de les persones que ja han comprat teixits estrangers i esperen poder vendre'ls.³⁵⁵

4.3 El memorial lliurecanvista dels jutges de l'Audiència³⁵⁶

En el seu memorial de 1630, els jutges de l'Audiència demostren que són perfectament conscients que la balança exterior s'ha d'analitzar globalment. El fet que existeixi un dèficit comercial amb un país concret no ha de ser especialment preocupant si queda compensat per un teixit de relacions comercials que permet establir mecanismes compensatoris. Els possibles dèficits bilaterals poden ser el fonament de l'equilibri —o fins i tot del superàvit— global. Posen l'exemple concret del mecanisme de compensació que existeix entre Catalunya, Sicília i el nord de la península Itàlica. Una compensació que, a més, ni tan sols implica cap moviment monetari, ja que es realitza mitjançant la circulació de lletres de canvi. Així, els mercaders catalans paguen les seves importacions procedents de

³⁵¹ Ídem.

³⁵² Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

³⁵³ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁵⁴ Ídem.

³⁵⁵ Ídem.

³⁵⁶ Ídem.

Nàpols, Venècia, Milà i Gènova amb les lletres de canvi que obtenen de les seves exportacions de draps a Nàpols i Palerm.³⁵⁷ Aquestes importacions i exportacions catalanes constitueixen els dos costats d'un triangle comercial que es tanca gràcies a les importacions de cereals sicilians i pullesos que realitzen les ciutats nord-italiques.

En definitiva, els catalans importen manufactures de Gènova, Milà i Venècia; aquestes ciutats importen cereals de Sicília; i aquesta importa draps catalans. Tot plegat, amb la contrapartida de lletres de canvi que es mouen en sentit invers i que es compensen en plaques com la de Plasència.³⁵⁸

En tot cas, la sortida de moneda és tan inqüestionable que els mateixos jutges es veuen en la necessitat d'explicar que «és impossible en un Regne [com Catalunya] tant gran y de tanta contractatio y correspondentia evitar que nos trague algunas vegades moneda, particularment [...] de la que ve de Castilla».³⁵⁹

Però, tot i així, cal destacar que els jutges no demostren pas cap preocupació per aquest fenomen. Ben al contrari, destaquen que Catalunya gaudeix de molta «contractatio y correspondentia» econòmica, i posen de manifest que, des del seu punt de vista, l'activitat econòmica real és molt més important que les compensacions monetàries que aquesta activitat determina.

Tota aquesta argumentació desenvolupada pels jutges de l'Audiència és compartida pel seu màxim rival, Jaume Damians. Una coincidència que dona versemblança a aquesta anàlisi del sector exterior de l'economia catalana.

La diferència entre els jutges i Damians està en l'ordre de les seves respectives exposicions. Mentre que els primers asseguren que l'economia exterior catalana gaudeix d'una salut excel·lent, que és força independent de les sortides monetàries que es produeixen, per contra, Damians recalca que hi ha sortides monetàries, però que, tot i així, existeix un mecanisme de compensació que evita una sortida massiva de moneda.

Els jutges estan poc preocupats per la fuga de massa monetària. A Damians, això el preocupa bastant més. Però els seus memorials coincideixen a dibuixar un sistema comercial exterior compensat i que gaudeix d'una salut força bona. Síntoma d'una realitat econòmica allunyada de la catàstrofe generalitzada.

El mateix Damians —que s'exclama que «tots los habitants no vestim, ni calçam sino de robas obradas o en França y altres Regnes estranys; o en Estradam, Inglaterra y altres parts que són de heretges y enemichs nostres»— també reconeix que els catalans continuen exportant draps a «Sicília, Nàpols, Sardenya i altres parts». Als quals cal sumar les altres exportacions tradicionals, com ferro, ametlles, avellanes, pinyons, peix salat i, en anys d'abundància, blat.³⁶⁰

Tot i que desenvolupen receptes diametralment oposades, tant els lliurecanvistes jutges de l'Audiència com el prohibicionista Jaume Damians comparteixen la consciència que la balança exterior s'ha de considerar des d'un punt de vista conjunt.

D'altra banda, Damians també coincideix amb els jutges que la riquesa real d'un país no depèn de la seva massa monetària sinó del treball i del comerç. Així, mentre que els

³⁵⁷ Ídem.

³⁵⁸ Ídem.

³⁵⁹ Ídem.

³⁶⁰ Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

jutges destaquen la molta «contractatio y correspondentia»³⁶¹ que hi ha a Catalunya, Damians emfatitza que «per augmentar la gent y las forzas y pera enriquir una ciutat o Regne noy ha cosa més important, que la indústria de moltes fàbriques y arts».³⁶²

La profunda interacció entre política i economia es posa especialment de manifest en les darreres línies del memorial lliurecanvista dels jutges de l'Audiència, quan aquests citen l'èxit dels ports francs de Liorna i Amsterdam i recorden que Felip IV va intentar aportar els mateixos beneficis a Barcelona amb la creació d'una «Gran Companyia de Comerç». Però que, malauradament, no tothom ho havia entès.³⁶³

Una acusació directa contra els síndics catalans presents a les Corts de 1626 i una clara advertència de futur. La resolució dels mals de l'economia catalana exigeix necessàriament la convocatòria d'unes noves Corts, on els catalans sàpiguen agrair la bona voluntat del seu rei.

Constitucions i lliurecanvisme

Quan la comissió formada per representants del Consell de Cent, la Generalitat i el Consell Reial va començar a debatre la proposta de Barcelona d'adoptar mesures prohibicionistes contra la importació de teixits estrangers, els membres del Reial Consell van voler fer pública la seva oposició. En el seu memorial, Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany s'erigien en defensors de les llibertats de Catalunya, del bé públic i dels interessos de cada català:

«La ordinatio que [e]s tracta de fer en la junta de les persones del Consell Real y las casas de la Ciutat e Deputació, contenint en efecte que ningú de la present ciutat y son territori no puga vestir ni calsar-se ells, fills ni família de ninguna specie de roba de llana, seda, or y otras, que sien las ditas robas fetas fora del present Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló i Cerdanya [...] és contra diverses constitutions de Cathalunya, capítols de Cort, llibertats, usos y costums dels dits Principat y Comtats; y axí mateix és molt perjudicial y danyosa al bé y utilitat pública de la present ciutat y de tota Cathalunya. Y finalment és també perjudicial y danyosa als mercaders, hòmens de negoci y a moltas altres personas particulars dels dits Principats y Comtats.»³⁶⁴

Barcelona hauria volgut fer extensiva la prohibició a tot Catalunya; però els representants del Reial Consell defensaven que una mesura d'aquesta mena només es podia adoptar a les Corts, posant el dit a la nafra de la suposada responsabilitat barcelonina en el fracàs de les Corts de 1626. Els defensors de la causa reial volien posar de manifest que, malgrat tot el seu orgull, Barcelona no podia governar sola tot Catalunya. Davant d'aquesta actitud, que devia considerar obstructionista, el Consell de Cent va optar per fugir cap endavant. Si no podia imposar les seves propostes prohibicionistes a Catalunya, les aplicaria a Barcelona i al seu territori. El pols polític havia pujat un nou grau.

³⁶¹ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁶² Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

³⁶³ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *op. cit.*

³⁶⁴ Ídem.

L'amenaça barcelonina de jugar solitàriament va provocar una resposta contundent per part del Reial Consell. La proposta de Barcelona de prohibir el comerç és contrària a les Constitucions de Catalunya. Les llibertats i els privilegis de Catalunya garanteixen la llibertat de comerç i prohibeixen explícitament cap mesura discriminatòria dins del territori català, tal com s'han encarregat de recordar en diverses ocasions juristes com Socarrats i Càncer: «No [h]y ha cosa més sabuda, ni rebuda en Cathalunya que los distrets (que és lo mateix que forças, compulsions y desteniments) són prohibits per diverses constitutions en Cathalunya y en particular per las constitutions 4 y 5.»³⁶⁵

Els jutges de la Reial Audiència es complauen a recordar que la institució que ells representen sempre ha vetllat per les llibertats dels catalans, com quan l'any 1510 va revocar la decisió de Ferran II de limitar el trànsit de mercaderies (a imitació del que succeïa a Castella) a un nombre limitat de ports catalans. Un exemple especialment didàctic, atès que mostrava una Reial Audiència gens sotmesa als interessos de la Monarquia i sempre atenta a defensar les llibertats de Catalunya.

En tot cas, el pinyol de la qüestió no era la prohibició o no de l'ús de teixits estrangers, sinó a qui calia considerar estranger.

Barcelona no oblida les Corts de 1626. Les propostes proteccionistes catalanes no es van poder aprovar, mentre que el rei imposava a les Corts aragoneses la prohibició de teixits catalans.³⁶⁶ I ara, quatre anys més tard, vol receptor-se la mateixa medicina i considerar estrangers tots aquells que són catalans, inclosos els súbdits del rei. Per aquesta raó, els jutges de l'Audiència que signen el memorial posen un èmfasi especial a denunciar que el projecte prohibicionista del Consell de Cent inclou com a terres estrangeres aquelles que formen part de la monarquia hispànica: «etiam de robes fete en altres Regnes y terres de la senyoria del Rey nostre senyor.»³⁶⁷

La qüestió de l'estrangeria convertia el debat en una disputa jurídica especialment complexa. En efecte, els dos bàndols enfrontats basaven les seves argumentacions contraposades en la Constitució número 4, aprovada en temps de la reina Maria, a mitjan segle xv.

Els prohibicionistes al·legaven que aquesta constitució prohibia «la entrada, tall y port de draps estrangers».³⁶⁸ Per la seva banda, els jutges de l'Audiència incidien en el fet que aquesta mateixa constitució exclouia de la prohibició no només els draps catalans, sinó també els fabricats «en alguns dels altres Regnes o terres del senyor Rey».³⁶⁹ Un punt que els prohibicionistes replicaven recordant que Castella, Aragó i València havien adoptat (amb el suport o, fins i tot, amb imposició del mateix monarca) mesures proteccionistes (o, fins i tot, prohibicionistes) contra els productes catalans. I, per tant, es preguntaven com es podia demanar als catalans solidaritat amb una monarquia que els tractava d'estrangers (fins i tot d'enemics, en prohibir l'entrada de productes catalans a l'Aragó, tal com havia succeït a les Corts aragoneses de 1626).³⁷⁰

³⁶⁵ Ídem.

³⁶⁶ AHB, *Cartes comunes originals*, foli 177 (1626) i foli 2 (1627).

³⁶⁷ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁶⁸ Ídem.

³⁶⁹ Ídem.

³⁷⁰ AHB, *op. cit.*

Tot i així, els jutges de l'Audiència disposen d'un altre argument constitucional al seu favor. Asseguren que la prohibició d'ús imposada per Barcelona viola l'esperit general de l'edifici jurídic català que preveu que «lo comersi és llibero y franch». I que, per aquesta raó, conscient que no pot prohibir la circulació de teixits estrangers, el Consell de Cent en prohibeix l'ús. Barcelona prohibeix l'ús de roba estrangera perquè sap que no pot prohibir-ne l'entrada. Per tant, el Consell de Cent no contradiu la lletra de la llei; però comet una violació conscient i premeditada –i, per tant, especialment condemnable– contra l'edifici constitucional català.

A la pràctica, la disposició de Barcelona comporta la prohibició de la circulació de teixits, perquè ningú no comprarà ni transportarà una roba que no pot usar: «y ab axò se diu dita ordinatio ésser contrària a les constitutions que disposan sobre dit llibre comers, perquè lo que no es pot fer via directa contra constitutions, tampoch se pot fer indirectament [...] De hont se conclou que impeding, com impedeix dita ordinació lo ús del vestir y arregar-se de robes fetas fora de Cathalunya, també prohibeix la entrada, eixida, compra y venda de las matexas robes y per consegüent lo llibre comersi contra tantes constitutions en tantes Corts y de tants llarchs anys a esta part estatuydas.»³⁷¹

Tot i així, l'Audiència oblida que pocs mesos abans no s'havia oposat a l'entrada de teixits francesos. Una disposició que, almenys aparentment, també violava els principis constitucionals que ara aparenta defensar amb tant d'entusiasme.

D'altra banda, els assessors del Consell de Cent al·legaven que la seva proposta de prohibir l'ús de roba estrangera a Barcelona i el seu territori no violava en absolut la lliure circulació de mercaderies, ja que en cap moment prohibien la venda, la compra o el transport d'aquesta roba. Encara més, la prohibició d'ús no era pas universal, atès que en quedaven exclosos els eclesiàstics i les altres persones exemptes i, fins i tot, els estrangers que estiguessin de pas.

Per la seva banda, els jutges repliquen que, per considerar una disposició inconstitucional, no cal que contradigui totalment una constitució, sinó que n'hi ha prou amb una contradicció parcial. Per tant, els jutges consideren que, si bé la mesura no viola literalment el text constitucional i si bé recull les exempcions previstes en dita constitució, continua constituint una violació, encara que parcial, de l'esperit general de la llei: «y per consegüent resta apurat y averiguat ésser dita ordinatio contrària a les constitutions del llibre comers, encara que no prohibesca en tot, sinó en part lo ús y comers de certes robes y mercaderies.»³⁷²

Potser conscients que la seva argumentació no resultaria del tot convincent, els jutges firmants del memorial hi van afegir dues consideracions addicionals. Una –força redundant amb el que ja hem indicat fins ara– feia referència al fet que la prohibició d'ús és anticonstitucional en la mesura que viola una llibertat tradicional que forma part del bagatge d'usos i costums dels catalans. L'altra feia esment a la prohibició, des de les Corts de 1481, de «crides y edictes generals y perpetuos».³⁷³ Especialment «quant los tals edictes y cridas generals se fan ab moltas y graves penas pecuniàrias, de confiscació y presó», tal

³⁷¹ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

³⁷² Ídem.

³⁷³ Ídem.

com es va afegir a les Corts de 1599.³⁷⁴ Garanties jurídiques imposades especialment pel braç popular contra mesures arbitràries adoptades per autoritats reials, contravenint disposicions constitucionals aprovades per les Corts.

En definitiva, els jutges acusaven Barcelona de dues contrafaccions addicionals. Contrafaccions que, en altres ocasions, la ciutat havia acusat de cometre als ministres i oficials reials: violar les llibertats tradicionals de Catalunya i destruir les garanties jurídiques constitucionals que tenen la seva màxima expressió en la Constitució *De la Observança* (1481) contra mesures arbitràries d'alguna autoritat.

Davant d'aquesta allau d'acusacions de contrafacció, els prohibicionistes barcelonins no van restar pas en silenci. I d'arguments no en faltaven.

En efecte, els prohibicionistes no tenien cap inconvenient a reconèixer que la tan citada Constitució número 4 del títol *Compra y venda* (aprovada en temps de la reina Maria) prescrivia la lliure entrada de productes procedents d'altres regnes de la Monarquia; però, simultàniament, recordaven que aquesta disposició havia estat modificada per la posterior Constitució número 5.

Segons aquesta constitució, es pot prohibir l'entrada de productes tèxtils procedents de territoris de la Monarquia que hagin adoptat aquesta mateixa mesura contra els productes catalans. Lítoralment, la Constitució número 5 estableix la prohibició dels teixits «quis faran fora lo Principat de Cathalunya, encara que sian de terras de vassalls e súbdits del senyor Rey, si en las tals terras ni havia, o en esdevenidor se fey, aprohibitió que draps del Principat de Cathalunya no poguessen entrar en ellas».³⁷⁵ I, precisament, això és el que succeïa –segons els prohibicionistes catalans– amb Castella, València i Aragó, com a mínim des de les Corts de 1626.

En tot cas, cal reconèixer que la qüestió de l'adopció de mesures i contramesures proteccionistes resulta extremament complexa. En efecte, els prohibicionistes defensen les seves propostes amb l'argument que era una resposta a mesures idèntiques ja adoptades per alguns dels territoris veïns de la mateixa monarquia hispànica. Al mateix temps, per contra, els lliurecanvistes s'oposen a qualsevol mesura prohibicionista argumentant que generarà una rèplica idèntica per part dels altres territoris hispànics.

Així, doncs, en principi, semblaria que entre aquests dos arguments contraposats existeix una incoherència temporal evident. Els uns consideren que els veïns ja han adoptat mesures proteccionistes i que, per tant, Catalunya es limita a imitar-les; mentre que els altres presenten la situació com si els catalans fossin els primers a voler adoptar aquestes mesures prohibicionistes i que, per tant, provocaran una rèplica idèntica per part dels seus veïns. Quelcom que portaria el Principat a la ruïna.

En aquest sentit, els jutges adverteixen que si «los altres Regnes y Provincias, moguts per dita prohibitió faran també las matexas o semblants ordinacions, prohibint que los draps i robes de Cathalunya no entren ni se establescan en llurs Regnes [...] seria la total ruina y destructio dels poblats del present Principat, que per la major part viuhen del exercici de la draperia, segons que axí ho considerà y representà la Cort general de Motsó lo any 1547».³⁷⁶

³⁷⁴ Ídem.

³⁷⁵ Ídem.

³⁷⁶ Ídem.

La clau d'aquesta contradicció aparent sobre l'ordre temporal en l'adopció de mesures i contramesures proteccionistes està en el fet que els jutges no neguen que ja hi ha territoris hispànics que han prohibit l'entrada de teixits catalans, sinó que adverteixen que si Catalunya cau en la mateixa temptació es pot generar una espiral irrefrenable. Una espiral que afecti cada vegada més territoris i sectors econòmics més diversos.

Els jutges de l'Audiència adopten un to amenaçador quan adverteixen que els altres territoris hispànics no han esgotat, ni de bon tros, el seu arsenal de mesures de política comercial que poden perjudicar Catalunya. En efecte, a més de l'entrada de manufactures catalanes, també poden prohibir la sortida de les seves respectives matèries primeres destinades a Catalunya. I això «seria un notabilíssim dany peral Principat de Cathalunya, per la gran falta quey ha de llanas finas y sedas y otras mercaderias».³⁷⁷

Els jutges declaren la seva sorpresa davant la inconsciència que, segons ells, demostra el Consell de Cent en no voler-se adonar d'un perill que, fins en aquest moment, els catalans sempre han tingut present. Tal com s'ha posat de manifest en diverses Corts «y, en particular, en las Corts del any 1599. cap[ítol] 83. en lo nou redres del general, ab lo qual se disposa ques tinga molta correspondència e igualtat entre los Regnes desta corona [d'Aragó] y que sien tractats los Aragonesos y Valencians, axí com ells tractaran als naturals del present Principat y Comtats».³⁷⁸

En incloure aquest paràgraf, els jutges semblen negar que aragonesos i valencians hagin adoptat mesures contra les exportacions catalanes. Negació que provoca la indignació dels prohibicionistes catalans.

El lliurecanvisme com a xantatge polític

Més enllà de quina fos la realitat jurídica i comercial en el moment del debat entre els jutges lliurecanvistes de l'Audiència i els consellers proteccionistes de Barcelona, existeix un punt feble fonamental en l'argumentació dels jutges. Un punt feble que demostra que no estan gaire preocupats per l'economia, sinó que volen aprofitar la crisi econòmica que s'abat sobre Catalunya per forçar unes Corts on la Corona jugui des d'una posició de força. Si els catalans volen mesures de redreç econòmic, hauran de sotmetre's a la voluntat del rei i del comte-duc.

Quin és aquest punt feble en l'argumentació dels jutges de l'Audiència? Ells asseguren que, si Catalunya prohibeix l'entrada de teixits estrangers, Castella, Aragó i València hauran de prohibir l'entrada de draps catalans i la sortida de matèries primeres cap a Catalunya.

Aquí, però, ens hem de plantejar una qüestió obligada: per què Castella, Aragó i València haurien de respondre amb tanta contundència a la prohibició barcelonina d'usar teixits estrangers? En altres paraules, és que Castella, Aragó i València eren uns grans exportadors de teixits cap a Catalunya?, és que els ciutadans de Barcelona sempre s'havien vestit amb robes castelleses, aragoneses i valencianes?

Més aviat al contrari. Però, aleshores, si aquests territoris peninsulars de la monarquia hispànica no exporten teixits a Catalunya, per què haurien de reaccionar amb tanta virulència —com la pronosticada pels jutges— davant la prohibició d'ús barcelonina?

³⁷⁷ Ídem.

³⁷⁸ Ídem.

En realitat, a aquells territoris peninsulars els hauria de ser bastant indiferent la roba que fan servir els barcelonins. Però, aleshores, per què haurien de sentir la necessitat de venjar-se d'una decisió dels barcelonins que no afecta gairebé en absolut l'economia d'aquests altres territoris peninsulars? Encara més, per què haurien de venjar-se'n amb tanta contundència? Per què interrompre totes les relacions comercials amb Catalunya? No es tracta d'una resposta absolutament desproporcionada?

En definitiva, si les amenaces dels jutges contra Catalunya resulten tan exagerades des d'un punt de vista econòmic, ¿no és evident que estem davant d'un xantatge comercial amb objectius polítics?

La millor prova que a castellans, aragonesos i valencians els havia de resultar indiferent la roba que fessin servir els barcelonins és que a tota la documentació de l'època es posa de manifest que els grans (pràcticament els únics) competidors dels teixits catalans són els francesos i, sobretot, els italians. Teixits francesos, l'entrada dels quals havia estat prohibida a principis d'any pel mateix virrei amb el beneplàcit de la Reial Audiència.

A mitjan 1630, els grans competidors dels catalans continuaven sent –com sempre ho havien estat– els italians. I els memorials de l'època no deixen pas de recordar-nos-ho. Així, en el memorial de la Confraria dels torcedors de seda, s'afirma que: «la experiència ha mostrat y amostra lo dany (que) causen dites sorts de robes teixides que venen de fora Regne, que totes les vegades que venen galeres de Itàlia portan(t) tanta sort de roba teixides de sedes falses [...] que estan més de sis mesos que los velluters no venen ni treballen».³⁷⁹

Una amenaça per al futur

En el seu memorial, l'Audiència es mostra sorpresa que el Consell de Cent vulgui adoptar una mesura que els jutges qualifiquen d'anticonstitucional. Amb un cert cinisme, es pregunten què passaria si fos la Corona la que amenacés les Constitucions. I adverteixen que, si Barcelona persisteix en la seva actitud, obrirà el camí a futures contrafaccions protagonitzades pel «Rey nostre senyor, sos Lloctinents generals y altres sos ministres superiors».

Sens dubte, l'ús d'aquest argument demostra fins a quin punt era important la sensibilització de l'opinió pública respecte dels conflictes jurídics i polítics que enfrontaven la Monarquia i les institucions de la terra.

D'una manera tan explícita que resulta gairebé sorprenent, els jutges adverteixen que, acollint-se a l'antecedent de les mesures prohibicionistes proposades pel Consell de Cent, la Corona podria «attentar e innovar en lo esdevenidor y en altres casos contra las llibertats, usos y costums del Principat y sos provincials, y obligar al Principat a oposarse y eixir a la defensa [...] y sen podrian seguir contentions y controversias entre ministres reals y la terra, les quals segons se ha experimentat y es notori acostuman causar molt grans inquietuts, gastos y estragos».³⁸⁰

³⁷⁹ Torcedors de seda, BUB, C-240/1/9-22.

³⁸⁰ Josep Ramon, Francesc Llenes, Benet Anglasesell i Alexis Tristany, *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

4.4 El memorial de Martí i de Peralta: *Discurs breu y succint*³⁸¹

Les mesures prohibicionistes que el Consell de Cent pretén imposar a tots els catalans són contràries a les llibertats consuetudinàries del país. Tant és així, que les constitucions prohibicionistes aprovades el 1422 i el 1481 mai no es van arribar a aplicar i no van ser respectades ni tan sols per les mateixes institucions que les van aprovar.

La incidència diferencial de la crisi de 1630

Pel que fa a les consideracions estrictament econòmiques, els autors afirmen: «que per ningun camí las Provincias se enriqueixen més que ab lo comers y negociatio [...] y perço las terras marítimas són las més ricas y abundants»,³⁸² tal com es posa de manifest a la mateixa ciutat de Barcelona, en aquest mateix moment.

I, precisament en aquest punt del seu memorial, Martí i Peralta identifiquen un dels factors econòmics que expliquen l'onada de memorials de 1630 i les actituds diferencials que es poden detectar entre els seus autors i els grups socials que hi ha al darrere. En efecte, a través del text de Martí i Peralta, podem detectar els sectors amb més vitalitat i els que pateixen més intensament la crisi. Els sectors que pateixen més la competència estrangera són el comerç marítim i la seda; mentre que moltes altres activitats artesanals semblen mantenir la seva competitivitat i, per tant, la seva capacitat exportadora. Per exemple, les galeres italianes que vénen a vendre teixits de seda a Barcelona compren, a canvi, «cuyram, flaçadas, draps, sombreros y altra sort de roba, que falta en sa terra, y axí se aprofitan los blanquers, perayres, assahonadors, flaçaders, sombreroers, daguers, vidriers y altres oficials».³⁸³ D'aquesta manera, podem identificar amb una certa precisió la realitat diferencial dels diversos sectors productius barcelonins cap a 1630. I, en aquest sentit, ja hem insistit anteriorment en el fet que tots els memorials proteccionistes o prohibicionistes de 1630 sorgeixen de les files del sector seder (Lauger³⁸⁴ i Damians³⁸⁵).

És possible que Martí i Peralta s'adonessin que la seva interpretació tan optimista de l'economia catalana podia ser objecte d'una rèplica molt fàcil que fes incidència en la situació monetària del país. En efecte, si les galeres italianes adquirien tants productes catalans, haurien d'aportar a canvi certes quantitats de moneda; i això era evident que no succeïa pas. Potser per aquesta raó s'afanyen a explicar que «lo foraster no aporta diner viu pera comprar en esta terra, sino que tot lo negoci se sustenta permutant unas cosas ab otras».³⁸⁶ Un argument que també usen profusament tots els lliurecanvistes catalans del període, com, per exemple, els jutges de l'Audiència.

³⁸¹ Martí i Peralta, *Discurs breu y succint...*, BUB, C-240/1/9-25.

³⁸² Ídem.

³⁸³ Ídem.

³⁸⁴ Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

³⁸⁵ Jaume Damians, *A set de Iuliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

³⁸⁶ Martí i Peralta, *op. cit.*

La queixa de la prosperitat?

D'altra banda, Martí i Peralta estableixen una interessant relació entre comerç exterior, aprenentatge de noves tècniques productives, diversificació sectorial y creixement econòmic: «En lo present Principat, poch anys fa, no se obraven telas de sedas y or, y otras sorts de telas de sedas, y axí mateix no si fabricaven bayetas y draps a la segoviana, sargetas y otras robas de llana»; mentre que, actualment, «los oficials de esta terra à imitatio dels forasters fabriquen y obren ditas telas y robas».³⁸⁷

Aquest fragment sembla indicar que, a Catalunya, hi ha hagut un procés d'especialització tendent a substituir els teixits tradicionals menys elaborats per productes tèxtils de qualitat. I, per tant, la crisi del sector tèxtil català és, entre altres elements, fruit d'un procés de reconversió tendent a una major especialització. Els productes de qualitat resisteixen molt millor la competència estrangera. Els mercats demanen aquests productes més ben acabats i els productors catalans comencen a produir-los dins del país. Sota l'impuls de la demanda dels grans comerciants italians, els catalans imiten productes estrangers que conserven o amplien les seves respectives quotes de mercat.

Aquestes consideracions permeten reinterpretar la situació general de l'economia catalana. No estem davant d'una economia passiva, en constant retrocés i incapaç de reaccionar respecte de la competència estrangera. Ben al contrari, els catalans no semblen limitar-se a gemegar i culpar els estrangers sinó que presenten una actitud dinàmica i innovadora introduint nous processos productius a la recerca de nous segments de mercat.

Potser, aquesta és una interpretació excessivament optimista. Tal vegada, el memorial dels jutges de l'Audiència i el de Martí i Peralta presenten una panoràmica econòmica massa positiva. Però també resulta una evidència innegable que els textos prohibicionistes només sorgeixen de les files dels seders. Tal vegada, el que resulta més significatiu és que no hi ha cap memorial ni cap queixa dels «blanquers, perayres, assahonadors, flaçaders, sombrerers, daguers, vidriers y altres oficials».³⁸⁸

Curiosament, el sector llaner (que tradicionalment s'ha interpretat que era el més perjudicat per la competència estrangera) s'oposa a qualsevol mesura restrictiva del comerç exterior el 1620 i no expressa cap queixa el 1630. Com a mínim, sembla paradoxal i potser resulta força significatiu.

Evidentment, tot plegat no implica pas que el sector llaner no hagi estat en crisi. De segur que ha tingut notables dificultats. Molts productors han degut sucumbir pel camí. Però, finalment, el sector s'ha reconvertit. Probablement, ha canviat la seva ubicació sobre el territori i, de segur, ha introduït nous productes («telas de sedas [...] bayetas y draps a la segoviana, sargetas y otras robas de llana»), ha cercat noves vies de comercialització (comerciants italians) i ha trobat nous segments de mercat.

D'altra banda, Martí i Peralta assenyalen els fabricants de «telas de sedas y or, y altres sots de telas de sedas» entre els màxims beneficiaris de la recent introducció de tècniques estrangeres al país, ja que aquestes teles «en lo present Principat, poch anys fa, no se obraven».³⁸⁹

³⁸⁷ Ídem.

³⁸⁸ Ídem.

³⁸⁹ Ídem.

Així, doncs, de què es queixen Damians i Lauger? Si la producció de teixits de seda s'ha introduït recentment al país, significa que han superat la competència de les teles estrangeres que anteriorment ja es comercialitzaven a Catalunya. Per tant, en el text de Martí i Peralta semblaria que es tracta d'un sector en expansió; mentre que els memorials de Damians i de Lauger ens la presenten com una activitat en franca recessió. Fins a quin punt es tracta de les queixes d'un sector en crisi? ¿És possible que estiguem davant les protestes d'uns nous rics econòmicament dinàmics i amb una creixent influència política al municipi barceloní? ¿Potser es queixen perquè són els únics prou forts per fer-se sentir? ¿Tal vegada volen prohibir les importacions perquè esperen poder ocupar-ne les quotes de mercat?

No podem oblidar que es tracta de persones dinàmiques. Damians ha creat una gran xarxa comercial a tot el Mediterrani occidental i s'ha enfrontat en dues ocasions amb Olivares. No sembla pas una persona resignada i que s'acovardeixi davant les dificultats. El 1640 encapçalà la Junta de Defensa de la ciutat.

Els seus propis rivals presenten els protagonistes d'aquests nous sectors econòmics catalans com a persones plenes d'iniciativa: «¿De hont neix lo fer-se tan àbils? sinó de la cobdícia, y gana de guanyar en llur ofici, aplicantse al treball, pera que sapian obrar la mercaderia que té despeditió, enviant fadrins a terras estranyas pera ferse pràctichs.»³⁹⁰

Probablement, Lauger i Damians representen el sector més capaç d'expressar el seu malestar davant els problemes estructurals de l'economia catalana (la competència estrangera i la crisi de les relacions polítiques amb la Monarquia), agreujats per noves conjuntures com la crisi monetària de 1630.

El preu depèn de l'abundància relativa

La llibertat de comerç afavoreix els productors perquè els permet conèixer noves tècniques i fabricar nous productes. Però, a més, resulta especialment beneficiosa per als consumidors, ja que «la abundancia posa lo preu, y lo gran número dels venedors fa la mercaderia barata».³⁹¹ En altres paraules, Martí i Peralta han comprès la base del mecanisme dels preus en el mercat. El preu no depèn de cap característica intrínseca del producte sinó de la seva «abundantia» relativa en el mercat. Han intuït perfectament que existeix una relació inversa entre l'oferta d'un producte i el seu preu. I, encara que no ho expliciten, entre oferents i demandants.

A més, s'adonen d'algunes de les característiques pròpies d'un mercat en lliure competència on no hi ha barreres d'entrada. En efecte, asseguren que l'existència d'un gran nombre de venedors no només serveix per reduir el preu sinó també per millorar la qualitat del producte, ja que: «per la gran còpia [quantitat] de roba, los oficials se esmeran en fer-la bona [...] donant ocasió ab honrada emulatio, que cada hu procure aventatjarse per batre lo cap a la roba forastera».³⁹² De tal manera que tot plegat permet que «los naturals ab facilitat se poden provehir de roba bona, per preu acomodat».³⁹³

³⁹⁰ Ídem.

³⁹¹ Ídem.

³⁹² Ídem.

³⁹³ Ídem.

Per a Martí i Peralta, els beneficis de la llibertat de comerç són tan evidents que diversos dels grans competidors barcelonins han optat per convertir-se en ports francs, com Niça, Gènova, Liorna i Venècia.

L'espectre de les possibles represàlies comercials

L'adopció de mesures proteccionistes no només impedirà a Barcelona de gaudir dels beneficis del lliure comerç que practiquen altres grans ports de la Mediterrània, sinó que, a més, provocarà les represàlies de tots els socis comercials de Catalunya.

En aquest sentit, recorden que la mateixa legislació catalana (les constitucions 5 i 12 de les Corts de 1481) preveu l'aplicació de represàlies automàtiques contra qualsevol país que dificulti l'entrada de productes catalans. En efecte, a la primera (*Compra y venda*), s'afirma que «draps estrangers, encara que de terres del senyor Rey, no entrassen en lo present Principat, si en ditas terras se prohibia la entrada de draps Cathalans».³⁹⁴ I, a la segona (*De comercis*), com a resposta a la decisió francesa d'impedir «l'entrada de draps Cathalans, se prohibí la entrada de draps de França, fins fos revocada dita ordinatio».³⁹⁵

Amb tot aquest raonament, els dos autors volen demostrar que, si Catalunya adopta aquesta mena de mesures, també ho poden fer els seus veïns.

En tot cas, això demostra que en l'ordenament legal català existien mecanismes automàtics per respondre a les mesures prohibicionistes adoptades per alguns territoris veïns en els anys previs a 1630. Però, aleshores, cal respondre una qüestió addicional: per què no es van aplicar?, per què es va generar un debat tan intens al voltant d'un tema aparentment tan clar?

Els mateixos autors del text apunten una possible resposta amb un parell de preguntes retòriques: què passaria si Sicília —el lloc on els catalans fan «la major negotiatio y la que sustenta aquesta terra»— prohibís l'entrada de draps catalans?, ¿i si Aragó i Castella prohibissin l'exportació de llana cap a Catalunya?³⁹⁶

Cap província no és autosuficient

Gràcies a la llibertat de comerç, tots els països «se fan abundants de tot lo que han menester». Totes les províncies es necessiten les unes a les altres. Així, per exemple, Catalunya necessita «forments, carns, pesca seca, oli, sedas, cotons, adrogas, sucres y moltas otras cosas» i, a canvi, exporta «vins, ferro, draps».³⁹⁷

En altres paraules, les mesures prohibicionistes només serviran per provocar «penúria». Perquè «dir que si es fa dita ordinatio se provehirà de roba de la terra, de tal manera que no se sentirà la falta de la forastera, és segar antes de sembrar». I, a continuació, afegeixen: «provehascas primer de roba de la terra y després se ordenarà lo més convenient, que no és acertat prohibir la que tenim, per la que noy es, ab motiu de la quey serà.»³⁹⁸

A més, la prohibició només servirà per estimular les falsificacions i el contraban. I tot plegat provocarà el col·lapse dels ingressos fiscals de les institucions. Un seguit de pro-

³⁹⁴ Ídem.

³⁹⁵ Ídem.

³⁹⁶ Ídem.

³⁹⁷ Ídem.

³⁹⁸ Ídem.

blesmes que ja «ha experimentat lo Regne de Aragó, que per ocasió del fur fet en las Corts generals en lo any 1626, prohibint la entrada de roba forastera, y restrenyent la negociatio, se troba en lo estat més calamitós, y desdichat ques pot imaginar». Quelcom molt similar al que també ha succeït a Castella i a València.³⁹⁹

La balança de pagaments

Martí i Peralta fan una interpretació brillant del funcionament de la balança de pagaments exterior. Diuen que s'ha de considerar en conjunt i que, per tant, no cal preocupar-se excessivament per l'existència de dèficit en una balança bilateral determinada. Encara més, de vegades, un important dèficit comercial amb una zona econòmica concreta és la garantia d'un superàvit amb un altre grup de països determinats. Fins al punt que intentar eliminar un dèficit comercial bilateral pot col·lapsar el conjunt del sector exterior i impedir l'obtenció d'un superàvit comercial amb altres territoris.

En concret, els catalans no han de preocupar-se del dèficit comercial que comporten les seves relacions amb Lió, Flandes i Alemanya, perquè aquests dèficits bilaterals permeten obtenir un important superàvit de les relacions amb Itàlia. Un dèficit bilateral concret pot ser la garantia d'una balança comercial globalment favorable.

Els prohibicionistes asseguren que la prohibició d'importar evitaria la sortida de moneda catalana a l'exterior. Però obliden dos aspectes fonamentals. D'una banda, que els diners són una mercaderia com qualsevol altra; és a dir, que la riquesa d'un país no s'ha de confondre amb els diners que té, sinó que depèn dels intercanvis que realitza. I, en segon lloc, les importacions catalanes de manufactures estrangeres no comporten cap sortida monetària del país, perquè els negocis es fan exclusivament mitjançant lletres de canvi.

Els napolitans i els sicilians paguen les importacions de productes catalans amb lletres de canvi que els nostres mercaders giren a Plasència per pagar els deutes que els catalans contreuen amb les seves importacions de productes francesos, flamencs i alemanys. I els comerciants d'aquests països accepten les lletres napolitanes i sicilianes perquè els serveixen per pagar els deutes que generen les seves importacions de productes des de les ciutats del nord de la península Itàlica (espècies, seda...). Ciutats que fan servir aquestes lletres per pagar les seves importacions cerealícoles des del Mezzogiorno.

És a dir, existeix un circuit comercial i financer que uneix el centre d'Europa, el nord d'Itàlia, el Mezzogiorno i Catalunya. Evidentment, en aquest circuit, el paper de Catalunya no té pas el mateix pes que el de la resta dels protagonistes. La major part dels intercanvis circulen pel tradicional eix vertical que uneix Flandes i Itàlia. Catalunya només hi fa un paper marginal. Ja no és un imperi polític i militar. No pot imposar res a ningú. En tot cas, aquesta és una possibilitat reservada al sobirà; però, evidentment, el rei no té cap interès a afavorir els seus súbdits catalans respecte de sicilians, napolitans, milanesos, flamencs o els seus aliats genovesos.

Catalunya es limita –i això ja és molt– a aprofitar les esclertes que deixen els grans protagonistes de l'economia europea. Continua traient el màxim profit que pot del mercat napolità i sicilià, aprofitant diferencials favorables en els costos de transport (per exem-

³⁹⁹ Ídem.

ple respecte dels teixits flamencs) o alguns productes autòctons (com el ferro o la fruita seca). Res de nou. L'economia catalana segueix el ritme i les condicions que imposen les grans economies de l'època. Cada vegada que alguna d'aquestes fa un moviment, Catalunya es veu obligada a resituar-se. Però això ja és més del que fan molts altres territoris europeus.

Tot i així, a cada bugada hi acostuma a perdre un llençol. Les especulacions sobre les monedes de plata arrosseguen els darrers bancs catalans. L'aparició de nous vaixells de transport liquida els armadors i el grans comerciants. La devaluació de la moneda d'or francesa fa trontollar tot el sistema monetari català per segona vegada. Malgrat tot, l'economia real del país sempre s'acaba resituant. Pel camí, hi perd banquers, armadors i grans comerciants; però resitua els teixidors de llana i troba sombrerers o vidriers. Amb aquests canvis potser hi surt perdent, però com a mínim hi ha canvis.

Sens dubte, els que perden el tren es queixen amargament; però el conjunt de l'economia es reconverteix, innova, imita tècniques estrangeres...

No es tracta, doncs, d'un simple procés lineal de decadència lenta però constant. És una cosa força més complexa; encara que la part del lleó només sigui un notable esperit de resistència: els mateixos mercats (Nàpols i Sicília) i els mateixos productes (llana, ferro i fruita seca).

En definitiva, Martí i Peralta (igual que els jutges de l'Audiència) sostenen que, si els catalans deixen d'importar productes francesos, flamencs i alemanys, aleshores napolitans i sicilians no podran pagar les seves importacions catalanes amb lletres de canvi i haurien de pagar amb diner líquid. Això, però, resultaria inviable perquè haurien de pagar interessos enormes i, per tant, les exportacions catalanes al sud d'Itàlia es col·lapsarien.

En altres paraules, l'única manera de mantenir les exportacions catalanes a Nàpols i Sicília és importar productes del centre d'Europa per permetre que napolitans i sicilians puguin compensar les lletres de canvi amb què paguen les exportacions catalanes.

Així, doncs, no cal preocupar-se pel possible dèficit comercial amb un país concret mentre la balança global sigui positiva, tal com ho era –segons Martí i Peralta– cap a 1630 «per ser molt major lo valor de la roba ques trasmet [exporta], que la que se envia [importa] de dits Regnes.»⁴⁰⁰ Fins al punt que el superàvit comercial global és tan important que «es forsat en moltes ocasions ferlos remetre en Sevilla, Medina del Campo, Çaragoça y altres parts, sens lo diner, que per lletras de canbi remet en a dretura a esta Ciutat».⁴⁰¹ És a dir, que, per compensar el superàvit comercial existent a favor dels catalans, els estrangers envien lletres de canvi a les grans places financeres castellanes per canviar-les per diner líquid que envien directament a Barcelona.

Finalment, aquest superàvit comercial també permet que els catalans enviïn lletres de canvi a Roma per pagar butlles, breus o coadjutòries. Uns pagaments que, si s'haguessin de fer en diner líquid, costarien una fortuna en interessos.⁴⁰²

A la part final del seu memorial, Martí i Peralta reflexionen sobre el sentit de permetre la lliure importació de teixits i la seva compravenda si està prohibit fer-los servir per

⁴⁰⁰ Ídem.

⁴⁰¹ Ídem.

⁴⁰² Ídem.

vestir-se. En aquest sentit, es remeten a les consideracions jurídiques expressades en el memorial dels botiguers barcelonins, on s'assegura que la proposta prohibicionista atempta gravíssimament contra la llibertat de comerç i, per tant, contra les Constitucions de Catalunya.

Com a intermediaris i distribuïdors, els botiguers no comparteixen en absolut la interpretació dels productors de teixits de seda i dels paraires barcelonins. En efecte, segons els lliurecanvistes, si els productors catalans —que tant es queixen— treballessin bé, podrien vendre els seus productes sense problemes, tal com ho fan molts dels seus col·legues —igualmente catalans— a través de moltes botigues de Barcelona.

Segons recullen Martí i Peralta, els botiguers tampoc no comparteixen l'afirmació dels productors barcelonins sobre el fet que l'origen de la crisi està en els baixos costos dels teixits estrangers a causa de la seva mala qualitat, ja que, segons els mateixos botiguers barcelonins, si els teixits fossin de mala qualitat els consumidors no els adquiririen i, a més, les institucions els confiscarien i els cremarien per incomplir les normatives vigents.

Finalment, Martí i Peralta expressen la seva sorpresa davant del fet que, en el seu memorial, els paraires donin suport a la proposta prohibicionista tot assegurant que resultarà especialment beneficiosa per a la seva pròpia confraria i, fins i tot, per a la dels botiguers.

4.5 El memorial de Jaume Damians: *A set de Iuliol del present any 1630, en confirmatio del vot que feu en el Savi Consell de Cent*⁴⁰³

Jaume Damians anava per feina. A la introducció del seu memorial aclareix que la seva única intenció és parlar de comerç, sense entrar en cap disquisició jurídica. L'equilibri entre el sistema jurídic i les necessitats econòmiques del país correspon a altres instàncies. Per tant, en el seu text es limitarà, i no és poc, a detectar els símptomes de la crisi econòmica i suggerirà els mecanismes per intentar redreçar-la.

En els darrers anys, l'evolució econòmica internacional ha conduït diversos territoris (França, Aragó...) a l'adopció de mesures proteccionistes i, fins i tot, prohibicionistes. En aquesta mateixa línia, a les Corts de Barcelona de 1626, van haver-hi diverses propostes per protegir determinats sectors productius del país. Propostes que no es van poder concretar perquè les Corts van quedar inconcluses.

A més, l'any 1626 és una data determinant en un altre sentit. Mentre que Catalunya no podia adoptar cap de les mesures proteccionistes que sol·licitava el Consell de Cent, alguns dels territoris veïns van adoptar mesures prohibicionistes radicals que van tenir una repercussió molt negativa per a l'economia catalana.

En concret, per pressió del mateix monarca, les Corts aragoneses celebrades a Barbastro el 1626 van adoptar la disposició següent: «Que de aquí en adelante sea prohibido el poder entrar en el presente reyno, de otros qualesquier Reynos y Provincias, todo género de texidos de oro, plata, seda y lana, a solas o mezcladas con lo dicho y con qualquier otra cosa; y que en esta prohibición sean comprendidas las medias de aguja de seda y lana.»⁴⁰⁴

⁴⁰³ Jaume Damians, *A set de Iuliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

⁴⁰⁴ Ídem.

Segons Damians, la situació econòmica que ha conduït diversos regnes a l'adopció de mesures proteccionistes també existia a Catalunya, com a mínim des de 1626. Per tant, en les Corts inconcluses celebrades aquell any, el Consell de Cent ja va sol·licitar-ne l'adopció.

En aquest punt, la cronologia resulta decisiva. El 1630, Damians és conscient que, sense Corts, no es pot dur a terme una reforma constitucional que permeti l'aplicació d'una política comercial proteccionista o prohibicionista. L'única possibilitat inclou el recurs jurídic de permetre la lliure importació però prohibir-ne l'ús. Això, en tot cas, exigeix un cert consens social i, especialment, necessita el suport o almenys la inhibició de la Reial Audiència.

Per tot plegat, conscient que no ha de posar-se en contra aquest organisme, Damians només pot assenyalar implícitament la responsabilitat de la Corona en l'adopció de les mesures proteccionistes aragoneses que tan perjudicials han resultat per a Catalunya. Ben al contrari, l'autor del memorial intenta capgirar la situació al seu favor amb una argumentació força sibil·lina. Damians planteja la qüestió següent: com podem interpretar que poques setmanes abans de venir a Catalunya per celebrar les Corts de 1626, el rei hagués impulsat l'adopció de mesures proteccionistes a les Corts aragoneses? La reflexió resulta especialment dura si tenim present que la publicació del memorial de mateix Damians (l'estiu de 1630) ha anat precedida d'un intens debat polític i social, on s'ha insistit en el fet que, el 1626, les institucions aragoneses havien intentat impedir l'aplicació contra els productes catalans de les mesures proteccionistes que estaven elaborant; però que la Corona havia imposat la consideració dels catalans com un altre estranger qualsevol.

Damians obvia aquesta darrera consideració, que el portaria a un enfrontament obert —que no es pot permetre— amb la Reial Audiència. Un enfrontament que, tot i així, és perfectament conegut per tothom i resta subjacent durant tot el debat de 1630, ja que el mateix Damians és la persona que va negociar sense èxit amb Olivares el 1626 i que es va negar a anar a Madrid el 1629.

Tenint en compte totes aquestes consideracions, que els seus contemporanis tenien perfectament presents, hem d'analitzar el següent salt argumental de Damians, caracteritzat per un to que es pot considerar simultàniament conciliatori i irònic. Si el rei va impulsar l'adopció de mesures proteccionistes a les Corts aragoneses de 1626, és perquè probablement tenia previst afavorir els catalans amb mesures similars. I si malauradament no va poder fer-ho realitat quatre anys enrere, no hi ha dubte que ara (1630) l'Audiència no s'oposarà a la que sens dubte era la voluntat reial.

Després d'aquest salt, Damians ha invertit els termes del debat situant la Corona a favor de les tesis proteccionistes del Consell de Cent i deixant aïllada la Reial Audiència, enfrontada simultàniament a l'opinió pública catalana i, fins i tot, a la mateixa Monarquia. Sens dubte, es tracta d'un simple recurs retòric, però és il·lustratiu de la capacitat polemitzadora de Damians i indica el nivell de tensió que existia entre ell i l'aparell de la Monarquia, una dècada abans de ser cap de la Junta de Defensa de Barcelona durant la revolució catalana de 1640.

El pensament proteccionista de Jaume Damians

El proteccionisme de Damians no és tan sols el fruit de la necessitat de replicar les mesures comercials d'aquesta mena adoptades pels principals espais econòmics de la Mediterrània

occidental. En efecte, l'autor intenta esbossar una justificació teòrica d'aquest tipus de política comercial exterior lloant els beneficis que pot reportar una actitud estrictament prohibicionista. Un raonament teòric força elaborat, que pren en consideració qüestions com l'ocupació, la distribució de la renda, els ingressos fiscals de les institucions o l'efecte estimulant que pot tenir un augment de preus.

En aquesta línia, Damians assegura que el prohibicionisme estimularà el creixement econòmic perquè permetrà un augment de l'ocupació i, per tant, una millor distribució de la riquesa.

A més, la prohibició d'importar teixits estrangers provocarà un increment de les importacions de primeres matèries estrangeres i de les exportacions de manufactures catalanes, que permetran compensar amb nous drets d'entrada i sortida la recaptació que s'obté fins ara amb els aranzels sobre l'entrada de teixits estrangers. D'aquesta manera, intenta replicar l'argument dels lliurecanvistes, que advertien sobre una dràstica disminució dels ingressos fiscals de la Generalitat a causa de la desaparició dels drets d'entrada de teixits estrangers, amb l'avantatge addicional que els drets de sortida de teixits són més fàcils de controlar que els que graven la importació. Un argument que situa el seu autor fora d'un pensament estrictament mercantilista, ja que l'objectiu de Damians no és maximitzar la massa monetària del país prohibint l'entrada de manufactures i estimulant l'exportació. En aquest sentit, cal remarcar que no es planteja eliminar els drets de sortida, ja que, malgrat que comportaria un augment de l'entrada de moneda estrangera, deixaria la Generalitat sense recursos fiscals.

Des d'aquest punt de vista, és evident que, més enllà de l'encert de moltes de les mesures concretes que proposa, planteja un discurs teòric elaborat que pren en consideració el comportament integrat de diverses variables econòmiques.

Vegem-ne un exemple addicional. Damians és perfectament conscient que la prohibició d'importar manufactures comportarà un augment del seu preu, però intenta avançar-se als seus possibles detractors argumentant que això també implicarà un estímul addicional a la producció de matèries primeres a Catalunya. Això permetrà incrementar la riquesa del país i en garantirà una millor distribució.

En aquest punt, cal destacar que Damians intenta desenvolupar un discurs econòmic força interclassista i referit a tot l'espai econòmic català. Sens dubte, espera evitar les suspicàcies que podria provocar un discurs exclusivista barceloní. Tot plegat és especialment rellevant si tenim en compte que, precisament, són els gremis barcelonins els que semblen més afectats per la crisi, mentre que altres sectors del país semblen resistir sense gaires dificultats la competència exterior, amenacen la pròpia producció barcelonina⁴⁰⁵ i constitueixen un peça clau en les exportacions tèxtils catalanes als tradicionals mercats italians (Sicília, Nàpols i Sardenya).⁴⁰⁶

Proteccionisme i solidaritat hispànica

Per recalcar els greuges comparatius que Catalunya pateix per part dels altres territoris hispànics i per obtenir el suport de l'aparell de la Monarquia, Damians no dubta a apel·lar

⁴⁰⁵ Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

⁴⁰⁶ Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

a la necessària solidaritat entre els territoris sotmesos a un sol monarca. Els territoris hispànics dilapiden les seves riqueses en benefici dels seus enemics: «Castella, Aragó, València y Cathalunya són abundantíssims de llanas, sedas y altres fruyts y per altra part [són] pobres per falta de indústria, per no aplicar-se los naturals y habitants en obrar-los a causa [de la importació] de tantas robas forasteras». Unes importacions que empobreixen els súbdits de la Monarquia i beneficien els seus enemics, «als quals en preu de dites robas los donam diner per enriquir-los y per a fer-nos guerra, que [é]s lo pitjor».⁴⁰⁷

En definitiva, Damians recorda als seus lectors que Catalunya no ha pogut adoptar mesures proteccionistes similars a les dels altres espais econòmics de l'entorn. I aquesta realitat comercial tan perjudicial als interessos de l'economia catalana permet a Damians fer un nou pas endavant. En contra d'aquells que asseguruen que el proteccionisme dels catalans contra territoris de la Monarquia podria enutjar el rei (fins al punt de posar dificultats addicionals a les exportacions catalanes entre a Nàpols i Sicília), Damians presenta un argument força contundent. De forma més o menys explícita, diu que el rei tracta tan malament els catalans que ja no els pot tractar pitjor. Per exemple, els productes catalans entren a Nàpols i Sicília amb les mateixes condicions que els francesos. Per tant, si ara ja ens tracta com si fóssim francesos, difícilment ens podrà tractar pitjor. En altres paraules, l'única manera de perjudicar-nos encara més seria tractar-nos pitjor que als francesos. I com podria el rei prohibir l'entrada dels teixits catalans a Nàpols i Sicília, si permet la dels francesos?

Tot i així, també sap que, per assolir el consentiment de l'Audiència a les mesures propugnades pel Consell de Cent, no li convé insistir en crítiques frontals al monarca. Per tant, Damians decideix posar en el seu bàndol una altra persona de la família reial, amb la qual cosa dóna versemblança al rumor que la infanta Isabel ha recomanat a Felip IV que prohibeixi l'entrada de robes forasteres com a mitjà més eficaç per derrotar els enemics exteriors de la Monarquia.⁴⁰⁸

L'impacte de l'especulació monetària sobre la realitat econòmica

De la mateixa manera que altres testimonis de l'època, Damians ens planteja una qüestió aparentment paradoxal. Catalunya ha estat envaïda per teixits estrangers fabricats a «França y altres Regnes estranys; o en Estradam, Inglaterra y altres parts»; però, en canvi, els draps catalans continuen exportant-se a «Sicília, Nàpols, Sardenya i altres parts», conjuntament amb ferro, fruita seca i peix salat.⁴⁰⁹

En aquest punt, cal qüestionar-se sobre la fiabilitat d'aquests autors. Com és possible que els productors tèxtils catalans siguin incapaços de competir amb els teixits estrangers dins la mateixa Catalunya i que, en canvi, mantinguin la seva competitivitat en alguns mercats exteriors?

És probable que la clau de la paradoxa no estigui en els costos de producció, sinó en l'especulació monetària. No oblidem que l'onada de memorials proteccionistes de l'any 1630 coincideix amb la revaloració francesa de l'or respecte de la plata. Una mesura que fa rendible endur-se els trentins d'or catalans a França, trentins que eren molt abundants. Com

⁴⁰⁷ Ídem.

⁴⁰⁸ Ídem.

⁴⁰⁹ Jaume Damians, *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

ja va explicar Pierre Vilar, cal tenir en compte que, des de la crisi monetària de mitjan segona dècada del segle XVII (amb la negativa de la Corona a devaluar la moneda de plata i la devaluació de la moneda d'or), Catalunya havia esdevingut un país de circulació bimetal·lica d'or i coure.

L'especulació monetària permetia vendre productes estrangers a preus molt competius a l'interior de Catalunya perquè els seus venedors feien el negoci emportant-se les bones monedes d'or catalanes.

Damians intenta establir el lligam entre l'especulació monetària i les importacions durant les tres primeres dècades del segle XVII. Segons la seva opinió, les excessives importacions de manufactures estrangeres han estat les responsables del caos monetari experimentat a Catalunya durant els darrers trenta anys, amb la desaparició de gairebé totes les monedes de plata. Una sagnia que no es va poder aturar ni tan sols amb la devaluació de la moneda de plata fins a un valor de 7 sous l'unça.⁴¹⁰

Damians critica les persones que han afirmat que la fugida de les monedes de plata ha tingut escasses conseqüències sobre l'economia real perquè han estat substituïdes per trentins d'or, que han acabat fent la mateixa funció. Aquestes persones, però, obliden que (amb l'entrada d'aquests trentins quan valien 35 rals) els estrangers van fer un pròsper negoci, ja que els venien com una altra mercaderia qualsevol a canvi de bones monedes de plata.⁴¹¹

La qüestió era que, malgrat la seva devaluació fins a extreure 17 sous de cada unça de plata, les monedes de plata catalana continuaven sent excessivament bones. Les altres monedes de plata europees feien més de 17 sous amb cada unça. Expressat d'una altra manera, si un comerciant intercanviava una quantitat d'or o una peça de teixit a canvi de 17 sous catalans, obtenia una unça de plata que a França podria reconvertir en més de 17 sous. Així, aquest comerciant podia comprar més or o més teixits francesos i tornar-los a vendre a Catalunya a canvi de plata. La clau del negoci estava en l'especulació contra la moneda de plata catalana.

Per tant, en diversos moments de les tres primeres dècades del segle XVII, els productors catalans havien vist envaït el seu mercat no només perquè haguessin perdut competitivitat, sinó perquè eren víctimes de l'especulació monetària practicada per comerciants estrangers. Comerciants que podien vendre a preus molt competius perquè el negoci el feien amb el canvi de moneda. Un fenomen especulatiu alimentat pel diferencial entre les monedes europees i la moneda de plata catalana, massa estretament lligada –per voluntat de la Corona– a la moneda castellana.

Precisament, l'efecte d'aquest fenomen d'especulació monetària (combinat amb les disputes entre gremis i noves formes de producció i els interessos fiscals i monetaris, sovint contraposats, de la Corona i del Consell de Cent) explica moltes de les aparents contradiccions que caracteritzen els textos econòmics de l'època. A Catalunya existeixen molts factors institucionals que alteren el model teòric –massa lineal– de la creixent competència que comporta la progressiva expansió del «treball a mans» en l'àmbit rural català i de la *new draperie* anglesa i holandesa a l'àrea mediterrània.

⁴¹⁰ Ídem.

⁴¹¹ Ídem.

Damians era conscient que, en diversos moments, la sempre insuficient devaluació de la moneda de plata catalana —per imposició de la Monarquia— havia alimentat un procés d'especulació monetària generalitzada contra aquesta moneda que va interferir molt negativament en l'economia real catalana entre 1614 i 1620, aproximadament. Ell mateix en tenia una experiència històrica recent i personal, ja que els seus negocis s'havien vist afectats per les turbulències monetàries d'aquell període.⁴¹²

Molt probablement, aquesta experiència històrica li atorga un bagatge decisiu per analitzar les conseqüències de la crisi monetària desencadenada el 1630 per la revaloració de l'or a França. En aquestes circumstàncies, Catalunya torna a esdevenir l'objectiu de molts especuladors que tornen a fer negoci venent qualsevol producte a canvi de trentins d'or catalans. El negoci que fan amb el canvi de moneda els permet vendre els seus productes a preus extremament competitius que ensorren la competitivitat dels productes catalans a l'interior de la mateixa Catalunya, mentre que, malgrat tot, continuen sent competitius en altres mercats exteriors.

Sens dubte, el símptoma més evident d'aquesta crisi de la producció catalana a l'interior del mateix país és la fuga de la massa monetària. Gens sorprenent, atès que la moneda és el principal objectiu dels especuladors. Evidentment, això no ho explica pas tot. Els nous teixits del nord d'Europa guanyaven quotes de mercat a tota la Mediterrània; però els memorials proteccionistes apareixen, precisament, l'any 1630. Ni abans, ni després. ¿És una simple casualitat que coincideixin exactament amb la segona gran ofensiva dels especuladors contra la moneda catalana?

Damians expressa la seva preocupació per les dues vessants principals del problema: la recessió de les vendes i la producció i la fuga de la massa monetària. Dos problemes inseparables i que Damians percep perfectament interdependents. En cap cas no es tracta d'un mercantilisme ingenu que confon diner i riquesa. Allò que realment el preocupa de la desaparició de la moneda no és el seu valor intrínsec, sinó la seva vinculació amb la producció i la comercialització. Perquè «al pas que en una República creix o disminueix lo diner comptant, creix també o disminueix la negociatio. [...] Puix és cosa evident que los diners comptants mantenen lo comerç».⁴¹³

Catalunya, Nàpols, Sicília. Avantatges comparatius

Els lliurecanvistes asseguren que, si el Consell de Cent prohibeix l'ús de teixits de seda fabricats a Nàpols i Messina, els seus respectius regnes adoptaran mesures similars contra els teixits de llana catalans que s'exporten a Nàpols i Sicília.

En aquest sentit, cal tenir present que la crisi de 1630 sembla afectar molt més el sector seder que no pas el llaner. Exactament el contrari del que havia succeït el 1620. Els memorials de 1620 corresponen a persones vinculades a la fabricació de teixits de llana; mentre que els de 1630 són promoguts pels torcedors de seda i els velluters⁴¹⁴ o per un conseller de la ciutat íntimament lligat a la seda com Jaume Damians.⁴¹⁵

⁴¹² Arxiu del Palau Requesens, Ms. 223, p. 1.

⁴¹³ Jaume Damians, *A set de Iuliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

⁴¹⁴ Lauger, *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

⁴¹⁵ Jaume Damians, *op. cit.*

Diverses referències ens permeten intuir que els teixits de llana catalans continuen exportant-se de forma significativa al sud d'Itàlia. És possible que els lliurecanvistes intentessin aprofitar aquesta realitat per obtenir el suport del sector llaner contra les mesures proteccionistes del sector seder.

En el seu memorial, Damians intenta desactivar el temor que les possibles represàlies comercials de Nàpols i Sicília podien despertar en els catalans vinculats a l'exportació de llana. Un intent que ens pot servir per confirmar que, probablement, el sector llaner continuava sent, o ho tornava a ser, força dinàmic i amb una notable incidència social i econòmica. Si no hagués estat així, Damians no hauria perdut el temps intentant tranquil·litzar-los dedicant-los diversos punts del seu memorial.⁴¹⁶

Un altre aspecte interessant de la qüestió seria precisar fins a quin punt el sector llaner s'havia reconvertit durant la tercera dècada del segle XVII. En quina mesura, entre 1620 i 1630, el filat i el teixit de llana s'havien descentralitzat fugint de Barcelona a la recerca de costos productius més baixos per contribuir a mantenir millor la seva competitivitat. Per contra, la seda barcelonina patia la competència dels teixits de seda de Nàpols i Messina fins i tot als mateixos carrers de Barcelona.

En tot cas, sigui quina sigui la intensitat d'aquests fenòmens, el cert és que Damians s'esforça a tranquil·litzar els sectors vinculats a la llana assegurant que Nàpols i Sicília no adoptaran represàlies comercials per tres raons fonamentals. En primer lloc, aquells regnes no tenen les condicions naturals necessàries per dedicar-se a les activitats tèxtils. D'altra banda, el rei no permetria que Nàpols i Sicília prohibissin la importació de teixits catalans si resulta que actualment hi permet l'entrada de teixits francesos. I, finalment, Nàpols i Sicília no adoptaran represàlies perquè per a ells és molt més important vendre matèries primeres als catalans i no voldran perdre aquest negoci.

El primer i el tercer dels arguments exposats per Damians fan una certa referència a allò que actualment anomenem avantatge comparatiu. Evidentment, no usa pas aquest terme, però sí que sembla que n'hagi intuït el concepte. El primer dels arguments resulta poc convincent, però el tercer el matisa i fa comprensible el conjunt de l'argumentació.

En efecte, primer afirma que Nàpols i Sicília no tenen les condicions naturals necessàries per dedicar-se a les activitats tèxtils i, posteriorment, ho completa i matisa explicant que per a aquells regnes és molt més rendible dedicar-se a la producció de matèries primeres que després intercanvien per manufactures catalanes.

En certa manera, Damians intueix que aquells regnes també podrien fer manufactures, però que les seves condicions naturals fan més rendible que es dediquin a altres activitats. Activitats que els permetran d'obtenir les manufactures en millors condicions en el mercat exterior.

⁴¹⁶ Ídem.

5. CONCLUSIONS

HISTÒRIA, ECONOMIA I IDENTITAT

5.1 Pensament polític i realitat econòmica

Jaume Damians

El fracàs de les inconcloeses Corts de 1626 va tenir conseqüències força negatives per a amplis sectors econòmics de Catalunya. Evidentment, la crisi no s'havia iniciat pas el 1626. Els seus símptomes eren prou clars des d'uns quants lustres enrere, encara que amb intensitats i cronologies diverses per a cada sector. Els projectes presentats a les Corts (entre els quals destacava la proposta d'Olivares de crear una gran companyia comercial) eren intents per respondre als efectes d'una crisi que afectava tot Europa i que, a Catalunya, ja havia generat una polèmica pública molt apassionada sis anys abans. En efecte, el 1620, la decisió del Consell de Cent d'adoptar fortes mesures proteccionistes (tendents a reduir la presència de comerciants i productes estrangers a la ciutat) ja havia provocat un debat intens amb la publicació de diversos memorials. D'una banda, Jaume Càncer, Jaume Dalmau i Narcís de Peralta havien escrit en favor de les mesures proteccionistes adoptades pel municipi barceloní; mentre que, d'altra banda, Francesc Soler s'havia erigit en defensor de les posicions més lliurecanvistes.

¿Escrivien aquests autors expressant les seves pròpies conviccions o ho feien com a simples professionals de la ploma per encàrrec d'algun grup econòmic? Quines eren les vinculacions dels autors amb les propostes que defensaven en els seus memorials? Fins a quin punt eren sincers en la valoració de les realitats econòmiques i socials que descriuen? Malauradament, en gran manera encara es tracta de preguntes sense resposta. I, precisament, la intenció d'aquest capítol és fer una primera aproximació a la resposta d'aquestes preguntes en el cas d'un personatge que el 1630 va escriure un memorial d'aquesta mena: Jaume Damians.

Una data que no sembla gens casual. El 1630 es van produir diversos esdeveniments que confirmaven el desencontre entre l'economia catalana i la política de la monarquia hispànica. És l'any que es tornen a trencar les negociacions entre l'oligarquia barcelonina i Olivares per crear una companyia de comerç. També és l'any en què el Consell de Cent respon amb els seus propis mecanismes a la revaluació francesa de les monedes d'or, sense esperar res de la política monetària de Madrid; una política que ja havia causat el caos monetari de 1614-1617. I, a més, el 1630, és l'any que una comissió formada per representants del Consell Reial, la Generalitat i el Consell de Cent recomanen l'aplicació de mesures proteccionistes que no es van aplicar.

Les negociacions de 1626 a 1630

La manca de conclusió de les Corts de 1626 va impedir l'adopció de mesures proteccionistes com les que, en aquell context de crisi general i persistent, estaven adoptant o ja havien adoptat tots els veïns de Catalunya. El desacord polític repercutia directament i de manera força negativa sobre la situació econòmica del país. Fins a quin punt el malestar econòmic –que els catalans podien atribuir, almenys parcialment, al monarca i als seus ministres– acabaria influïent en la definitiva ruptura política de 1640? Fins a quin punt les dificultats

econòmiques eren usades com un instrument de xantatge per part d'Olivares per obtenir la submissió política dels diferents grups socials catalans? ¿L'acceptació de la Unió de Armas era el preu que les oligarquies catalanes havien de pagar per obtenir la protecció legal dels seus interessos econòmics?

Durant les Corts de 1626, Olivares es va reunir amb representants d'aquestes oligarquies, encapçalats per un conseller de la ciutat i un cònsol.⁴¹⁷ Jaume Damians era un dels representants catalans.⁴¹⁸ Potser un dels més influents, atesa la seva experiència, l'extensió de la seva xarxa de clients i el volum dels seus negocis, ja que, com a mínim des de 1610, girava en lletres de canvi entre 15.000 i 25.000 escuts anuals, a través d'una xarxa de socis i parents que (amb centre a Barcelona i Gènova) s'estenia per Madrid, València, Saragossa, Lió, Milà, Roma, Nàpols i Palerm.⁴¹⁹

Segons Pierre Vilar: «En ocasió de les Corts de 1626, [Olivares] reuneix a Barcelona, a la cel·la del P. Salazar, representants dels grups econòmics regionals, amb un cònsol i un conseller davant d'ells. Els fou presentat el projecte d'una *Companyia*, destinada a aixecar el comerç mediterrani –amb Itàlia i Llevant– i a lluitar per això, contra l'intermediari marsellès, esdevingut necessari, i també ruïnós. Dos representants del *Comerç* barceloní són enviats a Madrid per estudiar aquest projecte de companyia a l'*holandesa*. Hi són encara el 1629, i és senyal que l'organització no progressa gens. El 1629 és un mal any. El pariatge no ha donat res. El Consolat crida els seus representants.»⁴²⁰

En realitat, però, sembla que aquests dos representants no van ser enviats a Madrid el 1626 sinó el mes de febrer del mateix 1629,⁴²¹ quan el virrei va escriure al Consolat de Mar afirmant que el rei desitjava que fossin enviats a Madrid dos representants per tractar sobre la necessitat de «formar compañías de comercio, por la experiencia que se tiene de lo que han adelantado con él la potencia los rebeldes de Holanda».⁴²² Però, en tot cas, el més significatiu és que, novament, un dels dos escollits va ser Jaume Damians, tot i que aquesta vegada hi va renunciar, i va ser substituït per Rafael Roure.⁴²³

L'estada durant un any dels dos representants barcelonins a Madrid no va ser gens fructífera. El març de 1630, el Consolat els va ordenar que tornessin.⁴²⁴ ¿La conflictivitat política entre la monarquia i les institucions catalanes tornava a impedir l'adopció de mesures destinades a protegir el sector secundari de l'economia del país? ¿Era factible l'adopció de mesures eficaces? ¿La crisi afectava uniformement tots els països de la Mediterrània?

La crisi era general; però Castella⁴²⁵ i, des de 1626, Aragó⁴²⁶ i València⁴²⁷ disposaven de mesures proteccionistes contra l'entrada de productes estrangers (incloses, evident-

⁴¹⁷ Pierre Vilar, *Catalunya dins...* (1964), vol. II, p. 315.

⁴¹⁸ Jaume Carrera i Pujal, *Historia política y...* (1946), vol. I, p. 400.

⁴¹⁹ Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223, 224 i 225.

⁴²⁰ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 315-6.

⁴²¹ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.* p. 400.

⁴²² Antoni de Capmany, *Memorias históricas... de Barcelona* (1779-1792), vol. IV, apèndix, p. 89-92.

⁴²³ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 400.

⁴²⁴ Ídem, p. 401.

⁴²⁵ Ídem, p. 395-7.

⁴²⁶ Jaume Damians en fa una menció explícita en el seu memorial de 1630 (Biblioteca de Catalunya, Col·lecció Bonsoms, vol. 42, núm. 5.404, foli 53).

⁴²⁷ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 320.

ment, les manufactures catalanes). Catalunya era l'únic espai econòmic de la Mediterrània occidental on no s'havia elaborat cap mesura legislativa destinada a protegir la seva economia; i no se'n podia adoptar cap fins que el rei convoqués i conclogués unes Corts. Les últimes eren les de 1599, quan l'espectre de la crisi encara no havia fet la seva aparició. A la dècada de 1620, per a Catalunya no hi va haver mecanismes legals favorables. Sembla prou clar que aquest és el preu que havia de pagar per la seva negativa a acceptar la Unió de Armas i la política d'Olivares en general.

La política monetària

Però, a més, les conseqüències de la ruptura política sobre l'economia catalana es poden detectar en molts altres aspectes. A principis de 1630, França va revalorar l'or i les monedes d'aquest metall van començar a fugir de Catalunya.⁴²⁸ L'espectre d'una nova crisi monetària, com la que s'havia produït en els tres primers lustres del segle, amenaçava de nou el país. Un daltabaix monetari que havia causat la ruïna de molts negocis de la ciutat i la pèrdua de mercats tradicionals com el palermità,⁴²⁹ tal com veiem reflectit explícitament en la documentació comercial de la família Damians.⁴³⁰

Així, per exemple, el juliol de 1615, després d'haver venut un carregament de teixits a Palerm per valor de 1.822,14 escuts, Jaume Damians i Josep Berart es queixaven que hi havien sortit perdent a causa de la desvaloració de la moneda i la consegüent inflació dels preus que s'havia produït a Catalunya. Tal com afirmaven ells mateixos: «A Barcelona hi ha falta de diner a causa dels rumpiments [monetaris] que en ella hi ha hagut, mirant això, el preu de la roba està molt alt. [...] Cal prendre paciència. [...] Quan els preus baixaran, tornarem a provar sort amb nous carragaments.»⁴³¹ El 1615 és l'any de la fallida dels bancs privats de Barcelona.⁴³² El testimoni de Damians i Berart ens convida a plantejar-nos la pregunta següent: fins a quin punt la crisi general del sector llaner es va agreujar, a Catalunya, per una política monetària incoherent? Incoherència deguda, fins a 1614, a l'egoisme de les classes privilegiades catalanes i, entre 1614 i 1617, a la despreocupació de la Cort.

Sembla clar que, a les dues primeres dècades del segle XVII, la crisi econòmica començava a ser força general. Afectava tots els països de la Mediterrània. A Castella, per exemple, ja s'arrossegava des de feia molt de temps. Però, tal com hem afirmat, la crisi té cronologies i intensitats diferents. Les mesures monetàries –en el conjunt d'unes polítiques econòmiques més àmplies– podien agreujar-la o pal·liar-la. A principis del segle XVII, la febre devaluadora de la moneda s'havia estès per tot Europa. Però a Catalunya els partidaris d'una moneda forta eren molt poderosos. No hi ha cap dubte que l'estabilitat monetària té aspectes positius; però, quan tots els espais monetaris competidors devaluen les seves monedes, l'estabilitat acaba escanyant l'economia productiva i només beneficia els grans importadors i els rendistes. Això és precisament el que succeïa a la

⁴²⁸ Ídem, p. 344-5.

⁴²⁹ Narcís de Peralta, *Memorial en favor de la ordinación hecha por la Ciudad de Barcelona...*, foli 106.

⁴³⁰ Arxiu del Palau Requesens, manuscrits 216 i 223.

⁴³¹ Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223, p. 1.

⁴³² Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 335.

Catalunya dels tres primers lustres del segle XVII. Els grans mercaders dedicats a la importació compraven amb moneda forta productes estrangers cada cop més barats; i els rendistes mantenien el valor de les seves rendes. Per contra, els estrangers havien de pagar els productes artesanals catalans com més anava més cars. La crisi del sector de la llana no va consistir tan sols en una emigració de les activitats productives des de la ciutat cap al camp.⁴³³ No estem només al davant d'una simple qüestió de resistència gremial que imposava uns costos laborals no competitius.⁴³⁴ També va ser conseqüència d'una política monetària incorrecta que només afavoria l'oligarquia financera i els importadors de manufactures. El clan dels Damians-Berart-Bru-Carreras que girava al voltant de Jaume Damians n'és una prova evident.⁴³⁵ Els vaixells inundaven Catalunya de productes artesanals i de cereals estrangers comprats a bon preu amb moneda forta. Potser no és casual que Francesc Gilabert escrivís la seva gran obra⁴³⁶ el 1616, en el moment culminant del desordre monetari català. El 1615, el Consell Reial només citava tres productes (draps, ferro i fruita seca) entre les exportacions catalanes;⁴³⁷ i, el 1617, J. F. Rossell es llançava als peus de Lerma suplicant la devaluació de la moneda de plata, tot gemegant: «Barcelona se pierde, Catalunya se acaba».⁴³⁸

Gilabert era el primer representant dels terratinents cerealistes que demana una política proteccionista global per a tots els sectors econòmics catalans. Fins aquell moment, els seus antecessors havien defensat un lliurecanvisme radical que els permetia exportar els seus cereals a bon preu. Els textos de Gilabert són un símptoma evident que la crisi no era tan sols una crisi de les manufactures tèxtils urbanes. Està clar que, en part, hi havia un problema de política monetària que afectava tota l'economia del país.⁴³⁹

¿Estem davant una repetició de la crisi baixmedieval? Però, si és així, en el municipi barceloní del segle XVII (aristocratitzat per Ferran II a finals del segle XV i principis del XVI),

⁴³³ Idea ja insinuada per Jaume Damians en el seu memorial de 1630 (Biblioteca de Catalunya, Col·lecció Bonsoms, vol. 42, núm. 5.404).

⁴³⁴ Hem de recordar que els sectors drapers urbans que resisteixen millor la crisi són els que produeixen els productes de major qualitat, on els costos salarials són precisament més alts, com, per exemple, els «draps grisos» de Perpinyà o les estamenyes de Reus, Valls i Alcover (Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 318-9).

⁴³⁵ Arxiu del Palau Requesens, manuscrits 223, 224 i 225.

⁴³⁶ Francesc de Gilabert, *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitadores y su gobierno*. Lleida 1616. Fullets Bonsoms, núm.76, BC.

⁴³⁷ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 342. Productes que, a més, estaven en franca decadència, per exemple, en el mercat palermità (Narcís de Peralta, *Memorial en favor de la ordinación hecha por la Ciudad de Barcelona...*, foli 106, o una carta comercial de Jaume Damians i Josep Berart a Arxiu del Palau Requesens, *Manuscrit 223*, p.1). Encara que, probablement, també és cert que alguns mercaders catalans devien conservar contactes i xarxes comercials que els devien permetre actuar com a intermediaris entre països tercers. Aquest seria el cas, per exemple, del clan dels Damians, que el mateix any 1615 reexporta grans quantitats de seda valenciana en brut cap al nord d'Itàlia (Arxiu del Palau Requesens, *Manuscrit 223*).

⁴³⁸ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 342.

⁴³⁹ Tot i que també és cert que, segons Pierre Vilar (*op. cit.*, p. 346), es mantenen alts volums d'exportació per als productes agraris com el blat. Però potser seria més correcte referir-se tan sols a aquells productes que, per les seves característiques edafològiques i climàtiques, no pateixen gaire competència exterior, com la fruita seca, el vi, l'oli i la seda. Els tres primers ja citats pel mateix Pierre Vilar (*op. cit.*, p. 346) i el darrer citat pels memorials dels torcedors de seda i pel de Jaume Damians de 1630.

¿on és la Busca de mitjan segle xv? ¿En els memorials de 1620? ¿En la reaparició, el 1641, de la figura del sisè conseller en el Consell de Cent?⁴⁴⁰

En tot cas, durant els primers anys de crisi, la política de mantenir una moneda forta és fruit de la miopia d'una oligarquia engegada pels seus egoismes de classe. Però, quan el 1613 les institucions catalanes consensuen la necessitat d'una devaluació urgent, la Monarquia se'n desentén. Si estem davant d'una repetició de la crisi del segle xv, es posa de manifest que la Cort madrilenya de Felip III estava tan o més lluny que la napolitana d'Alfons el Magnànim. A finals de 1614, Rafael Franch, ambaixador del Consell de Cent a Madrid, escrivia: «tracten-nos así com a negres [...] té lo negoci gent que no ens volen bé, no se entenen».⁴⁴¹

El 1614, el virrei va autoritzar la devaluació de la moneda d'or; però va afirmar que per a la de plata s'havia d'esperar l'ordre corresponent de Madrid.⁴⁴² Durant quatre anys, els ambaixadors catalans van suplicar a la Cort la devaluació de les sobrevaluades monedes de plata catalanes; perquè, tan bon punt s'encunyaven, desapareixien del Principat. Quan, finalment, el 1617, Madrid va donar l'autorització, la devaluació ja era innecessària perquè l'equilibri del mercat havia tornat a canviar.⁴⁴³ Quatre anys de negociacions vanes que havien desprotegit l'economia catalana. La crisi monetària havia acabat desapareixent tota sola; però havia tingut temps més que suficient per contribuir a la destrucció de les xarxes comercials catalanes. El 1618, el Consolat del Mar denunciava que hi havia més corredors d'orella que abans, perquè s'importaven més mercaderies que mai.⁴⁴⁴ El 1620, el Consell de Cent va intentar adoptar mesures proteccionistes contradient la seva política tradicional de les dues últimes dècades. Un símptoma prou clar de les dificultats del moment. Aquell mateix any, apareixien els memorials de Jaume Càncer, Jaume Dalmau i Narcís de Peralta.

Per tant, quan a principis de 1630 França va revalorar les monedes d'or, el municipi barceloní, en el qual Jaume Damians era conseller, va decidir no lluitar contra les forces del mercat. En lloc d'intentar augmentar les emissions de monedes d'or o d'intentar retenir-les a l'interior del Principat, va optar per suspendre les encunyacions de trentins d'or i substituir-los per moneda de plata.⁴⁴⁵ Si les súpriques a Madrid no havien servit per a res entre 1614 i 1617, de què haurien servit el 1630, en plena crisi institucional?

La lluita per l'opinió pública

Simultàniament, una comissió (formada per representants del Reial Consell, de la Diputació i del Consell de Cent) va recomanar l'adopció de mesures prohibicionistes contra el consum de teixits fabricats fora de Catalunya.⁴⁴⁶ En aquest cas, els membres del Reial Consell (els

⁴⁴⁰ Una aspiració que ja havia estat expressada a Felip II a les Corts de 1585 (Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 142-3). Quan, en paraules de Pierre Vilar: «Hom ja no sent més, en la política econòmica de la Ciutat i del Principat, la interferència dels interessos purament comercials i especulatiu; en el mateix municipi barceloní, es dibuixa una tendència favorable a la menestralia; hom demana el seu reforçament a l'alt Consell.» (Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 260).

⁴⁴¹ Carta citada per Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 358.

⁴⁴² Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 337.

⁴⁴³ Ídem, p. 342-3.

⁴⁴⁴ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 393.

⁴⁴⁵ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 344-5.

⁴⁴⁶ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 401.

«homes del rei a Catalunya») actuaven conjuntament amb els representants de les anomenades «institucions de la terra»; però aquest acord aparent no podia ser d'aplicació general per a tot el Principat perquè hauria d'haver estat aprovat a les Corts. Altre cop, les conseqüències del desencontre polític es tornaven a posar de manifest. El Consell de Cent només tenia jurisdicció per aplicar l'acord a Barcelona. I quina eficàcia tindria prohibir als barcelonins de portar roba francesa, si aquesta podria ser adquirida sense cap obstacle per tots els altres catalans?

Els consellers van renunciar a l'aplicació de la mesura.⁴⁴⁷ Si l'acord polític no era factible perquè no es convocava l'organisme que l'hauria d'haver adoptat (les Corts), s'imposava el recurs a una via política alternativa; calia guanyar la batalla de l'opinió pública. Era el mateix que succeïa en el camp juridicopolític després del fracàs de les Corts de 1626. Tal com ha afirmat recentment Joan Lluís Palos: «Al capdavant, la impressió dels textos on es reflectia la posició de la Diputació en els seus conflictes amb l'administració reial havia esdevingut un important medi de mobilització social i política.»⁴⁴⁸ Segons Eva Serra, la impressió dels dictàmens de la Generalitat i del Consell de Cent va permetre, als sectors socials més actius, l'adquisició i l'ús de conceptes propis del dret públic.⁴⁴⁹ És probable que succeís alguna cosa similar amb els conceptes econòmics; els quals, a més, són molt més presents en la vida quotidiana d'amplis sectors de la societat.

En aquest context cal interpretar l'aparició de tres memorials: el de la confraria dels velluters, el de la confraria dels torcedors de seda i el de Jaume Damians. En aquest darrer memorial, el seu autor reclamava la prohibició total de l'entrada al Principat i Comtats de roba estrangera de llana o de seda; i recordava que aquesta mesura s'havia aprovat a les Corts aragoneses de 1626 i que, a Catalunya, no es va poder adoptar en quedar inconcloues les Corts d'aquell mateix any.⁴⁵⁰ La responsabilitat de la Monarquia en la crisi econòmica que afecta Catalunya hi apareix força clara, encara que mai no s'expliciti directament.

Així, el mateix Jaume Damians, que havia estat escollit en dues ocasions (1626 i 1629) per negociar amb els representants reials, va decidir de participar en la batalla per l'opinió pública de 1630.

Jaume Damians. Negocis privats i posicionaments públics

Així, doncs, el 1630, van aparèixer el memorial de la confraria dels velluters (és a dir, artesans i menestrals dedicats a la fabricació de brocats i damasquins de seda), el memorial de la confraria dels torcedors de seda i el memorial de Jaume Damians (un personatge que era conseller de la ciutat i un mercader força vinculat al sector de la seda). Per què tanta seda? El 1620, durant l'anterior onada de memorials dedicats a la situació econòmica catalana,

⁴⁴⁷ AHB, *Registre de deliberacions*, fol. 150. Citat per Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 401.

⁴⁴⁸ Tot just dos anys abans, el 1628, Joan Pere Fontanella havia aconsellat a la Diputació que, en les seves discrepàncies amb l'Audiència, actués «sempre extrajudicialment». Joan Lluís Palos, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)* (Vic: Eumo, 1997), p. 80.

⁴⁴⁹ Eva Serra, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», a Eva Serra (ed.), *La revolució catalana de 1640* (Barcelona: Crítica, 1991).

⁴⁵⁰ Biblioteca de Catalunya, Col·lecció Bonsoms, vol. 42, núm. 5.404.

Jaume Càncer, Jaume Dalmau i Narcís de Peralta, d'una banda, i Francesc Soler, de l'altra, havien fet referència fonamentalment als teixits de llana. El 1630, per contra, és el torn de la seda. Què havia passat entre 1620 i 1630? Per què es mobilitzen sectors econòmics i personatges diferents? Perquè el 1619, a Barcelona, mentre la llana s'enfonsava, es fundava la confraria dels torcedors de seda en un moment en què el sector estava en expansió.⁴⁵¹ Per contra, onze anys després, en el seu memorial de 1630, aquesta mateixa confraria es lamentava que en poc temps el nombre de mestres torcedors s'havia reduït de setanta a vint.⁴⁵²

La crisi econòmica té cronologies i intensitats diverses per a cada sector econòmic i per a cada espai geogràfic. Per a alguns sectors econòmics d'alguns territoris mediterranis, com la indústria llanera de la Itàlia septentrional, la crisi s'havia produït cinquanta anys enrere. I la crisi d'uns sectors i d'uns espais econòmics determinats podia coincidir amb –i fins i tot provocar o ser provocada per– l'expansió d'altres sectors i d'altres espais. En efecte, a la segona meitat del cinc-cents, a Itàlia, en coincidència amb la decadència de la indústria llanera, es va produir un creixement extraordinari en el sector de la seda. En aquesta línia, podríem citar els casos de Como o Pavia, on la producció de seda s'havia introduït des de la primera meitat de segle XVI a conseqüència de l'arribada de sefardites hispànics expulsats. Aquestes ciutats van experimentar un creixement espectacular durant les cinc dècades següents.⁴⁵³ Potser el moment culminant d'aquesta expansió se situa, aproximadament, en la penúltima dècada del segle. En efecte, tan sols entre 1580 i 1590, la producció milanesa es va multiplicar per dos. I això que el punt de partida ja era molt elevat, atès que, en la primera d'aquestes dates, la seda ja representava un 15 % de tot el sector secundari de l'estat de Milà.⁴⁵⁴ Quelcom similar va succeir a Màntua entre 1578 i 1588. Aquest èxit de la seda es va estendre a moltes altres ciutats de la vall del Po, incloent-hi Venècia, Vercelli, Verona, Trieste, Bolonya, Màntua, Gorizia, Reggio Emilia, Mòdena i Udine.⁴⁵⁵ I, evidentment, a una ciutat com Gènova, que, actuant com a port al Mediterrani occidental de tota aquesta regió, no podia quedar fora d'aquest procés i que, en efecte, va experimentar un fort creixement, especialment durant el tercer quart del segle XVI.⁴⁵⁶

Una crisi llanera i una expansió de la seda que a Catalunya es va produir de forma paral·lela a la Itàlia del nord, però amb unes quantes dècades de retard. Primer, al centre del sistema econòmic mediterrani i, més tard, a la seva perifèria. A Catalunya, la crisi llanera no es va produir fins a les dues primeres dècades del segle XVII; mentre que, simultàniament, el sector de la seda es beneficiava de l'impuls de les ciutats padanes, ciutats que exportaven a Hongria, a Polònia, a Alemanya, a Holanda, a Anglaterra i, sobretot, a França.⁴⁵⁷ No és difícil, doncs, entendre que despertessin l'interès dels comerciants cata-

⁴⁵¹ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 170.

⁴⁵² Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 318.

⁴⁵³ Alberta Toniolo, «Los sefarditas españoles y la sedería italiana», *Revista de Historia Industrial*, núm. 12 (1997), p. 43-74.

⁴⁵⁴ Paolo Malanima, *L'economia italiana nell'età moderna* (Roma: Editori Riuniti, 1982), p. 81-2.

⁴⁵⁵ Ídem.

⁴⁵⁶ Al centre i al sud de la península Itàlica, la situació no era gaire diferent, amb casos com Pisa, Lucca, Florència, Nàpols, Reggio Calabria, Catanzaro, Cosenza, Messina o Palerm (Paolo Malanima, *op. cit.*).

⁴⁵⁷ Paolo Malanima, *op. cit.*, p. 82-3.

lans per actuar d'intermediaris entre els productes semielaborats barcelonins i la seda en brut de l'horta de València, de les riberes de l'Ebre i del Segrià, d'una banda, i els artesans italians, de l'altra. Precisament, en aquest negoci hi trobem els membres de la família Damians.⁴⁵⁸

Així, per exemple, l'octubre de 1615, mentre un germà de Jaume Damians comprava llana en brut a València, el seu soci Josep Berart marxava cap a les fires de Milà i de Venècia passant per Gènova, ciutat on va fer efectiva una lletra de canvi firmada per Damians per valor de 2.000 escuts;⁴⁵⁹ i on, a més, disposava de diversos crèdits oberts pel mateix Damians amb diferents banquers de la ciutat.⁴⁶⁰ El novembre d'aquell mateix any de 1615, Gaspar Carreras (cunyat de Jaume Damians) negociava a Lió i enviava les lletres de canvi que cobrava a Gènova.⁴⁶¹ Allí, Pobla i Cànoves (els agents permanents de Jaume Damians en aquella ciutat) les havien de fer efectives a la pròxima fira de Reis, posant els diners a disposició de Josep Berart, el qual, aquell mateix mes de novembre de 1615, tancava a Cuneo (en plena vall padana) la venda d'una partida de seda en brut valenciana.⁴⁶² Mig any més tard, el maig de 1617, Jaume Damians enviava un altre dels seus cunyats, Jaume Bru, a comprar totes les bales de seda en brut que pogués carregar en dos vaixells que s'esperaven al port del Grau per portar-les a Gènova.⁴⁶³ Tres mesos més tard, el juliol de 1617, els senyors Roure i Darder (agents de Jaume Damians a València) adquirien una nova partida de seda en brut per valor d'unes 4.000 lliures més, per enviar-la també cap a Gènova.⁴⁶⁴

Un conjunt espectacular de negocis vinculats amb la seda, acompanyats, a més, per concessió de crèdits i compres dels drets a percebre diversos tipus de rendes.⁴⁶⁵ Tot plegat, ben lluny de la terrible crisi que afectava els sectors llaners urbans de Catalunya. Quan les exportacions al mercat sicilià van deixar de ser profitoses, els Damians van concentrar les seves inversions en sectors més rendibles.⁴⁶⁶ Per què haurien d'haver compartit les preocupacions expressades per Jaume Càncer, Jaume Dalmau i Narcís de Peralta el 1620? Ben al contrari, Jaume Damians formava part d'aquell grup de grans comerciants que s'enriquien amb la ruïna dels teixidors de llana urbans important teixits de llana acabats.⁴⁶⁷ Els mateixos grans comerciants que, aquell any 1620, protestaven pel dret del 5 % que el Consell de Cent acabava d'establir sobre el comerç estranger⁴⁶⁸ i que es van oposar que ulteriorment fos augmentat fins al 10 %.⁴⁶⁹

Mentre que, per contra, el 1626, el 1629 i el 1630, quan Damians liderava l'oligarquia comercial barcelonina, la crisi afectava intensament el sector de la seda, no només a

⁴⁵⁸ Arxiu del Palau Requesens, manuscrits 223, 224 i 225.

⁴⁵⁹ Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223, p. 6-7.

⁴⁶⁰ Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223.

⁴⁶¹ Ídem, p. 11.

⁴⁶² Ídem, p. 11-2.

⁴⁶³ Ídem, p. 21-9 i 31-2.

⁴⁶⁴ Ídem, p. 33-4.

⁴⁶⁵ Ídem, p. 6 i 9-11

⁴⁶⁶ Ídem, p. 1.

⁴⁶⁷ Ídem, p. 26-8. Encara que també és cert que, com qualsevol home de negocis, no menyspreava mai la possibilitat de guanyar diners i, quan li era possible, també exportava teixits de llana catalans cap a l'exterior (Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223, p. 1).

⁴⁶⁸ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 390-1.

⁴⁶⁹ Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 319.

Catalunya, sinó també al nord d'Itàlia.⁴⁷⁰ Era un moment, doncs, en què tot el sector manufacturer dels països mediterranis s'ensorrava. El 1630, no semblava que quedessin sectors refugi on diversificar els riscos i cercar inversions alternatives.⁴⁷¹ Aquest any, els grans comerciants i financers van començar a compartir, almenys verbalment, les preocupacions d'artesans i menestrals. El mateix Jaume Damians, que entre 1615 i 1620, en plena eufòria de la seda, semblava haver-se despreocupat de l'ensulsiada del sector llaner, el 1630 va fer seus els gemecs dels filadors i dels teixidors de llana.⁴⁷² I, així, denunciava que, a Perpinyà, dels tres-cents oficis que hi havia el 1600, només en quedaven trenta; i a Girona, en aquest mateix període, havien passat de cinc-cents a cent.⁴⁷³

La política proteccionista de les Corts de 1599

Així, doncs, com a mínim fins que la progressiva generalització de la crisi econòmica del segle XVII no la va afectar directament, cada una de les diferents oligarquies econòmiques catalanes actuava en funció dels seus propis interessos particulars.

Les mesures adoptades per les Corts catalanes no sempre van ser les més adients per protegir les activitats productives i comercials del país. I, a més, alguna vegada, sembla que van acabar sent clarament contraproductes. Com, per exemple, quan el 1599 les Corts van decidir cobrar drets a l'exportació de productes tan fonamentals com la fruita seca, els cereals, el vi, l'oli, la pesca fresca i salada, els barrets, el vidre, el ferro, objectes de fusta, teixits de llana, cuir, suro i, fins i tot, mules.⁴⁷⁴ (Unes disposicions que, per exemple, contrastaven clarament amb les mesures sol·licitades en les llunyanes Corts de 1534).⁴⁷⁵

Però, el que a nosaltres ens interessa en aquests moments és que les taxes de 1599, aplicades a l'exportació dels productes catalans, ens mostren els conflictes d'interessos existent en el si de la societat catalana. En efecte, les taxes aprovades per les Corts no van ser pas homogènies; i l'aplicació de nivells impositius diferenciats pot ser un reflex de les lluites d'interessos existents entre els diversos grups econòmics i socials catalans. Així, mentre que la taxa que gravava l'exportació de cereals equivalia a un 20 % del seu valor, la que s'aplicava als teixits de llana era tan sols d'un 2,5 %, i la del cuir, d'un 5 %.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ En un període en què, simultàniament, diversos sectors agraris demostraven una vitalitat molt superior. Novament, doncs, és evident que les crisis tenen cronologies i intensitats diferents, no només a Catalunya sinó també a tota la Mediterrània.

⁴⁷¹ Recordem que, abans de 1620, el dinamisme de l'agricultura comercialitzable sembla haver estat un sector força atractiu per als grans inversors. Pierre Vilar ja va incidir reiteradament en el dinamisme de l'agricultura catalana d'aquest període (Pierre Vilar, *op. cit.*, p. 325-46). I la documentació comercial de Jaume Damians sembla confirmar-ho amb l'obtenció del càrrec de prior de Paganell per a un dels seus germans amb l'objectiu de cobrar «els delmes i altres beneficis» de les terres sota la seva jurisdicció, situades a l'oest de Tàrraga (Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223, p. 6).

⁴⁷² Biblioteca de Catalunya, Col·lecció Bonsoms, vol. 42, núm. 5.404.

⁴⁷³ Ídem, foli 54.

⁴⁷⁴ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 360.

⁴⁷⁵ Les Corts de 1534, en lloc d'aplicar taxes a les exportacions catalanes, demanaven la supressió dels aranzels castellans que gravaven els productes catalans que allí s'exportaven i, simultàniament, van defensar la continuïtat dels aranzels que convertien Nàpols i Sicília en mercats protegits per a les exportacions catalanes (Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 303-15).

⁴⁷⁶ Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 360.

D'aquestes dades, es fàcil deduir-ne, per exemple, la diferència existent en el pes econòmic i polític entre els productors de blat i els sectors lligats a la producció tèxtil de la llana. Els sectors urbans estaven interessats a dificultar la sortida de cereals amb l'objectiu que fossin més abundants a l'interior del país i amb el consegüent abaratiment del seu preu. És evident que això servia per disminuir la part de renda que les classes populars destinaven a la subsistència; però perjudicava els productors de cereals, tal com va denunciar amb contundència Francesc Gilabert, el 1616.

A finals del segle XVI, els productors i els exportadors de teixits de llana catalans –en plena eufòria del seu sector– es despreocupaven tant respecte dels productors cereal·lícoles⁴⁷⁷ com, el 1620, ho van fer els grans financers i comerciants importadors respecte del sector de la llana.⁴⁷⁸

Conclusió. Realitat econòmica i identitat política

Sembla prou clar, doncs, que en general les diverses oligarquies catalanes tan sols es mobilitzaven en funció dels seus interessos privats. No hi va haver una preocupació global pel conjunt de l'economia catalana fins que cada sector concret es va veure afectat per la crisi general. Primer la llana, després la seda. Fins a començaments del segle XVII, el sector llaner –en plena expansió– imposava la seva voluntat a les institucions del país. El poder econòmic es traduïa en poder polític, que servia per ampliar i conservar el propi poder econòmic (n'hem vist un exemple ben evident a les Corts de 1599). Finalment, però, quan a la segona dècada del segle XVII la crisi general europea va arrossegar la producció dels teixits de llana catalans, va aparèixer una nova elit financera i comercial que disposava de diner líquid per refugiar-se en sectors alternatius (la seda, la terra, els préssecs). El 1620, aquesta elit (en què participava el clan dels Damians)⁴⁷⁹ va abandonar la llana a la seva sort i es va oposar a les mesures proteccionistes adoptades pel Consell de Cent.⁴⁸⁰ El 1626 i el 1629 Damians va ser la persona escollida per negociar amb Olivares. Però, a Catalunya, el boom de la llana va arribar tard i va durar poc; amb prou feines una dècada. El 1630, la seda estava en plena crisi. Van aparèixer els memorials d'aquest sector, i van fer seves les queixes de la llana. És el procés de solidarització que ja s'havia produït el 1616, en el cas de Francesc de Gilabert i d'Alentorn.

Quan la crisi escanya, es reforça la idea d'espai econòmic propi. La paràlisi institucional havia impedit l'adopció de noves mesures legislatives des de 1599. La creixent ruptura política amb la Monarquia repercutia sobre tots els sectors socials i econòmics del país. L'any 1630 n'és un exemple excel·lent, amb els seus tres memorials, amb la nova ruptura de les negociacions amb Olivares, amb la política monetària del Consell de Cent, i amb la proposta del mateix Consell Reial d'adoptar mesures proteccionistes que no es van poder aplicar perquè no es convocaven Corts. Si la via institucional estava paralitzada, calia guanyar la batalla per l'opinió pública. Tothom feia referència a les mesures polítiques adoptades per Castella, Aragó i València per protegir les seves pròpies economies.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ Per exemple, les resolucions de les Corts de 1599 citades a Jaume Carrera i Pujal, *op. cit.*, p. 360.

⁴⁷⁸ Per exemple, el memorial de Francesc Soler, titulat *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre la ordenació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de Juny de 1620...*

⁴⁷⁹ Arxiu del Palau Requesens, manuscrit 223.

⁴⁸⁰ Francesc Soler, *op. cit.*

La ruptura entre les institucions catalanes i Madrid impedia fer el mateix a Catalunya i perjudicava el conjunt de l'economia del país.

Fins a quin punt la idea de formar un espai econòmic diferenciat (amb problemes polítics i econòmics específics) va reforçar la identitat col·lectiva dels catalans en el camí cap a la ruptura de 1640? Quantes semblances hi podríem detectar amb el procés que porta des de la reforma fiscal del ministre de finances Fernández Villaverde, de 1899, fins a la Solidaritat Catalana, de 1907, passant pel Tancament de caixes, la Candidatura dels quatre presidents, els abusos de l'exèrcit als carrers de Barcelona i la Ley de Jurisdicciones? En ambdós casos, les dificultats econòmiques catalanes, causades en part per les accions o les omissions polítiques del govern central, van reforçar la identitat col·lectiva catalana, fet que va provocar les sospites d'un govern que va tolerar les accions il·legals de l'exèrcit aquarterat a Catalunya, fins que es va produir la ruptura política. No hi ha cap dubte que els contextos històrics són absolutament diferents i que, per tant, potser és un paral·lelisme massa atrevit; però tampoc no hi ha cap dubte que és un paral·lelisme molt seductor i suggeridor.

5.2 L'economia en la formació de les identitats modernes

A mesura que la societat catalana, o almenys els sectors generadors d'opinió, prenia consciència que Catalunya constituïa un espai econòmic amb necessitats específiques, l'economia esdevenia un element d'identitat. Especialment si aquestes necessitats específiques contrastaven amb les de la monarquia hispànica (o amb les de Castella). I, encara més, si aquestes necessitats topaven amb la incomprensió d'una corona com més anava més castellanitzada.

El 1616, Francesc Gilabert va posar de manifest l'existència d'especificitats i va advertir de la necessitat de tractaments diferencials: «La Monarquía de España, por ser tan extendida, se forma de diversos temperamentos de tierras, cuyas calidades dan diversas inclinaciones a sus habitadores, y como las que son malas son las que se han de curar con la medicina de la justicia, necesario será tenga noticias dellas, el que hubiere de receptalla, por poderle dar el punto agrío dulce que la enfermedad pidiere.»⁴⁸¹

La majoria d'economistes vinculats a l'escola clàssica no haurien tingut gaires dubtes a afirmar que l'èxit del sistema econòmic capitalista és el resultat d'un procés natural i que les idees que el sustenten van donar forma a la realitat econòmica.

Per contra, Karl Marx va assegurar que no és pas la consciència la que determina l'existència, sinó que és la realitat econòmica i social la que construeix la consciència. I, a més, afegia que la classe social més beneficiada pel sistema de producció dominant és la que determina l'existència de les altres classes socials. Per tant, qualsevol consciència col·lectiva és el reflex de les idees de la classe dominant. I els canvis ideològics són el resultat de l'aparició d'un sistema de producció antagònic que crea els valors, les tècni-

⁴⁸¹ Per exemple, ho recorden els torcedors de seda i Jaume Damians en els seus memorials de 1630.

⁴⁸² Francesc de Gilabert, *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña...* (publicat a Lleida el 1616), Fullets Bonsoms, núm. 76, Biblioteca de Catalunya.

ques i els instruments polítics necessaris per destruir el sistema tradicional, fins a institucionalitzar-ne un de nou.

Així, doncs, els historiadors que estudien el segle XVII haurien d'identificar els representants de la nova classe dirigent burgesa per conèixer els orígens de les transformacions.

Tot i així, tal com ha assenyalat Joyce Oldham Appleby, pel que fa a les primeres dècades del segle XVII, el concepte marxista d'un grup d'avantguarda (que construeix una visió coherent del món modern) pot ser més una descripció que no pas una explicació. El paràgraf següent, on Appleby descriu l'Anglaterra del període, podria aplicar-se sense gaires modificacions a la Catalunya d'aquell mateix moment: «La idea de la conquesta del poder per part d'una nova classe és suggestiva, com ho és, en conjunt, la noció d'una nova consciència de classe nascuda de les noves funcions socials. Però no és pas segur que les idees socialment innovadores provinquin dels membres d'una nova classe. [...] Malgrat la insistència a citar “la naixent classe mitjana”, els esdeveniments anglesos indiquen que la transformació més determinant es va afirmar amb la nova orientació dels objectius i dels ideals dels caps hereditaris d'Anglaterra. Si bé és veritat que, efectivament, una classe mitjana va aparèixer i va millorar la seva condició social, també és cert que es va fusionar, més que no pas substituir, amb la classe dominant existent.»⁴⁸³

El procés en què aquests grups socials, més o menys integrats, van desenvolupar unes noves formes de pensar no s'explica constatant, simplement, que aquest procés va existir.

Sens dubte, els interessos influeixen en les opinions i predisposen els individus a pensar el que els resulta més profitós de pensar. Però també és evident –com afirma Appleby– «que els interessos no tenen una dimensió suficient per creure en ells mateixos».⁴⁸⁴

En efecte, la recepció i la consolidació de qualsevol idea depèn de la seducció que exerceix sobre persones prou diferents, incloses aquelles que no n'obtenen un benefici directe. És a dir, les idees han de generar una adhesió prou àmplia i, per tant, no només han de resultar útils per als seus autors. Les implicacions d'aquest raonament no s'esgoten en l'àmbit econòmic i social, sinó que també arriben a l'àmbit del pensament polític i, en concret, a qüestions relacionades amb la configuració de les identitats col·lectives.

Plantegem-ho d'una altra manera. ¿És una simple casualitat que la formulació de noves idees econòmiques i la consolidació del pensament econòmic presentin una evolució tan paral·lela a la formulació d'elements d'identitat col·lectiva i a la formulació d'un nou pensament polític a l'Europa de l'alta edat moderna? Durant el segle XVI, van apareixent múltiples idees econòmiques i polítiques. Les societats europees intenten adaptar-se a una nova realitat que transforma els seus respectius espais econòmics i els seus espais de memòria col·lectiva. Probablement, aquests dos processos estan molt interrelacionats. En aquest context, no és estrany que apareguin autors que reformulen els orígens de la formació històrica i de la seva evolució. L'aparició de l'estat modern afavoreix un sentit de la competitivitat política i identitària entre les diferents formacions històriques europees.

I una cosa similar succeeix en l'àmbit econòmic. No només per la reducció de les distàncies i per la formació progressiva d'un espai-món, sinó també perquè els estats moderns van imposar els interessos militars de les corones per sobre dels interessos fis-

⁴⁸³ Joyce Oldham Appleby, *Pensiero economico...*, p. 14-5.

⁴⁸⁴ Ídem, p. 15.

cals, monetaris i productius de les formacions col·lectives que disposaven d'un marc institucional propi. Un marc institucional tradicional, però en evolució permanent en funció del pes relatiu dels diferents grups socials que integren cada una d'aquestes formacions col·lectives.

Arreu d'Europa, els interessos dels estats moderns entren en col·lisió amb els interessos de determinades formacions col·lectives. I, en aquest sentit, no podem oblidar que molts d'aquests estats moderns són estats compostos. Aquelles societats que disposen d'un territori definit, d'una tradició històrica pròpia, d'un marc juridicoinstitucional autònom i d'un espai econòmic específic tendiran a generar idees polítiques i econòmiques amb prou intensitat per desembocar en l'elaboració de formes de pensament estructurades. Sens dubte, aquest és el cas d'Anglaterra o d'Holanda, però també és el cas de Catalunya, com a mínim fins a la guerra de 1640-1659.

Segons Appleby, les transformacions socials causades pel desenvolupament econòmic no necessiten una nova classe social, sinó una classe social moderna.⁴⁸⁵ Això és el que es produeix a Anglaterra i a Catalunya a principis del segle XVII. I, precisament, aquests grups socials moderns generen un pensament polític i econòmic modern. Un pensament modern, perquè té una estructura complexa, perquè és autònom i perquè és plural. No es limita a descriure elements concrets i puntuals sinó que intenta analitzar els mecanismes que interrelacionen el conjunt de les activitats econòmiques. No pren en consideració raons morals o religioses, sinó que intenta ser autocomprensiu i autojustificatiu. I, finalment, no expressa una opinió única sorgida d'alguna veritat revelada, sinó que presenta diferents raonaments, fruit d'interessos contraposats.

L'economia en els debats públics

L'economia va tenir un paper rellevant a l'hora de modelar (o remodelar) les identitats modernes, perquè va transcendir les esferes de les altes institucions i va esdevenir objecte d'amplis debats públics. Els experts (advocats, jutges, mercaders...) que van protagonitzar aquests debats per encàrrec de les institucions (gremis, Consell de Cent, Reial Consell...) van donar a conèixer les seves opinions per mitjà de la impremta.

D'aquesta manera, va aparèixer una opinió pública. Aquesta sintonitzava amb les diferents idees econòmiques en funció dels seus interessos econòmics, però també dels seus elements d'identitat cultural, social i nacional. I, per tant, des del principi, pensament econòmic i identitat apareixen vinculats en una reformulació mútua i constant. L'economia és un element fonamental de qualsevol societat i, al mateix temps, les idees econòmiques són un instrument de confrontació política, social i nacional. Finalment, el pensament econòmic també és un repte a la intel·ligència d'aquells que el formulen i d'aquells que l'escolten.

Durant la primera meitat del segle XVII, l'economia, les idees i el pensament van complir simultàniament tots aquests requisits. De fet, en aquest moment neix, pròpiament, el que ara podem entendre com a pensament econòmic. O, com a mínim, el moment en què el pensament econòmic va trobar un espai propi, al marge de la religió i de la moral. I no hem d'oblidar que aquest espai propi va tenir moltes dificultats per consolidar-se perquè

⁴⁸⁵ Ídem, p. 17.

era molt complicat desvincular l'economia de la moral. Tal com va afirmar William Letwin: «Va ser bastant difícil convertir la física i la química en ciències [...]. [Però] Va ser extremament difícil tractar d'economia de forma científica, atès que cada acció econòmica, en ser l'acció d'un ésser humà, també és necessàriament un acte moral.»⁴⁸⁶

Economia, modernitat i identitat

La progressiva comprensió dels mecanismes de l'economia de mercat i de les seves subtilitats va exigir un esforç intel·lectual que va contribuir a configurar l'estat modern. De la mateixa manera que la consolidació de l'estat modern exigia un coneixement com més anava més precís dels mecanismes econòmics. En definitiva, una interdependència mútua entre la realitat econòmica i el marc polític.

En aquest sentit, cal destacar que l'estat modern no pot ser confós amb l'absolutisme i el centralisme. La possible confusió entre modernitat i absolutisme només es fonamenta en la voluntat d'alguns historiadors de presentar el model parlamentari o estamental com una relíquia del passat, com una mena de fòssil medieval. Però, actualment, aquesta interpretació resulta insostenible. El model parlamentari o estamental anglès o holandès va resultar com a mínim tan modern com l'absolutisme francès. I, a la llarga, en el segle XVIII, el model anglès va demostrar una capacitat d'adaptació superior, mentre que l'absolutisme borbònic va demostrar unes limitacions insuperables tant a França com a Espanya o al sud d'Itàlia.

Cap a 1620, els textos econòmics castellans, catalans, anglesos o flamencs fan constants referències a les seves respectives col·lectivitats. Referint-se a Castella, Gutiérrez Nieto afirma que «el rasgo característico de los mismos es la preocupación, en sí, por la economía nacional, que proporciona bienestar a los súbditos. Hay en estos analistas una clara preocupación patriótica y social que dejan traslucir frecuentemente. Los títulos de los memoriales, muchas veces, son expresivos de la preocupación por la colectividad».⁴⁸⁷

Tot i així, és possible que els esforços per comprendre l'economia fructifiquessin més on existís un model institucional més diversificat. Potser, la pluralitat d'institucions, d'òrgans de poder i de grups d'interessos afavoria la reflexió econòmica i en facilitava l'expressió escrita i la discussió pública. I, probablement, aquesta expressió escrita i aquesta discussió pública alimentaven el procés de reflexió. Encara que només fos perquè les idees econòmiques esdevenien un instrument de lluita política i institucional. I, tal vegada, això explicaria que a Catalunya i a Anglaterra les idees econòmiques generessin una veritable guerra de papers entre la segona i la tercera dècada del segle XVII.

Catalunya estava prou a prop i prou lluny de Castella per constituir-se en un observatori privilegiat dels fenòmens econòmics que afectaven aquella corona sense veure's totalment arrossegada per les seves dificultats. Si la teoria quantitativa del diner és el fonament del pensament econòmic, els catalans podien veure de ben a prop els efectes de la inflació castellana sense patir-ne uns efectes tan perniciosos.

A més –i això és el més interessant–, aquesta condició d'observatori privilegiat es veia reforçada per l'existència d'unes institucions pròpies i prou actives per generar opinions

⁴⁸⁶ William Letwin, *The origins of scientific economics* (Londres: Methuen, 1963), p. 148.

⁴⁸⁷ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, «El pensamiento económico...» (1986).

econòmiques. Unes institucions que observaven el contagi de la crisi monetària castellana i que cercaven de trobar-hi alguna resposta. Catalunya era un espai econòmic prou diferenciat per necessitar mesures diferencials, i era un espai juridicoinstitucional prou específic per poder aspirar a adoptar-les. I aquí es posa de manifest la interdependència entre economia i política.

D'una banda, Catalunya és un espai econòmic diferenciat perquè, entre altres raons, disposa d'un marc polític propi. Un marc jurídic i institucional que li permet aplicar (o almenys demanar) mesures econòmiques específiques. I, a més, disposa de prou vitalitat per generar i expressar aquestes idees.

I, d'altra banda, Catalunya constitueix un espai polític específic perquè, entre altres raons, és conscient que és un espai econòmic diferenciat que necessita unes mesures econòmiques pròpies.

Encara més, aquesta realitat política i econòmica interdependent contribueix a perfilar la identitat dels catalans diferent de la dels seus veïns. I, al mateix temps, aquesta identitat reforça la voluntat i la capacitat de generar un espai polític i econòmic diferencial.

El mercantilisme i l'estat modern

Segons Joyce Oldham Appleby, els pioners en aquest esforç intel·lectual per entendre les subtileses de l'economia van ser els escriptors del segle XVII, que Adam Smith va definir com «els autors del sistema mercantil».⁴⁸⁸ El mateix Smith i la majoria dels historiadors de l'economia van centrar la seva atenció en el paper que els mercantilistes reservaven a l'estat en matèria econòmica. Possiblement, aquest aspecte resultava especialment destacat perquè contrastava amb les idees liberals hegemòniques en bona part de l'època contemporània. A causa d'aquest interès prioritari per allò que els cridava més l'atenció, aquests historiadors van acabar pensant que la reglamentació governamental de l'economia era l'única temàtica tractada pels mercantilistes.

En tot cas, el valor i l'originalitat del pensament mercantilista de l'època no s'ha de mesurar en funció de les seves diferències amb les idees econòmiques posteriors. Més aviat cal comparar-lo amb les actituds i els conceptes de tradició medieval. Una tradició caracteritzada per la profunda dependència de l'economia respecte de la moral col·lectiva d'inspiració religiosa.

I, en aquest sentit, l'aspecte més innovador d'aquest mercantilisme no consisteix pas a acceptar la intervenció de les autoritats polítiques en l'àmbit dels actes econòmics sinó, al contrari, en la creació d'un pensament econòmic autònom respecte dels aspectes morals i socials. Fins al segle XVI, l'economia és un aspecte de la moral col·lectiva. Des del segle XVII, esdevé una forma de pensament específica.

Aquesta transició intel·lectual anava acompanyada per profundes transformacions de l'economia i de la funció dels poders polítics. Potser per primera vegada, apareixen arreu forces econòmiques que superen la capacitat de control per part dels poders polítics. Posem-ne algun exemple. El valor de la moneda ja no depèn exclusivament de les institucions que l'encunyen. L'augment generalitzat de la massa monetària altera els tipus de canvi, ja que devalua més de pressa la capacitat de compra de les monedes dels espais econòmics

⁴⁸⁸ Joyce Oldham Appleby, *op. cit.*, p. 31.

on aquestes eren més abundants. A la llarga, la força econòmica que alterava els preus era molt superior a la capacitat política que intentava controlar-los. Els consumidors protestaven per la ineficàcia dels poders públics i els productors es queixaven dels controls institucionals. L'estat modern s'enfrontava a problemes força desconeguts –almenys per la seva intensitat– i se sentia desbordat. Massa sovint se sentia obligat a intervenir per l'economia moral de la multitud, però gairebé sempre les seves intervencions resultaven ineficaçes. I tot plegat retroalimentava el procés que acabem d'assenyalar.

A més, a causa de la revolució militar, l'estat modern necessitava més ingressos que mai, en un context on aquests ingressos es veien constantment erosionats per un procés inflacionista que els estats eren incapaços de controlar i que ells mateixos accentuaven mitjançant l'expansió de la demanda pública (soldats, armament, forteses, vaixells...) i les devaluacions monetàries.

La incidència de l'acció política en la realitat econòmica adquireix una intensitat inimaginable. No és estrany que els pensadors econòmics sentin la necessitat inexcusable de reflexionar constantment sobre aquesta qüestió. Les idees mercantilistes sobre el paper dels poders públics en la vida econòmica no són el reflex dels desigs o de la ignorància dels pensadors de l'època, sinó que són el fruit de l'intent d'adaptar-se a un context econòmic real. Un context caracteritzat per problemes econòmics nous, per les necessitats militars i administratives dels estats moderns i per les exigències de la societat a l'hora de preservar els seus interessos en un ambient força hostil.

Les idees dels mercantilistes responen a la realitat econòmica del seu temps. I, precisament, això és el que els converteix en economistes i no en simples somiatruites. El mercantilisme només pot ser ridiculitzat per aquells que ignoren la realitat econòmica de l'alta edat moderna. Esperar que a finals del segle XVI o principis del XVII poguessin sorgir idees pròpies de l'escola clàssica és irreal i, per tant, impropï de l'economia. Escandalitzar-se perquè els mercantilistes no pensaven com Adam Smith és tan estrambòtic com criticar Newton per no haver descobert la teoria de la relativitat o per no haver desenvolupat la física quàntica.

D'altra banda, caldria reflexionar sobre per què els mercantilistes són criticats per no haver descobert les veritats de l'economia clàssica. Posats a fer, podríem exigir que s'haguessin anticipat a les idees keynesianes. És possible que aquesta exigència selectiva respecte al mercantilisme resulti significativa. Perquè aquells que destaquen la superioritat de l'economia clàssica sobre el mercantilisme semblen oblidar la superioritat de diverses doctrines econòmiques posteriors sobre l'economia clàssica.

Economia i modernitat política a Catalunya i a Anglaterra

Segons Appleby, a Anglaterra, «la intrusió de la voluntat reial en el camp econòmic va tenir unes repercussions molt més vastes que l'acte immediat. Els problemes financers de Jaume I el van obligar a convocar el Parlament i, un cop convocat, els seus membres van formar aliances que van convertir solucions locals en conceptes nacionals».⁴⁸⁹ I a Catalunya va succeir el mateix amb uns quants anys d'anticipació. A la primera i a la segona dècada del segle XVII, les divergències irreconciliables entre la Monarquia i les institucions cata-

⁴⁸⁹ Ídem, p. 36

lanes sobre política monetària van contribuir a dibuixar dos espais econòmics sobreposats però diferenciats. Una consciència diferencial reforçada per la qüestió del quint dels ingressos municipals, present durant els quatre decennis anteriors a la revolució catalana de 1640.

Aquesta tensió, protagonitzada fonamentalment per la Corona i la ciutat de Barcelona, era el fruit de dos models de modernitat alternatius i que podien esdevenir incompatibles, tal com finalment va succeir. A Catalunya, la tercera dècada del segle XVII apareix emmarcada per dues onades de memorials econòmics: la de 1620 i la de 1630. I, entremig, la ruptura entre els dos models alternatius de modernitat política. Les Corts inconcluses de 1626 només poden ser considerades un fracàs des de la perspectiva absolutista i centralista d'Olivares. Des del punt de vista de les institucions catalanes, constitueix el primer pas vers la consolidació d'un model propi d'estat modern. En un procés força paral·lel al del Parlament anglès convocat per Jaume I.

A Catalunya i a Anglaterra competeixen dos models de modernitat. El fracàs fiscal i financer del model absolutista facilita el camí a una alternativa parlamentària, tal com va succeir un segle i mig més tard a la França de 1789. L'èxit o el fracàs dels models alternatius presents a Catalunya i Anglaterra no pot ser confós en absolut amb el seu grau de modernitat.

La interpretació anglesa d'Appleby és gairebé igual de vàlida per al cas català, quan afirma que, en l'aparell administratiu i econòmic del país (i en especial de la seva capital, sigui Londres o Barcelona), «hi havia els elements constitutius d'una nova nació política unida per una exposició comuna a les vicissituds de l'organització comercial primitiva, àmpliament interessada en les decisions preses pel Parlament i per la cort en resposta a les circumstàncies en vies de transformació. I va ser precisament en aquell moment que va tenir una gran expansió la impressió pública, un nou vehicle per a la discussió, la interpretació i la persuasió».⁴⁹⁰ I, a la Catalunya de les primeres dècades del segle XVII, l'aparició constant de memorials de temàtica econòmica és, simultàniament, un fruit i una arrel de la «nova nació política».

Les raons d'aquesta evolució força paral·lela les podem trobar en unes causes comunes. L'element explicatiu que Appleby destaca com una especificitat anglesa és igualment vàlid per a Catalunya: «A diferència d'altres nacions europees, l'aristocràcia i la petita noblesa van estar íntimament vinculades en la reestructuració comercial de l'economia del país. Aquesta va ser la raó per la qual la classe dirigent tradicional anglesa es va identificar amb les forces innovadores del seu temps.»⁴⁹¹

Un procés força similar al que es va produir a Catalunya amb la transformació de la classe dirigent del país mitjançant una progressiva integració de l'aristocràcia agrària i de la burgesia comercial i financera. Les Corts catalanes de 1626 i 1632 demostren una notable mancomunitat d'interessos entre els tres braços. Els cavallers s'han integrat a les oligarquies ciutadanes i els burgesos compren propietats a la rodalia de Barcelona i a l'interior del país. I tot plegat resulta consolidat per l'acció dels advocats que actuen al servei d'aquestes institucions. Advocats que sorgeixen o s'integren en la mateixa classe dirigent del país.

⁴⁹⁰ Ídem

⁴⁹¹ Ídem

La família Damians és un exemple d'aquest procés. El mateix Jaume Damians protagonitza una extraordinària trajectòria vital: comerciant, financer, representant de les institucions catalanes en les negociacions amb Olivares, autor d'un important memorial econòmic, conseller de Barcelona i cap de la Junta de Defensa de la ciutat durant el procés revolucionari de 1640. I, a més, situa estratègicament els seus parents com a comerciants a València, Tortosa, Gènova... i un com a clergue amb propietats a les terres d'Urgell o fent carrera eclesiàstica i un altre com a canvista a Roma.

Sovint, la petita noblesa catalana va participar en aquest procés d'integració d'interessos econòmics i pactes matrimonials, tal com succeïa a Anglaterra. El paral·lelisme anglocatalà es posa de manifest en el marc cronològic d'algunes obres tan significatives com *The Crisis of Aristocracy 1588-1641* de Lawrence Stone.⁴⁹² Segons Appleby, «així, doncs, van ser els membres de la noblesa rural anglesa, abandonant la seva tradicional actitud econòmica, els que van transformar el concepte social de les decisions econòmiques. Identificats amb les ambicions nacionals, ells van portar al Parlament l'interès pel progressiu desenvolupament econòmic d'Anglaterra».⁴⁹³

Aquest és un element fonamental. Almenys una part de la societat anglesa i de la societat catalana havien constatat que l'interès nacional (és a dir, l'interès de la majoria d'aquesta part de la societat) era incompatible amb l'interès de la Monarquia.

Nació contra Monarquia

Amb la seva recaptació fiscal erosionada per la inflació dels preus i la depreciació monetària, durant les primeres dècades del segle XVII, els monarques europeus van llançar una ofensiva sistemàtica per augmentar els seus ingressos i el seu poder: dos factors interdependents. A Catalunya, resulta evident com a mínim en dos conflictes econòmics decisius. Obsessionada per mantenir o fins i tot per incrementar els seus recursos, la Corona es va negar sistemàticament a acceptar la devaluació de la moneda de plata catalana i va exigir reiteradament el cobrament del quint. Durant la segona dècada del segle XVII, la societat catalana –almenys la societat que llegia i escrivia– va constatar que els seus interessos nacionals no coincidien en absolut amb els de la Monarquia.

I, si a Anglaterra la divergència entre nació i corona resultava evident, més ho havia de ser a Catalunya, on, a més, el rei pertanyia a una altra nació. I així ho havia explicat durant les seves reiterades negatives a permetre la devaluació sol·licitada pels catalans, amb l'argument que hauria estat contraproduent per a Castella.

Christopher Hill va assenyalar que la política de la monarquia anglesa havia distorsionat completament l'estructura econòmica del mercat.⁴⁹⁴ Els intents de la Corona per resoldre els seus problemes financers van suscitar la preocupació i l'oposició dels grups socials dirigents que identificaven els seus interessos privats amb la vitalitat econòmica nacional.⁴⁹⁵

La política d'estabilitat monetària imposada per Madrid (contra l'opinió de les institucions catalanes) va distorsionar els tipus de canvi i el comerç exterior. El dèficit de la

⁴⁹² Lawrence Stone, *The Crisis of Aristocracy 1588-1641* (Oxford: Oxford University Press, 1965).

⁴⁹³ Joyce Oldham Appleby, *op. cit.*, p. 37.

⁴⁹⁴ Christopher Hill, *The Century of Revolution, 1603-1714* (Edimburg: Thomas Nelson and Sons, 1961).

⁴⁹⁵ Ídem

balança comercial, la recessió productiva, la disminució de l'ocupació, la disminució dels ingressos de la Generalitat i del Consell de Cent... són alguns dels símptomes que la societat catalana identifica com una responsabilitat de la Corona; prova de la divergència dels interessos econòmics entre la monarquia hispànica i la nació catalana.

Sens dubte, cal tenir presents aquests antecedents per analitzar el llarg camí cap a la revolució, tant a Anglaterra com a Catalunya. En aquest context, quan Jaume I d'Anglaterra i Felip IV de Castella es veuen obligats a convocar el Parlament anglès i les Corts catalanes, donen a les dues nacions l'oportunitat de cristal·litzar la seva oposició als seus respectius monarques.

Crisi econòmica i identitat

Durant les tres primeres dècades del segle XVII, l'economia catalana experimenta una evolució complexa. En diversos àmbits demostra una notable vitalitat; però, progressivament, els símptomes de crisi s'estenen als diferents sectors econòmics. I, a més, els desordres monetaris comporten enormes dificultats, tant per la intensitat com per la durada dels seus efectes negatius. Fins que, finalment, les diferents línies evolutives de cada sector de l'activitat i de cada grup social acaben convergint a causa de la crisi general. Més que els creixements diferencials de sectors que competeixen els uns amb els altres, el que genera consciència econòmica i identitat política és la solidaritat en la desgràcia.

I, en aquest sentit, Catalunya s'anticipa a Anglaterra i a les altres nacions europees, perquè la distància ideològica entre la realitat del seu propi espai econòmic i el poder polític és superior que a qualsevol altre lloc d'Europa. No hem d'oblidar que, a les tres primeres dècades del segle XVII, els monarques europeus van cercar un alleugeriment contra la inflació, mitjançant successives reduccions en el valor nominal i en el contingut metàl·lic de les monedes de plata.⁴⁹⁶ Per contra, Catalunya va ser l'únic espai econòmic que no va poder devaluar les seves monedes de plata. Aquesta era una prerrogativa que corresponia a la Monarquia. I la Corona va usar-la com un mecanisme de pressió política contra les institucions catalanes.

Els catalans del període en van ser conscients perquè en els seus memorials insistien en el fet que no demanaven cap privilegi especial, sinó que volien equilibrar les mesures adoptades per tots els seus veïns econòmics (França, Aragó, València...). I, si aquest cicle d'inflació i devaluació va crear enormes dificultats en el mecanisme dels saldos de les balances exteriors de tots els espais econòmics europeus, no és difícil imaginar que els efectes negatius sobre Catalunya van haver de ser molt superiors, perquè era l'única economia que no va poder devaluar la moneda de plata. Aquesta és la raó per la qual Catalunya constitueix l'únic cas europeu on l'or va acabar substituint la plata com a metall monetari. Malauradament, la llarga transició de la substitució de la plata no devaluada per l'or va tenir efectes devastadors per a l'economia del país. Però, al mateix temps, va crear les condicions objectives necessàries perquè els catalans es col·loquessin a l'avantguarda del pensament econòmic i de la creació d'una identitat política moderna.

L'economia catalana va haver de respondre abans que ningú i en una posició de clar desavantatge contra una crisi econòmica generalitzada. L'origen monetari d'aquesta primera

⁴⁹⁶ Joyce Oldham Appleby, *op. cit.*, p. 41.

crisi (fonamentalment durant el tercer lustre del segle XVII) no va impedir una certa reactivació momentània de l'economia (en el quart lustre del segle), abans de l'impacte de la crisi general europea a partir de 1620.

Crisi econòmica i pensament econòmic

Diversos factors històrics van contribuir a estimular l'aparició d'un veritable pensament econòmic a la Catalunya de la segona i la tercera dècada del segle XVII. En primer lloc, l'observació dels efectes de les accions i de les omissions polítiques de la monarquia hispànica sobre l'economia catalana; especialment pel que fa a la política fiscal (el quint) i monetària (la negativa a devaluar les monedes de plata). En segon terme, l'experiència històrica acumulada al llarg del segle XVI respecte de l'impacte dels conflictes bèl·lics mediterranis sobre l'economia de Barcelona. I, finalment, el record de la crisi del segle XV.

Les disputes polítiques i monetàries del segle XV eren un referent històric –explícit o implícit– per a les actituds d'alguns catalans dels dos primers decennis del segle XVII. En els textos de 1610-1630, n'hi trobem repetides notícies i comentaris.

Els conflictes bèl·lics mediterranis del segle XVI posaven de manifest que els interessos nacionals i de la Monarquia no eren sempre coincidents. La incapacitat de la Monarquia per assolir una victòria decisiva o per trobar un compromís de pau amb els musulmans tenia efectes devastadors. Les guerres o els simples rumors de guerra bloquejaven les exportacions de manufactures barcelonines i les importacions de cereals. La producció artesanal es paralitzava i la desocupació s'estenia, en un moment en què els preus alimentaris creixien ràpidament.

L'obsessiva política d'estabilitat monetària (almenys pel que fa a les monedes de plata) imposada per la Monarquia deixava els catalans en una pèssima situació en el context econòmic dels dos primers decennis del segle XVII.

Aquestes tres experiències històriques que acabem d'assenyalar tenien un factor en comú. Totes tres generaven un seguit de dificultats econòmiques que no es podien atribuir a causes tradicionals i naturals, com un seguit de males collites. Les tres tenien un origen poc tradicional i amb un cert caràcter artificial, perquè depenia de les actituds polítiques.

Els castellans i els anglesos no van sentir un estímul intel·lectual comparable fins a les respectives crisis de 1619 i 1620,⁴⁹⁷ però aquesta és la data de la segona onada de textos econòmics catalans. En altres paraules, a Catalunya ja hi havia hagut una primera explosió del pensament econòmic uns anys abans, fruit de la terrible crisi monetària accentuada per les decisions polítiques de la Monarquia.

Segons Appleby, des de 1620, a Anglaterra, «l'incontrovertible impacte de la decadència de la venda de teixits de llana, la desaparició de la moneda, l'erràtica evolució dels canvis i la desocupació general van obligar els contemporanis a posar damunt la taula els factors purament econòmics que esquerdaven la societat».⁴⁹⁸ Una reflexió que resultaria igualment vàlida per a la Catalunya de la segona dècada del segle XVII.

⁴⁹⁷ En el cas de Castella, podem recordar la *Junta de Reformación* del Consejo de Castilla (1619) o la *Restauración política...* de Sancho de Moncada (1619). I, en el cas d'Anglaterra, els debats parlamentaris de 1620 i el primer text de Thomas Mun (1621).

⁴⁹⁸ Joyce Oldham Appleby, *op. cit.*, p. 42.

En definitiva, els catalans es van veure obligats a reflexionar sobre economia una mica abans que altres europeus, perquè van ser els únics europeus que no van poder usar les devaluacions de la moneda de plata com un pal·liatiu contra els primers símptomes de la crisi de la primera meitat del segle XVII.

El creixement econòmic i demogràfic del segle XVI havia permès una diversificació de les activitats econòmiques i una acumulació de coneixements que ja no permetien cap explicació monocausal ni de caràcter moralista. A partir de la crisi de 1620, el Parlament anglès va identificar deu causes simultànies i, el 1621, Thomas Mun va fer una primera aproximació conceptual a les lleis de mercat. Però, en el decenni immediatament anterior, alguns catalans havien protagonitzat alguns passos en aquesta direcció identificant algunes de les forces característiques d'una economia capitalista.

Estaven escrivint les primeres planes d'un pensament econòmic autònom, complex i estructurat.

6. ARXIUS, FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu Històric de Barcelona (AHB)

Cartes comunes originals
Cartes reials originals
Deliberacions
Diversorum
Lletres closes
Papers varis de Corts
Procés de l'estament reial de les Corts
Registre de crides i ordinacions
Registre de deliberacions

Arxiu del Palau Requesens

Manuscrits 216, 223, 224 i 225

Biblioteca de Catalunya (BC)

Fulletts Bonsoms
Liber Consiliorum

Fons Antic de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB)

BUB, B-38/5/1-9 agrupa tres documents diferents. El primer, contrari a la devaluació de la moneda de plata i, els altres dos, favorables. Tots tres van ser enviats conjuntament a Madrid (dirigits personalment al rei), pel Consell de Cent. Aquests tres documents són:

1) *Las dificultades propuestas contra el remedio que piden a Su Majestad, los Consejeros de Barcelona por la falta que tiene Catalunya de moneda de plata* (posterior a l'any 1611).

2) *2º papel. En quatro puntos se resumen las pretensiones de los consejeros de Barcelona.*

3) *CONSELL DE CENT, Respuesta.*

DALMAU, Jaume. *Memorial en favor de la deslliveració, que la ciutat de Barcelona ha feta al primer de Juny 1620. Sobre lo mayor dret que han de pagar les mercaderies que seran de forasters* (1620), BUB, C-240/1/9-7.

DAMIANS, Jaume. *A set de Juliol del present any 1630*, BUB, C-240/1/9-24.

LAUGER. *Molt il·lustres y molt magnífichs senyors. A Notícia dels Majorals y Confraria dels Velluters de la present Ciutat...* (1630), BUB, C-240/1/9-22.

MARTÍ; PERALTA. *Discurs breu y succint, si la ordinatio y crides ques diu se volen fer y publicar, que ninguna persona del present Principat y Comtats pugua arrear y vestir-se de robes y mercaderies forasteras, són danyosas als habitants en aquella*, BUB, C-240/1/9-25.

PERALTA, Narcís de. *Memorial en favor de la ordinació feta per la Ciutat de Barcelona y savi Consell de Cent, el primer de juny de aquest any M.D.C.XX.*

RAMON, Josep; LLENES, Francesc; ANGLASELL, Benet; TRISTANY, Alexis. *La ordinatio que es tracta de fer...* (1630), BUB, C-240/1/9-23.

SOLER, Francesc. *Brevis ac analytica explicatio... in reformatione monetarum* (1611).

— *Acerca de la supressió y extinció dels Banchs de la present Ciutat de Barcelona*, BUB, B-38/5/1-7.

— *Memorial en dret en favor dels mercaders forasters sobre l'ordinació feta per la Ciutat de Barcelona al primer de juny de 1620 y en resposta del Memorial fet per un magnífich Advocat de la Ciutat.*

TORCEDORS DE SEDA, BUB, C-240/1/9-22.

Ms. 1009, Fr. Gaspar Vicens, *Miscelánea político eclesiástica*, vol. II.

BIBLIOGRAFIA

ABELLÁN, José Luis. «Orígenes del pensamiento económico y las ideas socialistas en España». *Sistema*, núm. 40 (1981).

ALBERCH, Ramon; SIMON, Antoni. «El cens del 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell». *Revista Catalana de Geografia*, núm. 9-16 (1980-1981): 80-103.

ALBERCH, Ramon; CASTELLS, Narcís. *La població de Girona. Segles XIV-XX*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1985.

ALBIÑANA, Salvador. «Notas sobre Decadencia y Arbitrismo». *Estudis. Revista d'Història Moderna* (València), núm. 20 (1994).

ALEATI, G.; CIPOLLA, C. M. «Aspetti e problemi dell'economia milanese e lombarda nei secoli XVI e XVII». A: DIVERSOS AUTORS. *Storia di Milano*, XI. Milà, 1958.

ÁLVAREZ VÁZQUEZ, José Antonio. «Arbitristas Españoles del siglo XVII». *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 334 (1978).

— «El arbitrista de Mateo López Bravo». *Hispania*, núm. 155 (1983).

AMELANG, Jàmes, *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986.

— «Distribució social i formes de vida (la societat barcelonina als segles XVI i XVII)». A: SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume (dir.). *Història de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991-2001. P. 165-211.

AMORÓS, Francesc. *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell. Una crònica de la Cort de Felip III*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.

ANATRA, Bruno. «Corona d'Aragona e Sardegna nella prima Età Moderna». A: *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 1997. P. 411-8.

— «Mediterrani i turcs». *Manuscrits*, núm. 16 (1998).

ANDREU, Jordi. «Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat (segles XVI-XIX)». *El Penell*, núm. 3 (1989)

ANGIOLINI, Franco. «Diplomazia e politica dell'Italia non spagnola nell'età de Filippo II. Osservazioni preliminari». *Rivista Storica Italiana*, núm. XCII (1980): 432-69.

APPLEBY, Joyce Oldham. *Economic thought and ideology in seventeenth-century England*. Princeton: Princeton University Press, 1978. Versió italiana: *Pensiero economico e ideologia nell'Inghilterra del xvii secolo*. Bolonya: Il Mulino, 1983.

ARGEMÍ, Lluís. *Las raíces de la ciencia económica*. Barcelona: Barcanova, 1987.

AVILÉS, Miguel; VILLAS, Siro; CREMADES, Carmen María. «La crisis del siglo xvii bajo los últimos Austrias (1598-1700)». *Historia de España*. Vol. 9. Madrid: Gredos, 1988.

AYMARD, M. *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du xviiè siècle*. París: SEVPEN, 1966.

AZPILCUETA, Martín de. *Manual de confesores y penitentes*. Coïmbra, 1553.

— *Comentario resolutorio de cambios*. Salamanca, 1556.

BAECK, Louis. «Spanish economic thought: the School of Salamanca and the arbitristas». *History of Political Economy*. Vol. 20, núm. 3. Durham: Duke University Press, 1988.

BALDUQUE MARCOS, Luis Miguel. «El pensamiento arbitrista en los primeros años del gobierno de Olivares: la obra de Guillén Barbón y Castañeda». *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 12 (1991).

BÁÑEZ, Domingo de. *De justitia et jure*. Salamanca, 1594.

BARAT, Mercedes. «Un texto arbitrista del siglo xvii: El Memorial de Ángel Manrique». *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 2 (1981): 105-25.

BARBER, William J. *Historia del pensamiento económico*. Madrid: Alianza, 1984.

BELENGUER, Ernest. *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1986.

— «Un balance de las relaciones entre la Corte y el país: los *greuges* de 1599 en Cataluña». *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 13 (1987): 99-130.

— «La legislació político-judicial de les Corts de 1599 a Catalunya». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 7 (1987): 9-28.

— «La Monarquia Hispànica i la Corona d'Aragó: el progressiu qüestionament del pactisme a Catalunya». A: *Tercer Congrés d'Història Moderna. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-1 (1993): 207-16.

— «Pròleg: la Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)». A: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum III. Anys 1578 a 1611*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1996. P. IX-XLVI.

— «És vàlid avui el concepte formulat per Reglè de *fossilització del dret català* al llarg del segle xvii?». A: *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 15 (1997): 33-40.

— «Haz y envés de la Cataluña finisecular». A: *Congreso Internacional. Las sociedades ibéricas...*, III. P. 91-124.

— *Ferran el Catòlic. Un monarca decisiu davant la cruïlla de la seva època*. Barcelona: Edicions 62, 1999.

— «Del último Trastámara a los Austrias Mayores: Cataluña y la monarquía hispánica». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. IV. P. 453-79.

— *La Corona de Aragón en la Monarquia Hispànica*. Barcelona: Península, 2001.

BELTRAMI, D. *Saggio di storia dell'agricoltura nella Repubblica di Venezia durante l'età moderna*. Venècia/Roma: Istituto per la Collaborazione Culturale, 1955.

BENZONI, G. (ed.). *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*. Florència: Leo S. Olschki, 1974.

BENZONI, G.; ZANATO, T. *Storici e politici veneti del cinquecento e del seicento*. Mila/Nàpols: Riccardo Riccardi Editore, 1982.

BRAUDEL, Ferdinand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Mèxic: FCE, 1976.

BRONNER, Fred. «Tramitación legislativa bajo Olivares. La redacción de arbitrios de 1631». *Revista de Indias*, núm. 165-166 (1981).

BURKE, Peter. *Venecia y Amsterdam. Estudio sobre las élites del siglo xvii*. Barcelona: Gedisa, 1996.

CALVO GARCÍA, Joaquín. «Economía y literatura en la obra de un conqueense olvidado, Miguel Caxa de Leruela». *Cuenca*, núm. 29 (1987).

CAMERA, A.; FABIETTI, R. *Elementi di storia. L'età moderna*. Bolonya: Zanichelli, 1988.

CAMPOMANES, Pedro Rodríguez de. *Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento*. Madrid: Imprenta de Antonio Sancha, 1775.

CAPMANY, Antoni de. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Imprenta de Antonio de Sancha, 1779-1792. La darra reedició és de Barcelona: Alta Fulla, 2001.

CARRERA I PUJAL, Jaume. *Historia política y económica de Cataluña*. Barcelona: Bosch, 1946.

— *Historia de la economía española*. Barcelona: Bosch, 1943-1947.

CARRERAS CANDI, Francesc. *Geografía general de Catalunya. La Ciutat de Barcelona*. Barcelona: Albert Martí, 1913-1918.

CARRERE, Claude. *Barcelona, 1382-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona: Curial, 1977.

CASADO ALONSO, Hilario. *Señores, mercaderes y campesinos: la comarca de Burgos a fines de la Edad Media*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 1987.

— *El comercio internacional burgalés en los siglos xv y xvi*. Burgos: Diputación Provincial de Burgos, 1994.

— *Castilla y Europa: comercio y mercaderes en los siglos xiv, xv y xvi*. Burgos: Diputación Provincial de Burgos, 1995.

CASALS, Àngel. «La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent». *Pedralbes*, núm. 13-1 (1993): 67-73.

— *Emperador i Principat: Catalunya i les seves relacions amb l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1995. Tesi doctoral.

CASTELLANO, José Luis. «La corte y su política en el Mediterráneo». A: BELENGUER, Ernest. *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. III. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999.

CASTELLS, Narcís. «L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXXIV (1994): 81-112.

CASEY, James. *El Regne de València al segle xvii*. Barcelona: Curial, 1981.

— «El patriotisme en el País Valencià modern». *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, 23/24 (1996): 9-30

— «“Una libertad bien entendida”: los valencianos y el estado de los Austrias». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 17 (1999): 237-52.

CELLÓRIGO, Martín-González de. *Memorial de la política necesaria y útil restauración de la República de España*. Valladolid, 1600.

- CHABOD, Federico. *Carlos V y su imperio*. Madrid: FCE: 1992.
- CIPOLLA, Carlo M. *Cañones y velas en la primera fase de la expansión europea 1400-1700*. Barcelona: Ariel, 1967.
- *Before the industrial revolution: european society and economy, 1000-1700*. Londres: Methuen & Co. Ltd., 1976.
- *Allegro ma non troppo*. Bolonya: Il Mulino, 1988.
- *Between history and economics: an introduction to economic history*. Oxford: Basil Blackwell, 1991.
- CIPOLLA, Carlo M. *et al.* *La decadencia económica de los imperios*. Madrid: Alianza, 1973.
- COCHRANE, E. *Italy 1530-1560*. Londres: Longman, 1988.
- COLE, P. *The Ottoman impact on Europe*. Londres: Thames & Hudson, 1968.
- COLMEIRO, Manuel. *Biblioteca de los Economistas Españoles de los siglos XVI, XVII y XVIII*. Madrid, 1879. Reeditada per la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, Madrid 1954.
- *Historia de la economía política en España*. Madrid, 1863.
- *Discurso de los políticos y arbitristas españoles de los siglos XVI y XVII y su influencia en la gobernación del Estado*. Madrid, 1857.
- CONIGLIO, G. *Il Regno di Napoli al tempo di Carlo V. Amministrazione e vita economico-sociale*. Nàpols: ESI, 1951.
- CORREA CALDERÓN, Evaristo. «Invenciones, fantasías y paradojas de los arbitristas». *Arbor*, núm. 395 (1978).
- *Registro de arbitristas, economistas y reformadores españoles (1500-1936)*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1976. N'existeix una reedició de 1981.
- CROSBY, Alfred W. *La medida de la realidad. La cuantificación y la sociedad occidental*. Barcelona: Crítica, 1998.
- DANTÍ, Jaume. «La població: creixement i oscil·lacions». A: *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*. Vol. 4. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.
- DE MADDALENA, Aldo; KELLENBENZ, Hermann (eds.). *Finanze e ragioni di stato in Italia e in Germania nella prima Età moderna*. Bolonya: Il Mulino, 1984.
- DE MADDALENA, Aldo. *Dalla città al borgo: avvio di una metamorfosi economica e sociale nella Lombardia spagnola*. Milà: Franco Angeli, 1982.
- *La Repubblica internazionale del denaro tra XV e XVII secolo*. Bolonya: Il Mulino, 1986.
- *La Ricchezza dell'Europa: indagini sull'Antico Regime e sulla modernità*. Milà: EGEA, 1992.
- *Moneta e mercato nel '500: la rivoluzione dei prezzi*. Florència: Sansoni, 1993.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio. «Nuevos ejemplos de un género muy español: el arbitrista económico del siglo XVII». *Hacienda Pública Española*, núm. 100 (1986).
- DURAN, Montserrat. «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)». *Recerques*, núm. 17 (1985): 7-42.
- «Producció i renda agrària a Catalunya del segle XVI». A: DIVERSOS AUTORS. *Terra, treball i societat*. Barcelona: Centre de Treball i Documentació, 1986. P. 186-214.
- ECHAVARRÍA BACIGALUPE, Miguel Ángel. «El antimercantilismo en la Europa moderna». *Hispania*, núm. 174 (1989).

— «Una original contribución al pensamiento antimercantilista: la doctrina de Struzzi de 1629». *Hispania*, núm. 167 (1987).

— Alberto Struzzi. *Un precursor barroco del capitalismo liberal*. Lovaina: Leuven University Press, 1995.

ELLIOTT, J. H. «A provincial aristocracy: The Catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries». *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Vol. II. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1967. P. 137.

— «Self-perception and decline in early seventeenth-century Spain». *Past and Present*, núm. 74 (1977).

— *La revolució catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. Barcelona: Crítica, 1989.

— «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes». A: *Tercer Congrés d'Història Moderna. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-1 (1993): 11-24.

ESPINO, Antonio; SIMON, Antoni. «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors». *Tercer Congrés d'Història Moderna. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-1 (1993): 143-50.

ESPINO, Antonio. «¿Existió un ejército catalán en la época moderna?». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 15 (1997): 115-26.

ESTAPÉ, Fabià. *La reforma tributaria de 1845: estudio preliminar y consideración de sus precedentes inmediatos*. Madrid: Ministeri d'Hisenda, Institut d'Estudis Fiscals, 1971.

— *Ensayos sobre historia del pensamiento económico*, Ariel, Barcelona 1971;

FARGAS PEÑARROCHA, Maria Adela. *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Moderna, 1996. Tesi doctoral.

FELIU, Gaspar. *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990.

— *Precios y salarios en la Cataluña moderna*. Madrid: Banco de España, Servicio de Estudios, 1991.

— «El règim senyorial català als segles XVI i XVII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 16 (1996): 31-45.

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel (ed.). *Instrucciones personales de Carlos V a Felipe II*. Vol. II. Salamanca: Corpus Documental de Carlos V, 1975. P. 97.

— *Política mundial de Carlos V y Felipe II*. Madrid: CSIC, 1966. P. 100-1.

FERNÁNDEZ CONTI, S. «El gobierno de los asuntos de guerra en Castilla durante el reinado del emperador Carlos V (1516-1556)». A: MARTÍNEZ MILLÁN, J. (ed.). *Instituciones y élites de poder en la Monarquía Hispánica durante el siglo XVI*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 1992. -

FERNÁNDEZ DE PINEDO, Emiliano. «La participación fiscal catalana en la monarquía hispánica (1599-1640)». *Manuscrits*, núm. 15 (1997): 65-96.

FERRO, Víctor. *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.

FONTENAY, Michel. «Malte au temps de Charles V et Philippe II: un engeu de la politique Espagnole en le Méditerranée». A: BELENGUER, Ernest. *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. IV. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999. P. 277-91.

FORTEA PÉREZ, José Ignacio. «Entre dos servicios: la crisis de la Hacienda Real a fines del siglo XVI. Las alternativas fiscales de una opción política (1590-1601)». *Studia Historica. Historia Moderna*, núm. 17 (1997): 63-90.

FOUCAULT, Michel. *Les mots et les choses*. París: Gallimard, 1963. Versió castellana: *Las palabras y las cosas*. Mèxic: Siglo XXI, 1968.

GALASSO, Giuseppe. *Dalla «libertà d'Italia» alle «preponderanze straniere»*. Nàpols: Editoriale Scientifica, 1997.

— *Economia e società nella Calabria del Cinquecento*. Nàpols: L'Arte Tipografica, 1967.

— *En la periferia del imperio. La monarquía hispánica y el Reino de Nápoles*. Barcelona: Península, 2000.

GARCÍA ESPUCHE, Albert. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*. Madrid: Alianza, 1998.

GARCÍA SANZ, Ángel. *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja: economía y sociedad en tierras de Segovia de 1500 a 1814*. Madrid: Akal, 1977.

— *El sector agrario durante el siglo XVII: depresión y reajustes*. Madrid: Espasa-Calpe, 1989.

GIL PUJOL, Xavier. «“Atajar pesadumbres”: propostes governamentals per a unes Corts Generals de la Corona d'Aragó en 1578, no celebrades». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-I (1993): 224-5.

GILABERT, Francesc de. *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes y su gobierno*. Publicat a Lleida el 1616. Fullets Bonsoms, núm. 76, Biblioteca de Catalunya.

GIRALT RAVENTÓS, Emili. «En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI». *Hispania* (1958): LXX.

GONZÁLEZ DE CELLORIGO, Martín. *Memorial de la política necesaria y útil restauración a la política de España y Estados de ella y del desempeño universal de estos reinos*. Valladolid, 1600.

GRICE-HUTCHINSON, Marjorie. *Early economic thought in Spain 1177-1740*. Londres: George Allen & Unwin, 1978. N'existeix una versió en llengua castellana: *El pensamiento económico en España (1117-1740)*. Barcelona: Crítica, 1982.

— *Ensayos sobre el pensamiento económico en España*. Madrid: Alianza Universidad, 1995.

GUTIÉRREZ NIETO, Juan Ignacio. «El pensamiento económico, político y social de los arbitristas». A: JOVER ZAMORA, José María (dir.). *El siglo del Quijote*. Tom XXVI. *Historia de España de Menéndez Pidal*. Madrid: Espasa-Calpe, 1986.

HAMILTON, Earl J. *El florecimiento del capitalismo y otros ensayos de historia económica*. Madrid: Revista de Occidente, 1948.

HERNÁNDEZ, Bernat. *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña moderna*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.

HESS, A. H. *The forgotten frontier. A history of the 16th-century Ibero-African frontier*. Chicago, 1978.

— «La batalla de Lepanto y su lugar en la historia del Mediterráneo». A: ELLIOTT, John H. (ed.). *Poder y sociedad en la España de los Austrias*. Barcelona: Crítica, 1982.

HILL, Christopher. *The century of revolution, 1603-1714*. Edimburg: Thomas Nelson and Sons, 1961.

INALCIK, H. *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. Londres: Weidenfield and Nicholson, 1973.

IPARRAGUIRRE, Demetrio. «Historiografía del pensamiento económico español». *Anales de Economía*, núm. 25-26 (1975).

JOVER ZAMORA, José María. *Carlos V y los españoles*. Madrid: Rialp, 1987.

JUNQUERAS I VIES, Oriol. «Jaume Damians. Pensament polític i realitat econòmica entre 1599 i 1630». *Manuscripts*, núm. 17 (1999).

KAMEN, H. *Felipe de España*. Madrid: Siglo XXI, 1997. P. 110 i s.

KEYNES, John Maynard. *The general theory of employment interest and money*. Londres: Macmillan and Co., 1936.

KRUGMAN, Paul. *El «internacionalismo» moderno*. Barcelona: Crítica, 2001.

LAPEYRE, H. *Las etapas de la política exterior de Felipe II*. Valladolid: Universidad de Valladolid, Facultad de Filosofía y Letras, 1973.

LARRAZ, José. *La época del mercantilismo en Castilla (1500-1700)*. Madrid: Atlas, 1943.

LETWIN, William. *The origins of scientific economics*. Londres: Methuen, 1963. P. 148.

LLUCH, Ernest. *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

MALANIMA, Paolo. *L'economia italiana nell'età moderna*. Roma: Editori Riuniti, 1982.

MANCONI, Francesco. «De no poderse desmembrar la Corona de Aragón: Sardenya i Països Catalans, un vincle de quatre segles». A: *IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Pedralbes. *Revista d'Història Moderna*, núm. 18-II (1998): 179-94.

— «La agricultura de Cerdeña en tiempos de Felipe II: el problema del grano». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. I. P. 229-46.

MARIANA, J. [1609]. *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón*. Edició de Lucas Beltrán. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1987.

MARTÍN CORRALES, Eloy. «El comerç de Catalunya amb el nord d'Àfrica al segle XVI. Una segona exclusió?». *L'Avenç*, núm. 189 (1995): 16-21.

— «El comercio mediterráneo en la época de Felipe II». A: BELENGUER, Ernest. *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. I. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999. P. 335-56.

MARTÍNEZ DE SALINAS ALONSO, M. Luisa. «Contribución al estudio sobre los arbitristas. Nuevos arbitrios para las Indias a principios del siglo XVII». *Revista de Indias*, núm. 188 (1990).

MERCADO, Tomás de. *Suma de tratos y contratos*. Edició de Nicolàs Sánchez-Albornoz. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977.

MOLAS, Pere. *Família i política al segle XVI català*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1990.

— *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona: Curial, 1996.

— «El comerç de la Mediterrània a l'Atlàntic». A: *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*. Vol. 4. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

MONCADA, Sancho de. *La Restauración política de España*. 1619. Edició de Jean Vilar. Madrid: Institut d'Estudis Fiscals, Ministeri d'Hisenda, 1974.

MUN, Thomas. *Discurs sobre el comerç anglès a les Índies Orientals*. 1621. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1954.

— *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior*. 1630. Editat per primera vegada el 1664. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1954.

NADAL I FARRERAS, Joaquim. «Catalunya dins l'imperi hispànic: l'articulació institucional i el seu funcionament». A: *Història de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Salvat, 1981.

NADAL, Jordi; GIRALT, Emili. *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis, 1963.

— *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*. París: SEVPEN, 1960.

— «Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717». *Estudios de Historia Moderna* III (1953): 283-98.

NADAL, Jordi. «La població catalana als segles XVI i XVII». *Història de Catalunya*. Barcelona: Salvat, 1978. P. 48-63.

— «La població». *Història de Catalunya*. Dirigida per Jordi Nadal i Philip Wolff. Barcelona: Oikos-tau, 1983. P. 65-94.

NAREDO, José Manuel. *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*. Madrid: Siglo XXI, 1987.

PALOS, Joan Lluís. «¿El Estado contra Cataluña? Estrategias de control y limitaciones del poder real en los siglos XVI-XVII». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 13 (1995): 143-58.

— *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo, 1997.

— «La Audiencia de Cataluña en la época de Felipe II: la fuerza y la debilidad del rey». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. III. P. 617-30.

PARKER, Geoffrey. *Felipe II*. Madrid: Alianza, 1984.

PÉREZ, Joseph. «Castilla, Cataluña y la Monarquía hispánica». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 15 (1997): 157-64.

PÉREZ LATRE, Miquel. *Diputació i Monarquia. El poder polític a Catalunya, 1563-1599*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001. Tesi doctoral.

— «Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, 23/24 (1996): 59-98.

— «Juntas de Braços i Diputació del General (1587-1593): "Un presidi de cavallers conspirant contra sa magestat"?». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. Vol. 13-I (1993): 289-91.

QUÉRILLACQ, René. «Un economista moderno... del siglo XVII: Struzzi». *Hispania*, núm. 157 (1984).

RAHOLA, Frederic. *Economistas españoles de los siglos XVI y XVII*. Barcelona: Imp. de Luis Tasso Serra, 1887.

REGLÀ, Joan. *Bandolers, pirates i hugonots a la Catalunya del segle XVI*. Barcelona: Selecta, 1969. P. 169-96.

— *Felip II i Catalunya*. Barcelona: Aedos, 1955.

— *Els virreis de Catalunya*. Barcelona: El Observador de la Actualidad, 1991.

— «La Corona de Aragón dentro de la Monarquía Hispánica de los Habsburgo». A: *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Valencia 1967). La Corona de Aragón en el siglo XVI*. Vol. II. València, 1973, P. 131-64.

RIBOT, Luis A. «Las provincias italianas y la defensa de la Monarquía». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 13 (1995): 97-122.

RIVERO, Manuel. *Felipe II y el gobierno de Italia*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1998.

RODRÍGUEZ SALGADO, María José. *Un imperio en transición. Carlos V, Felipe II y su mundo*. Barcelona: Crítica, 1992.

ROMERO GARCÍA, Eladi. *El imperialismo hispánico en la Toscana durante el siglo XVI*. Lleida: Dilagro, 1986.

RUIZ MARTÍN, Felipe. *Monarquía Hispánica, gran capitalismo*. Barcelona: Crítica, 1990.

— «El problema del vellón». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 15 (1997).

— «La dispersión de oro y plata por Europa a través del puerto de Barcelona». *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. I. P. 23-32.

RUIZ MARTÍN, Felipe; GARCÍA SANZ, Ángel (eds.). *Mesta, trashumancia y lana en la España moderna*. Barcelona: Crítica, 1998.

SAAVEDRA, Pegerto. «Cambios demográficos y sociales en la España mediterránea durante el reinado de Felipe II». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. I. P. 41-64.

SALES, Núria. *Els segles de la decadència*. A: VILAR, Pierre (dir.). *Història de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1989.

— «Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? ¿I on rau l'estatalitat en les monarquies compostes?». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 15 (1997): 23-32.

SALVATORELLI, Luigi. *Sommario della storia d'Italia*. Torí: Einaudi, 1969.

SÁNCHEZ BELÉN, Juan Antonio. «Absolutismo y fiscalidad en Castilla a fines del siglo XVII: el encabezamiento general del reino (1682-1685)». *Espacio, Tiempo y Forma*. Sèrie IV. Vol. 2 (1989).

— «Arbitrismo y reforma monetaria en tiempos de Carlos II». *Espacio, Tiempo y Forma*. Sèrie IV. Vol. 5 (1992).

— «La política repobladora del reinado de Carlos II». *Espacio, Tiempo y Forma*. Sèrie IV. Vol. 3 (1990).

SCHUMPETER, J. A. *History of economic analysis*. Nova York: Oxford University Press, 1954. Versió castellana: *Historia del análisis económico*. Barcelona: Ariel, 1971.

SEMPERE Y GUARINOS, Juan. *Biblioteca española económico-política*. Madrid: Imprenta de Sancha, 1801-1821.

SERRA, Eva. «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII». A: DIVERSOS AUTORS. *Terra, treball, propietat*. Barcelona: Centre de Treball i Documentació, 1986, P. 214-46.

— *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.

— «1640. Una revolució política. La implicació de les institucions». A: DIVERSOS AUTORS. *La Revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991 P. 3-65.

— «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1570-1638). Una mostra i una reflexió». A: *Tercer Congrès d'Història Moderna. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13-I (1993): 259-74.

— Pròleg a: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (Josep Maria Sans i Travé, director). Vol. II (1539-1578). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994.

— «Introducció. El pactisme català davant l'absolutisme dels Habsburgs». A: SERRA, Eva; TORRES, Xavier. *Crisi institucional i canvi social*. Vol. iv. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

— «Constitucions i Redreç: les Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. iv. P. 159-89.

— «La Diputació del General i l'exercici de la draperia (primera meitat del segle XVI)». A: VIRÓS, L. (ed.). *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000. P. 119-42.

— «Introducció». *Cort General de Montsó (1585)*. *Montsó-Binèfar. Procés familiar del Braç Reial*. Barcelona: Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, 2001. P. I-LI.

SIMON, Antoni (ed.). *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991.

— «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits* 10 (1992).

— «La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis». *Monografies Manuscrits* 2 (1996): 11-34.

— «Catalunya i la monarquia hispànica en temps de Felip II príncep». *Manuscrits* 16 (1998).

— *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

SIMON, Antoni; ANDREU, Jordi. «L'evolució demogràfica (segles XVI i XVII)». A: SOBREQÜÉS, Jaume (dir.). *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*. Vol. 4. *Història de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.

SOBREQÜÉS, Jaume (dir.). *Història de Barcelona*. Vol. iv. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.

SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha, 1935.

SOTO, Domingo de. *Libri decem de justitia et jure*. Salamanca, 1553. Versió castellana: *De la justicia y el derecho. Obra completa*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1968.

SPIEGEL, Henry W. *El desarrollo del pensamiento económico*. Barcelona: Omega, 1996.

STONE, Lawrence. *The crisis of the aristocracy, 1588-1641*. Oxford: Oxford University Press, 1965.

STRUZZI, Alberto. *Diálogo sobre el comercio de estos reinos de Castilla (1624)*. Biblioteca Nacional, núm. cat. 10.441.

SUREDA CARRIÓN, J. L. *La hacienda castellana y los economistas del siglo XVII*. Madrid: CSIC, 1949.

THOMPSON, E. P. *Costumbres en común*. Barcelona: Crítica, 1991.

THOMPSON, I. A. A. *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias, 1560-1620*. Barcelona: Crítica, 1981. P. 19.

TORRAS I RIBÉ, Josep Maria. *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. *Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*. Barcelona: Curial, 1983.

— *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustries. Pere Franquesa (1547-1614)*. Vic: Eumo, 1998.

— «El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II». A: *Congreso Internacional Felipe II*. Vol. III. P. 359-75.

TORRAS ELIAS, Jaume *et al.* *Tres estudios de historia económica de Aragón*. Saragossa: Universitat de Saragossa, 1982. P. 10.

TORRAS I ELIAS, Jaume. «L'economia castellana al segle XVI. Un esquema». *Recerques*. núm. 16 (1984): 159-70.

TORRES I SANS, Xavier. «Manufactura urbana i indústria rural». A: *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*. Vol. 4. *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

VICENS VIVES, Jaume. *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*. Vol. II. Barcelona: Emporium, 1936-1937.

VILAR, Jean. *Literatura y economía: la figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro*. Madrid: Revista de Occidente, 1973.

VILAR, Pierre. «Les primitifs espagnols de la pensée économique. Quantitativisme et bullonisme». *Mélanges Marcel Bataillon* (número especial del *Bulletin Hispanique*) (1962). N' existeix una reedició en llengua castellana: *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Ariel, 1964.

— *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62, 1964.

— *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Ariel, 1964.

DIVERSOS AUTORS. *Col·loqui d'Història Catalunya-Andalusia*. Barcelona, 1989.

SUMARI

1) El pensament econòmic europeu a l'alta edat moderna	5
1.1) Introducció	5
1.2) El pensament econòmic europeu al segle XVI	6
1.3) L'arbitrisme castellà en els regnats de Felip II i Felip III	14
1.4) La consolidació del pensament econòmic europeu durant les primeres dècades del segle XVII	23
2) El pensament econòmic en els debats monetaris (1611-1615).....	39
2.1) Les torbacions monetàries a principis del segle XVII.....	39
2.2) <i>Respuesta</i> . El valor nominal i el pes dels testons castellans	47
2.3) <i>La Brevis ac analytica explicatio...</i> de Francesc Soler.....	53
2.4) <i>Acerca de la suppressió y extinció dels Banchs...</i>	57
2.5) <i>Contra el remedio que piden [...] los Consejeros de Barcelona...</i>	60
2.6) <i>Las pretensiones de los consejeros de Barcelona</i>	64
2.7) <i>Respuesta</i> . La proposta devaluadora del Consell de Cent.....	70
2.8) <i>Lo remey que proponan los senyors consellers de Barcelona,</i> <i>per a remediaria la necessitat que tenen en Catalunya de moneda de Plata</i>	82
2.9) La superació de la crisi monetària.....	88
3) El pensament econòmic en els debats de 1620	91
3.1) Les disposicions del Consell de Cent de l'1 de juny de 1620	91
3.2) El memorial de Jaume Dalmau	95
3.3) El memorial de Narcís de Peralta.....	99
3.4) El memorial de Francesc Soler	103
3.5) L'epíleg dels debats de 1620	105
4) El pensament econòmic vers 1630.....	109
4.1) Les Corts de 1626.....	109
4.2) Les crisis de 1630.....	113
4.3) El memorial lliurecanvista dels jutges de l'Audiència.....	123
4.4) El memorial de Martí i de Peralta: <i>Discurs breu y succint</i>	131
4.5) El memorial de Jaume Damians: <i>A set de Iuliol del present any 1630,</i> <i>en confirmatio del vot que feu en el Savi Consell de Cent</i>	137
5) Conclusions. Història, economia i identitat	145
5.1) Pensament polític i realitat econòmica. Jaume Damians	145
5.2) L'economia en la formació de les identitats modernes	155
6) Arxius, fonts documentals i bibliografia.....	167

Oriol Junqueras i Vies és llicenciat en Història Moderna i Contemporània i doctor en Història del Pensament Econòmic. És professor a la UAB i col·laborador de diferents programes de ràdio i televisió. És autor i coautor de diversos llibres: *Els catalans i Cuba*; *La presó model de Barcelona*; *La batalla de l'Ebre*; *Manel Girona, el Banc de Barcelona i el Canal d'Urgell* i *Guerres dels catalans*, entre d'altres.

Universitat Autònoma de Barcelona